

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 1(13) 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвицький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев Пилип Сергійович** – декан факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – професор кафедри кримінального процесу і криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 10 від 30.04.2025 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кривий Ріг, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2025

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 341.171:351.74.001.73(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-1>

Зозуля Євген Вікторович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності
факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань реформування Національної поліції України в контексті реалізації заходів, які визначені Європейським Союзом для набуття Україною повноцінного членства в цій організації. Простежено тенезу євроінтеграційного напрямку процесу реформування Національної поліції України, підкреслено, що створення цього абсолютно нового за своїми завданнями і принципами діяльності правоохоронного органу стало однією з наймасштабніших і кардинальних реформ у цьому напрямі. Здійснено аналіз нормативно-правової бази створення нового правоохоронного органу, яка дозволила започаткувати процес реалізації вимог Європейського Союзу щодо перетворення Національної поліції України (НПУ) на суспільно орієнтовану, демократичну поліцейську службу та забезпечити повноцінну діяльність зі створення ефективної структури органів Національної поліції. Проаналізовано зміст і значення Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки й оборони України на 2023–2027 роки. Сформульовано висновок, що участь у реалізації цього стратегічного та концептуального документу дозволяє НПУ як складовій частині органів правопорядку системно й послідовно продовжувати роботу щодо реформування своєї діяльності в умовах подальшого євроінтеграційного поступу України. Досліджено організаційно-правові засади діяльності Національної поліції в умовах правового режиму воєнного стану, доведено, що органи і підрозділи НПУ зазнали суттєвих змін у повноваженнях, компетенціях, правах та обов'язках, порядках і процедурах своєї діяльності, які передусім пов'язані з виконанням їх функцій із забезпечення національної безпеки держави. У висновках визначено пріоритетні напрями подальшого реформування Національної поліції в контексті виконання заходів, спрямованих на реалізацію завдань для набуття Україною повноцінного членства в Європейському Союзі.

Ключові слова: євроінтеграція, Національна поліція, Європейський Союз, реформування, організаційно-правові засади, воєнний стан.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку української держави потребує розв'язання низки завдань, які визначені Європейським Союзом (далі – ЄС) для набуття Україною повноцінного членства в цій організації. При цьому необхідно зазначити, що повномасштабна та невиправдана збройна агресія Російської Федерації проти України спонукала керівництво країни до рішучих кроків у цьому напрямі. Як відомо, вже 28 лютого 2022 року Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС. Уже в червні 2022 року Європейська комісія представила свої висновки щодо заяви, і 23 червня цього ж року всі держави-члени ЄС надали Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Унаслідок цього Європейською Комісією (далі – ЄК) Україні

були надані рекомендації в рамках 7 політичних кроків. Вони стосуються комплексних реформ, зокрема перезавантаження судової системи, запровадження конкурсного відбору суддів Конституційного Суду України, посилення боротьби з корупцією, боротьби з відмиванням коштів, втілення антиолігархічного закону, реформи медіасфери та оновлення законодавчої бази захисту прав національних спільнот. Успішне виконання більшості зазначених вимог створило умови для того, щоб 25 червня 2024 року ЄС офіційно відкрив переговори з Україною про вступ. Потужна динаміка реформ, які наша держава започаткувала, незважаючи на умови воєнного стану, актуалізує питання подальшого реформування органів правопорядку [1, с. 190].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування органів правопорядку досліджували у своїх працях вітчизняні науковці. Зокрема, в ґрунтовній науковій розвідці І.В. Зозулі: розглянуто засади «європеїзації» Національної поліції України (далі – НПУ) в чинному законодавстві; визначена практика сприйняття та відображення в засобах масової інформації європейських засад НПУ; зроблено аналіз стану самоідентифікації НПУ як європейської та підтримки Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС України) європейської та євроатлантичної інтеграції як елемента власної «європеїзації» [2]. Аналізу реформування системи правоохоронних органів України у сфері забезпечення національної безпеки та оборони в контексті євроінтеграції присвячено наукову працю В.В. Макарчука [3]. Крім того, комплексний аналіз сучасних загальноєвропейських стандартів організації роботи поліції та їх впровадження у досвід України [4], актуальні проблеми реформування органів Національної поліції в контексті комплексної реформи правоохоронних органів України [5] досліджено в наукових публікаціях С.В. Хоркавого.

Поряд із цим необхідність реалізації комплексного стратегічного плану реформування правоохоронної системи як необхідної умови виконання рекомендацій ЄК потребує системного наукового опрацювання форм і методів діяльності Національної поліції в контексті євроінтеграційного вектора нашої держави. Отже, метою статті є дослідження генези євроінтеграційного напрямку процесу реформування НПУ, визначення організаційно-правових засад діяльності НПУ в контексті виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки та оборони України на 2023–2027 роки.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи генезу євроінтеграційного вектора реформування правоохоронної системи України, необхідно підкреслити, що однією з наймасштабніших і кардинальних реформ у цьому напрямі стало створення абсолютно нового за своїми завданнями і принципами діяльності органу – Національної поліції України. Першим кроком на цьому шляху стало ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України [6]. Закон визначив, що Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [6, ст. 1]. Реалізація вимог ЄС щодо перетворення НПУ на суспільно орієнтовану, демократичну поліцейську службу дозволила визначити в цьому законодавчому акті, що завданнями поліції є надання послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6, ст. 2].

При цьому необхідно зазначити, що прийняття Закону України «Про Національну поліцію» супроводжувалося підготовкою і виданням у стислі терміни цілого пакету необхідних супутніх нормативно-правових актів, серед яких постанови Кабінету Міністрів України

(далі – КМУ) «Про утворення Національної поліції України» від 2 вересня 2015 року, «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 року та «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 року. Така напружена законотворча діяльність дозволила розпочати повноцінну діяльність зі створення ефективної структури органів Національної поліції.

Прийняття зазначеного пакету нормативно-правових актів дозволило розпочати та здійснити протягом 2015–2016 років необхідні організаційно-структурні заходи, пов'язані зі створенням ефективної структури поліції на центральному та регіональному рівнях, міжрегіональних територіальних органів по боротьбі з економічною злочинністю та кіберзлочинністю. До того ж у період з листопада 2015 року до вересня 2016 року проведено переатестацію особового складу НПУ, внаслідок чого було зроблено суттєві кроки на шляху до перетворення НПУ на службу, яка надає поліцейські послуги населенню. Результатом цієї роботи стало зростання на той час довіри населення до поліції. За даними соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова у травні травня 2016 року, протягом першого року діяльності відбулося зростання балансу довіри до НПУ на 50% [7].

Подальші кроки на шляху розвитку та вдосконалення системи органів та підрозділів НПУ було визначено в проєкті підготовленої за участі Консультативної місії Європейського Союзу, канадських та американських партнерів стратегії розвитку Національної поліції на період до 2023 року. Зокрема, в рамках проєкту стратегії пріоритетними напрямками діяльності НПУ було визначено вдосконалення роботи у сфері забезпечення публічної безпеки, протидії злочинності, дотримання та забезпечення захисту прав людини. Крім того, проєкт стратегії передбачав якісне та доступне надання поліцейських послуг, прозорість і нову форму підзвітності поліції перед громадою [8].

На нашу думку, незважаючи на те, що зазначений проєкт не знайшов свого нормативно-правового втілення у відповідній постанові КМУ, він, однак, визначив стратегічний напрям процесів реформування з метою перетворення поліції в професійну та технічно забезпечену структуру, здатну ефективно реагувати на будь-які сучасні та майбутні суспільні та безпекові виклики, забезпечуючи дотримання прав людини і громадянина та їх захист, виконуючи службові обов'язки незалежно від політичного впливу і надаючи всім без винятку можливість жити в безпечному середовищі за допомогою впровадження орієнтованої на розв'язання проблем населення сервісної моделі діяльності поліції на основі кращих зразків європейської практики [9].

Повномасштабна війна російської федерації проти України поставила на порядок денний нові виклики для діяльності органів правопорядку, які передусім пов'язані з виконанням їх функцій із забезпечення національної безпеки держави.

Отже, в умовах воєнного стану органи правопорядку, як і всі державні інституції, зазнали суттєвих змін у повноваженнях, компетенціях, правах та обов'язках, порядках і процедурах своєї діяльності. Правою основою їх функціонування став Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», що був ухвалений 24 лютого 2022 року [10], затверджений того ж дня Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [11],

й далі системно продовжується на 90 днів за процедурою, визначеною для такого типу правового режиму.

Діяльність в умовах воєнного стану потребувала переосмислення пріоритетів діяльності органів правопорядку та посилення їх операційного потенціалу з метою ефективного виконання своїх функцій із забезпечення національної безпеки України. Означене своєю чергою потребувало підготовки та схвалення нового комплексного нормативного документа, який з урахуванням функціонування державних органів в умовах протидії збройній агресії РФ закріпив концепцію проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури. Таким документом нині став Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки та оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року (далі – Комплексний стратегічний план) [12].

Надалі Кабінетом Міністрів України було затверджено план заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану [13], який відображає зобов'язання України в межах європейської інтеграції, передбачені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. При цьому необхідно зазначити, що план містить не лише заходи щодо реформування органів правопорядку або органів, що наділені функцією досудового розслідування кримінальних правопорушень (Нацполіція, НАБУ, БЕБ, ДБР та СБУ), а й органів виконавчої влади з контрольними повноваженнями та органів прокуратури.

До того ж необхідно підкреслити спадкоємний характер зазначеного нормативного документа, який спрямований на розв'язання проблемних питань функціонування органів правопорядку та прокуратури з урахуванням висновків, зроблених за результатами вивчення попереднього досвіду, та положень інших програмних документів, розроблених із метою вдосконалення роботи відповідного сектора.

Аналізуючи зміст зазначеного концептуального документа, необхідно зазначити, що в ньому визначені проблемні питання, які потребують розв'язання в процесі подальшого проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу, а саме: надмірна тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механізмів призначення на посади й просування по службі [1, с. 196].

Отже, реалізація Комплексного стратегічного плану повинна забезпечити стратегічну й оперативну здатність органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати порядок, громадську і державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості.

До цього необхідно додати, що Комплексний стратегічний план чітко визначив зміст і напрями реформування органів правопорядку, основоположними з яких є:

1) дієвість і ефективність органів правопорядку та прокуратури як невід'ємної складової частини сектора безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, в тому числі громадські

безпеку й порядок, протидіють злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод, у тому числі із забезпеченням гендерної рівності; 2) послідовна кримінальна політика, пріоритетом в якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого; 3) оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права; 4) система управління, орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів; 5) комплексна цифрова трансформація; 6) відкритість, прозорість, підзвітність і незалежність [12].

Також необхідно доповнити, що кожен із вищезазначених напрямів містить відповідні компоненти та деталізується конкретними формами та організаційно-правовими механізмами його реалізації.

Узагальнюючи, можна висновувати, що участь у реалізації такого стратегічного та концептуального нормативного акта дозволяє НПУ як складовій частині органу правопорядку системно й послідовно продовжувати роботу щодо реформування своєї діяльності в сучасних, надзвичайно складних умовах воєнного стану та подальшого євроінтеграційного поступу України.

У цьому контексті необхідно підкреслити, що в системі органів правопорядку Національна поліція України є однією з найчисельніших ланок, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ. При цьому маємо підкреслити, що в сучасних умовах реформування НПУ є складником широкого пакету реформ МВС України, спрямованого на створення багатопрофільного, сервісно-орієнтованого, цивільного відомства європейського зразка, що формує правоохоронну та безпекову політику держави.

Характеризуючи діяльність органів та підрозділів НПУ після початку війни рф проти України, необхідно зазначити, що, як слушно зауважує В.Ю. Терехов, найбільше нормативне й організаційне врегулювання діяльності у воєнний період відбулося щодо Національної поліції, повноваження якої були посилені саме в частині залучення до адміністративних процедур супроводження воєнних дій, зокрема обезпечення прилеглих до бойових дій територій та захисту їх мешканців [14, с. 356].

До того ж суттєвим чином змінився функціонал підрозділів НПУ. Крім охорони правопорядку та безпеки, до обов'язків поліцейських додалися виконання завдань територіальної оборони, забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, зокрема документування воєнних злочинів, протидії діяльності диверсійно-розвідувальних груп, несення служби на блокпостах, реагування на заяви і повідомлення в умовах війни, участі в евакуаційних заходах та заходах із розмінування деокупованих територій, забезпечення кібероборони держави тощо.

За таких умов протягом усього періоду протидії широкомасштабній агресії рф органи та підрозділи НПУ як складова частина сил безпеки та оборони завдяки впровадженню ефективних управлінських рішень, спрямованих на протидію агресору і посилення протидії злочинності, змогли забезпечити належний рівень безпекової ситуації в державі. Як приклад, свідченням цього є дані про результати роботи слідчих підрозділів НПУ. Зокрема, станом на 14.02.2025 р., з початку вторгнення рф, слідчими НПУ розпочато 142 306 кри-

мінальних проваджень за фактами вчинення на території країни злочинів військовослужбовцями збройних сил РФ та їх пособниками [15]. Крім того, у 2024 році слідчі поліції встановили 7 млрд 832 млн гривень збитків у розслідуваних кримінальних провадженнях, 87% з утраченого вже відшкодували державі, бізнесу й громадянам. З початку війни слідчі поліції вилучили понад 3 млрд грн російських активів і передали їх в АРМА для подальшої реалізації на користь держави. Десятки чиновників, які намагалися нажитися на обороноздатності держави, отримали підозри.

Загалом, за 2024 рік у провадженні слідчих поліції було понад 4300 корупційних злочинів: по 3300 досудове розслідування вже завершено, а обвинувальні акти скеровані до суду. Також тільки за 2024 рік ідентифікували майже півмільйона причетних до збройної агресії проти України і внесли їх до міжвідомчої бази «Воєнний злочин». Тепер інформація про їхні злочини доступна всім правоохоронним органам та Силам безпеки та оборони України, знають про них і компетентні органи за кордоном. Слідчі НПУ вилучили більше восьми тисяч одиниць зброї та понад два мільйони боеприпасів. Повідомили понад 15 тисяч підозр за наркозлочини, в них 106 особам – за організацію нарколабораторій, які також були ліквідовані [16]. Крім того, органами кримінальної поліції у 2024 році було розкрито 99% вбивств і тяжких тілесних ушкоджень – це один із найкращих результатів за всю історію незалежності України, що особливо важливо в умовах дії воєнного стану. Водночас НПУ протистоїть спецслужбам РФ і втримала стабільну криміногенну ситуацію в країні [17]. Величезний функціонал виконують також інші структурні підрозділи НПУ.

Важливим чинником, який підкреслює спроможність НПУ вдосконалювати свою діяльність, є продовження реалізації низки проєктів функціональної розбудови поліції, які виконуються і в контексті реалізації євроінтеграційного вектора держави. Серед найбільш значущих із них є проєкт «Поліцейський офіцер громади», що має на меті забезпечити кожному територіальну громаду офіцером поліції, який працює та проживає на її території. Наступним важливим заходом став проєкт «Офіцери Служби освітньої безпеки», котрий ініційований КМУ та є одним з елементів Концепції безпеки закладів освіти, ухваленої Урядом 7 квітня 2022 року, що залучає до створення безпечного середовища в закладах освіти України спеціально навчених офіцерів поліції. Він реалізується за участі МВС України, МОН України, НПУ. Його метою є захист дітей в умовах повномасштабної війни та формування повноцінного безпечного середовища після її завершення [1, с. 200–201].

Крім того, в контексті виконання рекомендації ЄК у питаннях стратегічного управління кордонами, міграційної політики та інституційних змін, які спрямовані на взаємодію між органами правопорядку, важливим досягненням є створення і відкриття 22 квітня 2024 року Координаційного центру інтегрованого управління кордонами, що є одним із ключових критеріїв вступу України до Європейського Союзу, що передбачено в Регламенті Європейського Парламенту і Ради ЄС як основна вимога для всіх держав-членів ЄС. Відповідно до рішення КМУ задля тіснішої взаємодії центр створено на базі Ситуаційного центру МВС України. Основним завданням центру є комплексне висвітлення ситуативної картини у сфері захисту та охорони державного кордону в режимі 24/7, збір та аналіз усієї необхідної інформації, а також використання спільної бази даних і програмного забезпечення країн ЄС [18].

В умовах продовжуваної російської агресії органи і підрозділи НПУ зосереджують свою діяльність на виконанні завдань, визначених єдиним планом роботи МВС України. Серед пріоритетних завдань цієї діяльності: адаптація законодавства України до права (acquis) Європейського Союзу, дотримання стандартів прав людини і основоположних свобод; забезпечення в межах компетенції участі в реалізації Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки та оборони України на 2023–2027 роки; посилення спроможностей штурмових бригад «Гвардії наступу» як складників сектора безпеки й оборони в умовах відсічі воєнної агресії російської федерації проти України; координація дій НПУ, Державної прикордонної служби України, Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС щодо протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, боеприпасів та вибухівки, а також поширенню кримінальних правопорушень, учинених з їх використанням.

У контексті реалізації вищезазначених завдань НПУ зосереджує свою діяльність на реалізації таких пріоритетів, як:

- відсічі та стримування збройної агресії російської федерації, виконання завдань територіальної оборони, заходів правового режиму воєнного стану (участь у відсічі збройної агресії РФ шляхом залучення підрозділів поліції особливого призначення до ведення бойових дій; проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях; безпека та захист дітей в умовах правового режиму воєнного стану та ін.);

- безпечна громада та формування безпечного середовища (продовження реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади»; подальша розбудова системи запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; безпека освітнього середовища «безпечна школа»; розбудова системи електронної фіксації дій із затриманими особами «Gustody Records»; здійснення заходів, необхідних для імплементації актів права ЄС (acquis ЄС) тощо;

- протидія найбільш актуальним для воєнного стану кримінальним правопорушенням (особлива увага при цьому приділяється документуванню злочинів проти основ національної безпеки України – встановлення та відпрацювання осіб, які причетні до співпраці з окупаційними військами, колабораційної, диверсійної, терористичної діяльності та вчинення військових злочинів на території України; супроводження розслідування воєнних злочинів, учинених російською федерацією на території України);

- розвиток інформаційних технологій, уніфікація зв'язку і кіберзахист (посилення кіберзахисту та створення передумов для унеможливлення витоку службової інформації з баз даних НПУ; розвиток кримінального аналізу – подальше впровадження оцінювання загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна – Serious AND Organised Crime Threat Assessment; побудова єдиного контактного пункту міжнародної поліцейської співпраці – діджиталізація міжнародного поліцейського співробітництва; реалізація проєкту «Слідчий XXI століття» та ін.);

- захист і розвиток кадрового потенціалу (медико-психологічна реабілітація, психологічне супроводження та соціально-психологічна підтримка працівників поліції та членів їхніх сімей; захист кадрового потенціалу органів поліції – належне утримання особового складу НПУ, реалізація соціальних гарантій; створення кадрового резерву для комплектування

правоохоронних органів, функціонування яких відновлено на деокупованих територіях; підвищення рівня доброчесності поліцейських, відкритості та прозорості їх діяльності; створення електронної системи управління персоналом) тощо [19].

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що органи і підрозділи НПУ є важливим суб'єктом сектора безпеки та оборони України і вносять величезний внесок у справу організації відсічі та стримування повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України й захисту національних інтересів держави. Крім того, Національною поліцією продовжує здійснюватись системна робота щодо виконання заходів, спрямованих на реалізацію завдань, які стоять перед державою у зв'язку з рішенням Європейської Ради від 14 грудня 2023 року про початок переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Основним пріоритетом НПУ на цьому шляху є продовження системної роботи щодо подальшого реформу-

вання НПУ, метою якого є створення ефективної поліції європейського зразка. На цьому напрямі важливим чинником успішної реалізації цього завдання є розвиток взаємодії з Представництвом ЄС в Україні та CEPOL (Агентства ЄС з підготовки правоохоронних органів) щодо співпраці та підтримки правоохоронних органів у реалізації євроінтеграційних заходів, передусім у навчанні правоохоронців та обміні професійним досвідом. На національному рівні – реалізація плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектора безпеки та оборони України на 2023–2027 роки, в якому чверть завдань належать до компетенції МВС і, відповідно, органів і підрозділів НПУ.

Перспективи досліджень в окресленому напрямі, на нашу думку, пов'язані із системним дослідженням подальшого розвитку процесів реформування органів правопорядку з позиції виконання євроінтеграційних зобов'язань України.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України : колективна монографія / Є.В. Зозуля та ін. ; за заг. ред. Є.В. Зозулі. Київ : Алерта, 2024. 276 с.
2. Зозуля І.В. Чи є європейською Національна поліція України? *Форум права*. 2018. № 3. С. 30–39.
3. Макаруч В.В. Реформування системи правоохоронних органів України у сфері забезпечення національної безпеки та оборони в контексті євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4 Ч. II. С. 219–223.
4. Хоркавий С.В. Європейські стандарти діяльності поліції: досвід для України. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 186–192.
5. Хоркавий С.В. Реформування органів Національної поліції України в умовах євроінтеграції. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2024. № 2 (84). С. 51–56.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
7. Дані соціопитування Фонду «Демініціативи» та Центру Разумкова 11-16 травня 2016 року. URL: <https://novynarnia.com/2016/05/25/sotsopituvannya-za-rik-politsiya-rizko-narostila-doviru-lideri-nedoviri-prokuratura-y-sudi/>
8. Національна поліція підготувала проект стратегії розвитку відомства до 2023 року. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/natsionalna-politsiya-pidgotuvala-proekt-strategii-rozvitku-vidomstva-do-2023-roku>
9. Стратегія розвитку Національної поліції на період до 2023 року. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/uploads/public/61c/338/c50/61c338c5007b7888824154.pdf>
10. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
11. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
12. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
13. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#n12>
14. Терехов В.Ю. Діяльність правоохоронних органів України під час війни. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 356.
15. Національна поліція України. Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 14.02.2025). URL: <https://www.facebook.com/UA.National.Police>
16. У 2024 році слідчі поліції встановили 7 млрд 832 млн гривень збитків в розслідуваних кримінальних провадженнях. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/u-2024-rotsi-slidchi-politsii-vstanovyly-7-blrd-832-mln-hryven-zbytkiv-v-rozsliduvanykh-kryminalnykh-provadhennakh?v>
17. Протидія диверсіям і зниження кількості злочинів – поліція підсумувала результати роботи за 2024 рік. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CUHiXot0_O8
18. Від цього залежить безпека наших рубежів» – Ігор Клименко про запуск Координаційного центру інтегрованого управління кордонами. URL: <https://mvs.gov.ua/news/vid-cyogo-zalezit-bezpeka-nasix-rubeziv-igor-klimenko-pro-zapusk-koordinaciinogo-centru-integrovanogo-upravlinnia-kordonami>
19. Офіційний вебпортал Національної поліції України. План основних заходів Національної поліції України на 2024 рік. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/plan%20zahodiv2024.pdf>

References

1. Aktualni problemy derzhavotvorennia, reformuvannia prava ta pravookhoronnoi systemy v konteksti yevrointehratsiinoho vyboru Ukrainy [Actual problems of state formation, law reform and law enforcement system in the context of Ukraine's European integration choice]: kolektyvna monohrafiia / Zozulia Ye. V., Stetsiuk B. R., Suprun V. M., Turenko O. S., Lopatynska I. S., Datsiuk T. K., Vedeniev V. O., Babko V. V.; za zah. red. Ye. V. Zozuli (2024). Kyiv : Alerta [in Ukrainian].
2. Zozulia, I.V. (2018). Chy ye yevropeiskoiu Natsionalna politsiia Ukrainy? [Is the National Police of Ukraine European?]. *Forum prava*. № 3. S. 30–39 [in Ukrainian].
3. Makarchuk, V.V. (2022). Reformuvannia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky ta oborony v konteksti yevrointehratsii [Reforming the system of law enforcement agencies of Ukraine in the sphere of ensuring national security and defense in the context of European integration]. *Pivdenoukraiinskyi pravnychi chasopys*. № 4. Ch.II. S. 219–223 [in Ukrainian].
4. Khorkavyyi, S.V. (2024). Yevropeiski standarty diialnosti politsii: dosvid dlia Ukrainy [European standards of police activity: experience for Ukraine]. *Nove ukrainske pravo*. Vyp. 3. S. 186–192 [in Ukrainian].
5. Khorkavyyi, S.V. (2024). Reformuvannia orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Reforming the bodies of the National Police of Ukraine in the conditions of European integration]. *Derzhava i rehiony. Seriya: Pravo*. № 2 (84). S. 51–56 [in Ukrainian].
6. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 roku №580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
7. Dani sotsopytuvannia Fondu “Deminiatsyvy” ta Tsentru Razumkova 11–16 travnia 2016 roku [Data from the survey of the “Deminity” Foundation and the Razumkov Center on May 11–16, 2016]. URL: <https://novynarnia.com/2016/05/25/sotsopytuvannya-za-rik-politsiya-rizko-narostila-doviru-lideri-nedoviri-prokuratura-y-sudi/> [in Ukrainian].
8. Natsionalna politsiia pidhotuvala proekt stratehii rozvytku vidomstva do 2023 roku [The National Police has prepared a draft strategy for the agency's development until 2023]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/natsionalna-politsiya-pidgotuvala-proekt-strategii-rozvitku-vidomstva-do-2023-roku> [in Ukrainian].
9. Stratehiia rozvytku Natsionalnoi politsii na period do 2023 roku [Development strategy of the National Police for the period until 2023]. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/uploads/public/61c338c50/61c338c5007b7888824154.pdf> [in Ukrainian].
10. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy “Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini” [On the approval of the Decree of the President of Ukraine “On the introduction of martial law in Ukraine”]: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian].
12. Pro Kompleksnyi stratehichniy plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky [About the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law and Order Bodies as a Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 travnia 2023 roku № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv, spriamovanykh na vykonannia Kompleksnogo stratehichnogo planu reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky [On the approval of the plan of measures aimed at the implementation of the Comprehensive Strategic Plan for the reform of law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 serpnia 2024 r. № 792-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#n12> [in Ukrainian].
14. Terekhov, V. Yu. (2022). Diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy pid chas viiny [Activities of law enforcement agencies of Ukraine during the war]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 3. S. 356. [in Ukrainian].
15. Natsionalna politsiia Ukrainy. Zlochyny, vchyneni viiskovymy rf pid chas povnomasshtabnogo vtorhnnennia v Ukrainu (stanom na 14.02.2025) [National Police of Ukraine. Crimes committed by the Russian military during the full-scale invasion of Ukraine (as of February 14, 2025)]. URL: <https://www.facebook.com/UA.National.Police> [in Ukrainian].
16. U 2024 rotsi slidchi politsii vstanovyly 7 mlrd 832 mln hryven zbytkiv v rozsliduvanykh kryminalnykh provadzhenniakh [In 2024, police investigators established 7 billion 832 million hryvnias in damages in the criminal proceedings under investigation]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/u-2024-rotsi-slidchi-politsii-vstanovyly-7-mlrd-832-mln-hryven-zbytkiv-v-rozsliduvanykh-kryminalnykh-provadzhenniakh?v> [in Ukrainian].
17. Prottydia dyversiiam i znyzhennia kilkosti zlochyniv – politsiia pidsumovala rezultaty roboty za 2024 rik [Countering sabotage and reducing the number of crimes – the police summarized the results of work for 2024]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CUHiXot0_O8 [in Ukrainian].
18. “Vid tsoho zalezhyt bezpeka nashykh rubezhiv”, – Ihor Klymenko pro zapusk Koordynatsiinoho tsentru intehrovanoho upravlinnia kordonamy [“The security of our borders depends on this,” – Ihor Klymenko on the launch of the Coordination Center for Integrated Border Management]. URL: <https://mvs.gov.ua/news/vid-cyogo-zalezit-bezpeka-nasix-rubeziv-igor-klimenko-pro-zapusk-koordinaciinogo-centru-integrovanogo-upravlinnia-kordonami> [in Ukrainian].
19. Ofitsiinyi vebportal Natsionalnoi politsii Ukrainy. Plan osnovnykh zakhodiv Natsionalnoi politsii Ukrainy na 2024 rik [Official website of the National Police of Ukraine. Plan of main activities of the National Police of Ukraine for 2024]. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/plan%20zahodiv2024.pdf> [in Ukrainian].

Zozulya Yevgen,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>

EUROPEAN INTEGRATION DIRECTION OF REFORMING THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE (HISTORICAL-LEGAL AND ORGANIZATIONAL-LEGAL ASPECTS)

The article is devoted to the study of topical issues of reforming the National Police of Ukraine in the context of the implementation of measures defined by the European Union for Ukraine to gain full membership in this organization. The genesis of the European integration direction of the process of reforming the National Police of Ukraine is traced, it is emphasized that the creation of this law enforcement agency, which is completely new in its tasks and principles of activity, has become one of the most large-scale and radical reforms in this area. The analysis of the regulatory and legal framework for the creation of a new law enforcement agency has been carried out, which allowed to launch the process of implementing the requirements of the European Union for the transformation of the National Police of Ukraine into a socially oriented, democratic police service and to ensure full-fledged activities to create an effective structure of the National Police bodies. The content and significance of the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023–2027 is analyzed. The conclusion is formulated that participation in the implementation of this strategic and conceptual document allows the NPU, as a component of law enforcement agencies, to systematically and consistently continue work on reforming its activities in the context of Ukraine's further European integration progress. The organizational and legal foundations of the National Police's activities under the legal regime of martial law have been studied, it has been proven that the bodies and units of the National Police have undergone significant changes in the powers, competence, rights and obligations, orders and procedures of their activities, which are primarily related to the performance of their functions in ensuring the national security of the state. The conclusions identify priority areas for further reform of the National Police in the context of implementing measures aimed at implementing tasks for Ukraine to gain full membership in the European Union.

Key words: European integration, National Police, European Union, reform, organizational and legal principles, martial law.

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-2>

Кривонос Максим Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-0663>

Хилько Любов Іванівна,

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

Чепеляк Віталій Степанович,

викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4281-7936>

ПРИНЦИП БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ МІЖ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ТА ГРОМАДОЮ

Статтю присвячено дослідженню принципу безперервності як ключового фактора ефективного обміну інформацією між поліцейськими та громадою. Зроблено висновок, що впровадження стратегії безперервності комунікації, зокрема використання формалізованих протоколів передачі інформації, є ефективним інструментом зміцнення співпраці між поліцією та громадою. Реалізація цього підходу потребує стратегічного мислення, підтримки з боку керівництва та узгодження ресурсів. Упровадження таких механізмів у роботу Національної поліції України дозволить забезпечити сталість відносин, мінімізувати втрати локальних знань та підвищити ефективність правоохоронної діяльності.

Ключові слова: Національна поліція України, принципи діяльності поліції, принцип безперервності, громади, обмін інформацією, протокол «Community Connect».

Постановка проблеми. Ефективна взаємодія між поліцією та громадою є основоположною для забезпечення громадської безпеки та довіри до поліції. Проте ротація офіцерів та їх переведення до інших підрозділів часто підривають ці відносини, що призводить до втрати важливих контактів, знань і взаєморозуміння між поліцією та місцевими жителями. Підтримка безперервності є критичним елементом для уникнення та-

ких втрат, але це питання часто залишається недостатньо дослідженим у контексті діяльності поліції. Корінь проблеми криється в недостатньому розумінні значення принципу безперервності та його ролі в покращенні обміну інформацією між поліцейськими та громадою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогалини в обміні інформацією між поліцією та громадою досить широко досліджені іноземними науковцями.

Відповідно, більшість джерел, на які спирається наше дослідження, також є іноземними. За емпіричну основу були взяті напрацювання в галузі взаємодії поліції та громади, зокрема програма побудови довіри через довгострокові стратегії «Community Connect», а також практичний досвід реалізації принципу безперервності в діяльності громадської поліції графства Манчестер (Англія). Проте в Україні це питання залишається недостатньо опрацьованим на науковому рівні. Існує певний дефіцит національних досліджень, які б зосереджували увагу на важливості безперервності у взаємодії між поліцією та громадою. Ця стаття має на меті заповнити цю прогалину шляхом окреслення окремого позитивного іноземного досвіду, який доцільно адаптувати до українських реалій.

Метою дослідження є аналіз значення принципу безперервності в обміні інформацією між поліцією та громадою, а також оцінювання впливу безперервної присутності поліцейських у певних громадах на побудову довіри та ефективність роботи поліції.

Виклад основного матеріалу. Розділ II Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII [1] визначає такі принципи діяльності поліції: принцип верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; дотримання прав і свобод людини, тобто під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації; принцип законності, відповідно до якого поліція діє виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; принцип відкритості та прозорості, згідно з яким поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України, забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність; принцип політичної нейтральності, тобто поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань і партійної належності; взаємодія з населенням на засадах партнерства, тобто діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб; принцип безперервності: поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань.

Стаття 12 Закону № 580-VIII детально розкриває зміст принципу безперервності: поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань; кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського; поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиланням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня [1]. Тобто цей принцип означає, що поліція здійснює свою діяльність через комплекс заходів, спрямованих на постійне попередження та розкриття злочинів, а також на захист суспільства і громадян від будь-яких протиправних дій.

Як вважає Л.М. Ніколенко, сутність принципу безперервності полягає в постійній взаємодії поліції з населенням та громадськістю. Такого виду діяльність

здійснюється не фрагментарно та короткостроково, а носить довгостроковий, плановий характер. Тільки за цієї умови завдання поліції будуть реалізовані в повному обсязі [2, с. 23].

Отже, ефективна реалізація зазначеного принципу залежить від рівня взаємодії з місцевими громадами. Це дозволяє поліції своєчасно реагувати на потреби громадян, забезпечуючи безпеку та правопорядок на високому рівні.

Взаємодія поліції з громадою – це філософія та стратегія, яка ставить на перше місце побудову позитивних стосунків між поліцейськими та членами місцевих громад і спрямована на виявлення та розв'язання проблем громади. Оскільки поліція більше не є єдиним охоронцем правопорядку, всі члени громади стають активними союзниками у прагненні підвищити безпеку та якість життя в районі свого помешкання. Взаємодія поліції з громадою має далекосяжні наслідки. Розширений погляд на боротьбу зі злочинністю та її попередження, новий акцент на залучення членів громади до процесу вирішення проблем, а також ключова роль поліцейського офіцера громади у взаємодії поліції з громадою вимагають глибоких змін в організації роботи поліції. Поліцейський офіцер громади допомагає членам громади мобілізувати підтримку та ресурси для розв'язання проблем і покращення якості життя. Члени громади висловлюють свої занепокоєння, вживають заходів для їх вирішення, дають поради. Такий підхід дозволяє членам громади стати активними учасниками забезпечення правопорядку, що є основою демократичного суспільства.

Партнерські стосунки між різними суб'єктами взаємовідносин передбачають довіру та взаєморозуміння. Довіра – одна з найвищих цінностей будь-якого суспільства. Чим вищий рівень взаємної довіри, тим легше й ефективніше дається співробітництво, тим менше ресурсів витрачається на засоби контролю і примусу до виконання взаємних зобов'язань. Але не менш важливим для ефективного розвитку суспільства є і показник рівня довіри громадян до владних інституцій [3].

Зі стратегічної точки зору взаємодія поліції з громадою є проактивною, превентивною та орієнтованою на розв'язання проблем. Це відрізняє цю діяльність від поліцейської діяльності, орієнтованої на реагування, пріоритети якої продиктовано імперативами «боротьби зі злочинністю» [4, с. 55].

Можна сказати, що взаємодія поліції з громадою втілює низку взаємопов'язаних характеристик, як-от:

- активна взаємодія з громадянами. Це уможливило відносини співпраці, передумовою яких є довіра. Відносини між поліцією та громадянами – це довгострокова стратегія, яка дозволяє поліції отримувати інформацію про місцеві проблеми, які можна подолати силами Національної поліції;

- видима присутність поліції. У поєднанні з активною взаємодією видима присутність поліції на географічно визначених територіях (наприклад, у мікрорайонах) сприяє розвитку знань про місцевість, її мешканців та їхні проблеми з метою їх розв'язання і (за можливості) запобігання;

- місцевий контекст визначає порядок денний поліції. Проблеми та занепокоєння громади стають пріоритетними для діяльності поліції з огляду на специфічні потреби громадян.

Так, у травні 2019 року було запущено проєкт «Поліцейський офіцер громади», який є ключовим елементом реформи Національної поліції, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення. Основна мета про-

екту – це постійна присутність офіцера поліції в територіальній громаді, ефективна взаємодія з її мешканцями та орієнтація на їхні потреби.

Як розповів радник міністра внутрішніх справ Володимир Мартиненко в ефірі Українського радіо, поліцейський має перебувати в громаді 98% часу. Не тільки перебувати, а й жити на території громади, постійно працювати, спілкуючись із громадою. Він буде займатися превенцією правопорушень у цій громаді і розслідувати дрібні злочини, ті, які не потребують залучення слідчо-оперативних підрозділів [5].

Ми погоджуємося з тим, що взаємодія поліції з громадою має проходити більш ефективно, якщо поліцейський «прив'язаний» до чітко визначеної території. Поліцейські офіцери громади повинні мати довгострокові призначення в конкретному районі, що дозволить їм налагодити робочі стосунки з членами громади, ознайомитися з географією району та проблемами безпеки, а також ефективно працювати в партнерстві з громадами для їх подолання. Такий підхід передбачає децентралізацію та організацію роботи на рівні району. Фактично взаємодія поліції з громадою являє собою постійну прихильність поліцейського до району, про що свідчить постійне залучення до роботи окремих офіцерів [6, с. 3].

Однак для того, щоб громадяни були готові співпрацювати з поліцією, необхідна їх довіра та впевненість у роботі поліції. Для досягнення цієї стратегічної мети якості повсякденних контактів між громадянами та поліцією набуває вирішального значення. Регулярне спостереження за поліцейськими та інформування про діяльність поліції асоціюються з більш позитивною оцінкою громадян щодо ефективності роботи поліції та кращою взаємодією з громадою. Готовність громадськості ділитися інформацією з поліцією є центральним елементом функціонування системи кримінального правосуддя [7, с. 1349]. Девид Гринвуд і Сандер Хьюсман, зазначають, що довіра громадськості поліції і впевненість у ній є передумовами ефективної діяльності поліції. Без цієї довіри громадськість не буде повідомляти про злочини і надавати поліції інформацію, необхідну для її успішної роботи [8, с. 14].

У нашому дослідженні ми розглядаємо обмін інформацією як обмін особистою інформацією та цінними знаннями між поліцією і членами громади. Це включає визначення місцевих проблем охорони правопорядку шляхом консультацій із громадськістю, збір інформації від мешканців про кримінальні події та антисоціальну поведінку, а також звітування перед громадськістю про досягнутий прогрес. Взаємодія поліції з громадою в широкому сенсі означає стиль роботи поліції, який надає перевагу розв'язанню проблем через співпрацю з населенням.

Ефективна, належна та своєчасна комунікація є життєво важливою для успішного підходу до взаємодії поліції та громади. Однак цей процес не позбавлений ризиків: занадто мало комунікації може призвести до зростання рівня суспільної тривоги; занадто багато комунікації та необережне поводження з інформацією може підірвати оперативну спроможність поліції, а неналежний спосіб комунікації може відштовхнути громадян та зашкодити відносинам між поліцією та громадськістю.

Поліція повинна проактивно і регулярно спілкуватися з громадськістю, а не лише у відповідь на конкретну діяльність або інцидент. Громадяни часто мають обмежену взаємодію з поліцією до тих пір, поки не трапиться кризова ситуація, наприклад, дорожньо-транспортна пригода або злочинний акт. Важливо, щоб співробітни-

ки поліції розвивали проактивний стиль спілкування з громадськістю [9, с. 77].

Дослідження показують, що люди, які добре поінформовані про роботу поліції, зазвичай мають більш позитивну думку про неї. Вони, швидше за все, будуть зацікавлені в інформації про діяльність поліції, а також у порадах щодо уникнення злочинів. Інформаційна взаємодія полягає в обміні інформацією про місцеві пріоритети, заходи, що вживаються поліцією для розв'язання значущих питань, перспектив долучення громадськості до цієї роботи тощо. Інформація має бути чіткою та стислою, актуальною для місцевої громади й такою, що легко ідентифікується як така, що походить від поліції. Значний позитивний вплив на довіру населення до поліції в контексті взаємодії з громадою можуть мати інформаційні бюлетені [10, с. 10].

На думку Організації з безпеки і співробітництва в Європі, для поліції вкрай важливо створити ефективний механізм двостороннього обміну інформацією з громадою. Ефективна реалізація концепції взаємодії поліції з громадою неможлива без ефективної двосторонньої системи, яка забезпечує відкрити та прозору комунікацію між місцевою поліцією та різноманітними громадами, яким вона служить [9, с. 78].

Водночас обмін інформацією між громадою та поліцією може бути дуже складним. Готовність громадян ділитися інформацією з поліцією та її корисність значною мірою залежить від рівня довіри та взаєморозуміння між поліцією і громадою, якій вона служить. Обмін інформацією буде полегшений, якщо існує спільне розуміння того, чому поліція потребує цієї інформації.

Дослідницький проект «Єдність», проведений на замовлення Організації з безпеки і співробітництва в Європі, виявив небажання громадськості, зокрема молоді, ділитися інформацією з поліцією. Проблеми з довірою змушують молодих людей хвилюватися, що їх звинуватять у створенні проблеми, про яку вони повідомлять або поліція розкриє їхні персональні дані. Молоді люди не хочуть щоб їхні однолітки бачили, як вони спілкуються з поліцією. Крім того, в деяких країнах особливе занепокоєння викликає корупція в поліції та навмисне зловживання даними [9, с. 78].

Одним зі способів подолання цих бар'єрів, на нашу думку, може бути створення заходів та форумів, де можливо обмінюватися думками з громадою з питань, що становлять взаємний інтерес. Прикладами таких заходів можуть слугувати консультативні ради, спільні семінари поліції та громади, громадські збори та дні відкритих дверей поліції. Для того щоб виявити широкий спектр думок і охопити якомога більше членів громади, ці публічні форуми повинні бути відкритими для всіх її сегментів.

Особливі зусилля можуть знадобитися для охоплення цільових груп меншин, оскільки для них присутність поліції сама по собі може бути джерелом відчуття незахищеності. Проте правильне ставлення може допомогти побудувати довіру з боку населення. Поліція повинна активно заохочувати меншини до співробітництва та взаємодії з поліцією, наприклад, як партнерів в ініціативах з підбору кадрів і організації навчання з проблем меншин. Меншини, зі свого боку, повинні бути готові спілкуватися та взаємодіяти з поліцією з метою зміцнення безпеки громадян та доступу до правосуддя [11, с. 7].

Ефективна взаємодія з громадою залежить не стільки від того, як щось робиться, скільки від того, що не робиться. Довіра громадян, а також особисте знання та досвід поліцейських, які працюють у своєму районі,

виграють від знайомства і відносин, що розвиваються з плином часу. Під знайомством мається на увазі відчуття, яке виникає, коли бачиш одних і тих самих поліцейських, які патрулюють одну й ту саму територію протягом тривалого періоду часу, і можеш з ними взаємодіяти [12, с. 2]. Знайомство підвищує доступність поліції: громадяни знайомляться з поліцейськими, призначеними на їхню ділянку, і останні стають стабільною точкою відліку для місцевих громад [13, с. 15]. Для цього поліцейські повинні бути закріплені за певним районом на постійній основі, що забезпечить високий ступінь безперервності їх присутності та залучення до роботи на місцевому рівні [14, с. 345]. Однак таким досягненням може загрожувати перерозподіл поліцейських офіцерів громади та скорочення їх чисельності.

Знайомство не тільки не породжує зневаги, але й позитивно впливає на схильність громадян звертатися до поліцейських, а також сприяє більш ефективному виявленню та розв'язанню проблем на місцевому рівні.

Побудова такого рівня довіри з громадами вимагає тривалої та послідовної роботи. Для поліції безперервність роботи в певному районі дає можливість отримати більш повне уявлення про людей, які проживають на цій території, їхню культуру та динаміку відносин між різними групами. Водночас таке розуміння природним чином сприяє налагодженню стосунків із членами громади. Необхідність безперервності стосується не лише взаємодії поліції з важкодоступними громадами, а й відносин між державою та громадянами в більш широкому сенсі. Наприклад, дослідження роботи поліцейських і громади в Англії свідчить, що переміщення співробітників з одного місця на інше може підірвати стосунки та довіру громади [6, с. 5–6].

Безперервність, у розумінні тривалості роботи одного й того ж поліцейського в певному районі, забезпечує численні переваги:

- сприяє виникненню відчуття знайомства з поліцією в громадян;
- збільшує доступність поліції для громадян;
- полегшує співпрацю та побудову відносин між поліцією та громадянами шляхом сприяння розвитку особистої довіри.

Від району до району взаємодія поліції з громадою може виглядати дуже по-різному, залежно від особистих якостей офіцерів поліції. Офіцери вибудовують власні зв'язки, встановлюють особисті знайомства з конкретними людьми та мають різне розуміння того, як повинна виконуватися їхня робота. Як наслідок, взаємодія поліції з громадою в кожній місцевості визначається не лише місцевими пріоритетами, але й індивідуальними уподобаннями, знаннями, зв'язками та «стилем» роботи офіцерів, які її здійснюють. «Коли офіцер звільняється, взаємодія поліції з громадою на його ділянці дуже часто переформатовується новопризначеним офіцером, який може підходити до своєї нової ролі з іншим мисленням і не мати жодного уявлення про роботу, яку раніше виконував його попередник. Результати дослідження, проведеного іншими вченими, показують, що індивідуальні вподобання та особистісні якості різних офіцерів і співробітників, що забезпечують взаємодію поліції з громадою, суттєво впливають на те, як здійснюється взаємодія поліції з громадою на місцях. Це стосується і стратегій взаємодії з населенням, і, як наслідок, міцності зв'язків та відносин, що склалися між поліцією

та місцевими жителями» [6, с. 7]. Ми приєднуємося до думки, що «формування протягом тривалого часу ключових зв'язків з людьми в межах громади сприяють набуттю унікальних знань про район. Проблема полягає в тому, що коли офіцери поліції йдуть на пенсію, переводяться в інший район або переходять на іншу посаду, цей унікальний ресурс місцевих знань і стосунків зникає разом із ними» [6, с. 7].

Для розв'язання цієї проблеми поліція графства Манчестер розробила та впровадила «Community Connect» – протокол передачі справ, призначений для співробітників громадської поліції. Метою «Community Connect» є запобігання втраті важливих знань і контактів шляхом забезпечення особистої передачі справ між офіцерами, які залишають посаду, і новопризначеними офіцерами та залучення ключових партнерів і громадян до цього процесу. Крім того, впровадження протоколу «Community Connect» підкреслює важливість, яку старше керівництво поліції графства Манчестер надає підтримці добрих відносин із громадою, і вказує на потенційні стратегічні витрати для поліції у випадку поспішного переведення працівників громадської поліції.

Протокол «Community Connect» складається з трьох компонентів:

1. Карта громади: документ, який офіцер, що залишає посаду, повинен заповнити, зазначивши ключову інформацію та контакти у своєму районі;
2. День брифінгу: особиста зустріч і спільна прогулянка районом, за участі офіцера, що залишає посаду, та нового офіцера, який приймає на себе обов'язки. Під час прогулянки також відвідуються та представляються ключові контакти в громаді;
3. Повідомлення про передачу обов'язків у соціальних мережах: через відповідні канали соціальних мереж громада повідомляється про те, що їх офіцер поліції залишає своє посаду та передає свої обов'язки іншому офіцеру [6, с. 7–8].

Вважаємо, що це підкреслює стратегічну значущість таких відносин для поліції та сприяє посиленню довіри між поліцією та громадою.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, можемо зробити висновок, що протоколи передачі справ, як-от «Community Connect», є відповідною та практичною стратегією, яку поліцейські в нашій країні можуть запровадити, щоб забезпечити безперервність ключових відносин, зменшуючи втрату безцінних місцевих знань та зберігаючи вигідні зв'язки, встановлені з місцевими жителями і партнерами. Для того щоб такі ініціативи були ефективними, їх слід інтегрувати в поліцейські стратегії, які визнають важливість безперервності. Це вимагає підтримки на рівні вищого керівництва поліції, а також чіткої координації ресурсів і зусиль для забезпечення сталого розвитку та підтримки довіри серед громадян.

Реалізація принципу безперервності в діяльності поліції повинна стати результатом стратегічної координації процедур, ресурсів та зусиль на всіх рівнях організації. Стратегічна безперервність діяльності поліції потребує зміни підходу від короткострокового, тактичного мислення до більш стратегічного мислення. У цьому контексті безперервність також вимагає зміни розуміння, що вона стосується не лише питань організаційного управління, а й того, що безперервність ставить людські міжособистісні стосунки в центр уваги поліції.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Ніколенко Л.М. Принципи діяльності поліції: сутність та особливості. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1. С. 19–25.
3. Панич О. Анатомія українського алармізму. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/09/12/7080989/> (дата звернення: 15.02.2025).
4. Longstaff A., Willer J., Chapman J., Czarnomski S., Graham J. Neighbourhood Policing: Past, Present and Future – A Review of the Literature. The Police Foundation. 2015. 76 p.
5. Як працюватимуть у громадах нові поліцейські офіцери – коментар МВС. URL: <https://decentralization.ua/news/12696> (дата звернення: 17.02.2025).
6. Signori R., Heinrich Dagmar P., Wootton Andrew B., Davey Caroline L. Relational continuity in community policing: Insights from a human-centred design perspective. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2023. № 17. 15 p.
7. Aston E. V., O'Neill M., Hail Y., Wooff A. Information sharing in community policing in Europe: Building public confidence. *European Journal of Criminology*. 2023. № 20(4). P. 1349-1368. DOI: <https://doi.org/10.1177/14773708211037902>
8. Greenwood D., Huisman S. Transparency and Accountability of Police Forces, Security Services and Intelligence Services. *George Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces; Centre for European Security Studies*. 2004. P. 5-230.
9. Dehbi Chadia. Community-Oriented Policing in the European Union Today: Toolbox Series №14. Brussels. *European Crime Prevention Network*. 2018. 131 p.
10. Colover S., Quinton P. Neighbourhood policing: impact and implementation – summary findings from a rapid assessment. *College of Policing Limited*. 2018. 29 p.
11. Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві. Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Верховний комісар у справах національних меншин. 2006. 48 с.
12. Cowell B.M., Kringen A.L. Engaging Communities One Step at a Time: Policing's Tradition of Foot Patrol as an Innovative Community Engagement Strategy. Washington, DC: *Police Foundation*. 2016. 51 p.
13. Crawford A., Lister S., Wall D. Great expectations: contracted CP in New Earswick. *Joseph Rowntree Foundation*. 2003. 49 p.
14. Wakefield A. Carry on Constable? Revaluing Foot Patrol. Continuing the Discussion on Community Policing, Issue 2. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2007. №1 (3). p. 342–355.

References

1. Pro Natsionalnu politsiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 roku № 580-VIII. (2025). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 40-41. St. 379 [in Ukrainian].
2. Nikolenko, L.M. (2021). Pryntsypy diialnosti politsii: sutnist ta osoblyvosti [Principles of police activity: essence and features]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 1. S. 19-25 [in Ukrainian].
3. Panych, O. (2025). Anatomii ukrainskoho alarmizmu [Anatomy of Ukrainian alarmism]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/09/12/7080989/> (data zvernennia: 15.02.2025) [in Ukrainian].
4. Longstaff, A., Willer, J., Chapman, J., Czarnomski, S., Graham, J. (2015). Neighbourhood Policing: Past, Present and Future – A Review of the Literature. *The Police Foundation*. 76 p. [in English].
5. Yak pratsiuvatymut u hromadakh novi politseiski ofitseri – komentar MVS [How will new police officers work in communities – comment from the Ministry of Internal Affairs]. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/12696> (data zvernennia: 17.02.2025) [in Ukrainian].
6. Signori, R., Heinrich Dagmar P., Wootton Andrew B., Davey Caroline L. (2023). Relational continuity in community policing: Insights from a human-centred design perspective / *Policing: A Journal of Policy and Practice*. № 17. 15 p. [in English].
7. Aston, E. V., O'Neill, M., Hail, Y., Wooff, A. (2023). Information sharing in community policing in Europe: Building public confidence. *European Journal of Criminology*. № 20 (4). p. 1349–1368. DOI: <https://doi.org/10.1177/14773708211037902> [in English].
8. Greenwood, D., Huisman, S. (2004). Transparency and Accountability of Police Forces, Security Services and Intelligence Services. *George Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces; Centre for European Security Studies*. p. 5–230 [in English].
9. Dehbi, C. (2018). Community-Oriented Policing in the European Union Today: Toolbox Series №14. Brussels. *European Crime Prevention Network*. 131 p. [in English].
10. Colover, S., Quinton, P. (2018). Neighbourhood policing: impact and implementation – summary findings from a rapid assessment. *College of Policing Limited*. 29 p. [in English].
11. Rekomendatsii z pytan politseiskoi diialnosti v bahatonatsionalnomu suspilstvi (2006). [Recommendations on policing in a multinational society]. Orhanizatsiia z bezpeky ta spivrobitnytstva v Yevropi, Verkhovnyi komisar u spravakh natsionalnykh menshyn. 48 s. [in Ukrainian].
12. Cowell, B.M., & Kringen, A.L. (2016). Engaging Communities One Step at a Time: Policing's Tradition of Foot Patrol as an Innovative Community Engagement Strategy. Washington, DC: *Police Foundation*. 51 p. [in English].
13. Crawford, A., Lister, S., & Wall, D. (2003). Great expectations: contracted CP in New Earswick. *Joseph Rowntree Foundation*. 49 p. [in English].
14. Wakefield, A. (2007). Carry on Constable? Revaluing Foot Patrol. Continuing the Discussion on Community Policing, Issue 2. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. №1 (3). p. 342–355. [in English].

Kryvonos Maksym,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative Law Disciplines
of the Faculty No 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-0663>

Khylko Liubov,

Senior Lecturer at the Department of Administrative Law Disciplines
of the Faculty No 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

Chepeliak Vitalii,

Lecturer at the Department of Administrative Law Disciplines
of the Faculty No 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4281-7936>

**THE PRINCIPLE OF CONTINUITY AS A GUARANTEE OF EFFECTIVE INFORMATION
EXCHANGE BETWEEN POLICE OFFICERS AND THE COMMUNITY**

The article is devoted to the study of the principle of continuity as a key factor in effective information exchange between police officers and the community. It was determined that maintaining continuity in interaction with citizens contributes to increasing trust in the police, reducing social tension and improving security. In order to find useful foreign experience that should be adapted into the concept of the National Police of Ukraine, the “Community Connect” protocol, which is used by the Manchester County Police (England) to maintain contacts, knowledge and strategic relations with the public during personnel rotation, was analyzed.

The article also outlines the barriers that prevent citizens from being open to cooperation with law enforcement officers. In particular, based on research by the Organization for Security and Cooperation in Europe, it was determined that the lack of consistent interaction between the police and the population can lead to the loss of important knowledge and increased distrust.

It is concluded that the implementation of a strategy of continuity of communication, in particular the use of formalized protocols for the transfer of information, is an effective tool for strengthening cooperation between the police and the community. The implementation of this approach requires strategic thinking, support from management and coordination of resources. The introduction of such mechanisms into the work of the National Police of Ukraine will ensure the sustainability of relations, minimize the loss of local knowledge and increase the effectiveness of law enforcement activities.

Key words: National Police of Ukraine, principles of police activity, principle of continuity, community, information exchange, “Community Connect” protocol.

УДК 351.74:351.86:355.45
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-3>

Мердов Станіслав Павлович,

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки
факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

Сирнамій Віктор Васильович,

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки
факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5014-3144>

Лунгу Дмитро Іванович,

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки
факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9422-7633>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПІДРУЧНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено питання, пов'язані з особливостями правового регулювання застосування поліцейськими примусових заходів, що зумовлені специфікою воєнного стану в Україні. Проведено детальний аналіз норм законодавства, яке регламентує застосування поліцейськими підручних засобів. Виявлено, що відсутність поняття «підручні засоби» та конкретизації підстав для їх використання може призвести до негативних наслідків для поліцейських та громадян. Сформульовано авторське визначення поняття «підручні засоби як поліцейські заходи примусу», побудовано їх класифікацію, а також окреслено підстави для застосування поліцейськими підручних засобів. Зроблено висновок, що використання поліцейськими підручних засобів в умовах воєнного стану є вимушеним заходом, який може бути необхідним у певних ситуаціях, коли штатні спеціальні засоби відсутні або для їх застосування бракує належних умов. Проте для забезпечення балансу між ефективним здійсненням правоохоронної діяльності та дотриманням прав і свобод громадян у період воєнного стану правове регулювання порядку застосування поліцейськими підручних засобів має бути вдосконалено.

Ключові слова: Національна поліція України, воєнний стан, поліцейські примусові заходи, підручні засоби.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні спричинило необхідність адаптації нормативно-правової бази багатьох органів державної влади, зокрема й Національної поліції, з метою забезпечення ефективного виконання завдань в умовах збройної агресії росії. Роль Національної поліції в таких умовах є надзвичайно важливою, адже цей орган покликаний забезпечити правопорядок, захист прав громадян та підтримання стабільності в країні в умовах воєнного стану. Зважаючи на це, 15 березня 2022 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, в тому числі під час дії режиму воєнного стану» (далі – Закон № 2123) [1]. Водночас правові підстави застосування поліцією заходів примусу під час воєнного стану мають прогалини, які потребують усунення, оскільки «захист особистої безпеки поліцейських і ефективна тактика самозахисту є важливими аспектами їх служби, й ці аспекти постійно розвиваються та модернізуються відповідно до сучасних викликів та небезпек» [2, с. 370].

Мета дослідження – надати визначення підручних засобів як поліцейських засобів примусу, здійснити їх класифікацію та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових підстав застосування поліцією цих заходів примусу під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові підстави застосування поліцейських примусових заходів, зокрема підручних засобів в умовах воєнного стану, стали предметом досліджень правознавців В.М. Синенького, Г.О. Турчанікової, А.М. Захарченка, Є.Ф. Бахчевана, В.Я. Покайчука. Однак питання законодавчого закріплення поняття «підручні засоби» та їх класифікації жоден дослідник не підіймав.

Виклад основного матеріалу. Особливий правовий режим воєнного стану вплинув на діяльність майже всіх державних інституцій. Зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [3] надали поліцейським нові повноваження на період дії воєнного стану та 60 днів після його припинення або скасування. Потреба врегулювання особливостей діяльності органів Національної поліції в умовах воєнного стану зумовила внесення до Закону України «Про Національну поліцію» низки спеціальних положень, зорієнтованих на період дії зазначеного правового режиму. Зокрема, установлено, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Г.В. Муляр відмічає, що здійснення органами Національної поліції додаткових повноважень сприятиме стабілізації оперативної обстановки з огляду на особливий правовий режим виконання службових обов'язків. Переважна більшість заходів, що вживаються поліцейськими в межах реалізації додаткових повноважень, мають оперативний характер, окремі заходи – превентивний та профілактичний характер, проте всі вони спрямовані на забезпечення публічного порядку та прав громадян [5, с. 130].

Законодавчі зміни, внесені Законом № 2123, загалом відповідають вимогам воєнного часу, однак деякі положення, зокрема норма, якою передбачено використання поліцейськими підручних засобів, не виключають її неоднозначного тлумачення. Частина 5 статті 42 Закону

України «Про Національну поліцію» регламентує, що під час дії воєнного стану в разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки, у стані крайньої необхідності або під час затримання особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби.

Як відзначає В.М. Синенький, нещодавні зміни до Закону України «Про Національну поліцію» щодо права поліцейських використовувати підручні засоби викликали жваве обговорення та дискусію, оскільки чіткого і зрозумілого поняття, що саме слід розуміти під цими засобами, немає. Звичайно, під цим поняттям можна розуміти будь-які засоби, однак, урахувавши законність професійної діяльності поліції, важливо виокремити значення підручних засобів. У доповнення цієї тези В.М. Синенький конкретизує, що під поняттям «підручний засіб» можна розуміти певну спеціальну дію, яка дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось. Це є певні доступні елементи навколишнього середовища (предмети, речі, елементи спеціального спорядження, одягу), які за певних обставин працівник поліції може використати для реалізації своїх службових повноважень, за умови відсутності конструктивно призначених для цього спеціальних засобів. Підручні засоби становлять різноманітні засоби впливу на особу, яка вчинила правопорушення, а в деяких випадках – також на транспортні засоби, інші засоби та речі з метою усунення протиправної ситуації [6, с. 246]. А.М. Захарченко, А.В. Жбанчик, О.І. Бойко також у своїх працях наголошують на відсутності чіткого тлумачення цього поняття та необхідності в його додатковому розкритті [7, с. 91; 8, с. 213].

На нечіткість зазначених норм щодо використання підручних засобів було звернено увагу й у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України ще на стадії розгляду відповідного законопроєкту. А саме зауважувалося, що з тексту неможливо визначити, що саме мається на увазі під «підручними засобами» [9].

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, під словом «підручний» мається на увазі «який міститься, перебуває завжди поблизу, під рукою» [10, с. 964]. Указана термінологія трактує змістову частину підручних засобів доволі широко. У певному аспекті під ними можуть розумітися ті засоби, які конструктивно або змістово мають «мирне» призначення, належать до категорії господарсько-побутового та виробничого призначення, а також спортивні снаряди, конструктивно схожі зі зброєю. До найпоширеніших предметів, які можна використовувати як підручні засоби, можна зарахувати: стільці, табурети, книжки, папки, ручки, олівці, реміні, мотузки, посуд, зв'язки ключів тощо. За допомогою цих і подібних предметів можна здійснювати ударний, больовий і задущливий вплив на правопорушника. Тактично грамотне їх використання дає можливість співробітнику поліції перемогти в протистоянні зі злочинцем. Володіння стійкою навичкою використання підручних засобів у складній оперативній обстановці сприяє збереженню життя і здоров'я співробітника, а також громадян. Усе це свідчить про важливість та актуальність систематичного відпрацювання співробітниками поліції тактико-технічних дій у цій сфері бойових прийомів боротьби. Крім того, за допомогою підручних засобів дуже ефективно виконувати відволікаючі дії, використовуючи різні дрібниці (жмені піску, землі, снігу тощо).

Під підручними засобами як поліцейськими заходами примусу ми пропонуємо розуміти «предмети або засоби, які не відносяться до поліцейського спорядження, а також елементи поліцейського спорядження, використані не за їх прямим призначенням, які можуть бути використані для відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або під час затримання особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському».

Після формулювання визначення поняття «підручні засоби» доцільним є здійснення їх класифікації, що дозволить детальніше зрозуміти їх функціональне призначення. Причому в основу класифікації має бути покладено спосіб застосування, оскільки палицю і мотузку не вийде застосувати за одним призначенням.

Отже, пропонуємо підручні засоби розділити на кілька груп:

1. Ударно-захисні засоби – предмети, які дозволяють наносити удари або відбивати атаки (наприклад, портфель, парасолька);

2. Обмежувальні засоби – гнучкі предмети, що можуть використовуватися для обмеження рухів правопорушника (наприклад, дріт, мотузка, шарф, ремінь);

3. Колючо-ріжучі засоби – предмети з гострими краями, які можуть бути використані для завдання колючих чи ріжучих ударів (наприклад, ножиці, кулькова ручка);

4. Відволікаючі засоби – предмети, що можуть тимчасово дезорієнтувати або відвернути увагу правопорушника (телефон, пляшка з водою, монети).

Вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на окремих підручних засобах, які, на перший погляд, можуть здатися такими, що прямо не належать до поліцейських заходів примусу, проте можуть бути ефективним доповненням до них, допомагаючи знизити ризики для поліцейського та полегшити затримання або нейтралізацію правопорушника. Наведемо такі приклади.

У випадках, коли поліцейські використовують фізичну силу для зупинки чи нейтралізації правопорушника, відволікаючі засоби можуть створити моментальну перевагу. Гучний звук може на мить відволікти увагу правопорушника, що дозволить поліцейському наблизитися або застосувати фізичну силу для знерухомлення. Раптове кидання предмета може збити порушника з пантелику, давши поліцейському час здійснити затримання або знешкодження.

Відволікаючі дії можуть допомогти поліцейському ефективніше затримати особу, яка чинить опір або намагається втекти. Використання світла (наприклад, спрямування ліхтаря в очі) може тимчасово знизити здатність правопорушника бачити, даючи поліцейському можливість наблизитися або завадити втечі. Інтенсивне включення/виключення світла може дезорієнтувати правопорушника, створюючи тимчасову невпевненість у його діях. Несподівані рухи поліцейського або відволікаючі жести (наприклад, підняття рук вгору або вказування на інший об'єкт, що начебто знаходиться за спиною правопорушника) можуть на короткий час знизити увагу правопорушника, що дозволить наблизитися до нього та застосувати стримувальні заходи. Включення гучних електроприладів (телевізора, пилососу, фену тощо) теж може відволікти увагу правопорушника. Якщо правопорушник перебуває в ізольованому приміщенні, шум електроприладів завадить йому почути наближення поліцейських і визначити їх кількість. Відволікаючі засоби допоможуть захистити поліцейських і цивільних, особливо якщо нападник уже

готовий до активних дій. Раптовий рух у бік може збити нападника з пантелику. Раптовий кидок предмета здатен відвернути його увагу.

Не зайвим буде наголосити, що відволікаючі засоби можуть створити психологічний тиск, сприяючи деморалізації правопорушника, що полегшить його затримання або зупинку. Раптова команда «Стій!» або інша різка команда може створити ефект несподіванки, змусивши порушника на мить зупинитися або розгубитися. Подібним чином може подіяти крик «Граната!», поєднаний з кидком схожого на гранату предмета під ноги правопорушнику. Гучний свист може не тільки злякати нападника, але й створити психологічний тиск, який відволіче його від агресивних дій.

Підручні засоби захисту, як-от сумка, стілець або парасолька, можуть бути використані як для активного захисту від ударів, так і для нанесення ударів у відповідь. Як засоби тимчасового засліплення нападника можуть бути використані аерозольні балончики побутового призначення, ємності з рідиною або сипучими речовинами.

Цікавою видається примітка вчених про те, що серед спеціальних засобів та правил їх застосування у ч. 3 ст. 42, п. 7 ч. 4 ст. 42 п. 12 і п. 13 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» визначено не тільки предмети, а ще й службових тварин (собаки, коні), які визнані спеціальними засобами, хоча вони і не є предметами, тож під час воєнного стану за аналогією в праві їх можна застосовувати і як «підручний засіб». О.І. Бойко та А.В. Жбанчик наводять приклад, коли для виконання службово-бойових завдань було використано пса-піротехніка, хоча це і виходило за межі встановленого законодавством порядку використання кінологічним підрозділом ДСНС цієї тварини як службової [7, с. 214].

В умовах воєнного стану, коли ситуація на вулицях може бути нестабільною, а правопорушення можуть мати загрозливий характер для національної безпеки, важливо передбачити додаткові механізми захисту поліцейських та громадян. Проте чинне законодавство не містить чіткої регламентації застосування саме підручних засобів у зазначених випадках. Це створює правову невизначеність і може призводити до зловживань або правових колізій. До подібної думки також прийшли Є.Ф. Бахчеван та В.Я. Покайчук, стверджуючи, що «оціночні» поняття у визначенні поліцейських повноважень щодо примусу може спричинити неоднозначну практику використання підручних засобів, а також створить умови для зловживання правом і викликати колізії правозастосування під час вирішення питання про правомірність таких дій поліцейського [11, с. 97]. Питання використання підручних засобів є особливо актуальним в екстремальних умовах, коли стандартні спецзасоби або вогнепальна зброя можуть бути недостатніми або їх використання може бути недоцільним у певних ситуаціях. У висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України додатково акцентовано увагу на тому, що підстави, на основі яких поліцейським надається зазначене право, є занадто розмитими: норма про використання «підручних засобів» щодо особи, яка вчинила правопорушення не містить уточнення щодо ступеню суспільної небезпеки такого діяння. У висновку наводиться приклад, що куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, безсумнівно, є правопорушенням (ст. 175¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), однак через низький рівень суспільної небезпеки воно навряд чи може бути підставою для застосування

заходів поліцейського примусу [9]. Натомість ще залишаються ситуації з відбиттям нападу на поліцейського. Й як влучно підкреслюють окремі дослідники – застосування поліцейськими підручних засобів у стані необхідної оборони в умовах воєнного стану є необхідним і важливим елементом забезпечення безпеки та правопорядку в державі [12, с. 69].

Відтак, існує потреба у конкретизації підстав використання поліцейськими підручних засобів при затриманні осіб, які вчинили правопорушення та/або чинять опір поліцейським, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки вчинених правопорушень. Відсутність чітких критеріїв щодо використання підручних засобів у законодавстві може призвести до наступних проблем:

- суб'єктивного трактування поліцейськими ситуацій, що можуть вимагати застосування таких засобів;
- потенційного порушення прав людини через надмірне застосування сили;
- складності оцінки правомірності дій поліцейських у судовій практиці.

Для усунення потенційних ризиків, ми пропонуємо затвердити наступні правила використання поліцейськими підручних засобів:

1. Поліцейський може застосовувати підручні засоби для самозахисту або захисту інших осіб, якщо:
 - напад становить реальну загрозу життю чи здоров'ю;
 - відсутня можливість застосування спеціальних засобів або вогнепальної зброї.
2. Поліцейський може використовувати підручні засоби для запобігання загрозі державним чи громадським інтересам, життю та здоров'ю людей, якщо:
 - небезпеку неможливо усунути іншими методами;
 - шкода від застосування засобів буде меншою, ніж потенційні наслідки бездіяльності.
3. Поліцейський має право застосовувати підручні засоби для затримання особи, якщо вона:
 - чинить збройний або фізичний опір;
 - намагається втекти після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
 - може застосувати зброю або інші засоби ураження.
4. При використанні підручних засобів у воєнний час поліцейський має враховувати:

- характер і ступінь загрози (наприклад, чи є дії особи терористичним актом, диверсією або злочином проти основ національної безпеки);

- потенційні ризики для цивільного населення та колег;

- наявність альтернативних методів припинення правопорушення.

В умовах воєнного стану зростає необхідність швидкого реагування на загрози, водночас слід уникати невиправданого застосування сили. З метою усунення правових прогалин, на нашу думку, доцільно:

- визначити чіткі категорії правопорушень, що можуть бути підставою для використання підручних засобів, з урахуванням ризиків, пов'язаних із воєнним станом;

- встановити норму, що поліцейський має право застосовувати підручні засоби лише у разі відсутності або недоцільності використання штатних спецзасобів, особливо в умовах воєнного стану, коли оперативний доступ до поповнення боєкомплекту та спецзасобів може бути обмеженим;

- застосування підручних засобів повинно відповідати рівню загрози. Вони не можуть використовуватися у випадках вчинення дрібних адміністративних правопорушень, таких як куріння у заборонених місцях або незначні порушення громадського порядку, однак можуть бути виправдані у разі загрозової поведінки правопорушника або необхідності відбиття нападу.

Висновки. Використання поліцейськими підручних засобів в умовах воєнного стану є вимушеним заходом, який може бути необхідним у певних ситуаціях, коли відсутні або недоцільні штатні спеціальні засоби. Воєнний стан суттєво змінює правові реалії, у яких діє поліція, і вимагає більшої гнучкості у виборі засобів примусу. Проте законодавча невизначеність щодо підстав їх застосування потребує додаткового врегулювання. Внесення змін до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», щодо уточнення поняття та порядку застосування підручних засобів, дозволить уникнути правових зловживань і забезпечити баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та дотриманням прав і свобод громадян у період воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі, під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n221>
2. Сирмамій В.В. Сучасні підходи до тактики самозахисту поліцейських. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 06 жовт. 2023 р. Кропивницький, 2023 С. 370–371.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Муляр Г.В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 61. С. 130–133.
6. Синьків В.М. Застосування поліцейськими підручних засобів в стані необхідної оборони або крайньої необхідності в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. № 32. С. 242–248.
7. Бойко О.І., Жбанчик А.В. Спеціальні засоби в діяльності поліції: нова концепція. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 212–216.
8. Захарченко А.М. Правова основа діяльності органів Національної поліції в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 3 (80). С. 90–95.
9. Висновок Головного науково-експертного управління на Проект Закону про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності

поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану (реєстр. № 7147 від 13.03.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245368>

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.

11. Бахчеван Є.Ф., Покайчук В.Я. Деякі питання застосування спеціальних засобів Національною поліцією в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 96–102.

12. Турчанікова Г.О. Застосування поліцейськими підручних засобів у стані необхідної оборони в умовах воєнного стану. *Організаційно-правове забезпечення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції*: матеріали Всеукр. круглого столу. м. Дніпро, 7 червня 2024 р. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 67–69.

References

1. Pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy “Pro Natsionalnu polittsiiu” ta “Pro Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi polittsii Ukrainy” z metoiu optymizatsii diialnosti polittsii, u tomu chysli, pid chas dii voiennoho stanu” [On Amendments to the Laws of Ukraine “On the National Police” and “On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine” in order to optimize police activities, including during martial law]: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 r. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n221> [in Ukrainian].

2. Syrmamiikh, V. V. (2023) Suchasni pidkhody do taktyky samozakhystu politseiskyykh [Modern approaches to police self-defense tactics]. *Pryvatno-pravovi ta publichno-pravovi vidnosyny: problemy teorii ta praktyky*: materialy III Mizhnar. Nauk.-prakt. konf., m. Kropyvnytskyi, 06 zhovt. 2023 r. Kropyvnytskyi. S. 370–371 [in Ukrainian].

3. Pro Natsionalnu polittsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].

4. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 28. St. 250 [in Ukrainian].

5. Muliar, H.V. (2023). Diialnist orhaniv Natsionalnoi polittsii Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Activities of the National Police of Ukraine under the legal regime of martial law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. № 61. S. 130–133 [in Ukrainian].

6. Cynenkyi, V.M. (2022). Zastosuvannia politseiskymy pidruchnykh zasobiv v stani neobkhdnoi oborony abo krainoi neobkhdnosti v umovakh voiennoho stanu [Use of improvised means by police in a state of self-defense or extreme necessity under martial law]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna*. № 32. p. 242–248 [in Ukrainian].

7. Boiko, O.I., & Zbanchyk, A.V. (2022). Spetsialni zasoby v diialnosti polittsii: nova kontseptsiiia [Special means in police activities: a new concept]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 5. S. 212–216 [in Ukrainian].

8. Zakharchenko, A.M. (2024). Pravova osnova diialnosti orhaniv natsionalnoi polittsii v umovakh voiennoho stanu [Legal basis for the activities of national police bodies under martial law]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. №3 (80). S. 90–95 [in Ukrainian].

9. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia na Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do zakoniv Ukrainy “Pro Natsionalnu polittsiiu” ta “Pro Dystsyplinarnyi sta-tut Natsionalnoi polittsii Ukrainy” z metoiu optymizatsii diialnosti polittsii, u tomu chysli pid chas dii rezhymu voiennoho stanu [Opinion of the Main Scientific and Expert Directorate on the Draft Law on Amendments to the Laws of Ukraine “On the National Police” and “On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine” in order to optimize police activities, including during martial law] (reiestr. № 7147 vid 13.03.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245368> [in Ukrainian].

10. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language: 250,000] / uklad. ta holov. red. V.T. Busel (2005). Kyiv; Irpin: Perun. VIII. 1728 s. [in Ukrainian].

11. Bakhchevan, Ye.F., & Pokaichuk, V.Ia. (2022). Deiaki pytannia zastosuvannia spetsialnykh zasobiv Natsionalnoi polittsiiei v umovakh voiennoho stanu [Some issues of the use of special means by the National Police under martial law]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Spetsialnyi vypusk № 2. S. 96–102 [in Ukrainian].

12. Turchanikova, H.O. (2024). Zastosuvannia politseiskymy pidruchnykh zasobiv u stani neobkhdnoi oborony v umovakh voiennoho stanu [Use of improvised means by police in a state of necessary defense under martial law]. *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia pidrozdiliv preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi polittsii*: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu. m. Dnipro, 7 cherv. 2024 r. Dnipro: DDUVS. S. 67–69 [in Ukrainian].

Merdov Stanislav,

Senior Lecturer at the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of the Faculty № 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

Syrmamiikh Viktor,

Senior Lecturer at the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of the Faculty № 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5014-3144>

Lunhu Dmytro,

Senior Lecturer at the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of the Faculty № 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9422-7633>

**FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF WEAPONS
BY THE POLICE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL**

The article examines the features of the legal regulation of the use of improvised means by police officers during martial law in Ukraine. The current state of regulatory and legal support for coercive measures that can be used by the police in exceptional situations when standard special means are unavailable or their use is impossible is analyzed. Key legislative gaps are identified, in particular, the lack of a clear definition of the concept of “improvised means” and the specification of the grounds for their use, which can cause legal conflicts and negative consequences for both police officers and citizens. The study proposes the author's definition of improvised means as police coercive measures that are not regular special means, but can be used to stop offenses, protect police officers or third parties. The classification of improvised means is carried out according to their functional purpose, in particular, the following groups are distinguished: impact-protective (briefcase, umbrella, book); restrictive (rope, belt, wire); pricking-cutting (scissors, ballpoint pen); distractors (coins, water bottle, telephone).

Also, possible tactical approaches to the use of improvised means during the detention of resisting persons and in extreme wartime conditions were investigated. It was determined that the use of improvised means may be justified in situations where there is a threat to the life or health of a police officer or civilians, as well as to stop the aggressive actions of an offender.

Based on the analysis, recommendations were proposed to improve the legal regulation of the use of improvised means in police activities. In particular, the need to amend the legislation of Ukraine was substantiated, which would provide for a clear definition of improvised means, the establishment of their exhaustive list, as well as the formation of special training programs for police officers in order to practice the skills of effective and safe use of such means.

Thus, the article proves that regulating the procedure for the use of improvised means is important for ensuring a balance between the effective performance of law enforcement functions by the police and the observance of the rights and freedoms of citizens during martial law.

Key words: National Police of Ukraine, martial law, police coercive measures, improvised means, legal regulation, tactics of application.

УДК 351:746.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-4>

Степанова Юлія Петрівна,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника науково-дослідного відділу
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7698-3486>

Халимон Сергій Іванович,

доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-7235>

Ковальчук Юрій Володимирович,

кандидат психологічних наук,
начальник управління боротьби з транскордонною злочинністю
(Департамент оперативно-розшукувальної діяльності
Адміністрації Держприкордонслужби, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7237-9223>

ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ КОРДОНОМ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується проблема суб'єктного складу інтегрованого управління державним кордоном України та шляхи його вдосконалення з урахуванням досвіду формування інтегрованого управління кордонами Європейського союзу. Констатується, що розвиток інтегрованого управління державним кордоном України (далі – ІУДК України) має особливе значення з огляду на ті важливі функції, які притаманні державному кордону в контексті забезпечення національної безпеки України. Україна поступово впроваджує інструменти інтегрованого управління кордонами з урахуванням досвіду формування інтегрованого управління кордонами ЄС (далі – ІУК ЄС), що свідчить про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України», де включені стратегічні основи ІУДК України.

Суб'єктами ІУДК України є: Національна гвардія України та Збройні Сили України, МВС, МЗС, Мінінфраструктури, Мінін, Державна міграційна служба України, Держмитслужба, Держпродспоживслужба, Держприкордонслужба, СБУ. Повноваження суб'єктів у цій сфері визначаються переважно нормативно-правовими актами, що встановлюють правове становище цих органів, а їх завдання на певний період конкретизуються у стратегічних та планувальних документах у сфері ІУДК України. Суб'єктний склад ІУДК України охоплює низку військових формувань, ключових

міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та правоохоронних органів, державницькі інтереси яких охоплюють сферу функціонування державного кордону України.

Ключові слова: інтегроване управління кордонами, інтегроване управління державним кордоном України, Держприкордонслужба, FRONTEX, співробітництво, співпраця, прикордонна служба, державний кордон України.

Постановка проблеми. У контексті забезпечення національної безпеки України розвиток інтегрованого управління державним кордоном України (далі – ІУДК України) має особливе значення з огляду на ті важливі функції, які притаманні державному кордону (бар'єрна, контактна та фільтраційна) [1]. Саме необхідність реалізації цих функцій зумовлює включення у сферу відносин у прикордонній сфері значної кількості суб'єктів, а специфіка їх діяльності визначає змістовне наповнення ІУДК України як складної категорії суспільно-правової сфери.

Процеси вдосконалення архітектури системи ІУДК України нині тривають. Зокрема, у грудні 2024 року розпочалась підготовка нового стратегічного документу у сфері ІУДК України, в ході якого будуть переглянуті не лише стратегічні цілі та заходи для їх досягнення, а й суб'єктний склад ІУДК України. Очевидно, розраховувати на статичність у цій сфері не варто, адже об'єктом «інтегрованого управління» є не лише державний кордон України – субстанція стаціонарна, статична, а й суспільно-політична та безпекова обстановка, пов'язана з його функціонуванням, та управлінська діяльність суб'єктів, задіяних у цій сфері, які характеризуються динамічністю. З огляду на це динамічність об'єкта потребує відповідних змін у механізмі ІУДК України, який розрахований на функціонування в певний часовий період, та перегляду повноважень і взаємовідносин між суб'єктами ІУДК України. Такий підхід відповідає ідеї багаторічного циклу стратегічної політики ІУК ЄС, яка закладена в Регламенті (ЄС) № 2019/1896 [2] (ст. 16). Крім того, ІУК ЄС є пріоритетною сферою для зміцнення співпраці з третіми країнами у стратегічному підході Європейської комісії до управління безпекою, де країни, що не входять до ЄС, заохочуються як партнери до вдосконалення безпеки кордонів, прикордонного нагляду та управління кордонами [3, с. 425].

Черговий етап розвитку системи ІУДК України пов'язаний із двома моментами. Перший стосується прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо стратегічних основ інтегрованого управління державним кордоном України» [4], яким підтверджено значення ефективного ІУДК України для забезпечення національної безпеки України, а також урегульовано на законодавчому рівні основні засади й суб'єктний склад розроблення та прийняття стратегії і проведення огляду ІУДК України. Другий – необхідністю прийняття нового стратегічного документа в цій сфері у зв'язку із тим, що чинна стратегія розрахована на період до 2025 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених-правників вивченню інтегрованого управління кордонами були присвячені праці українських науковців А.В. Віхтюка, А.О. Буличева, Н.А. Буличевої, С.М. Рябого, В.Л. Зьолки, Д.В. Купрієнка, Г.А. Магаса, А.Б. Мисика, В.С. Нікіфорова, Н.А. Січинського, Д.В. Хруста, зарубіжних – Й. Вагнера, О. Мареніна, Р. Ернандеса, Д. Калкмана, М. Саггера та ін. Поряд із цим наявна потреба в подальших наукових дослідженнях європейського досвіду формування суб'єктного складу системи інтегрованого управління кордонами

для виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та вдосконалення ІУДК України.

Мета дослідження – визначити сучасний стан суб'єктного складу ІУДК України та шляхи його вдосконалення з урахуванням досвіду формування ІУК ЄС.

Виклад основного матеріалу. Добровільне приєднання суверенних держав-членів до економічного та політичного союзу (ЄС) та європейської спільноти неминуче призвело до потреби у більш скоординованій системі контролю на зовнішніх кордонах. Розширення «зони свободи, безпеки і справедливості», або ж «Шенгенського простору», призвело до запровадження **чотирьох свобод пересування**: людей, товарів, послуг і капіталу. А захист, до прикладу, Німеччини чи Швейцарії (кордони яких не збігаються із зовнішніми кордонами ЄС) від транснаціональних загроз став залежати від роботи прикордонників Іспанії, Польщі та Італії [5, с. 13], які охороняють зовнішні кордони ЄС. Водночас у кожній державі-члені є контрольні пункти пропуску аеропортів для рейсів, що вилітають за межі ЄС. У міру того, як внутрішній простір ЄС відкрився для чотирьох свобод пересування, важливість безпеки на зовнішніх кордонах для захисту цього простору та потреба в розвитку механізмів співпраці у внутрішньому просторі для постійного контролю протиправної діяльності постійно зростали. Паралельно із цим вирішувалося питання, як трансформувати традиційну систему охорони зовнішнього кордону і більш широкую зональну і глобальну систему контролю кордонів ЄС, що є актуальним нині й для України.

Отже, концепція інтегрованого управління кордонами зародилась у ЄС як відповідь на транскордонні загрози і виклики, що виникли внаслідок утворення Шенгенської зони. Ця зона стосується території, де прикордонні перевірки скасовано на внутрішніх кордонах між державами-членами ЄС та де застосовуються суворо визначені уніфіковані правила щодо зовнішнього прикордонного контролю, формату візи, що видається іноземцям, і взаємної співпраці між службами держав-підписантів Шенгенського кодексу [6], зокрема щодо поліцейської та судової співпраці в кримінальних справах і функціонування Шенгенської інформаційної системи.

Європейська модель інтегрованого управління кордонами (ІУК) спрямована на ефективне управління перетинання зовнішніх кордонів, вона вирішує проблеми нелегальної міграції та інші потенційні загрози, як-от тероризм і транскордонна організована злочинність, і допомагає забезпечити високий рівень внутрішньої безпеки в ЄС, водночас забезпечує повне дотримання основних прав і управління таким чином, щоб гарантувати вільне переміщення людей у межах ЄС [3, с. 425].

Водночас існує управління кордонами має враховувати численні інтереси всіх держав-членів європейського співтовариства, адже останні роки спостерігається як кількісне, так і якісне зростання транснаціональних загроз на зовнішніх кордонах ЄС.

Засади ІУК ЄС визначено Регламентом Європейського парламенту і ради (ЄС) № 2019/1896 від 13 листопада 2019 року «Про Європейську прикордонну і берегову охорону та скасування Регламенту (ЄС)

№ 1052/2013 та Регламенту (ЄС) № 2016/1624» [2]. Ці правові зміни віддзеркалюються швидким організаційним зростанням агентства, що вказує на його важливість. Бюджет FRONTEX натеper становить понад 300 мільйонів євро, а в 2021–2027 роках агенція матиме 11,3 мільярда євро, за допомогою яких планується фінансування 10 000 постійних оперативних співробітників і придбання власних кораблів, транспортних засобів та літаків [7].

Зазначений документ визначає два рівні політики ІУК ЄС:

перший – рівень ЄС;

другий – національний рівень держав-членів ЄС.

Здійснення ІУК ЄС на кожному із цих рівнів забезпечують певні суб'єкти. Так, на рівні ЄС (І рівень) діяні суб'єкти, які відповідають за формування політики ІУК ЄС, – це установи ЄС: Рада ЄС, Європейський парламент, Європейська комісія та Європейська рада. Зокрема, в ст. 15 Регламенту (ЄС) № 2019/1896 визначено, що установи ЄС відповідають за розроблення політики та законодавства у сфері контролю за зовнішніми кордонами ЄС та повернення, в тому числі розроблення багаторічного циклу стратегічної політики для ІУК ЄС [2]. Особливе значення для регулювання зазначеної сфери мають норми «acquis communautaire», закони та нормативні акти, які прийняті в ЄС, оскільки на поліцію та прикордонні служби поширюються загальні правила, які містяться в «acquis», зокрема захист прав особи, кодекси поведінки загального характеру (наприклад, щодо застосування сили) тощо.

Реалізація політики ІУК ЄС (на І рівні) покладається на Європейську агенцію прикордонної та берегової охорони FRONTEX. Із прийняттям згаданого регламенту її функції було розширено. Натеper FRONTEX виконує такі функції: 1) розроблення технічної та оперативної стратегії як частини імплементації багаторічного циклу стратегічної політики для ІУК ЄС; 2) контроль ефективного функціонування прикордонного контролю на зовнішніх кордонах; 3) проведення аналізу ризиків та оцінювання вразливості; 4) надання посиленої технічної та оперативної допомоги державам-членам і третім країнам шляхом спільних операцій та швидких прикордонних втручань; 5) забезпечення практичного виконання заходів у ситуаціях, що вимагають термінових дій на зовнішніх кордонах; 6) надання технічної та оперативної допомоги для підтримки пошуково-рятувальних операцій особам, що зазнали лиха на морі; 7) організація, координація та проведення операцій повернення та втручань, пов'язаних із поверненням (ст. 3) [2]. Іншими словами, FRONTEX діє на оперативному рівні, координуючи прикордонні служби держав-членів ЄС [8, с. 172].

Так, у межах виконання першої функції FRONTEX у 2019 році було розроблено першу стратегію ІУК ЄС, яка сприяла управлінню кордонами на основі розвідувальних даних. Надалі, у 2023 році, прийнято Технічну та операційну стратегію ІУК FRONTEX, яка діятиме до 2027 року. Зазначений документ є універсальним, тобто передбачає комплексний підхід, однак урахує регіональні особливості. Акценти робляться як на забезпеченні спостереження за кордонами, так і на використанні інтелектуальних технологій для прогнозування можливих загроз і викликів [9]. Саме FRONTEX є основним «лобістом» просування інтегрованого управління кордонами в країнах, які межують з ЄС [10].

Виконання інших функцій (2–7) здійснюється FRONTEX у взаємодії з національними суб'єктами.

Значному посиленню діяльності FRONTEX сприяло створення постійного корпусу європейської прикордонної і берегової охорони чисельністю близько 10 000 працівників оперативного персоналу. Основна мета його діяльності – надання ефективної підтримки державам-членам на місцях щодо захисту зовнішніх кордонів, протидії транскордонній злочинності та сприяння ефективному і сталому поверненню незаконних мігрантів [2] (ст. 5).

Здійснення політики ІУК ЄС на II (національному) рівні повинно корелюватися із загальними засадами, визначеними в Регламенті (ЄС) 2019/1896. Суб'єктами інтегрованого управління кордонами на II рівні є національні суб'єкти, які формують і реалізують національну прикордонну політику, – зазвичай правоохоронні органи (прикордонники, митні служби), інші національні суб'єкти, діяльність яких поширюється на прикордонну сферу. Їх склад залежить від системи органів державної влади держави-члена ЄС. За твердженням О. Мареніна, спільними ознаками цих відомств має бути наявність юридичних повноважень для здійснення певного аспекту прикордонного контролю та/або прийняття нормативно-правових актів і визначення політики для того, щоб контроль здійснювався належним чином будь-де вздовж кордонів, та/або співпраця в супутніх функціях, які підтримують ефективне управління прикордонним контролем [5, с. 31].

Проте інтегроване управління кордонами не обмежується забезпеченням прикордонного контролю на зовнішніх кордонах ЄС. За твердженням К. Лейтінена, «ефективний захист кордону не починається на кордоні й не закінчується там» [11]. Отже, з огляду на визначення інтегрованого управління кордонами, яке міститься у Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [12], ознаками суб'єктів інтегрованого управління кордонами можемо визнати також їх спрямування на забезпечення прикордонної безпеки та/або законного транскордонного співробітництва.

Однак I та II рівні не відокремлені, діяльність національних суб'єктів координується і підтримується FRONTEX. Національні органи держав-членів ЄС, відповідальні за управління кордонами, та агентство FRONTEX разом утворюють Європейську прикордонну та берегову охорону, сукупна чисельність якої станом на 2024 рік становить близько 120 000 осіб [13].

FRONTEX надає суб'єктам ІУК ЄС та держав, суспільних з ЄС, рекомендації щодо діяльності у сфері попередження нелегальної (незаконної) міграції та транскордонних правопорушень.

Зокрема, в рекомендаціях зазначено, що міжвідомча співпраця необхідна на всіх рівнях (національному, регіональному та місцевому) для всіх органів, які відповідають за попередження незаконної (нелегальної) міграції. Причому важливою є відсутність розбіжностей щодо того, який орган є компетентним у тій чи іншій ситуації.

Політику міжвідомчої співпраці слід визначати на зустрічах керівників відомств, які займаються управлінням кордонами (кордоном) та попередженням транскордонних правопорушень. Планування співпраці між відомствами може здійснюватися на всіх рівнях (національному, регіональному та місцевому). Співпраця повинна плануватись на основі спільного розуміння ситуації (спільного аналізу ризиків і загроз). Зокрема, важливий обмін інформацією та розвіданими між компетентними органами, включаючи механізм вирішення можливих спорів щодо компетенції між органами. Крім того, співпраця має охоплювати оперативні питання,

наприклад, використання сумісного обладнання зв'язку, організацію спільних операцій та участь у спільних тренуваннях і навчаннях.

Важливою є співпраця між державами-членами ЄС у рамках FRONTEX. Для окремої держави-члена ЄС мета участі у скоординованому співробітництві FRONTEX полягає в підтримці інших держав-членів ЄС, які стикаються з тиском нелегальної імміграції, розвитку найкращих практик управління кордонами та підвищенні професіоналізму власного персоналу в цьому процесі.

Держави-члени ЄС, які стикаються із щораз більшим імміграційним тиском, можуть звернутись до FRONTEX із проханням розпочати спільну операцію або розгорнути групи швидкого втручання на кордоні (RABIT) у тих місцях, які перебувають під найсильнішим тиском. У рекомендаціях наголошується на необхідності розвивати можливість приймати ці команди та включати представників національних суб'єктів інтегрованого управління до складу команд за кордоном. Необхідне національне законодавство має бути прийнято, щоб дозволити ці процедури, якщо це необхідно.

Метою ініціативи FRONTEX, відомої як EPN (European Patrol Network), є сприяння співпраці між державами-членами ЄС. На практиці це означає, що сусідні держави-члени співпрацюють у морському нагляді, плануючи спільне патрулювання морської акваторії. Це також концепція, яка може принести додаткову цінність для всіх держав-членів, які мають морські кордони.

Міжнародне співробітництво у сфері інтегрованого управління кордонами можна розділити на багатостороннє, двостороннє, регіональне та місцеве співробітництво. Співпраця з третіми країнами має охоплювати всі сусідні країни, а також основні країни походження та транзиту нелегальної імміграції до відповідних держав-членів. Що стосується співпраці з суміжними державами, вважається необхідним, щоб держави транзиту надавали активну допомогу, забезпечуючи надійну охорону своїх кордонів і вживаючи заходів, які не зосереджені на кордонах, наприклад, послідовну практику репатріації [14].

Отже, суб'єктами ІУК ЄС є установи ЄС, FRONTEX та національні органи держав-членів ЄС. Причому на рівні ЄС роль координатора інтегрованого управління кордонами відіграє Європейська агенція прикордонної і берегової охорони FRONTEX. Держави-члени відповідають за управління своїми зовнішніми кордонами у власних інтересах та інтересах усіх держав-членів ЄС.

На нашу думку, поза межами системи суб'єктів ІУК ЄС знаходяться національні координаційні центри, які створюються в державах-членах ЄС. Ці «надбудови» формуються для покращення обміну інформацією та співпраці між суб'єктами ІУК ЄС.

До суб'єктів ІУДК України відповідно до Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року віднесено низку військових формувань і державних органів, зокрема такі, як: Національна гвардія України та Збройні Сили України (Повітряні та Військово-Морські Сили); серед державних органів – міністерства (МВС, МЗС, Мінінфраструктури, Мінінфін); центральні органи виконавчої влади (Державна міграційна служба України, Держмитслужба, Держпродспоживслужба) та правоохоронні органи (Держприкордонслужба, СБУ).

З огляду на відсутність комплексного нормативного документа, що визначає правові засади ІУДК України, повноваження суб'єктів у цій сфері визначаються переважно нормативно-правовими актами, що встановлю-

ють правове положення цих органів, а їх завдання на певний період конкретизовано у стратегічних і планувальних документах у сфері ІУДК України.

Зокрема, аналіз Плану заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року показав, що МВС задіяне у 62 заходах, передбачених зазначеним Планом на виконання Стратегії, Адміністрація Держприкордонслужби – у 120 заходах (переважно спільно з МВС), МЗС – у 21 заході, Мінінфраструктури – у 16 заходах, Мінінфін – у 24 заходах, Державна міграційна служба – у 23 заходах, Держмитслужба – у 56 заходах, Держпродспоживслужба – у 8 заходах, СБУ – у 21 заході, Нацгвардія – у 10 заходах, Збройні Сили – у 12 заходах [15].

Розглянемо, зокрема, нормативне закріплення повноважень суб'єктів ІУДК України на прикладі СБУ та її взаємодію з Держприкордонслужбою в цій сфері діяльності. У Законі України «Про Службу безпеки України» безпосередньо не говориться про участь СБУ як суб'єкта ІУДК України. Водночас закріплено зобов'язання СБУ щодо захисту територіальної цілісності України (ст. 2), сприяння Держприкордонслужбі в охороні державного кордону України (п. 10 ст. 24), участі в розв'язанні питань щодо в'їзду осіб в Україну і виїзду з України [16]. Співробітники СБУ в разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності можуть входити за письмовим розпорядженням керівника органу чи оперативного підрозділу СБУ на пункти пропуску через державний кордон (п. 5 ч. 2 ст. 25) [17].

Участь СБУ як суб'єкта ІУДК України більш конкретизовано визначено в Плані заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, а саме щодо виконання завдань із реалізації заходів у межах стратегічних цілей зазначеної Стратегії. Зокрема, СБУ за згодою спільно з Адміністрацією Держприкордонслужби та деякими іншими суб'єктами ІУДК України бере участь у виконанні завдань щодо протидії транскордонним правопорушенням, визначеним у таблиці 1.

Відповідно, до зазначеного Плану залучення до виконання цих завдань СБУ передбачено лише за згодою цього органу. Однак зі змісту більшості з них бачимо необхідність участі СБУ в процесі реалізації ІУДК України як органу, який забезпечує державну безпеку України. Це потребує як удосконалення правового регулювання ІУДК України загалом, так і визначення повноважень відповідних державних органів щодо реалізації політики у сфері ІУДК України в нормативно-правових актах, які регламентують організаційно-правові основи їх діяльності.

Комплексний розгляд системи ІУК ЄС та ІУДК України дає змогу визначити, що сформована на загальних засадах європейського інтегрованого управління кордонами система ІУДК України є унікальною, оскільки охоплює виключно національний рівень і базується на системі державних органів України та моделі охорони й захисту державного кордону України. Поряд із наявністю тісної співпраці суб'єктів ІУДК України на міжнародному та міждержавному рівнях взаємодія з FRONTEX має не імперативний (як у ситуації FRONTEX – держави-члени ЄС), а консультативний характер. Де-факто роль провідної об'єднувальної інституції в управлінні державним кордоном України, на кшталт FRONTEX, в Україні відіграє Держприкордонслужба, яка є основним суб'єктом реалізації політики у сфері охорони державного кордону України [18] та

Завдання Служби безпеки України як суб'єкта ІУДК України у сфері протидії транскордонним кримінальним правопорушенням (на основі аналізу Плану заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року)

Стратегічна ціль	Завдання	Пункт	Зміст завдання
1	3	5	Підготовка до підключення та доступу до баз даних правоохоронних органів – членів ЄС
2	1	3	Проведення заходів спільної підготовки підрозділів швидкого реагування Держприкордонслужби, мобільних груп Держмитслужби та центрів збору й оброблення інформації
2	2	2	Уточнення механізму обміну інформацією між суб'єктами ІУДК України
4	2	4	Забезпечення планування застосування та залучення підрозділів суб'єктів ІУДК України до спільних операцій (оперативно-профілактичних заходів) та управління ними
3	3	2	Забезпечення проведення спільних заходів з метою досягнення єдності, вдосконалення злагодженості під час спільних тактичних дій підрозділів взаємодіючих сторін
4	1	1	Розроблення методології спільного оцінювання ризиків у сфері безпеки державного кордону України
4	1	2	Розроблення положення про міжвідомчу регіональну аналітичну групу з питань регулярного оцінювання ризиків і загроз, пов'язаних із транскордонною злочинністю
4	1	3	Утворення міжвідомчих регіональних аналітичних груп у Львівській і Закарпатській областях
4	2	3	Проведення спільних аналітичних досліджень міжвідомчою регіональною аналітичною групою з регулярного оцінювання ризиків і загроз, пов'язаних із транскордонною злочинністю в Одеській області
5	2	3	Розроблення прикладних програмних інтерфейсів та опрацювання договорів (протоколів) про електронну інформаційну взаємодію між суб'єктами ІУДК України
5	6	3	Виконання відомих антикорупційних програм суб'єктів інтегрованого управління кордонами
7	1	1	Проведення аналізу наявного механізму доступу до баз даних суб'єктів інтегрованого управління кордонами
7	1	2	Упорядкування взаємного доступу уповноважених представників суб'єктів ІУДК України до інформаційних систем
7	1	3	Нормативно-правове врегулювання створення та функціонування координаційного центру з питань протидії транскордонній злочинності
7	1	4	Забезпечення діяльності пілотного координаційного центру з питань протидії транскордонній злочинності
7	3	1	Забезпечення міжнародного співробітництва з правоохоронними органами Словачкої Республіки, Румунії та Угорщини у сфері боротьби з організованою злочинністю
7	4	1	Нормативно-правове врегулювання питання оброблення попередніх даних реєстрації особи, зокрема переліку, формату та строку подання попередньої інформації про пасажирів, яку надають авіаперевізники, та внесення змін до законодавства
8	1	3	Урегулювання механізму ідентифікації нелегальних мігрантів із використанням інформаційних систем та відомих баз даних суб'єктів інтегрованого управління кордонами

на яку покладається розроблення Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України та проведення огляду ІУДК України.

Якщо в ЄС національні координаційні центри створюються для покращення обміну інформацією та співпраці між державами-членами і FRONTEX, то в Україні координаційний центр інтегрованого управління кордонами створено як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, якому надаються повноваження щодо комплексного залучення суб'єктів ІУДК України для забезпечення системного підходу до організації та проведення ефективного моніторингу обстановки на державному кордоні, проведення аналізу ризиків, посилення комунікаційних спроможностей у сфері ІУДК України [19].

До прикладу, в Польщі органом, призначеним для виконання функцій національного координаційного центру EUROSUR, є Головнокомандувач прикордонної служби Польщі [20].

За наявності ситуації, коли на Держприкордонслужбу покладено повноваження щодо стратегічного планування та огляду у сфері ІУДК України, виконання правоохоронних та оборонних функцій у сфері охорони державного кордону України, вбачається доцільним:

1) подальше становлення її як основного координатора інтегрованого управління державним кордоном в Україні, відповідального за планування та розроблення необхідних елементів для національної системи ІУДК України;

2) формування координаційного центру як консультативно-дорадчого органу при Адміністрації Держприкордонслужби, що призначений для забезпечення взаємодії та обміну інформацією між Держприкордонслужбою, іншими суб'єктами ІУДК України, а також з FRONTEX та державами-членами ЄС.

Висновки. Під час дослідження визначено, що суб'єктний склад ІУДК України охоплює низку військових формувань, ключових міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та правоохоронних органів, державницькі інтереси яких охоплюють сферу функціонування державного кордону України. Тенденції формування системи ІУДК України, що відбуваються під впливом досвіду формування інтегрованого управління кордонами ЄС та відображені в законодавчих новелах у сфері збереження національної безпеки України, свідчать про посилення ролі Держприкордонслужби як провідного суб'єкта ІУДК України.

Перспективними напрямками вдосконалення правового регулювання ІУДК України вбачаються такі: 1) визначення повноважень відповідних державних органів щодо реалізації політики у сфері ІУДК України в нормативно-правових актах, які регламентують організаційно-правові основи їх діяльності; 2) утворення

координаційного центру як консультативно-дорадчого органу при Адміністрації Держприкордонслужби; 3) посилення практичної співпраці у сфері протидії транскордонним правопорушенням суб'єктів ІУДК України з FRONTEX та національними суб'єктами інтегрованого управління кордонами держав-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Філіппов С.О. Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 ; НАДПСУ. Хмельницький, 2019. 561 с.
2. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. URL: <http://surl.li/lvxkly> (дата звернення: 26.12.2024).
3. Wagner J. The European Union's model of Integrated Border Management: preventing transnational threats, cross-border crime and irregular migration in the context of the EU's security policies and strategies. *Commonwealth & Comparative Politics*. 2021. № 59. P. 424–448, DOI: 10.1080/14662043.2021.1999650
4. Про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо стратегічних основ інтегрованого управління кордоном України : Закон України від 16 липня 2024 року № 3858-IX. URL: <http://surl.li/bayuki> (дата звернення: 26.12.2024).
5. Marenin O. Challenges for Integrated Border Management in the European Union. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). *Occasional paper*. 2018. № 17. 168 p. URL: http://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OP17_Marenin.pdf
6. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (codification). URL: <http://surl.li/atkoap> (дата звернення: 26.12.2024).
7. Kalkman J.P. Frontex: A Literature Review. *International Migration*. 2021. № 59. P. 165–181. URL: <https://doi.org/10.1111/imig.12729>
8. Raúl Hernández, Sagrera. Exporting EU integrated border management beyond EU borders: modernization and institutional transformation in exchange for more mobility? *Cambridge Review of International Affairs*, 2014. № 27. P. 167–183. DOI: 10.1080/09557571.2012.734784
9. Technical and Operational Strategy for European Integrated Border Management 2023–2027 / FRONTEX. URL: <http://surl.li/mhrcjm>
10. Beyond EU borders / FRONTEX. URL: <http://surl.li/ynsehp>
11. Laitinen K. Reflecting the security border in the post-cold war context. *The International Journal of Peace Studies*. 2001. Volume 6, Number 2. URL: <http://surl.li/lzyxpu>
12. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 року № 687-р. URL: <http://surl.li/ybwsgg> (дата звернення: 26.12.2024).
13. Communication From the Commission to the European Parliament and the Council establishing the multiannual strategic policy for European integrated border management. URL: <http://surl.li/ucmosp>
14. Schengen catalogue. External borders control, Return and readmission. Recommendations and the best practices. 2009. 62 p.
15. Про затвердження Плану заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1212-р. URL: <http://surl.li/todkva> (дата звернення: 26.12.2024).
16. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII (редакція від 13 липня 2023 року). URL: <http://surl.li/fvhwfu> (дата звернення: 26.12.2024).
17. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар. / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора А.М. Притули. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 236 с.
18. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (редакція від 16 липня 2024 року). URL: <http://surl.li/wgvtrj> (дата звернення: 26.12.2024).
19. Положення про координаційний центр інтегрованого управління кордонами, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2024 року № 426. URL: <http://surl.li/tnolsj> (дата звернення: 26.12.2024).
20. Management of external borders. Ministry of the Interior and Administration Republic of Poland. URL: <http://surl.li/drzpkw>

References

1. Filippov, S. O. (2019). Kryminolohichni zasady protydii transkordonnii zlochynnosti [Criminological principles of combating cross-border crime]. *Doctor's thesis*. NADPSU. Khmelnytskyi, 561 s. [in Ukrainian].
2. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. Retrieved from: <http://surl.li/lvxkly> [in English].
3. Wagner, J. (2021). The European Union's model of Integrated Border Management: preventing transnational threats, cross-border crime and irregular migration in the context of the EU's security policies and strategies. *Commonwealth & Comparative Politics*. № 59. P. 424–448, DOI: 10.1080/14662043.2021.1999650 [in English].

4. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy” shchodo stratehichnykh osnov intehrovanoho upravlinnia kordonom Ukrainy [On making changes to the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” regarding the strategic foundations of integrated border management of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 2024 roku № 3858-IX. Retrieved from: <http://surl.li/bayuki> [in Ukrainian].
5. Marenin, O. (2018). Challenges for Integrated Border Management in the European Union. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). *Occasional paper*: № 17. 168 p. Retrieved from: http://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/OP17_Marenin.pdf [in English].
6. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (codification). Retrieved from: <http://surl.li/atkoap> [in English].
7. Kalkman, J. P. (2021). Frontex : A Literature Review. *Interntional. Migration*. № 59. P. 165–181. <https://doi.org/10.1111/imig.12729> [in English].
8. Raúl Hernández, Sagrera (2014). Exporting EU integrated border management beyond EU borders: modernization and institutional transformation in exchange for more mobility? *Cambridge Review of International Affairs*, № 27. P. 167–183. DOI: 10.1080/09557571.2012.734784 [in English].
9. Technical and Operational Strategy for European Integrated Border Management 2023-2027 / FRONTEX. Retrieved from: <http://surl.li/mhrcjm> [in English].
10. Beyond EU borders / FRONTEX. Retrieved from: <http://surl.li/ynsehp> [in English].
11. Laitinen, K. (2001). Reflecting the security border in the post-cold war context. *The International Journal of Peace Studies*. Volume 6, Number 2. Retrieved from: <http://surl.li/lzyxpu> [in English].
12. Pro skhvalennia Stratehii intehrovanoho upravlinnia kordonamy na period do 2025 roku [On the approval of the Integrated Border Management Strategy for the period until 2025] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 lypnia 2019 r. № 687-p. Retrieved from: <http://surl.li/ybwsgg> [in Ukrainian].
13. Communication From the Commission to the European Parliament and the Council establishing the multiannual strategic policy for European integrated border management. Retrieved from: <http://surl.li/ucmosp> [in English].
14. Schengen catalogue (2009). External borders control, Return and readmission. Recommendations and the best practices. 62 p. [in English].
15. Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv na 2023–2025 roky shchodo realizatsii Stratehii intehrovanoho upravlinnia kordonamy na period do 2025 roku [On the approval of the action plan for 2023–2025 regarding the implementation of the Integrated Border Management Strategy for the period until 2025] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2023 r. № 1212-p. Retrieved from: <http://surl.li/todkva> [in Ukrainian].
16. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy [About the Security Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2229-KhII (redaktsiia vid 13 lypnia 2023 roku). Retrieved from: <http://surl.li/fvhwfu> [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy “Pro operativno-rozshukovu diialnist”: naukovopraktychnyi komentar (2021). [The Law of Ukraine “On operative investigative activity”: a scientific and practical commentary]. 236 p. [in Ukrainian].
18. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [About the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII (redaktsiia vid 16 lypnia 2024 roku). Retrieved from: <http://surl.li/wgvrtj> [in Ukrainian].
19. Polozhennia pro koordynatsiinyi tsentr intehrovanoho upravlinnia derzhavnym kordonom [Regulation on the coordination center of integrated management of the state border], zatverdzhene postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 kvitnia 2024 roku № 426 (redaktsiia vid 20 hrudnia 2024 roku). Retrieved from: <http://surl.li/tnolsj> [in Ukrainian].
20. Management of external borders. Ministry of the Interior and Administration Republic of Poland. Retrieved from: <http://surl.li/drzpkw> [in English].

Stepanova Yuliia,

Doctor of Law, Senior Researcher,

Deputy Head of Research Department

(Bohdan Khmelnytsky National Academy of State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7698-3486>

Khalymon Serhii,

Doctor of Law, Professor,

Deputy Head of the Department of Theory of Law and Criminal Procedure

(Bohdan Khmelnytsky National Academy of State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-7235>

Kovalchuk Yurii,

Candidate of Psychological Sciences,

Head of the Department for Combating Transborder Crime

(Department of Operational and Investigative Activities, Administration of the State Border Guard Service, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7237-9223>

**THE SUBJECTIVE COMPOSITION OF THE INTEGRATED STATE BORDER
MANAGEMENT OF UKRAINE AND WAYS TO IMPROVE IT IN THE LIGHT
OF THE EXPERIENCE OF FORMATION OF THE INTEGRATED BORDER MANAGEMENT
OF THE EUROPEAN UNION**

The article examines the issue of the subjective composition of the integrated management of the state border of Ukraine and the ways of its improvement with due regard to the experience of the European Union's integrated border management. It is stated that the development of integrated state border management of Ukraine (hereinafter referred to as – ISBM of Ukraine) is of particular importance given the critical functions inherent in the state border in the context of ensuring the national security of Ukraine. Ukraine is gradually implementing integrated border management tools based on the experience of the EU integrated border management, as evidenced by the amendments to the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, which include the strategic framework for integrated management of the state border of Ukraine.

The subjects of the ISBM of Ukraine are the National Guard of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Infrastructure, the Ministry of Finance, the State Migration Service of Ukraine, the State Customs Service, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection and law enforcement agencies, the State Border Guard Service, and the Security Service of Ukraine. The powers of the actors in this area are determined mainly by the legal acts establishing the legal status of these bodies, and their tasks for a certain period are specified in the Strategic and Planning Documents in the field of the ISBM of Ukraine. The subjective composition of Ukraine's integrated state border management includes several military formations, key ministries, other central executive authorities, and law enforcement agencies whose state interests cover the functioning of the state border of Ukraine.

It is believed that promising areas for improving the legal regulation of the ISBM of Ukraine may include: 1) defining the powers of the relevant public authorities to implement the policy in the field of ISBM of Ukraine in the legal acts regulating the organizational and legal framework of their activities; 2) establishing a coordination center as an advisory body under the Administration of the State Border Guard Service; 3) strengthening practical cooperation in the field of combating cross-border offenses of the ISBM subjects of Ukraine with FRONTEX and national subjects of integrated border management of the EU Member States.

Key words: *integrated border management, integrated state border management of Ukraine, State Border Guard Service, FRONTEX, cooperation, collaboration, border guard service, state border of Ukraine.*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

УДК 342.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-5>

Тарасенко Олег Сергійович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

Умрихіна Ірина Олександрівна,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Дронік Дмитро Сергійович,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЗНАКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ

У статті досліджується класифікація та ознаки поліцейських послуг як складника діяльності Національної поліції України. Підкреслено, що, незважаючи на часте використання терміна «поліцейські послуги» в законодавстві, його зміст, перелік і критерії досі не мають чіткого визначення, а це спричиняє правову невизначеність і ускладнює їх систематизацію, а також звужує підходи до оцінювання ефективності роботи Національної поліції. У статті запропоновано класифікувати поліцейські послуги за кількома критеріями: функціональним призначенням, характером взаємодії з громадянами, способом надання, обов'язковістю, оплатністю, терміновістю та рівнем взаємодії з іншими органами. Також визначено специфічні ознаки, які відрізняють поліцейські послуги від інших видів послуг, як-от адміністративні чи публічні. До таких ознак належать: сервісно-правохоронна природа, специфічний суб'єкт надання, пріоритетність забезпечення публічної безпеки та правопорядку, обов'язковість у певних випадках, оперативність і негайність виконання, регулятивно-примусовий аспект, відсутність комерційного характеру, можливість ініціювання державою та соціальна орієнтація. Підкреслено важливість розроблення нормативного визначення

поняття «поліцейські послуги», формування чіткого переліку послуг, які надає поліція, та створення механізмів оцінювання їх якості. У статті також наголошено на необхідності гармонізації поліцейських функцій із суспільними очікуваннями для зміцнення довіри громадян до поліції.

Ключові слова: Національна поліція, завдання поліції, сервісні функції, поліцейські послуги, класифікація, ознаки.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві діяльність поліції спрямовано не лише на забезпечення правопорядку, але й на надання громадянам сервісних функцій. Переорієнтація Національної поліції з карально-репресивного на сервісний публічний напрям діяльності прямо закріплена в Законі України «Про Національну поліцію», Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України та Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ. Зокрема, в законодавстві підкреслено, що поліція повинна надавати послуги, тобто здійснювати публічно-сервісну діяльність. Усе це й зумовлює необхідність дослідження такого специфічного феномену, як поліцейські послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова наука поки що не виробила єдиного підходу до розуміння сутності поняття «поліцейські послуги», його ознак та класифікації, що утруднює чітке відмежування поліцейських послуг від адміністративних і публічних послуг. Й хоча наділення Національної поліції сервісними функціями розпочалося десять років тому, вітчизняні науковці [1; 2; 3; 4; 5; 6] досі не можуть остаточно визначитися, що саме відноситься до поліцейських послуг. Їх намагалися розглядати в широкому і вузькому сенсі, через призму публічно-сервісної діяльності державних інституцій або з прив'язкою до загального тлумачення категорії «послуга» й платних послуг у системі МВС. Однак жодної класифікації поліцейських послуг так і не було створено.

Метою дослідження є розроблення розгалуженої класифікації поліцейських послуг, а також визначення їх ознак, що сприяють розумінню специфіки цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію») [7]. До обов'язків Голови Національної поліції відноситься внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також поліцейських послуг [8]. Однак, хоча в профільному законодавстві часто згадуються поліцейські послуги, законотворці не розтлумачили це поняття, не навели види чи ознаки поліцейських послуг. Відсутність офіційного тлумачення категорії «поліцейські послуги» створює правову невизначеність, що ускладнює їх наукову систематизацію, процес практичного надання цих послуг, а також розроблення ефективних механізмів оцінювання якості їх надання.

Вітчизняні вчені неодноразово намагалися провести паралель між поліцейськими послугами та сервісними послугами, або, навпаки, вдавалися до спроб їх розмежувати. Найбільш вдало розмежував ці понят-

тя Д. Йосифович, на думку якого, «послуги, що надає Національна поліція, виконуючи свої основні завдання, визначені Законом України «Про Національну поліцію», слід вважати поліцейськими, а послуги, що надаються Національною поліцією та МВС у сфері внутрішніх справ, з метою створення умов для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою, доцільно вважати сервісними» [1, с. 134].

І.В. Зозуля стверджував, що через особливості застосування поліцією виключних професійних навичок, умінь, знань або навіть зброї тощо абсолютно всі діяння поліції можуть вважатись поліцейськими послугами [2, с. 22]. Тобто термін утворено від виду закладу (установи, організації), що надає послуги, а також специфіку діяльності. А. Овчаров іронічно висловлювався із цього приводу й вважав, що запровадження подібних термінологічних інновацій в усі державні інституції призведе до того, що судді будуть надавати суддівські послуги під час здійснення правосуддя, прокурори – прокурорські послуги, депутати – депутатські, а Президент України – президентські послуги [9]. З огляду на таке навіть висувалися пропозиції прибрати термін «поліцейська послуга» із законодавства, обґрунтовуючи це тим, що зазначена категорія виникла через помилкове калькування буквального перекладу слів *police service*, що в оригіналі перекладається як «поліцейська служба» (поліцейський орган або підрозділ), завдяки чому й відбулося поверхове сприйняття специфіки закордонної поліцейської діяльності на рівні сервісу [2, с. 30–31]. Ми цілком погоджуємося з тим, що «прагнення законодавця «втиснути» в Закон України «Про Національну поліцію» ключові слова «поліцейські послуги» не було підкріплене ані їх визначенням, ані їх переліком» [2, с. 27]. Наявна правова неврегульованість стосовно поняття та змісту поліцейських послуг виникла через ігнорування законодавцем базових засад нормотворчості. В.М. Сороко вважав, що «вимога наділити правом надавати послугу через закон призведе до необхідності визначити в законі вичерпний список послуг (замість функцій і повноважень), що конкретно стосується певного органу [10, с. 13]. Однак, як можемо побачити, перелік поліцейських послуг у Законі України «Про Національну поліцію» так і не було закріплено.

Також натеper немає чіткої універсальної формули для оцінювання ефективності та якості поліцейських послуг, оскільки кожна з них має свої переваги та недоліки. Це ускладнює можливість об'єктивно оцінити ситуацію. Для формування правильного уявлення про ефективність поліцейських послуг потрібно враховувати ступінь чіткості та формальності визначення їхніх якостей, зокрема через нормативне визначення [3, с. 155]. А доки цього не буде зроблено, громадяни не матимуть можливості централізовано ознайомитися з переліком послуг, які може надати поліція, а також об'єктивно оцінити якість їх надання.

В. Вдовічен вважає, що категорія «поліцейська послуга» реалізує себе як передбачена законом публічна владна діяльність органу поліції, безпосередньо пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидією злочинності, підтри-

манням публічної безпеки і порядку, та виражається в здійсненні дій та прийнятті рішень відповідною уповноваженою особою [3, с. 154]. Натомість А.В. Танько трактує поліцейську послугу як локальну частину поліцейської діяльності [4, с. 78].

Д.М. Ластович уточнює, що під метою запровадження поліцейських послуг слід розуміти той результат (результати), якого (яких) прагне досягти влада, наділяючи органи внутрішніх справ відповідними функціями та повноваженнями щодо надання ними зазначених послуг [5, с. 141]. Такий підхід дозволяє пов'язати концепт поліцейських послуг із завданнями, що стоять перед державою у сфері забезпечення безпеки та правопорядку. Уточнення щодо мети підкреслює важливість орієнтації не лише на виконання нормативних приписів, а й на досягнення конкретного соціального ефекту, як-от зміцнення довіри до поліції, захист прав громадян і підвищення якості послуг. Це визначення формує основу для подальшого аналізу ефективності виконання поліцейських функцій та гармонізації їх із суспільними очікуваннями.

Існують і протилежні думки. Як стверджує І.В. Бойко, «завдання органів Національної поліції щодо надання поліцейських послуг більше пов'язане зі ставленням населення до поліції, ніж із наділенням її широкими повноваженнями з надання поліцейських послуг на додаток до її традиційних завдань» [6, с. 11]. З останнім ми не можемо погодитись, оскільки сучасні події показують зовсім протилежне. В умовах воєнного стану працівники поліції спочатку почали надавати нові поліцейські послуги (евакуація цивільних осіб із зони бойових дій, доставлення гуманітарної допомоги, ліквідація ворожих БПЛА тощо), а вже потім отримали відповідні повноваження.

Спробуємо класифікувати поліцейські послуги, що дозволить не лише систематизувати їх, а й розкрити їх багатогранну природу, після чого буде легше виділити спільні ознаки для всіх груп поліцейських послуг.

Поліцейські послуги можна класифікувати за різними критеріями:

1. За функціональним призначенням:

– Охорона публічного порядку та безпеки (патрулювання вулиць та громадських місць, забезпечення безпеки під час масових заходів);

– Превентивна діяльність (проведення профілактичних заходів для запобігання правопорушенням, робота з молоддю та вразливими групами населення);

– Розслідування та розкриття злочинів (збір доказів, проведення слідчих дій, надання інформації про вжиті заходи в процесі досудового розслідування);

– Адміністративні послуги (видача дозволу на зброю, надання довідок та інших документів);

2. За характером взаємодії з громадянами:

– Прямі послуги (безпосереднє надання допомоги громадянам (наприклад, реагування на виклики);

– Непрямі послуги (діяльність, що створює умови для безпеки, але не передбачає безпосереднього контакту (наприклад, моніторинг ситуації в громадських місцях за допомогою систем відеоспостереження);

3. За способом надання:

– Проактивні послуги (ініціатива виходить від поліції (наприклад, патрулювання);

– Реактивні послуги (реагування на звернення або повідомлення громадян);

4. За обов'язковістю для громадян:

– Обов'язкові послуги (послуги, за якими громадяни зобов'язані звертатися (наприклад, реєстрація зброї);

– Добровільні послуги (послуги, які надаються за бажанням громадян (наприклад, участь у програмах співпраці з поліцією);

5. За оплатністю:

– Безоплатні послуги (послуги, що надаються безкоштовно в рамках бюджетного фінансування);

– Платні послуги (послуги, за які стягується плата відповідно до законодавства (наприклад, оформлення та видача дозволу на перевезення надгабаритних, великогазових вантажів [11]);

6. За терміновістю надання:

– Невідкладні послуги (послуги, що потребують негайного реагування (наприклад, виїзд на місце ДТП);

– Планові послуги (послуги, що надаються за попередньою домовленістю або в плановому порядку (наприклад, проведення профілактичних бесід або звітування начальника відділення поліції перед громадою);

7. За рівнем взаємодії з іншими органами:

– Самостійні послуги (послуги, що надаються поліцією без залучення інших органів);

– Спільні послуги (послуги, що надаються в співпраці з іншими державними органами чи громадськими організаціями (наприклад, спільні рейди поліції та Державної служби України з надзвичайних ситуацій у місцях масового відпочинку громадян [12] або спільні рейди поліції та Держпродспожислужби на предмет дотримання протиепідемічних норм [13]).

Наведена нами класифікація дозволила систематизувати різноманітні послуги, що надаються Національною поліцією України, та краще зрозуміти їх специфіку та призначення.

Окремі дослідники розглядають поліцейські послуги як частину публічних послуг, що надаються державою громадянам [3, с. 153]. У цьому є певна логіка, адже поліцейські послуги, як і публічні послуги, спрямовані на забезпечення громадського порядку, захист прав і свобод громадян, їх життя та майна, що є прямим обов'язком держави перед суспільством відповідно до принципів публічного управління. Їх надання здійснюється органом державної влади (Національною поліцією) в рамках законодавчо визначених повноважень і стосується реалізації базових потреб громадян у безпеці.

На підставі зробленої нами класифікації поліцейських послуг можна виділити їх специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших видів послуг, зокрема публічних та адміністративних.

Поліцейським послугам властиві такі ознаки:

1. Сервісно-правоохоронна природа.

Поліцейські послуги поєднують надання допомоги (сервісну функцію) із забезпеченням правопорядку. Вони мають бути спрямовані на захист прав, свобод, життя, здоров'я громадян та охорону публічного порядку, що є їх відмінністю від адміністративних послуг, які здебільшого мають характер оформлення документів чи реєстрації прав.

2. Специфічний суб'єкт надання.

Поліцейські послуги надаються виключно Національною поліцією та її підрозділами. Адміністративні послуги можуть надаватися різними державними органами, ЦНАПами чи приватними уповноваженими особами.

3. Пріоритетність забезпечення публічної безпеки та правопорядку.

Поліцейські послуги мають на меті не лише задоволення індивідуальних потреб громадян, але й захист суспільних інтересів (наприклад, патрулювання, охорона громадських заходів). Публічні послуги можуть мати ін-

Таблиця 1

Відмінності поліцейських послуг від адміністративних та публічних

Вид послуги Ознака	Поліцейські послуги	Адміністративні послуги	Публічні послуги
Суб'єкт надання	Національна поліція	Державні органи, ЦНАПи, уповноважені особи тощо	Різні державні чи приватні суб'єкти
Мета	Забезпечення правопорядку та безпеки	Реалізація прав чи оформлення документів	Надання суспільно значущих благ
Характер надання	На підставі звернення громадян або за власною ініціативою в передбачених законом випадках	Завжди на підставі звернення громадян	На підставі звернення громадян (в окремих, передбачених законом випадках може бути ініційовано іншими суб'єктами)
Сервісний складник	Присутній, але поряд із примусовим	Пріоритет сервісного складника	Пріоритет сервісного складника
Оперативність	Відповідно до регламенту. Негайно в критичних ситуаціях	Відповідно до регламенту	Відповідно до регламенту. Негайно в критичних ситуаціях

дивідуальний або колективний характер, але не завжди пов'язані із гарантуванням безпеки.

4. Обов'язковість у певних випадках.

Надання поліцейських послуг часто не залежить від волевиявлення особи, а виконується за необхідності (наприклад, поліцейське піклування або забезпечення безпеки дорожнього руху), тоді як адміністративні послуги надаються лише за зверненням особи.

5. Оперативність і негайність виконання.

Поліцейські послуги зазвичай надаються в реальному часі, негайно, з урахуванням ситуації, що потребує втручання. Це відрізняє їх від адміністративних послуг, які надаються у визначені строки після розгляду заяви.

6. Регулятивно-примусовий аспект.

Деякі поліцейські послуги можуть мати елементи примусу, наприклад, евакуація осіб під час надзвичайних ситуацій, обмеження доступу до небезпечних зон тощо. Адміністративні послуги за своєю природою позбавлені примусу.

7. Відсутність комерційного характеру.

Поліцейські послуги (за виключенням тих, що надаються через сервісні центри МВС) не мають на меті отримання прибутку, тоді як більша частина адміністративних або публічних послуг передбачають сплату зборів чи платежів (наприклад, отримання паспорта чи реєстрація права власності).

8. Можливість ініціювання державою.

Поліцейські послуги можуть бути ініційовані самою поліцією для запобігання правопорушенням або з метою охорони прав і свобод, що рідко властиво публічним чи адміністративним послугам.

9. Соціальна орієнтація.

Поліцейські послуги орієнтовані на безпеку, допомогу та захист особи, а не лише на виконання формальних процедур, властивих адміністративним послугам.

Для більшої наочності зобразимо відмінності поліцейських послуг від адміністративних та публічних послуг у формі таблиці 1.

Вищенаведені ознаки дозволяють внести поліцейські послуги в окрему категорію, що займає проміжне місце між адміністративними та публічними послугами, орієнтуючись як на суспільні, так і на індивідуальні потреби громадян.

Висновки. Детальний аналіз феномену поліцейських послуг як складника сервісної діяльності Національної поліції України, показав, що він потребує чіткого нормативного визначення. Відсутність належного законодавчого закріплення терміна «поліцейські послуги» ускладнює як наукову систематизацію поліцейських послуг, так і об'єктивне оцінювання їх ефективності. З огляду на це наголошено на необхідності вдосконалення нормативної бази для гармонізації поліцейських послуг із суспільними очікуваннями та потребами громадян, що буде сприяти поліпшенню правового регулювання діяльності Національної поліції України, а також її взаємодії з населенням.

Запропоновано класифікувати поліцейські послуги за кількома критеріями: функціональним призначенням, способом надання, обов'язковістю, оплатністю тощо. Окреслено їх ключові ознаки, як-от сервісно-правоохоронна природа, специфічний суб'єкт надання, пріоритетність забезпечення публічної безпеки та правопорядку, обов'язковість у певних випадках, оперативність і негайність виконання, регулятивно-примусовий аспект, відсутність комерційного характеру, можливість ініціювання державою, соціальна орієнтація.

Список використаних джерел

1. Йосифович Д. Надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 876. С. 131–137.
2. Зогуля І.В. Поліцейські послуги в законодавстві України та на практиці. *Форум Права*. 2019. № 3 (56). С. 21–38.
3. Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 152–156.
4. Танько А.В. Становлення в Україні системи надання поліцейських послуг – основа забезпечення державою прав і свобод людини. *Науковий вісник «Наукові записки*. Серія: Право. 2020. Випуск 8. С. 78–84.
5. Ластович Д.М. Місце та значення поліцейських послуг в діяльності Національної поліції. *Форум права*. 2016. № 1. С. 141–146.
6. Бойко І.В. Організаційно-правове забезпечення надання поліцейських послуг в Україні. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 7–14.
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

8. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.01.2025).
9. Овчаров А. Завдання поліції та поліцейські послуги. URL: <https://vilneslovo.com/поліцейські-послуги-завдання-поліції/> (дата звернення: 31.01.2025).
10. Сороко В.М. Надання публічних послуг органами державної влади та оцінка їх якості : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 104 с.
11. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 р. № 795. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
12. Проведено спільні рейди співробітників ДСНС та поліції в місцях масового відпочинку громадян. URL: <https://bratska-gromada.gov.ua/news/1721040740/> (дата звернення: 01.02.2025).
13. Спільні рейди Національної поліції та Держпродспоживслужби на предмет дотримання протиепідемічних норм. URL: <https://rauhivska-gromada.gov.ua/news/1635921348/> (дата звернення: 02.02.2025).

References

1. Yosyfovich, D. (2017). Nadannia administratyvnykh posluh Ministerstvom vnutrishnikh sprav Ukrainy ta Natsionalnoi politsiiei [Provision of administrative services by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya: Yurydychni nauky. № 876. S. 131–137 [in Ukrainian].
2. Zozulia, I.V. (2019). Politseiski posluhy v zakonodavstvi Ukrainy ta na praktytsi [Police services in the legislation of Ukraine and in practice]. *Forum Prava*. № 3 (56). S. 21–38 [in Ukrainian].
3. Vdovichen, V. (2020). Substantsionalni yakosti pravovoi katehorii "politseiski posluhy" [Police services in the legislation of Ukraine and in practice]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8. S. 152–156 [in Ukrainian].
4. Tanko, A.V. (2020). Stanovlennia v Ukraini systemy nadannia politseiskyykh posluh – osnova zabezpechennia derzhavoiu prav i svobod liudyny [The formation of a system of providing police services in Ukraine is the basis for the state's provision of human rights and freedoms]. *Naukovyi visnyk "Naukovi zapysky"*. Seriya: Pravo. Vypusk 8. S. 78–84 [in Ukrainian].
5. Lastovych, D.M. (2016). Mistse ta znachennia politseiskyykh posluh v diialnosti natsionalnoi politsii [The place and importance of police services in the activities of the National Police]. *Forum prava*. № 1. S. 141–146 [in Ukrainian].
6. Boiko, I.V. (2018). Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia nadannia politseiskyykh posluh v Ukraini [Organizational and legal provision of police services in Ukraine]. *Nauka i pravookhorona*. № 3. S. 7–14 [in Ukrainian].
7. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. №580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 40-41. St. 379 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu [On the approval of the Regulations on the National Police]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 877. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 31.01.2025) [in Ukrainian].
9. Ovcharov, A. Zavdannia politsii ta politseiski posluhy [Tasks of the police and police services]. Retrieved from: <https://vilneslovo.com/поліцейські-послуги-завдання-поліції/> (data zvernennia: 31.01.2025) [in Ukrainian].
10. Soroko, V.M. (2008). *Nadannia publichnykh posluh orhanamy derzhavnoi vlady ta otsinka yikh yakosti [Provision of public services by state authorities and assessment of their quality]: navch. posib. K.: NADU. 104 s.* [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia pereliku platnykh posluh, yaki nadaiutsia pidrozdilamy Ministerstva vnutrishnikh sprav, Natsionalnoi politsii ta Derzhavnoi mihratsiinoi sluzhby, i rozmiru platy za yikh nadannia [On approval of the list of paid services provided by units of the Ministry of Internal Affairs, the National Police and the State Migration Service, and the amount of fees for their provision]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 chervnia 2007 r. № 795. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2007-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 02.03.2025) [in Ukrainian].
12. Provedeno spilni reidy spivrobitnykiv DSNS ta politsii v mistsiakh masovoho vidpochynku hromadian [Joint raids of the State Emergency Service and the police were carried out in places of mass recreation of citizens]. Retrieved from: <https://bratska-gromada.gov.ua/news/1721040740/> (data zvernennia: 01.02.2025) [in Ukrainian].
13. Spilni reidy Natsionalnoi politsii ta Derzhprodspozhyvslyzhby na predmet dotrymannia protyepidemichnykh norm [Joint raids by the National Police and the State Production and Consumer Service to ensure compliance with anti-epidemic regulations]. Retrieved from: <https://rauhivska-gromada.gov.ua/news/1635921348/> (data zvernennia: 02.02.2025) [in Ukrainian].

Tarasenko Oleh,

Doctor of Law, Professor, Vice-Rector

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

Umrykhina Iryna,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Dronik Dmytro,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS OF POLICE SERVICES

The article examines the classification and characteristics of police services as a component of the activities of the National Police of Ukraine. The author emphasizes that despite the frequent use of the term “police services” in legislation, its content, list and criteria still do not have a clear definition. Which causes legal uncertainty and complicates their systematization, as well as narrows the approaches to assessing the effectiveness of the work of the National Police. The article proposes to classify police services according to several criteria: functional purpose (protection of public order, preventive activities, investigation of crimes, administrative services, etc.), nature of interaction with citizens (direct and indirect), method of provision (proactive and reactive), obligation (obligatory and voluntary, payment (free and paid), urgency (urgent and planned) and level of interaction with other bodies (independent and joint). Specific features that distinguish police services from other types of services, such as administrative or public, are also identified. Such features include: service-law enforcement nature, specific subject of provision, priority of ensuring public safety and law and order, obligation in certain cases, efficiency and immediacy of execution, regulatory and coercive aspect, lack of commercial nature, possibility of state initiation and social orientation. The author emphasizes the importance of developing a normative definition of the concept of “police services”, the formation of a clear list services provided by the police and the creation of mechanisms for assessing their quality. The article also emphasizes the need to harmonize police functions with public expectations in order to strengthen public trust in the police. The proposed conclusions and recommendations can be used to improve the legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine, as well as to develop effective standards of police services in the context of democratic reforms of the law enforcement system.

Key words: National Police, police tasks, service functions, police services, classification, features.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.98:347.965(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-6>

Бондаренко-Берегович Валерія Валентинівна,

доктор філософії, старший судовий експерт,

(Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

МВС України, м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5314-6439>

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СВІТІ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Судово-експертна діяльність відіграє ключову роль у кримінальному судочинстві, забезпечуючи достовірність доказової бази та сприяючи ухваленню обґрунтованих судових рішень. У статті досліджено особливості організації судово-експертної діяльності в Україні та світі, визначено основні проблеми правового регулювання та кадрового забезпечення, а також запропоновано шляхи вдосконалення національної системи судової експертизи. Проаналізовано можливості імплементації міжнародних стандартів, зокрема ISO/IEC 17025, а також створення незалежного органу судово-експертної акредитації. Окреслено перспективи розвитку судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням світового досвіду, що включає розширення міжнародного співробітництва та вдосконалення законодавчого регулювання.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, кримінальне судочинство, правове регулювання, експертні установи, міжнародні стандарти, незалежність експертів.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток судово-експертної діяльності вимагає постійного вдосконалення правових, організаційних і методологічних підходів до її функціонування. В умовах глобалізації правоохоронної системи важливо враховувати зарубіжний досвід, оскільки він дозволяє сформувати ефективні механізми забезпечення об'єктивності та неупередженості експертиз у кримінальних провадженнях.

Особливу увагу в цьому контексті слід приділяти питанням регламентації правового статусу судових експертів, їх незалежності, методології проведення досліджень та контролю за якістю експертних висновків [1, с. 229–234].

Наприклад, в європейських країнах діють чітко визначені стандарти акредитації експертних установ, що забезпечує належний рівень компетентності експертів та їх відповідальність за достовірність результатів експертизи [2, с. 59–61]. В Україні ж досі існують значні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні судово-експертної діяльності, що створює ризики неоднозначного тлумачення експертних висновків і зниження рівня їх доказової значущості в судовому процесі [3].

Проблема також полягає в недостатньо ефективному міжнародному співробітництві у сфері судових експертиз. У більшості розвинених країн функціонують єдині бази даних експертних методик, а також механізми взаємного визнання результатів експертиз, що дозволяє спростити процес доведення у справах із міжнародним

елементом [1, с. 231]. В Україні ж, попри наявність правових механізмів, що регулюють питання судової експертизи, їх імплементація залишається неповною, що вимагає суттєвих змін на рівні законодавства та організаційної структури експертних установ [4; 5].

Отже, судово-експертна діяльність є одним із ключових елементів правосуддя, що безпосередньо впливає на якість розслідування кримінальних справ і справедливості судових рішень. Тому необхідним є проведення комплексного дослідження найкращих практик організації судово-експертної діяльності в різних країнах, визначення можливостей їх адаптації до умов України та розроблення пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства [6, с. 45–49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження у сфері судово-експертної діяльності зосереджені на її організаційних та правових аспектах, ролі експерта в кримінальному процесі та адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій.

Зокрема, дослідження О.П. Угровецького висвітлює правовий статус судового експерта в адміністративному судочинстві, підкреслюючи необхідність чіткої регламентації його функцій для забезпечення об'єктивності та законності експертних висновків [6, с. 47].

Аналіз законодавчої бази, представлений у Законі України «Про судову експертизу», закріплює основи судово-експертної діяльності, визначаючи її правові засади та компетенцію експертів [1, с. 232]. Водночас

у статті В.П. Хомутенка та А.В. Хомутенка здійснено глибоке дослідження інституційно-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні, наголошено на проблемах координації між експертними установами та правоохоронними органами, що впливає на ефективність розслідувань [5, с. 130]. Дослідження зарубіжних науковців також є важливим джерелом знань для удосконалення вітчизняної судово-експертної практики. У роботах М. Гузели та В. Канціра розглянуто організацію судово-експертної діяльності в Європі й акцентовано на правовому статусі експерта та особливостях його діяльності в різних правових системах [5, с. 129–134].

Водночас міжнародний досвід свідчить про необхідність розширення спектра експертиз та підвищення рівня підготовки експертів. Наприклад, у США та Великобританії експертні установи тісно співпрацюють із правоохоронними органами й науковими центрами, що сприяє вдосконаленню методів досліджень і підвищенню їх достовірності [7, с. 75–89]. Отже, аналіз останніх наукових досліджень указує на актуальність розгляду інституційних особливостей судово-експертної діяльності у світі, зокрема враховуючи досвід європейських країн та США. Впровадження ефективних механізмів контролю, посилення незалежності експертів та інтеграція сучасних наукових досягнень є ключовими напрямками реформування цієї сфери в Україні.

Формування цілей статті (постановка завдання). Судово-експертна діяльність відіграє ключову роль у кримінальному судочинстві, оскільки її результати безпосередньо впливають на обґрунтованість судових рішень, достовірність доказової бази та забезпечення принципу справедливості в правосудді.

З огляду на зазначене метою статті є аналіз інституційно-організаційних особливостей судово-експертної діяльності в зарубіжних країнах, виявлення їх переваг і недоліків, а також обґрунтування можливостей імплементації ефективних міжнародних практик у правову систему України.

Для досягнення поставленої мети сформуємо такі завдання:

- 1) проаналізувати сучасний стан судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням наявних нормативно-правових актів, що регулюють цей процес;
- 2) дослідити зарубіжні моделі судово-експертної діяльності та виокремити ключові інституційні аспекти їх функціонування;
- 3) визначити основні проблеми, які гальмують розвиток судово-експертної діяльності в Україні, та оцінити їх вплив на якість кримінального судочинства;

4) обґрунтувати доцільність адаптації окремих елементів зарубіжного досвіду та запропонувати шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні.

Результати дослідження дозволять сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення інституційної структури та організації судово-експертної діяльності в Україні, підвищення її ефективності, забезпечення незалежності експертів і впровадження міжнародних стандартів у кримінальний процес.

Виклад основного матеріалу. Судово-експертна діяльність в Україні є важливим елементом системи правосуддя, оскільки забезпечує встановлення об'єктивних доказів у кримінальних, адміністративних і цивільних провадженнях. Вона базується на поєднанні державних і приватних експертних установ, які функціонують відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів [6, с. 45].

В Україні ж судово-експертна діяльність здійснюється як державними установами, підпорядкованими різним органам влади, так і приватними експертами, що створює певні труднощі в стандартизації методології експертних досліджень [1, с. 229–234].

У таблиці 1 представлено основні судово-експертні установи України та їх спеціалізацію. Відповідно до законодавства експертизи можуть проводитися як державними, так і приватними установами, проте державні органи мають більший вплив на нормативно-правове регулювання цієї сфери.

Якість судово-експертної діяльності значною мірою залежить від кваліфікації спеціалістів, які залучаються до проведення досліджень. Наразі в Україні існує проблема відсутності єдиного стандарту підготовки та сертифікації судових експертів. Державні експертні установи підпорядковуються різним міністерствам, що спричиняє розбіжності в методиках навчання, атестації та сертифікації фахівців [3].

У більшості європейських країн діють незалежні акредитаційні органи, які забезпечують єдині критерії сертифікації експертів та контролюють якість експертних висновків. В Україні процес атестації експертів потребує вдосконалення, зокрема впровадження прозорих механізмів оцінювання їх кваліфікації та обов'язкового проходження регулярної переатестації [8, с. 59–79].

Необхідним є вдосконалення механізму сертифікації судових експертів, створення єдиного реєстру акредитованих установ та розроблення стандартів проведення експертиз відповідно до міжнародних вимог.

Федеральна лабораторія криміналістичних експертиз відіграє ключову роль у проведенні судових експертиз.

Таблиця 1

Основні судово-експертні установи України та їх спеціалізація

№	Назва установи	Підпорядкування	Основні напрями діяльності
1	Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	Міністерство юстиції України	Почеркознавчі, економічні, товарознавчі експертизи
2	Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз	Міністерство юстиції України	Трасологічні, технічні експертизи документів
3	Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз	Міністерство юстиції України	Психологічні експертизи, експертизи зброї
4	Експертна служба Міністерства внутрішніх справ	Міністерство внутрішніх справ	Криміналістичні, біологічні дослідження
5	Експертна служба Служби безпеки України	Служба безпеки України	Антитерористичні, кіберекспертизи
6	Приватні судово-експертні установи	Незалежні організації	Товарознавчі, лінгвістичні, фінансові експертизи

Джерело: створено автором

пертиз у США. Ця установа функціонує відповідно до міжнародних стандартів і використовує сучасні технології, зокрема автоматизовані системи аналізу відбитків пальців, ДНК-дослідження та методи цифрової криміналістики. Визначальним принципом діяльності лабораторії є незалежність експертних висновків, що унеможлиблює вплив зацікавлених сторін на результати досліджень.

Підготовка судових експертів у США передбачає проходження спеціалізованої освітньої програми, здобуття наукового ступеня у відповідній галузі та обов'язкову сертифікацію в наукових асоціаціях. Процедура атестації включає перевірку знань, практичних навичок та відповідності фахівців міжнародним стандартам судової експертизи. Підтвердження кваліфікації експерта здійснюється шляхом регулярної переатестації та практичного випробування [9].

Організаційна структура судово-експертних установ у США передбачає координацію діяльності на кількох рівнях, що забезпечує ефективність судових експертиз. На федеральному рівні діють спеціалізовані лабораторії при ФБР, які займаються аналізом доказів у справах, що мають загальнонаціональне значення. На рівні штатів функціонують державні судово-експертні підрозділи, що здійснюють експертизи в межах юрисдикції окремих регіонів. Приватні експертні установи працюють паралельно з державними структурами та надають послуги за запитом судових органів і правоохоронних органів.

На рисунку 1 зображено організаційну структуру судово-експертних установ у США та країнах Європейського Союзу. Ця схема демонструє основні принципи взаємодії експертних установ, а також підходи до регулювання експертної діяльності в різних правових системах.

Аналізуючи досвід США, можна зробити висновок, що ефективність судово-експертної діяльності значною мірою залежить від рівня стандартизації методик, кваліфікації експертів та якості нормативного регулю-

вання. Особливої уваги потребує впровадження єдиної системи сертифікації експертів, що дозволяє підвищити рівень довіри до висновків експертизи та забезпечити їх доказову значущість у судовому процесі.

Використання американських практик у судово-експертній діяльності може стати важливим напрямом реформування експертної системи й в Україні. Особливий інтерес викликають питання акредитації лабораторій, інтеграції цифрових технологій у процес проведення експертиз та створення незалежних національних реєстрів експертів. Запровадження цих механізмів сприятиме підвищенню ефективності правосуддя та покращенню якості доказової бази в кримінальних провадженнях.

Багато наявних методик не оновлювалися протягом тривалого часу, що унеможлиблює їх ефективну адаптацію до сучасних викликів криміналістики та судової практики.

Однією з найбільш критичних проблем у сфері судово-експертної діяльності є дефіцит кваліфікованих експертів, що безпосередньо впливає на якість і своєчасність проведення експертиз. Відсутність системи підвищення кваліфікації, що відповідає міжнародним стандартам, призводить до того, що багато фахівців не мають доступу до сучасних методик та технологій.

У країнах Європейського Союзу та США функціонують програми обов'язкового періодичного навчання та сертифікації експертів, що дозволяє гарантувати їх відповідність найвищим професійним вимогам. В Україні ж такі механізми залишаються нерозвиненими, що ускладнює інтеграцію вітчизняної експертної системи у світове криміналістичне середовище. Значну проблему становить низький рівень матеріально-технічного забезпечення судово-експертних установ.

На рисунку 2 представлено основні проблеми судово-експертної діяльності в Україні та їх наслідки. Як видно з аналізу, відсутність єдиного наглядового органу, недосконалість системи сертифікації, кадровий

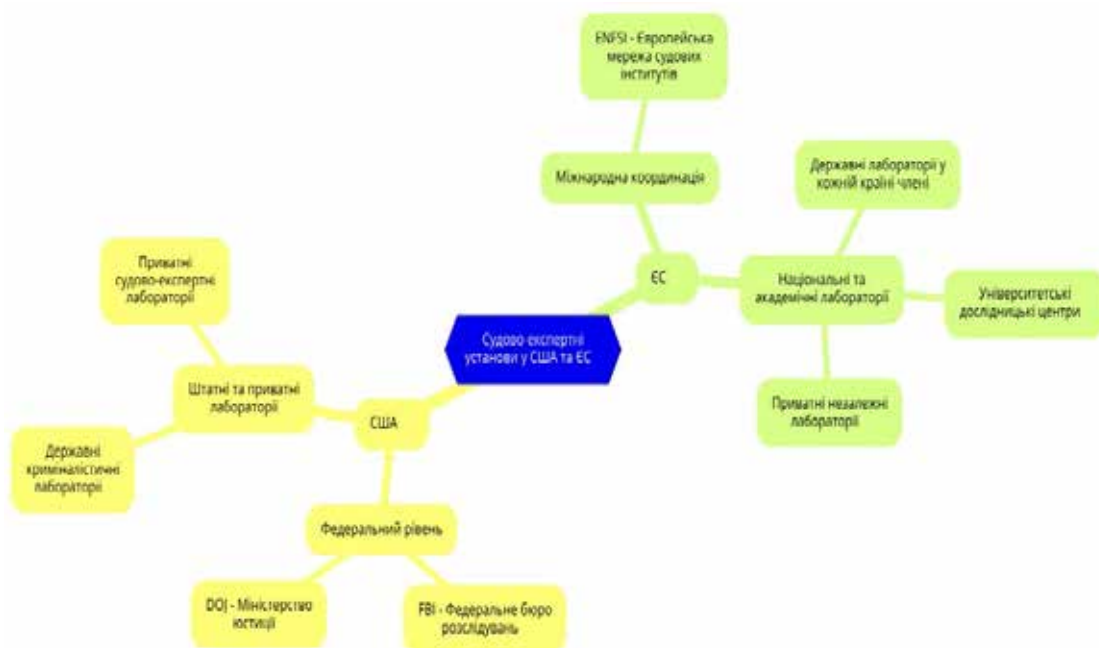

Рис. 1. Організаційна структура судово-експертних установ у США та країнах ЄС

Джерело: сформовано автором на основі джерел: [4; 5]

Рис. 2. Основні проблеми судово-експертної діяльності в Україні та їх наслідки

Джерело: створено автором на основі джерел: [9–12]

дефіцит та недостатнє фінансування експертних установ створюють суттєві загрози для ефективності кримінального судочинства.

Отже, розв'язання зазначених проблем потребує комплексного підходу, що передбачає реформування нормативно-правового регулювання, вдосконалення системи підготовки експертів, упровадження незалежного контролю за їх діяльністю та підвищення рівня технічного забезпечення судово-експертних установ. З огляду на міжнародний досвід особливу увагу слід приділити питанням незалежності експертної діяльності та створенню умов для розвитку сучасної доказової бази, що відповідатиме європейським стандартам.

Сучасний розвиток криміналістики вимагає вдосконалення підходів до організації судово-експертної діяльності. Використання міжнародного досвіду, зокрема європейських та американських моделей, дозволяє створити більш ефективну систему судової експертизи, що відповідатиме вимогам об'єктивності, незалежності й високого рівня доказової значущості експертних висновків. У контексті реформування національної системи судової експертизи важливо враховувати передові міжнародні практики та адаптувати їх відповідно до українських правових і соціально-економічних реалій.

Світова практика демонструє, що ефективне функціонування судово-експертних установ можливе лише за умови чіткого дотримання міжнародних стандартів акредитації. У країнах Європейського Союзу та США активно застосовується система сертифікації за стандартом ISO/IEC 17025, що визначає вимоги до компетентності експертних лабораторій, їх незалежності та технічного оснащення. Впровадження цієї моделі в Україні сприятиме підвищенню рівня довіри до судової експертизи та забезпеченню високих стандартів якості проведених досліджень.

В Україні наразі функції контролю за діяльністю експертних установ розподілено між різними державними органами, що спричиняє правову невизначеність і можливі конфлікти інтересів. Установлення єдиної інституції, яка займатиметься стандартизацією та моніторингом якості експертиз, дозволить запровадити чіткі механізми оцінювання компетентності експертів та підвищити рівень об'єктивності висновків.

Оновлення законодавчої бази є ключовим кроком до підвищення ефективності судово-експертної діяльності. Чинний Закон України «Про судову експертизу»

містить низку суперечностей, що ускладнюють процес організації експертних досліджень, регулювання діяльності судових експертів та їх відповідальності за достовірність висновків.

Одним із можливих рішень є створення незалежної експертної ради, яка здійснюватиме нагляд за діяльністю судових експертів, розроблятиме професійні стандарти та регламентуватиме механізми залучення фахівців до кримінальних проваджень. Крім того, необхідно передбачити чіткі правила щодо запобігання конфлікту інтересів під час проведення експертиз, що сприятиме підвищенню рівня об'єктивності судово-експертних досліджень.

Важливим аспектом є також розширення міжнародного співробітництва у сфері судової експертизи. У країнах ЄС функціонують інтегровані бази даних, що містять інформацію про методики проведення експертиз, результати досліджень і кваліфікаційні вимоги до експертів. Запровадження аналогічних механізмів в Україні дозволить розширити доступ національних експертних установ до передових криміналістичних технологій, сприятиме гармонізації стандартів експертної діяльності та покращенню процесу доведення в кримінальних справах.

Таким чином, адаптація міжнародного досвіду вимагає комплексного реформування судово-експертної системи України, що включає вдосконалення акредитаційних механізмів, створення незалежного національного органу сертифікації, оновлення законодавчої бази та розширення міжнародної співпраці. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня довіри до експертних висновків, забезпеченню прозорості процесу судової експертизи та гармонізації національної системи з передовими міжнародними практиками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний стан судово-експертної діяльності в Україні потребує глибоких реформ як на рівні організаційно-правового забезпечення, так і щодо методологічних підходів до проведення експертиз.

Дослідження продемонструвало, що адаптація міжнародного досвіду може стати ключовим фактором удосконалення національної системи судової експертизи, підвищення її ефективності та забезпечення високого рівня доказової значущості експертних висновків.

З'ясовано, що одним із найбільш ефективних шляхів реформування є запровадження єдиної системи

акредитації експертних установ за міжнародними стандартами ISO/IEC 17025, що дозволить гармонізувати національні підходи до експертної діяльності з передовими практиками ЄС та США. Впровадження чітких критеріїв сертифікації експертів сприятиме підвищенню рівня їх професійної підготовки, а створення незалежного органу з контролю за діяльністю експертних установ забезпечить прозорість і неупередженість експертних висновків. Запропоновано внесення змін до законодавства, які передбачатимуть посилення гарантій незалежності експертної діяльності, а також розширення міжнародного співробітництва шляхом інтеграції до європейських і світових систем судової експертизи.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення ефективної моделі контролю

за якістю експертних досліджень, створення національного реєстру судових експертів із відкритим доступом для правоохоронних органів і судів, а також вивчення можливостей автоматизації окремих експертних процесів із використанням сучасних технологій аналізу доказової інформації.

Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню об'єктивності експертних висновків, забезпеченню їх доказової сили в судових процесах, а також покращенню іміджу України у сфері судово-експертної діяльності на міжнародному рівні. Подальші дослідження передбачають розроблення дієвих механізмів імплементації запропонованих реформ і вивчення ефективності їх застосування в національній правовій системі.

Список використаних джерел

1. Угровецький О.П. Регламентация правового статуса судебного эксперта в административном судочинстве. *Научный вестник Ужгородского национального университета. Серия : Право*. 2017. Вып. 43. Т. 3. С. 229–234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf>
2. Гамалюк Б.М., Лямпель В.І., Цимбаліста Р.Г. Інституційно-організаційне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 4(22). С. 59–79. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/22/4.pdf>
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XXII / ВР України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів» 6284-2 від 22.11.2021 р. / ВР України. База даних «Законодавство України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258
5. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 883. С. 129–134. URL: <https://science.lpu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18385/21.pdf>
6. Полянський А., Юодкайте-Гранскієне Г. Зарубіжний досвід взаємодії судово-експертних установ між собою та з правоохоронними органами й можливості його використання в Україні. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2(40). С. 45–49. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/484>
7. Tayebi B., Coulthard M. New Trends in Forensic Linguistics: *Language and Law. International Journal of Forensic Linguistics*. 2022. Vol. 29, no. 1. pp. 75–89. URL: <https://ijfl.com/issues/29-1-tayebi.pdf>
8. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Інституційно-організаційне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Експерт*. 2022. Т. 4(22). С. 59–79. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-59-79](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-59-79)
9. Про судово-експертну діяльність : Проект Закону № 6284 від 05.11.2021 р. / ВР України. База даних «Законодавство України». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28242>
10. Олійник О. Законопроект «Про судово-експертну діяльність»: майбутнє (важливість законопроекту). Новини Міністерства юстиції. 09.12.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproektu>
11. Ткаченко Н., Алексєйчук В. Моделі системи інституцій судової експертизи в Україні (переваги та ризики). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 1 (26). С. 10–23. DOI: 10.32353/khrife.1.2022
12. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови: виклики та перспективи. Збірник матеріалів науково-практичної конференції. 2023. 150 с. URL: https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/2_%D0%92_%D0%9E%D0%9D%D0%94%D0%86%D0%A1%D0%95_%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%B A%D1 %81% D0% BF% D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0 %BB%D1% 8C%D0%BD %D1%96%D1% 81%D1%82%D1%8C_08.09.2023-1.pdf

References

1. Ugrovetskyi, O.P. (2017). Rehlamentatsiia pravovoho statusu sudovoho eksperta v administratyvnomu sudochynstvi [Regulation of the legal status of a judicial expert in administrative proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series. Law*, issue 43, vol. 3, pp. 229–234. Retrieved from: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> [in Ukrainian]
2. Hamalyuk, B. M., Lyampel, V. I., & Tsymbalista, R. G. (2022). Instytutsiino-orhanizatsiynne zabezpechennia sudovo-ekspertnoyi diialnosti v Ukraini [Institutional and organizational support of forensic expert activities in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. № 4(22), pp. 59–79. Retrieved from: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/22/4.pdf> [in Ukrainian]
3. Pro sudovu ekspertyz: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-KhKhII / VR Ukrainy. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» [On forensic expertise: Law of Ukraine of 25.02.1994 № 4038-XXII]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» – Database “Legislation of Ukraine”. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian]

4. Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy «Pro sudovo-ekspertnu diialnist ta samovriaduvannia sudovykh ekspertiv» 6284-2 vid 22.11.2021 r. / VR Ukrainy [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Forensic Expert Activity and Self-Government of Forensic Experts” 6284-2 dated 11/22/2021]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» – Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 [in Ukrainian]
5. Guzela, M., & Kantsir, V. (2018). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii sudovo-ekspertnoi diialnosti v protsesi zdiisnennia kryminalnogo peresliduvannia [Foreign experience in organizing forensic expert activity in the process of criminal prosecution]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”. Series: Legal Sciences.* № 883, pp. 129–134. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18385/21.pdf>. [in Ukrainian]
6. Polyansky, A., & Yuodkaite-Granskiene, G. (2023). Zarubizhnyi dosvid vzaiemodii sudovo-ekspertnykh ustanov mizh soboiu ta z pravookhoronnymy orhanamy y mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience of interaction of forensic institutions among themselves and with law enforcement agencies and possibilities of its use in Ukraine]. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic Bulletin.* № 2(40), pp. 45–49. Retrieved from: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/484> [in Ukrainian]
7. Tayebi, B., & Coulthard, M. (2022). New Trends in Forensic Linguistics: Language and Law. *International Journal of Forensic Linguistics.* Vol. 29, № 1, pp. 75–89. Retrieved from: <https://ijfl.com/issues/29-1-tayebi.pdf>.
8. Khomutenko, V. P., & Khomutenko, A. V. (2022). Instytutsiino-orhanizatsiynе zabezpechennia sudovo-ekspertnoyi diialnosti v Ukraini [Institutional and organizational support of forensic activities in Ukraine]. *Ekspert – Expert.* Vol. 4(22), pp. 59–79. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-59-79](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-59-79) [in Ukrainian]
9. Pro sudovo-ekspertnu diialnist : Proekt Zakonu № 6284 vid 05.11.2021 r. / VR Ukrainy [On forensic activities: Draft Law No. 6284 of 05.11.2021]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» – Database “Legislation of Ukraine”. *Verkhovna Rada of Ukraine.* Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28242> [in Ukrainian]
10. Oliynyk, O. (2021). Zakonoproiekt “Pro sudovo-ekspertnu diialnist”: Maibutnie (Vazhlyvist zakonoproiektu) [The draft law “On forensic activities”: the future (importance of the draft law)]. *Novyny Ministerstva yustytssii – News of the Ministry of Justice* of 09.12.2021. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoproiekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproiektu> [in Ukrainian]
11. Tkachenko, N., & Alekseychuk, V. (2022). Modeli systemy instytutsii sudovoi ekspertyzy v Ukraini (Perevahy ta ryzyky) [Models of the system of forensic examination institutions in Ukraine (weights and risks)]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminology.* Issue 1 (26). pp. 10–23. DOI: 10.32353/khrife.1.2022 [in Ukrainian]
12. Sudovo-ekspertna diialnist v umovakh povoiennoi vidbudovy: vyklyky ta perspektyvy (2023) [Forensic expert activity in the conditions of post-war reconstruction: challenges and prospects]. *Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii – Collection of materials of the scientific and practical conference.* 150 p. DOI: https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/2_%D0%92_%D0%9E%D0%9D%D0%94%D0%86%D0%A1%D0%95_%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_08.09.2023-1.pdf81%D1%82%D1%8C_08.09.2023-1.pdf [in Ukrainian]

Bondarenko-Berehovych Valeriia,

Doctor of Philosophy, Senior Forensic Expert

(Zhytomyr Research Forensic and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Zhytomyr)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5314-6439>

FORENSIC EXPERT ACTIVITY IN THE WORLD: INSTITUTIONAL FEATURES AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Forensic expert activity plays a crucial role in ensuring justice, as expert opinions significantly influence the investigation and adjudication of criminal cases. The effectiveness of forensic expertise depends on several factors, including the legal framework, institutional organization, qualification standards, and international cooperation mechanisms. In the globalized legal environment, Ukraine must adapt and refine its forensic system by integrating best international practices while considering national legal traditions and institutional capacities.

The study aims to analyze the institutional and organizational aspects of forensic expert activity in different jurisdictions and identify opportunities for Ukraine to implement international models to improve the effectiveness of forensic institutions. The research focuses on structural organization, legal status, accreditation mechanisms, and professional certification of forensic experts. Special attention is paid to the analysis of European and American forensic expert models, their accreditation according to ISO/IEC 17025 standards, and the implementation of independent forensic accreditation bodies.

The research findings indicate that many developed countries operate centralized forensic institutions with high accreditation and methodological control levels. The experience of the United States, where forensic laboratories function within law enforcement agencies and independent expert institutions, demonstrates the advantages of competition and independent verification of expert opinions. In contrast, European models emphasize the importance of standardization and mandatory accreditation, ensuring the reliability and admissibility of forensic conclusions in court.

Despite the presence of a well-developed forensic expert system in Ukraine, there are persistent issues, such as the lack of an independent supervisory body, the absence of clear licensing and certification procedures for experts, and the insufficient integration of forensic research methodologies with international standards. The study identifies challenges related to expert independence, potential pressure from law enforcement and judicial authorities, and the need for a transparent framework for expert accreditation.

To address these challenges, several steps are proposed, including reforming the legislative framework governing forensic expert activity, implementing an independent accreditation system based on ISO/IEC 17025, and establishing a national forensic accreditation agency. Strengthening international cooperation, adopting best practices from European forensic networks, and integrating expert databases with international forensic systems will enhance the credibility and efficiency of Ukrainian forensic expertise.

The study highlights the necessity of improving forensic expert training programs, developing mechanisms for ongoing professional certification, and ensuring the alignment of forensic methodologies with international scientific advancements. Future research should focus on the development of national accreditation mechanisms, the expansion of forensic disciplines, and the integration of AI-based forensic tools into expert practices.

Key words: *forensic expertise, institutions, accreditation, judicial system, forensic methodology, international cooperation.*

УДК 343.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-7>**Євсюков Олександр Феліксович,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник,

судовий експерт сектора психологічних досліджень

(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз

імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

ЗАВДАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ПРЕДМЕТНИМИ ВИДАМИ

У статті розглянуто завдання судово-психологічної експертизи щодо неповнолітніх за предметними видами в ситуації щораз більшої потреби органів досудового розслідування в залученні спеціальних психологічних знань. Зазначено, що за допомогою судово-психологічної експертизи здатності неповнолітнього потерпілого в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевий недоторканості можна отримати дані, які дають змогу зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної активності та поведінкові прояви особи, що мають значення для висновків юридичного змісту. Судово-психологічна експертиза здатності неповнолітнього (підозрюваного, обвинуваченого) із відставанням у психічному розвитку, не пов'язаного з психічним розладом, у повній мірі усвідомлювати фактичний характер та значення своїх дій та повною мірою керувати ними дозволяє визначити, що формування дітей у незадовільних умовах виховання в сім'ї призводить до відставання розвитку їх пізнавальних властивостей і призводить до значних емоційно-вольових, характерологічних особистісних порушень.

Ключові слова: кримінальне провадження, неповнолітні, спеціальні знання, експертиза, експерт-психолог, предметні види.

Постановка проблеми. У результаті своєчасного й обґрунтованого застосування спеціальних психологічних знань виникає можливість з'ясування багатьох фактів, необхідних для встановлення істини за окремими категоріями кримінальних проваджень, адже використання цих знань в юридичній діяльності має насамперед суттєвий прикладний характер. Розв'язання питань у межах проваджень щодо неповнолітніх потребує не лише професійного й життєвого досвіду слідчого чи судді, але й кваліфікованого експертного висновку фахівця в галузі психології.

Судово-психологічна експертиза неповнолітніх проводиться в кримінальному процесі у відношенні осіб, які мають певний процесуальний статус (підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих). Призначається судово-психологічна експертиза після порушення кримінальної справи в ході досудового або судового слідства. Проводиться судово-психологічна експертиза неповнолітніх на підставі постанови слідчого або ухвали суду. У постанові (ухвалі) мають бути викладені фабула справи, зазначені мотиви призначення експертизи, кому доручається проведення експертизи, які питання виносяться на її вирішення. Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та спричиняють певні правові наслідки.

Отже, натеper актуальним питанням є компетентна постановка завдань судовому експерту-психологу для ефективного за часом та якісного за змістом застосування ним спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні аспекти теорії та практики судово-психологічної експертизи розроблялися в дослідженнях вітчизняних науковців – Н.В. Алікіної, О.А. Герасименко, Т.М. Єгорової, О.В. Землянської, Т.В. Савкіної, Е.Б. Сімакової-Єфремян, О.О. Сліпець, Г.О. Спіціної, О.П. Снігерьова, М.Г. Щербаковського та ін.

Судово-психологічна експертиза (далі – СПЕ) вирішує надскладні завдання щодо реконструювання специфіки психічної діяльності людини в ситуації, яка відбулася в минулому.

У теорії вітчизняної СПЕ спеціальні знання психолога визначають як сукупність відомостей та навичок, які не є загальновідомими і належать вузькому колу фахівців, професіоналів у певних галузях практичної діяльності [1].

Е.Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що потреба органів досудового розслідування, суду, учасників судового процесу в залученні спеціальних психологічних знань постійно зростає, тому актуальним є питання щодо професійності, компетентності експерта-психолога. Практика СПЕ свідчить про постійний розвиток її можливостей, що зумовлено розширенням діапазону предмета дослідження, вдосконаленням та появою нових методичних технологій, нових видів СПЕ й активною інтеграцією спеціальних знань експерта-психолога зі спеціальними знаннями в інших галузях судової експертизи [2].

Н.М. Ткаченко зазначає, що на особливу увагу заслуговує професійно-психологічна компетентність судового експерта, яка є обов'язковим елементом структури його спеціальних знань [3].

Отже, судово-психологічна експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі психології з метою надання експертного висновку, який після його перевірки та оцінювання слідчим або судом буде доказом по кримінальному провадженню.

Метою статті є окреслення основних завдань експерта-психолога в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх за предметними видами досліджень.

Виклад основного матеріалу. Під час проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх у розпорядження експертів мають надаватися матеріали кримінальної справи, які повинні містити інформацію щодо особливостей особистості неповнолітнього, відносно якого призначається експертиза, а саме: відомості про умови розвитку і виховання неповнолітньої особи, її характер, звички, притаманні їй особливості поведінки, форми емоційних реакцій, інтересів, життєвих планів, взаємовідносин з оточенням. Джерелами такої інформації можуть бути: свідчення про особливості формування та розвитку особи неповнолітнього, про навчання в школі й інших закладах, офіційні документи, що характеризують особу, її листи, щоденники, записи та інші продукти діяльності, дані про характер поведінки в криміногенній ситуації, медичні документи про перенесені соматичні та психічні хвороби, перебування на лікуванні, обліку в психонаркологічному диспансері та ін.

У разі обмеженості (недостатності) у матеріалах кримінальної справи важливою для розв'язання питань інформації експерт-психолог має право звернутися до органу, що призначив експертизу, з клопотанням щодо надання вихідних даних, необхідних для об'єктивної та повної відповіді на поставлені питання.

Судово-психологічна експертиза неповнолітніх проводиться з метою встановлення нових, психологічних за змістом і значущих для кримінально-правового регулювання обставин, наприклад: установлення рівня психічного розвитку особи; встановлення особливостей особистості неповнолітнього (особливостей сприйняття, мислення, пам'яті, уваги, оцінних суджень неповнолітніх), установлення ознак наявності або відсутності відставання в психічному розвитку неповнолітньої особи, що не пов'язане з психічним розладом (як обставини, що надалі може вплинути на індивідуалізацію покарання), а також установлення здатності правильно сприймати обставини, що мають важливе значення для кримінального провадження, та давати про них показання.

Зазначена експертиза може проводитися як одним експертом-психологом, так і комісією експертів. Будь-яку судово-психологічну експертизу доцільно призначати після проведення судово-психіатричної експертизи в разі встановлення останньою відсутності в неповнолітньої особи психічного захворювання. У випадках, коли в слідчого або суду не виникає сумнівів щодо психічного здоров'я неповнолітніх, судово-психологічна експертиза може призначатися без попереднього проведення судово-психіатричної експертизи.

Об'єктом (загальним) судово-психологічної експертизи неповнолітніх є їх психічна діяльність особи в ситуаціях, що мають юридичне значення.

Предметом (загальним) даного виду психологічної експертизи є закономірності й особливості протікання та структури психічних явищ неповнолітніх (психічної діяльності), що мають юридичне значення та тягнуть певні правові наслідки.

Завдання судово-психологічної експертизи неповнолітніх окреслені характером питань, що ставляться слідчим, судом на вирішення психологічної експертизи. За

характером питань, що ставляться на розгляд експерту-психологу, та за юридичним значенням експертних висновків виділяють предметні види судово-психологічної експертизи, які проводяться стосовно неповнолітніх. Розглянемо найбільш затребувані з них натеper.

Велике правове значення експертизи неповнолітніх потерпілих у межах кримінальних проваджень за фактами вчинення сексуальних злочинів визначається тим, що на її підставі можливе розмежування таких складів злочину, як «Зґвалтування» (ст. 152 КК України) [4], «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК України) [4], «Розбещення неповнолітніх» (ст. 156 КК України) [4] та ін. Обґрунтування окремих положень КК України дає можливість дійти висновку, що у випадках малолітства для визнання зґвалтування за ознакою використання безпорадного стану необхідно не тільки встановити вік потерпілої (недосягнення 14 років), але й визначити, чи розуміла вона фактичну сторону та соціальне значення статевих взаємин між чоловіком та жінкою, встановити рівень її розвитку, обізнаність щодо сексуальних відносин та їх соціального значення тощо.

Необхідні компоненти збереження здатності потерпілих до розуміння характеру та значення вчинюваних із ними дій справедливо виокремлюють:

- специфічний життєвий досвід потерпілої, насамперед обізнаність щодо особливостей перебігу сексуальних стосунків;

- усвідомлення вже на ранніх стадіях розвитку криміногенної ситуації сексуальної спрямованості дій злочинця;

- адекватну морально-етичну оцінку подій, сформованість здатності до розуміння соціального значення вчинюваних із нею дій тощо.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що під час установлення істини в межах розслідування даної категорії кримінальних правопорушень береться до уваги значний обсяг факторів механізму їх вчинення, показників індивідуально-психологічних особливостей суб'єкта й об'єкта посягання тощо.

Завдання, що мають бути розв'язаними під час проведення судової психологічної експертизи:

- встановлення здатності потерпілої особи до розуміння сексуального характеру дій, які з нею здійснювалися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу);

- встановлення здатності потерпілої особи до розуміння соціального, морально-етичного та правового значення дій, що з нею здійснювалися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу);

- встановлення здатності потерпілої особи до здійснення спротиву насильницьким діям сексуального характеру, які з нею вчинялися в ході протиправної події посягання на її статеву недоторканість (свободу).

Одне з основних питань, яке може бути вирішене: «Чи здатна потерпіла особа з огляду на рівень її психічного розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і психічного стану розуміти характер і значення дій сексуального спрямування, що з нею вчинялися, та здійснювати їм спротив?».

Об'єктом вказаного предметного виду дослідження є особистість потерпілої особи, сукупність джерел інформації (матеріали кримінального провадження, інші документи), які відображають індивідуально-психологічні особливості потерпілої особи, специфіку її емоційного стану і діяльності в протиправній ситуації посягання на її статеву свободу чи статеву недоторканість.

Суб'єктами експертної діяльності в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статеві недоторканості є судові експерти, які мають вищу психологічну освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, отримали атестацію судового експерта за спеціальністю 14.1 «Психологічно-дослідження».

У ході виконання судово-психологічної експертизи даного виду застосовуються система методів наукового пізнання, методи психологічної науки та спеціальні методи дослідження. Загальнонаукові методи: діалектичний, формально-логічні методи, спостереження, вимірювання, опис, експеримент. Окремі методи психології: спрямоване спостереження, спрямована бесіда, біографічний метод, аналіз продуктів діяльності, контент-аналіз текстової інформації, експериментально-психологічні методи, спеціальні методи дослідження у вигляді методик відповідно до їх реєстраційних кодів у Реєстрі методик проведення судових експертиз.

Відповідно до п. 1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [5], вибір методів дослідження належить до компетенції експерта.

Отже, за допомогою судово-психологічної експертизи здатності неповнолітнього потерпілого в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статеві недоторканості можна отримати дані, які дають змогу зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної активності та поведінкові прояви особи, що мають значення для висновків юридичного змісту.

Наступною розглянемо судово-психологічну експертизу здатності неповнолітнього (підозрюваного, обвинуваченого) із відставанням у психічному розвитку, не пов'язаного із психічним розладом, у повній мірі усвідомлювати фактичний характер і значення своїх дій та повною мірою керувати ними.

Вказана експертиза проводиться у відповідності зі ст. ст. 485 та 486 КПК України [6] (обставини, що підлягають установленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх). Відповідно до вказаних статей встановленню підлягають:

- рівень розвитку, у разі наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічною хворобою;
- можливість неповнолітнього повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними;
- соціально-психологічні риси особи неповнолітнього, які необхідно враховувати під час призначення покарання, індивідуалізації відповідальності чи вибору заходу виховного характеру.

Призначається така експертиза в разі наявності у справі відомостей щодо:

- педагогічної занедбаності;
- легковажного ставлення неповнолітнього до своїх протиправних дій;
- «дитячості» поведінки за досить високого інтелектуального розвитку;
- наявності в показаннях свідків інформації про помітну відмінність неповнолітнього від основної маси його однолітків;
- неправильної, незвичної інтерпретації звичайних обставин і фактів, за відсутності для цього яких-небудь реальних передумов;
- відсутності адекватних емоційних реакцій щодо події злочину та ін.

До компетенції судово-психологічної експертизи зазначеного виду відносяться тільки питання психологічного змісту (щодо особливостей особистості, психічних станів тощо), які мають юридичне значення під час розслідування конкретної справи.

Спрямовано зазначену експертизу на встановлення в неповнолітнього (підозрюваного, обвинуваченого) із відставанням у психічному розвитку, не пов'язаним із психічним розладом, міри здатності особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Завданням цього виду судово-психологічної експертизи є встановлення:

- індивідуально-психологічних особливостей неповнолітнього (який не страждає психічними розладами), які могли вплинути на його здатність у момент скоєння інкримінованих йому дій повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними;
 - здатності неповнолітнього правильно розуміти ситуацію правопорушення, зокрема її альтернативи;
 - здатності до усвідомлення об'єктивного змісту (значення) цілей своїх дій;
 - передбачення результату своїх вчинків з погляду правових і загальноприйнятих норм і правил, можливості у вільному виборі цілей і способів їх досягнення.
- Головними питаннями, що ставляться на вирішення експертизи, є:

1. Чи здатна неповнолітня особа, з огляду на рівень її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати, яких саме), повною мірою усвідомлювати значення своїх дій?

2. Чи здатна неповнолітня особа, з огляду на рівень її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати, яких саме), повною мірою керувати своїми діями?

3. Чи має неповнолітня особа відхилення в психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є їх ознаки?

Експертна практика свідчить про те, що в неповнолітніх, які були дослідженні в межах даного виду експертизи, мали місце:

- ознаки хронічної психотравми, яка була однією з причин, що зумовлювала суттєве відставання в розвитку неповнолітніх.
- недостатній розвиток соціально значимих особистісних якостей, суттєве порушення адаптації та в певній мірі – відставання розвитку пізнавальної сфери.

Як прикладний матеріал наведемо, що частіш за все під час дослідження матеріалів кримінального провадження встановлюється:

- що неповнолітній ріс в умовах хронічної психотравмуючої ситуації, зумовленої незадовільними побутовими умовами, недостатнім харчуванням, відсутністю сприятливих умов для систематичного навчання та спілкування з однолітками, покладанням на нього не дитячих обов'язків, безконтрольністю, систематичним заняттям жебрацтвом;
- ознаки затримки психічного розвитку та «соціально-педагогічної занедбаності». У ході експертного дослідження пізнавальної сфери – у неповнолітніх встановлюється недостатній або вкрай бідний запас загальноосвітніх знань, відставання в розвитку пізнавальних навичок різного ступеня. Зазначене пов'язане з великою кількістю пропущених шкільних занять чи взагалі невідвідуванням освітніх закладів і неотримуванням освіти;
- ознаки системного порушення у сфері особистісного розвитку неповнолітніх, а саме: спотворення процесу їх формування як особистості, невідповідність рівня розвитку характерологічних та особистісних якостей віковому періоду. У ході психодіагностичного обстеження констатується наявність стійкого асоціального досвіду, порушення відчуття благополуччя, нави-

чок соціальної взаємодії з однолітками та дорослими, зниження соціальної активності, спотворення (з урахуванням вікового періоду розвитку) самооцінки;

– порушення розвитку емоційно-вольової сфери та ознаки дисгармонійності у вигляді: підвищеної імпульсивності, неврівноваженості, підвищеної реактивності, впертості, невміння самостійно будувати власну поведінку відповідно до соціально схвалюваних норм і вимог.

Таким чином, отримані дані дозволяють визначити, що формування дітей у незадовільних умовах виховання в сім'ї призводить до відставання розвитку їх пізнавальних властивостей та призводить

до значних емоційно-вольових, характерологічних особистісних порушень.

Висновки. Таким чином, у результаті своєчасного й обґрунтованого застосування спеціальних психологічних знань виникає можливість з'ясування багатьох фактів, необхідних для встановлення істини за окремими категоріями кримінальних проваджень, адже використання цих знань в юридичній діяльності насамперед має суттєве прикладне значення. Розв'язання питань у межах проваджень окресленої категорії потребує не лише професійного й життєвого досвіду слідчого чи судді, але й кваліфікованого експертного висновку фахівця в галузі психології.

Список використаних джерел

1. Крюкова М.А., Єлховський І.В. Судово-психологічна експертиза (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології). Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.
2. Сімакова-Єфремян Е.Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2016. Вип. 16. С. 172–183.
3. Ткаченко Н.М. Удосконалення професійної підготовки судового експерта – важливий фактор розвитку експертної дидактики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2018. Випуск 18. С. 203–214.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 27.02.2025).
6. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 1 серпня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

References

1. Kriukova, M. A., & Yelkhovskiy, I. V. (2021). *Sudovo-psykholohichna ekspertyza (v dopomohu do samostiinoi roboty dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia bakalavra fakultetu psykholohii, politolohii ta sotsiolohii) [Forensic psychological examination (in assistance to independent work for higher education applicants of the degree of bachelor of the Faculty of Psychology, Political Science and Sociology)]*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
2. Simakova-Yefremian, E. B. (2016). Intehratsiini protsesy v sudovii ekspertyzi: sutnist ta problemni pytannia kompleksnykh doslidzhen. [Integration processes in judicial examination: the essence and problematic issues of complex research]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic expertise and forensics*, 16, 172–183 [in Ukrainian].
3. Tkachenko, N. M. (2018). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky sudovoho eksperta – vazhlyvyi faktor rozvytku ekspertnoi dydaktyky [Improving the professional training of a forensic expert is an important factor in the development of expert didactics]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic expertise and forensics*, 18, 203–214 [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: (2001, Apr 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#text> (data zvernennia: 26.02.2025) [in Ukrainian].
5. Instruksia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [Instructions on appointment and conduct of forensic examinations and expert studies], nakaz Ministerstva yustytssii Ukrainy (8 Oct 1998) № 53/5 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (data zvernennia 27.02.2025). [in Ukrainian].
6. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. Komentar [Criminal Procedure Code of Ukraine: Scientific Pract. Comment]: *Biuletен zakonodavstva i yurydychnoi praktyky Ukrainy – Bulletin of legislation and legal practice of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 26.02.2025) [in Ukrainian].

Yeysiukov Alexander,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Leading Scientific Employee, Forensic Expert

of the Psychological Research Sector

(National Science Center "Institute of Forensic Expertise named after Honored Prof. M.S. Bokarius", Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

TASKS OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION WITHIN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS BY SUBJECT MATTER

It is noted that the timely and justified application of special psychological knowledge makes it possible to clarify many facts necessary to establish the truth in certain categories of criminal proceedings, since the use of this knowledge in legal activities is, first of all, of a significant applied nature. Emphasis is placed on resolving issues within the framework of proceedings concerning minors, which require not only the professional and life experience of an investigator or judge, but also a qualified expert opinion of a specialist in the field of psychology. Forensic psychological examination of minors is carried out in criminal proceedings in relation to persons who have a certain procedural status. Forensic psychological examination is assigned after the initiation of a criminal case, during the pre-trial or judicial investigation. Forensic psychological examination of minors is carried out on the basis of a resolution of the investigator or a court resolution. The resolution (resolution) must set out the plot of the case, indicate the reasons for ordering the examination, who is entrusted with conducting the examination, and what issues are submitted for its resolution. Psychological examination establishes those features of mental activity and their manifestations in a person's behavior that have legal significance and cause certain legal consequences. The article deals with the tasks of forensic and psychological examination of juveniles by subject species in the situation of the constantly increasing need of bodies of pre-trial investigation in the involvement of special psychological knowledge. It is noted that with the help of forensic psychological examination of the ability of a minor victim in criminal proceedings against crimes against sexual immunity, data can be obtained that allow you to understand and correctly evaluate the features of mental activity and behavioral manifestations of persons relevant to conclusions. Forensic psychological examination of the ability of a minor (suspect, accused) with a lag in mental development, not related to mental disorder, to fully realize the actual nature and importance of their actions and fully manage them to determine that the formation of children in unsatisfactory, personal violations.

Key words: criminal proceedings, minors, tasks, special knowledge, expertise, expert psychologist, subject types.

УДК 343.122

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-8>**Ципа Сергій Іванович,**

аспірант

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7712-2484>

ВІДВІД СЛІДЧОМУ СУДДІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено аналізу актуальних питань правового регулювання та практичного забезпечення права потерпілого на відвід слідчому судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, особливостям та процесуальним механізмам такого забезпечення.

Акцентовано на проблематиці практичної реалізації права на відвід на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні та механізмах забезпечення такого права. Проаналізовано праці вчених, які вивчали особливості та специфіку заявлення відводів слідчим суддям у кримінальних провадженнях. Розкрито практичні особливості та неузгодженості, що виникають у процесі реалізації права на відвід слідчому судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні. Висвітлено актуальні питання реалізації права на відвід слідчого судді відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України, практику Верховного Суду, а також позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У статті досліджено проблемні питання забезпечення права потерпілого на відвід слідчого судді під час досудового розслідування в кримінальному провадженні з метою гарантування належного відправлення правосуддя та ухвалення судових рішень в Україні.

У процесі дослідження викладено розуміння сутності інституту відводу, з'ясовано значення інституту відводу слідчого судді в дотриманні гарантій відправлення правосуддя на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, вказано про необхідність дотримання міжнародних норм під час розгляду заяв про відвід, з'ясовано проблемні практичні питання порядку та особливості заявлення відводів слідчим суддям, а також проаналізовано актуальну судову практику вирішення таких відводів.

Констатовано, що саме незалежне та неупереджене відправлення правосуддя є гарантією забезпечення прав і свобод кожного громадянина, а тому з метою ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні необхідно враховувати практичні особливості та застосовувати норми права, викладені в постановах Верховного Суду та рішеннях ЄСПЛ.

За результатами правового аналізу чинних норм кримінального процесуального законодавства України, з урахуванням сучасної судової практики в частині забезпечення прав потерпілого на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, надано пропозиції щодо усунення законодавчих колізій шляхом внесення доповнень до норм КПК України.

Ключові слова: відвід, потерпілий, відправлення правосуддя, право на відвід, забезпечення прав потерпілого, досудове розслідування, практика ЄСПЛ, захист прав.

Постановка проблеми. Пріоритетною проблемою будь-якої сучасної правової держави є захист прав, свобод та законних інтересів особи, в тому числі й потерпілого від кримінального правопорушення. Стадія досудового розслідування, під час якої правоохоронні органи здійснюють слідчі (розшукові) дії, збирають докази та досліджують обставини вчинення злочину з метою встановлення об'єктивної істини, є однією із найважливіших стадій кримінального провадження, яка передуює судовому розгляду.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що з 2012 року кримінальний процес увійшов

у правове поле нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яким суттєво розширено функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запроваджено із цією метою інститут слідчого судді як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Під час відправлення правосуддя як основної функції судової влади в Україні, на стадії досудового розслідування в кримінальному процесі виключно слідчі судді вирішують кримінальний процесуальний спір по суті.

Своєю чергою інститут відводу слідчого судді є важливим інструментом у забезпеченні неупередженості судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, який покликаний забезпечити справедливості судового розгляду, а також неупередженість і законність прийнятого судового рішення. Саме відвід безпосередньо впливає на склад суду, а судові рішення, ухвалені незаконним і упередженим складом суду, є підставою для скасування або зміни судового рішення за результатами його подальшого оскарження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі питання особливостей відводів суду в кримінальному процесі були предметом наукових пошуків таких учених: О.В. Бауліна, В.Г. Гончаренка, О.В. Капліної, Ю.О. Кухарук, Д.В. Лазаревої, А.В. Мельниченка, С.В. Оверчука, Л.Д. Удалової. Незважаючи на те, що наукові здобутки цих дослідників мають важливе теоретичне та практичне значення для розв'язання низки проблемних питань щодо правового регулювання відводу суду в кримінальному процесі, окремі питання, пов'язані з практичними аспектами відводу слідчого судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, залишаються не вирішеними та потребують додаткового аналізу.

Мета статті – аналіз правового регулювання відводів слідчому судді, практичне забезпечення потерпілому права на відвід і вдосконалення інституту відводу слідчому судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут відводу судді від участі в розгляді конкретної кримінальної справи є важливою гарантією забезпечення правосуддя незалежним і неупередженим судом в Україні.

Відповідно до частини першої ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

У судовому процесі можуть виникнути обставини, які виключатимуть участь слідчого судді в кримінальному провадженні, оскільки впливатимуть на справедливість і обґрунтованість ухваленого ним судового рішення.

Стаття 3 Конституції України визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2].

Відповідно до ст. 56 КПК України, протягом кримінального процесу потерпілий, зокрема, має право заявляти відводи і клопотання [3].

Керуючись п. 1 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», суддя зобов'язаний справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства [4].

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) вказує на існування як суб'єктивного елементу безсторонності суду, який полягає у відсутності відкритого прояву упередженості та особистої зацікавленості, а також суб'єктивного, який передбачає існування достатніх гарантій, щоб виключити будь-які сумніви щодо цього.

Зміст ст. 6 Конвенції та практики ЄСПЛ із питань неупередженості суду вказує, що правосуддя має не

тільки здійснюватись, а повинно також демонструватись. Суд має вселяти громадянам довіру до нього в демократичному суспільстві.

Зокрема, у справах «Кипріано проти Кіпру» (заява №73797/01) та «Мікалlef проти Мальти» (заява № 17056/06), ЄСПЛ зазначено, що неупередженість означає відсутність упереджень або упередженості, при цьому її наявність або відсутність можуть бути перевірені різними способами [5; 6].

У справах «Кипріано проти Кіпру» (заява №73797/01), «П'єрсак проти Бельгії» (заява № 8692/79), «Гривз проти Сполученого Королівства» (заява № 57067/00) ЄСПЛ зазначено про відмінність між суб'єктивним підходом, тобто прагненням переконатися в суб'єктивному обвинуваченні або інтересі певного судді в конкретній справі, та об'єктивним підходом, тобто визначенням, чи були судді надані достатні гарантії, щоб виключити будь-які обґрунтовані сумніви в правосудді [7; 8].

Так, за словами Ю.М. Данілова, важливим інструментом у забезпеченні неупередженості судді в кримінальному провадженні, в тому числі, є інститут відводу судді. Він безпосередньо впливає на склад суду та можливість його змінити [9, с. 742].

Своєю чергою Д. Лазарева та А. Мельниченко відмітили, що принцип незалежності доцільно представити формулою «закон і суддя», оскільки суддя не тільки має право, а й зобов'язаний виконувати та дотримуватися закону під час прийняття важливих рішень [10, с. 191].

Статтями 75–83 КПК України визначено особливості відводів слідчого судді або судді в кримінальному провадженні.

Керуючись ст. 75 КПК України, обставинами, які виключають участь слідчого судді в кримінальному провадженні, є:

- 1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;
- 2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник;
- 3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження;
- 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості;
- 5) у випадку порушення, встановленого частиною третьою статті 35 цього Кодексу, порядку визначення слідчого судді, судді для розгляду справи.

В аналізі пункту 4 ч. 1 ст. 75 КПК України заслуговує на окрему увагу застосування Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. Так, згідно з п. 2.5 «Бангалорських принципів поведінки суддів», суддя заявляє самовідвід навіть у тому випадку, якщо у стороннього спостерігача могли би виникнути сумніви в неупередженості судді [11].

Пунктом 3 Європейського статуту судді, прийнятого Європейською Асоціацією Суддів у 1993 році, передбачено, що суддя не тільки повинен бути неупередженим, але й повинен сприйматися будь-ким як неупереджений.

Актуальна практика ЄСПЛ підтверджує та конкретизує наведені вище принципи на практиці.

Зокрема, відповідно до рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лауко проти Словаччини» (заява № 4/1998/907/1119) будь-який служитель Феміди, щодо якого є підстави сумніватися в неупередженості, повинен бути усунутий від розгляду справи, тобто завити самовідвід» [12].

Проте у вітчизняній судовій практиці питання реалізації права на відвід слідчому судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні розв'язуються не завжди на користь учасників кримінального провадження, в тому числі й потерпілого.

Аналізуючи зазначене питання, необхідно звернути увагу, що процесуальні рішення судді, їх зміст та форма не можуть бути підставою для відводу судді. Відповідно до роз'яснень, які містяться в п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року, процесуальні дії судді, законність і обґрунтованість рішень суду можуть бути предметом розгляду лише в апеляційному та касаційному порядку, визначеному процесуальним законом, відповідно, незгода сторони з винесеним суддею судовим рішенням, а так само прийняттям суддею процесуальних рішень, не може бути підставою для відводу судді, а має наслідком право сторони на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення [13].

Так, чинним КПК України передбачено можливість оскарження потерпілим судових рішень слідчого судді окремо або разом із кінцевим процесуальним рішенням по кримінальному провадженню з наведенням мотивів такої незгоди, а заперечення на ухвалу суду, що не підлягає оскарженню, можна включити до апеляційної скарги на судові рішення за наслідками розгляду справи.

Як вказано в ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 761/16124/15-ц неможливість для учасника справи заявити відвід із підстав незгоди з рішенням або окремою думкою судді в інших справах чи висловленою публічно думкою судді щодо того чи іншого юридичного питання обґрунтовується необхідністю дотримання одного з найважливіших принципів судочинства – *nemo iudex in causa sua* (ніхто не може бути суддею у власній справі), який виключає для учасника процесу можливість обирати суддю на власний розсуд, зокрема шляхом заявлення відводів тим суддям, відома правова позиція яких позивача не влаштовує [14].

В ухвалі від 01 жовтня 2018 року у справі № 9901/673/18 Великою Палатою Верховного Суду визнано відвід безпідставним, зокрема вказано, що «незгода сторони з процесуальними рішеннями судді, рішення або окрема думка судді в інших справах, висловлена публічно думка судді щодо того чи іншого юридичного питання не може бути підставою для відводу» [15].

Стосовно практики залишення без розгляду заяв про відвід необхідно звернути увагу на те, що статті 75–83 КПК України не містять жодного положення щодо можливості залишення заяви потерпілого про відвід слідчого судді без розгляду.

Аналізуючи питання заявлення відводів у кримінальних провадженнях за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості суду (пункт 4 ч.1 ст. 75 КПК України) на практиці, доцільно зупинитись на таких ухвалях:

– від 01 листопада 2021 року у справі № 305/1215/21, в якій Рахівський районний суд Закарпатської області, задовольняючи заяву про відвід, зазначив про те, що обставини упереджених висловлювань слідчого судді на адресу учасника справи в розумінні пункту 4 ч. 1 ст. 75

КПК України є такими, що вже самі по собі можуть викликати у сторонньої особи сумнів у неупередженості будь-якого судді, який здійснює розгляд справи, а тому, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, положення пункту 1 ст. 6 Конвенції, ч. 1 ст. 21 КПК, з метою забезпечення достатніх гарантій для того, щоб виключити сумнів щодо об'єктивного розгляду справи та для забезпечення умов, за яких у будь-кого не виникло б сумнівів щодо розгляду справи безстороннім та неупередженим судом [16];

– від 26 травня 2023 року у справі № 686/6889/23, в якій Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області, задовольняючи заяву про відвід, зазначив, що порушення вимоги ч. 3 ст. 35 КПК України, а саме порядку визначення слідчого судді для розгляду цієї справи, є підставою для відводу суду [17];

– від 05 лютого 2024 року у справі № 712/11755/23, в якій Соснівський районний суд м. Черкаси, задовольняючи заяву про відвід, зазначив про те, що достатньою підставою для відводу судді є не доведений факт упередженості чи необ'єктивності судді, а наявність обґрунтованого об'єктивними обставинами припущення, що суддя в силу дії певних чинників не може зберегти безсторонність [18].

Єдиним обмеженням є зловживання учасником процесу правом на повторний відвід (ч. 4 ст. 81 КПК України). Залишення повторно заявленого відводу без розгляду можливо лише з підстав зловживання правом на відвід, наприклад, заявлення відводу слідчому судді, який фактично дублює попередню заяву про відвід та не містить нових даних щодо причин заявлення такого відводу повторно.

У практиці також є випадки, коли заявник заявляє відвід судді, який розглядає заяву про відвід слідчому судді. Заявлення відводу судді, який розглядає відвід іншому судді, а отже, не здійснює повноваження слідчого судді в розгляді кримінального провадження, а лише перевіряє наявність підстав, що викликають участь слідчого судді в такому провадженні, КПК України не передбачено.

Аналогічна позиція висловлена Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 16.06.2016 р. № 223-1650/0/04-16 «Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні».

Зважаючи на вищевикладені обставини, натепер склалась позитивна практика розгляду слідчими суддями заяв про відвід по суті, навіть за наявності клопотань про залишення відводів без розгляду та про відмови від відводів або клопотань про відкликання заяв про відвід.

Актуальним та дискусійним нині є також питання форми заяви про відвід слідчому судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Необхідно зауважити, що жодним положенням КПК України не передбачено вимог щодо форми заяви про відвід, а отже, заява про відвід може подаватись як у письмовій, так і в усній формі. У разі заявлення відводу потерпілим в усній формі секретар судового засідання, за дорученням слідчого судді, подає керівнику апарату суду довідку (заяву) щодо заявлення потерпілим в усній формі в ході судового розгляду кримінального провадження відводу слідчому судді, яка буде підставою для реєстрації відводу та передавання на розгляд іншому слідчому судді відповідно до вимог ч. 1 ст. 81 КПК України.

Особливої уваги заслуговує також питання стадії судового розгляду, на якій потерпілий має право подати заяву про відвід слідчому судді. Так, керуючись части-

ною четвертою ст. 80 КПК України, заяви про відвід під час досудового розслідування подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу. Тобто фактично потерпілий може скористатись таким правом протягом усього судового процесу.

Заяви про відвід під час судового провадження подаються до початку судового розгляду. Заявлення відводу після початку судового розгляду допускається лише у випадках, якщо підстава для відводу стала відома після початку судового розгляду.

Висновки. У підсумках проведеного аналізу актуальних питань правового регулювання та практичного забезпечення прав потерпілого на відвід слідчого судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні, особливостей та процесуальних механізмів такого забезпечення варто зазначити певні висновки.

Інститут відводу слідчого судді є важливою гарантією забезпечення права на справедливий та неупереджений суд. Порушення слідчим суддею порядку розгляду відводу на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні є порушенням вимог кримінального процесуального закону, що ставить під сумнів неупередженість, об'єктивність і справедливість правосуддя та призводить до прийняття незаконного судового рішення.

За результатами проведеного аналізу проблема належного забезпечення права потерпілого на заявлення відводу на стадії досудового розслідування в кримі-

нальному провадженні може бути розв'язана завдяки активній процесуальній позиції потерпілого, використанню всього спектра прав, збиранню та реалізації доказів та використанню судової практики.

З огляду на викладене доцільно усунути законодавчі колізії шляхом внесення відповідних нормативних коректив, а саме:

– доповнити частину 1 ст. 75 КПК України пунктом, в якому вказати такі підстави для відводу слідчому судді або суду: порушення порядку визначення слідчого судді для розгляду справи; упереджені висловлювання слідчого судді або суду на адресу учасника справи; наявність обґрунтованого об'єктивними обставинами припущення, що слідчий суддя або суддя в силу дії певних чинників не може зберегти безсторонність;

– доповнити ст. 80 КПК України положенням, яке буде визначати право учасника справи заявляти як усний, так і письмовий відводи слідчому судді та суду;

– доповнити ст. 81 КПК України положенням, яке буде визначати, що повторно заявленим відводом є відвід, який подано учасником справи з аналогічних підстав, які вже були наведені в попередньо поданому відводі.

Викладені положення є актуальними та важливими в процесі формування єдиного підходу застосування кримінального процесуального законодавства в Україні для забезпечення прав потерпілого у вирішенні питання відводу слідчого судді на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.02.2025).
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.02.2025).
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
5. Рішення ЄСПЛ по Справі «Кипріано проти Кіпру» (заява №73797/01): рішення Європейського Суду з прав людини від 15 грудня 2005 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-125685> (дата звернення: 14.02.2025).
6. Рішення ЄСПЛ по Справі «Мікаллеф проти Мальти» (заява № 17056/06) : рішення Європейського Суду з прав людини від 15 жовтня 2009 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-202494> (дата звернення: 14.02.2025).
7. Рішення ЄСПЛ по Справі «П'єрсак проти Бельгії» (заява № 8692/79): рішення Європейського Суду з прав людини від 01 жовтня 1982 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-104050> (дата звернення: 14.02.2025).
8. Рішення ЄСПЛ по Справі «Гривз проти Сполученого Королівства» (заява № 57067/00) : рішення Європейського Суду з прав людини від 16 грудня 1983 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-185429> (дата звернення: 14.02.2025).
9. Данілов Ю.М. Підстави для відводів суддів у кримінальному провадженні за 2023 рік. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 742–745. URL: http://lsej.org.ua/4_2024/180.pdf (дата звернення: 14.02.2025).
10. Lazareva D., Melnychenko A. Recusal of an investigating judge or judge in criminal proceedings: general provisions, peculiarities, issues. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 190–195. <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-24>.
11. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 14.02.2025).
12. Рішення ЄСПЛ по Справі «Лауко проти Словаччини» (заява № 4/1998/907/1119) : рішення Європейського Суду з прав людини від 02 вересня 1998 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58234> (дата звернення: 14.02.2025).
13. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008700-07#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
14. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 761/16124/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94525429> (дата звернення: 14.02.2025).
15. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 01 жовтня 2018 року у справі № 9901/673/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76887043> (дата звернення: 14.02.2025).
16. Ухвала Рахівського районного суду Закарпатської області від 01 листопада 2021 року у справі № 305/1215/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100763299> (дата звернення: 14.02.2025).
17. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 26 травня 2023 року у справі № 686/6889/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111119244> (дата звернення: 14.02.2025).
18. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 05 лютого 2024 року у справі № 712/11755/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116847584> (дата звернення: 14.02.2025).

References

1. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (access date 14.02.2025) [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (access date 14.02.2025) [in Ukrainian].
3. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny [Criminal procedure code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (access date 14.02.2025) [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy "Pro sudoustriy i status suddiv" [The Law of Ukraine "About the judicial system and the status of judges"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
5. Rishennia YeSPL po Spravi "Kypriano proty Kipru" (zaiava № 73797/01): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 15 hrudnya 2005 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Kyprianou v. Cyprus" (application No. 73797/01): decision of the European Court of Human Rights dated December 15, 2005]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-125685> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
6. Rishennia YeSPL po Spravi "Mikallef proty Mal'ty" (zaiava № 17056/06): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 15 zhovtnya 2009 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Micallef v. Malta" (application No. 17056/06): decision of the European Court of Human Rights dated October 15, 2009]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-202494> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
7. Rishennia YeSPL po Spravi "P'yersak proty Bel'hiyi" (zaiava № 8692/79): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 01 zhovtnya 1982 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Piersack v. Belgium" (application No. 8692/79): decision of the European Court of Human Rights dated October 1, 1982]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-104050> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
8. Rishennia YeSPL po Spravi "Hryvz proty Spoluchenoho Korolivstva" (zaiava № 57067/00): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 16 hrudnya 1983 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Grievs v. United Kingdom" (application No. 57067/00): decision of the European Court of Human Rights dated December 16, 1983]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-185429> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
9. Danilov, YU.M. (2024). Pidstavy dlya vidvodiv suddiv u kryminal'nomu provadzhenni za 2023 rik [Grounds for the recusal of judges in criminal proceedings in 2023]. *Yurydychnyy naukovy elektronnyy zhurnal*, 4, 742–745 [in Ukrainian].
10. Lazareva, D., & Melnychenko, A. (2024). Recusal of an investigating judge or judge in criminal proceedings: general provisions, peculiarities, issues. *Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs – Naukovyy visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, 190–195. <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-24> [in English].
11. Banhalors'ki pryntsyipy povedinky suddiv vid 19 travnya 2006 roku, skhvalenykh Rezolyutsiyeyu Ekonomichnoyi ta Sotsial'noyi Rady OON 27.07.2006 № 2006/23 [Bangalore Principles of Judicial Conduct of May 19, 2006, approved by Resolution of the UN Economic and Social Council 27.07.2006 No. 2006/23]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
12. Rishennia YeSPL po Spravi "Lauko proty Slovachchyny" (zaiava № 4/1998/907/1119): rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 02 veresnya 1998 roku [Decision of the ECtHR on the Case "Lauko v. Slovakia" (application No. 4/1998/907/1119): decision of the European Court of Human Rights dated September 02, 1998]. Retrieved from: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-185429> (access date 14.02.2025).
13. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny "Pro nezalezhnist' sudovoyi vlady" vid 13 chervnya 2007 roku № 8. [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated June 13, 2007 No. 8]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008700-07#Text> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
14. Ukhvala Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 13 sichnya 2021 roku u spravi № 761/16124/15-ts. [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of January 13, 2021 in case No. 761/16124/15-cj]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94525429> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
15. Ukhvala Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 01 zhovtnya 2018 roku u spravi № 9901/673/18. [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of October 01, 2018 in case No. 9901/673/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76887043> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
16. Ukhvala Rakhivs'koho rayonnoho sudu Zakarpat's'koyi oblasti vid 01 lystopada 2021 roku u spravi № 305/1215/21. [Resolution of the Rakhiv District Court of Zakarpattia Region of November 01, 2021 in case No. 305/1215/21]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100763299> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
17. Ukhvala Khmel'nyts'koho mis'krayonnoho sudu Khmel'nyts'koyi oblasti vid 26 travnya 2023 roku u spravi № 686/6889/23. [Resolution of the Khmelnytskyi City District Court of Khmelnytskyi Oblast of May 26, 2023 in case No. 686/6889/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111119244> (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].
18. Ukhvala Sosnivs'koho rayonnoho sudu m. Cherkasy vid 05 lyutoho 2024 roku u spravi № 712/11755/23. [Resolution of the Sosnivskyi District Court of Cherkasy of February 05, 2024 in case No. 712/11755/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116847584>. (access date 14.02.2025). [in Ukrainian].

Tsypa Serhii,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7712-2484>

RECUSAL OF THE INVESTIGATING JUDGE AS AN EFFECTIVE WAY TO ENSURE JUSTICE AND PROTECT THE RIGHTS OF THE VICTIM AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the analysis of topical issues of legal regulation and practical enforcement of the victim's right to challenge the investigating judge at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings, as well as to the specifics and procedural mechanisms of such enforcement.

Attention is drawn to the issues of practical implementation of the right to challenge at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings and the mechanisms for ensuring such a right. The author analyzes the works of scholars who have studied the peculiarities and specifics of challenging investigating judges in criminal proceedings. The author reveals the practical peculiarities and inconsistencies arising in the process of exercising the right to challenge an investigating judge at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings. The author highlights the topical issues of exercising the right to challenge an investigating judge in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter – CPC of Ukraine), the case law of the Supreme Court, and the position of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR).

The article examines the problematic issues of ensuring the victim's right to challenge an investigating judge during the pre-trial investigation in criminal proceedings with a view to ensuring the proper administration of justice and court decision-making in Ukraine.

In the course of the study, the author provides an understanding of the essence of the institute of recusal, clarifies the significance of the institute of recusal of an investigating judge in compliance with the guarantees of the administration of justice at the pre-trial investigation stage in criminal proceedings, points out the need to comply with international standards when considering recusal motions, and identifies problematic practical issues of the procedure and specific features of recusal of investigating judges, and also analyzes the current case law on such recusal motions.

It is stated that it is the independent and impartial administration of justice which guarantees the rights and freedoms of every citizen, and therefore, in order to properly and effectively protect the rights, freedoms and legitimate interests of a victim in criminal proceedings, it is necessary to take into account the practical features and apply the rules of law set forth in the rulings of the Supreme Court and judgments of the ECHR.

Based on the results of the legal analysis of the current provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, and taking into account the current judicial practice in terms of ensuring the rights of the victim at the pre-trial investigation stage in criminal proceedings, the author makes proposals for eliminating legislative conflicts by amending the provisions of the CPC of Ukraine.

Key words: *recusal, victim, administration of justice, right to recusal, ensuring the rights of the victim, pre-trial investigation, ECHR practice, protection of rights.*

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.213+343.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-9>

Амельченко Артем Сергійович,

аспірант

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7488-9944>

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБТЯЖУВАЛЬНА ОБСТАВИНА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ КОРИСЛИВОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Статтю присвячено дослідженню ознак воєнного стану та їх впливу на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості. Обґрунтовано, що ознаки воєнного стану в Україні не мають прямого впливу на ступінь суспільної небезпечності зазначених кримінальних правопорушень. Крім того, через відсутність достатніх підстав додаткової криміналізації цих діянь шляхом введення до відповідних кримінально-правових норм такої особливо кваліфікуючої ознаки, як вчинення їх в умовах воєнного стану, запропоновано цю ознаку виключити зі статей 185–187, 189–191 КК України, а замість неї включити ознаку вчинення цих діянь «з використанням умов воєнного стану, зокрема, масового залишення власниками об'єктів своєї власності».

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти власності, корислива спрямованість, воєнний стан, підстави криміналізації, обтяжувальні обставини.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації на територію України активізувалась діяльність Верховної Ради України в напрямі адаптації кримінального законодавства країни викликам та загрозам її суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, пов'язаним із цим вторгненням [1, с. 34]. Разом із цим значна увага законодавця також приділена кримінально-правовому запобіганню загальнокримінальній корисливій злочинності, окремі види якої в умовах воєнного стану набули нових форм та способів вчинення. Це могло вплинути на підвищення ступеня їх суспільної небезпечності й викликало необхідність більшої диференціації кримінальної відповідальності за правопорушення проти власності, яка відбулась шляхом включення до відповідних кримінально-правових норм такої особливо кваліфікуючої ознаки, як вчинення суспільно небезпечного діяння в умовах воєнного стану. Ця ознака включена до низки зазначених норм, зокрема, до ст.ст. 185 «Крадіжка», 186 «Грабіж», 187 «Розбій», 189 «Вимагання», 190 «Шахрайство», 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем».

Проте включення зазначеної вище особливо обтяжувальної обставини до складів кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості відбувалось без належного теоретичного обґрунтуван-

ня, оскільки було зумовлене повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні питання введення в Україні воєнного стану, впливу цього стану на юридичну відповідальність загалом і на кримінальну зокрема розглядалися такими вченими, як І.А. Вартилицька, С.О. Кузніченко, Р.О. Мовчан, О.В. Острогляд, В.В. Топольницький, Б.М. Тичина, О.М. Шармар та ін.

Разом із тим повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України триває, воєнний стан в країні періодично подовжується, а тому питання дослідження його впливу на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень загалом і кримінальних правопорушень проти власності зокрема залишається актуальним.

Метою статті є обґрунтування доцільності диференціації кримінальної відповідальності за правопорушення проти власності з урахуванням впливу воєнного стану на ступінь їх суспільної небезпечності.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. спровокувало не тільки введення воєнного стану в країні, а й сплеск кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості на тих територіях, з яких почався масовий виїзд населення. При цьому траплялись випадки самосуду тих осіб, які вчиняли

зазначені правопорушення (зазвичай їх прив'язували до стовпів). Так, наприклад, на початку березня 2022 р. у м. Кременчук Полтавської області місцеві мешканці затримали зловмисника, який влізав до чужих будинків з метою вчинення крадіжок чужого майна. З нього спустили штани і труси, прив'язали до стовпа клейкою стрічкою з написом «мародер» [2].

Такі випадки потребували термінової реакції з боку держави, у зв'язку з чим був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 р. [3]. Цим Законом ст.ст. 185–187, 189, 191 КК України доповнювались такою особливо кваліфікуючою ознакою, як вчинення діянь, передбачених цими нормами, в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Слід зазначити, що у формулюванні назви вказаного Закону термін «мародерство» використаний у широкому розумінні. На це, зокрема, звертається увага в пояснювальній записці до законопроекту, яка зазначає, що воєнні дії агресора в багатьох випадках спрямовані на мирне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, що породжує страх за своє життя та здоров'я, змушує людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану [4].

У вузькому розумінні мародером визнається вояк, що грабує вбитих та поранених після бою або мирне населення під час війни [5].

КК України також передбачає відповідальність за мародерство у ст. 432 розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» Особливої частини. Мародерством у цій статті визнається викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [6].

Окремо звернемо увагу на те, що до ст. 190 «Шахрайство» КК України така особливо обтяжувальна обставина, як його вчинення в умовах воєнного стану, була включена значно пізніше, ніж до інших норм, що передбачають відповідальність за корисливі кримінальні правопорушення проти власності – Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13 липня 2023 р. [7].

Визначення воєнного стану надається в ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. З огляду на визначення можна виділити ознаки цього особливого правового режиму і робити висновки про їх можливий вплив на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти власності за наявності цієї обставини.

До ознак воєнного стану слід віднести: 1) наявність збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 2) введення цього стану в Україні або в окремих її місцевостях; 3) надання визначеним органам повноважень для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 4) тимчасове обмеження конститу-

ційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8]. Загалом, ці ознаки воєнного стану здатні впливати на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти власності лише опосередковано.

Як уже зазначалось, доповнення більшості кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності корисливої спрямованості, такою особливо обтяжувальною обставиною, як вчинення їх в умовах воєнного стану, відбулось 03 березня 2022 р. (ст.ст. 185–187, 189, 191 КК України).

На той момент повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну тривало вісім днів. З ознак введеного 24 лютого 2022 р. воєнного стану наявними були такі: 1) наявність збройної агресії російської федерації; 2) введення воєнного стану на всій території нашої держави; 3) надання визначеним органам повноважень, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» в частині організації відсічі збройної агресії рф; 4) тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України) та прав і законних інтересів юридичних осіб (у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану) [9].

Із цих чотирьох ознак воєнного стану жодна не мала прямого впливу на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості. Про це, зокрема, можуть свідчити і статистичні дані щодо облікованих кримінальних правопорушень.

Так, наприклад, за січень 2021 р. зафіксована така кількість правопорушень проти власності, передбачених КК України: ст. 185 – 14 491, ст. 186 – 525, ст. 187 – 94, ст. 189 – 90, ст. 191 – 1261; за лютий цього ж року: ст. 185 – 12 064, ст. 186 – 425, ст. 187 – 94, ст. 189 – 59, ст. 191 – 1589. Динаміка аналізованих кримінальних правопорушень за аналогічні періоди 2022 р., тобто з початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, свідчить про зниження їх рівня. Так, за січень 2022 р. обліковано за відповідними статтями КК України таку кількість правопорушень: ст. 185 – 12 610, ст. 186 – 369, ст. 187 – 72, ст. 189 – 65, ст. 191 – 1092; за лютий цього ж року: ст. 185 – 24 022, ст. 186 – 718, ст. 187 – 134, ст. 189 – 130, ст. 191 – 1707. Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень проти власності у 2022–2023 рр. також свідчить про тенденцію до їх зниження: 2021 р. – 15 872, 2022 р. – 113 137 [10].

Звісно, з 24 лютого 2022 р. облік кримінальних правопорушень на тимчасово окупованій після цієї дати території України значно ускладнений, проте саме цим фактом насамперед зумовлюється зниження кількості облікованих кримінальних правопорушень проти власності у вищезазначений період.

Перша наявна ознака воєнного стану – наявність збройної агресії російської федерації – у перші дні повномасштабного вторгнення спровокувала появу українських біженців та внутрішньо переміщених осіб, які масово залишали свої домівки та місця ведення підприємницької діяльності, що створювало сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості.

Так, протягом першого місяця повномасштабної війни з України виїхали 3,6 млн людей. Ще близько

6,5 млн, за оцінками Міжнародної організації з міграції, покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни. У перші дні до прикордонних пунктів пропуску до країн Євросоюзу, з якими межує Україна, насамперед до Польщі, утворилися кілометрові черги. Кожного дня кордон перетинали до 15 тис. людей. Не менші затори утворилися і на виїздах із великих міст, що зазнали бомбардувань уже в перші дні [11].

Аналіз судових вироків по кримінальних правопорушеннях проти власності корисливої спрямованості, вчинених у перші місяці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, свідчить про відсутність установлення під час досудового розслідування та судового розгляду справи ознак воєнного стану, які сприяли вчиненню таких кримінальних правопорушень і, відповідно, підвищували ступінь їх суспільної небезпечності.

Наведемо приклад такого вироку. В. було засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 185 КК України за вчинення закінченого замаху на крадіжку за таких обставин.

22 квітня 2022 р., у період часу з 15 год. 03 хв. по 15 год. 10 хв., В., маючи умисел на таємне викрадення чужого майна, діючи в умовах воєнного стану, повторно, з корисливих мотивів, знаходячись у приміщенні торгового залу магазину «Єва», розташованого за адресою: м. Запоріжжя, пр. Соборний, 190, переконавшись у тому, що за її діями ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу, таємно викрала з торговельних прилавків: «Лореаль Компактна крем пудра для обличчя Інфелібл», тон 120, 9 г у кількості 1 шт., вартість якої, згідно висновку експерта Запорізького НДЕКЦ МВС України, становить 319,50 грн. без урахування ПДВ; упаковку «Персіл капсули 40 шт. універсальні» кількістю 1 шт., вартість якої, згідно з висновком експерта Запорізького НДЕКЦ МВС України, становить 371,39 грн. без урахування ПДВ. Продовжуючи свій злочинний намір, направлений на таємне викрадення чужого майна, не маючи наміру розрахуватись за вказані товари, В., пройшла касову зону, не розрахувавшись за товар, та попрямувала до виходу з будівлі, проте не довела свій злочинний намір до кінця з причин, що не залежали від її волі, оскільки була затримана працівником магазину «Єва», чим спричинила ТОВ «РУШ» матеріальну шкоду на суму 690,89 грн. без урахування ПДВ [12].

У теорії кримінального права виділяють так звані підстави (фактори, критерії) криміналізації суспільно небезпечних діянь. До найбільш поширених із них доцільно, на нашу думку, віднести такі: 1) поява нових видів суспільно небезпечних діянь, які посягають на охоронювані кримінальним законодавством суспільні відносини; 2) високий ступінь суспільної небезпечності таких діянь; 3) типовість і можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 4) наявність системи соціального контролю, яка дозволяє виявляти такі діяння, і системи кримінальної юстиції, спроможної реагувати на них [13, с. 332].

У разі прийняття рішення щодо криміналізації такої ознаки, як вчинення «в умовах воєнного стану» кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості, передусім необхідно обґрунтувати наявність першої та другої з наведених підстав.

Іншими словами, треба обґрунтувати, що ті ж самі крадіжка, грабіж, розбій в умовах воєнного стану набувають ознак нових видів суспільно небезпечних діянь із високим ступенем суспільної небезпечності.

Вищенаведений типовий приклад судової практики притягнення до кримінальної відповідальності за кра-

діжку, вчинену в умовах воєнного стану, аналіз інших судових вироків, постановлених за час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, дозволяють стверджувати про відсутність нових видів викрадень, а ступінь суспільної небезпечності наявних видів суттєво не зростає в умовах воєнного стану.

Такий висновок фактично підтверджується ухвалою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України у справі № 722/594/22 від 28 березня 2023 р., яка, зокрема, у п.п. 22, 24 зазначає, що кваліфікуюча обставина «в умовах воєнного або надзвичайного стану» в частинах четвертих статей 185–187, 189 та 191 КК має однакову правову природу з обтяжувальною обставиною, зазначеною в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК: «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Колегія вважає, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану» частинах четвертих статей 185–187, 189 та 191 КК мають тлумачитися як «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» [14].

Проте Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у своєму рішенні від 15 січня 2024 р., спростовуючи доцільність вищенаведеного тлумачення ознаки «вчинення в умовах воєнного стану», зазначила, що до повноважень Верховного Суду України, крім іншого, належить забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). З огляду на надані законом Верховному Суду України повноваження він повинен лише застосовувати норми закону, але аж ніяк не може підміняти законодавчий орган влади та своїми рішеннями відступати від норм закону, змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету [15].

Фактично рішення Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України не заперечує факту відсутності підвищеного ступеня суспільної небезпечності крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, а лише констатує необхідність буквального тлумачення цієї обтяжувальної обставини відповідно до тієї редакції закону про кримінальну відповідальність, яка прийнята Верховною Радою України.

У теорії кримінального права висловлюються погляди щодо виключення з частин четвертих статей 185–187 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як «в умовах воєнного або надзвичайного стану», а правові наслідки застосування злочинцем умов воєнного стану враховувати шляхом застосування п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України [16, с. 39].

На нашу думку, ступінь суспільної небезпечності корисливих кримінальних правопорушень проти власності підвищує не сам факт введення в Україні воєнного стану, а такий його об'єктивно наявний складник, як масове залишення власниками об'єктів своєї власності у зв'язку з переміщенням до інших місць проживання як у межах країни, так і за кордоном, що впливає на суттєве зменшення можливості правоохоронних органів виявляти і, відповідно, реагувати на аналізовані кримінальні правопорушення.

Саме тому вбачається об'єктивним і таким, що відповідає наявному ступеню суспільної небезпечності корисливих кримінальних правопорушень проти власності, таке формулювання особливо кваліфікуючої ознаки, як їх вчинення «з використанням умов воєнного стану».

Висновки. Через відсутність прямого впливу ознак воєнного стану, введеного в Україні після початку повномасштабного вторгнення російської федерації, на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти власності корисливої спрямованості, а також відсутність достатніх підстав додаткової криміналізації цих діянь шляхом введення до відповідних

кримінально-правових норм такої особливо кваліфікуючої ознаки, як вчинення їх в умовах воєнного стану, пропонуємо цю ознаку виключити зі ст.ст. 185–187, 189–191 КК України, а замість неї включити ознаку вчинення цих діянь «з використанням умов воєнного стану, зокрема, масового залишення власниками об'єктів своєї власності».

Список використаних джерел

1. Бабанін С.В. Кримінальне законодавство України як засіб протистояння збройній агресії російської федерації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 33–38.
2. Мародера примотали до стовпа скотчем з відповідним написом. URL: <https://tsn.ua/ato/ogolili-sidnici-y-priv-yazali-do-stovpa-u-kremenchuci-miscevi-meshkanci-pokarali-marodera-yakiy-shastav-u-budinkah-foto-1995736.html>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03 березня 2022 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/39170>
5. Мародер. Тлумачення із «Словника української мови». URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80>
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень: Закон України від 13 липня 2023 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14>
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
10. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
11. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznia-2022/>
12. Кримінальна справа № 335/2485/22 // Архів Ордонікідзевського районного суду м. Запоріжжя.
13. Бабанін С.В. Підстави криміналізації порушення чинних на транспорті правил. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 327–333.
14. Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України у справі № 722/594/22 від 28 березня 2023 р. / Верховний Суд України. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110395917&red=100003c15bfea44e42b62e9ae398c86bd6bb74&d=5>
15. Об'єднана палата ККС ВС поставила крапку у питанні застосування ознаки «в умовах воєнного стану» при призначенні покарання за крадіжку. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/291566-obedinennaya-palata-kus-vs-postavila-tochku-v-voprose-primeneniya-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-pri-naznachenii-nakazaniya-za-krazhu>
16. Будяченко О.М. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за крадіжку, грабіж та розбій в умовах воєнного стану. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2024. № 2. С. 35–40.

References

1. Babanin, S.V. (2022). Kryminalne zakonodavstvo Ukrayiny yak zasib protystoyannya zbroyniy ahresiyyi rosiyskoyi federatsiyi [Criminal legislation of Ukraine as a means of resisting the armed aggression of the Russian Federation]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 33–38 [in Ukrainian].
2. Marodera prymotaly do stovpa skotchom z vidpovidnym napysom [The marauder was tied to the post with tape with the appropriate inscription]. Retrieved from: <https://tsn.ua/ato/ogolili-sidnici-y-priv-yazali-do-stovpa-u-kremenchuci-miscevi-meshkanci-pokarali-marodera-yakiy-shastav-u-budinkah-foto-1995736.html> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennya zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidalnosti za maroderstvo: Zakon Ukrayiny vid 03 bereznia 2022 r. [On amendments to the Criminal Code of Ukraine regarding increased liability for looting: Law of Ukraine dated March 3, 2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> [in Ukrainian].
4. Poyasnyvalna zapyska do proyektu Zakonu Ukrayiny “Pro vnesennya zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidalnosti za maroderstvo” [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Looting”]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/39170> [in Ukrainian].
5. Maroder. Tlumachennya iz “Slovnyka ukrayinskoyi movy” [Marauder. Interpretation from the “Dictionary of the Ukrainian Language”]. Retrieved from: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80> [in Ukrainian].
6. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 05 kvitnya 2001 r. [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennya zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo usunennya superechnostey u karanosti kryminalnykh pravoporushen: Zakon Ukrainy vid 13 lyunya 2023 r. [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the elimination of inconsistencies in the punishment of criminal offenses: Law of Ukraine dated July 13, 2023]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14> [in Ukrainian].
8. Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnya 2015 r. [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
9. Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 lyutoho 2022 r. № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022. No. 64/2022]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
10. Pro zareyestrovani kryminalni pravoporushennya ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannya [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
11. Vymushena mihratsiya i viyna v Ukraini (24 lyutoho – 24 bereznya 2022) [Forced migration and war in Ukraine (February 24 - March 24, 2022)]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> [in Ukrainian].
12. Kryminalna sprava № 335/2485/22 [Criminal case No. 335/2485/22]. Ordzhonikidzevskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia [Archive of the Ordzhonikidze district court of Zaporozhye] [in Ukrainian].
13. Babanin, S.V. (2012). Pidstavy kryminalizatsiyi porushennya chynnykh na transporti pravyl [Grounds for criminalization of violation of the rules in force on the transport]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 327–333 [in Ukrainian].
14. Ukhvala kolehiyi suddiv Pershoi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u spravi № 722/594/22 vid 28 bereznya 2023 r. [Resolution of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court of Ukraine in case No. 722/594/22 dated March 28, 2023]. Retrieved from: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110395917&red=100003c15bfea44e42b62e9ae398c86bd6bb74&d=5> [in Ukrainian].
15. Obyednana palata KKS VS postavila krapku u pytanni zastosuvannya oznaky “v umovakh voyennoho stanu” pry pryznachenni pokarannya za kradizhku [The Joint Chamber of the Supreme Court of the Supreme Court put an end to the issue of the use of the term “under martial law” when sentencing for theft]. Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/publication/291566-obedinennaya-palata-kus-vs-postavila-tochku-v-voprose-primeneniya-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-prinaznachenii-nakazaniya-za-kradzhu> [in Ukrainian].
16. Budyachenko, O.M. (2024). Okremi aspekty kryminalnoyi vidpovidalnosti za kradizhku, hrabizh ta rozbiy v umovakh voyennoho stanu [Certain aspects of criminal responsibility for theft, robbery and robbery under martial law]. *Protydii zlochynnosti: problemy praktyky ta naukovo-metodychne zabezpechennia – Combating crime: problems of practice and scientific and methodological support*, 2, 35–40 [in Ukrainian].

Amelchenko Artem,

Postgraduate Student

(Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7488-9944>

MARTIAL LAW AS AN AGGRAVATING CIRCUMSTANCE OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY OF A SELFISH NATURE

The article is devoted to the study of the signs of martial law and their influence on the degree of public danger of criminal offenses against property with a selfish orientation. The article highlights the signs introduced on February 24, 2022, martial law in Ukraine: 1) the presence of armed aggression by the Russian Federation; 2) introduction of martial law in the entire territory of our country; 3) giving the specified authorities the powers provided for by the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” in terms of organizing the repulsion of the armed aggression of the Russian Federation; 4) temporary restriction of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen (Articles 30–34, 38, 39, 41–44, 53 of the Constitution of Ukraine) and the rights and legal interests of legal entities (to the extent and scope necessary to ensure the possibility of introducing and implementing measures of the legal regime of martial law). It is substantiated that these signs do not have a direct impact on the degree of public danger of criminal offenses against property with a selfish orientation. Besides, due to the lack of sufficient grounds for the additional criminalization of criminal offenses against property of a selfish nature (increased degree of public danger, etc.) by introducing into the relevant criminal law norms such a particularly qualifying feature as their commission under martial law, it is proposed to exclude this feature from articles 185–187, 189–191 of the Criminal Code of Ukraine, and instead include the feature of committing these acts “using the conditions of martial law, in particular, mass abandonment by the owners of their property”.

Key words: criminal offenses against property, selfishness, martial law, grounds for criminalization, aggravating circumstances.

УДК 343.85:343.35(477)(045

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-10>**Арсентьев Данило Сергійович,**

доктор філософії у галузі права,

заступник начальника управління нагляду за додержанням законів

Національної поліції України

(Київська міська прокуратура, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються перспективи вдосконалення механізму протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні. Вказується, що аналіз змісту Конвенції ООН проти корупції дає змогу стверджувати, що в міжнародному документі чітко не визначено, які саме заходи та засоби кримінально-правового впливу можуть або мають бути застосовані до юридичних осіб. Зазначається, що національне кримінальне законодавство було більш-менш ефективно узгоджено з рекомендаціями, викладеними в міжнародних правових документах. Зокрема, звернуто увагу на те, що законодавцем у частині кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, було запроваджено комплексний механізм кримінально-правового впливу, який передбачає як грошові, так і негрошові санкції. Доводиться, що штраф як вид майнового покарання завжди має на меті забезпечення принципу співрозмірності суспільної небезпечності та шкоди, яка була спричинена кримінальним правопорушенням, межах кримінальної відповідальності та покарання, яке може бути призначено за його вчинення. Саме це зумовлює встановлення цього виду покарання за кримінальні правопорушення проти власності та кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Тож доцільним є удосконалення розміру та підстав застосування штрафу за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Констатується, що національний механізм протидії корупції поступово вдосконалюється шляхом внесення змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів, зокрема кримінального та кримінального процесуального законодавства. Одночасно із цим також не можна не відмітити, що прагнення узгодити національне законодавство з міжнародними та європейськими стандартами кримінальної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення не завжди сприяє встановленню ефективних і співрозмірних санкцій за такі діяння.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупція, кримінальне правопорушення, кримінально-правова політика, покарання, звільнення від покарання, протидія, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Останнім часом законодавцем активно провадиться діяльність, скерована на запобігання корупційним кримінальним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним із корупцією. Водночас, незважаючи на широку зацікавленість та динамічну правотворчу діяльність, рівень такої кримінально-протиправної діяльності залишається стабільно високим, що свідчить про низьку ефективність наявного наразі кримінально-правового механізму протидії корупції. Як видається, першими кроками на шляху до вирішення визначеної проблеми має стати перегляд положень кримінального законодавства та визначення їх відповідності міжнародним правовим документам щодо протидії корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кримінально-правової протидії корупції розглядалась у працях таких учених, як О. М. Бандурка, О. О. Дудоров, В. О. Навроцький, Є. О. Письменський, В. Я. Тацій та інші. Водночас низка проблем залишається не повною мірою досліджена, що зумовлює актуальність вибраної для дослідження теми.

Метою статті є визначення перспектив удосконалення механізму протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні.

Виклад основного матеріалу. У 2023 році постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки. Разом із цим було також визначено очікувані стратегічні результати. Так, проблемою 3.3.1 було визначено те, що окремі положення кримінального законодавства, які стосуються кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, суперечать міжнародним стандартам у зазначеній сфері, не узгоджені між собою та з положеннями кримінального процесуального законодавства. Як наслідок, у значній частині випадків особи, що вчинили корупційні кримінальні правопорушення, звільняються від кримінальної відповідальності та/або покарання [1].

Отже, індикаторами досягнення очікуваного результату було визначено такі: 1) набрав чинності закон, яким з урахуванням результатів аналітичного

дослідження, предметом якого є санкції за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення (їх пропорційність, адекватність виду кримінального правопорушення, ефективність та забезпечення стримуючого ефекту): а) вдосконалено нормативно-правове регулювання санкцій за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення; б) збільшено розмір штрафів у санкціях окремих корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень з урахуванням ступеня їх суспільної небезпеки; в) посилено кримінальну відповідальність за підкуп свідка, потерпілого й експерта з тим, щоб це кримінальне правопорушення не належало до кримінальних проступків, у зв'язку з його вчиненням були можливіми екстрадиція, спеціальна конфіскація; г) закріплено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у випадку вчинення всіх діянь, криміналізації яких вимагає Конвенція ООН проти корупції [1].

Водночас, як видається, більшість із викладених індикаторів можуть бути скореговані й уточнені через відсутність реального ступеня суспільної небезпеки. Так, наприклад, посилення кримінальної відповідальності за підкуп свідка, потерпілого й експерта з тим, щоб це кримінальне правопорушення не належало до кримінальних проступків, не є оправданим з погляду відсутності підстав для здійснення вторинної пеналізації. По-перше, вказане кримінальне правопорушення належить до діянь проти правосуддя, що свідчить про те, що його безпосереднім об'єктом є визначений законодавством порядок здійснення правосуддя суб'єктами, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 386 КК України. Тож посилення санкції лише через наявність такої форми реалізації об'єктивної сторони, як «підкуп свідка, потерпілого чи експерта», не є доцільним.

По-друге, аналіз статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора, дає змогу стверджувати, що такі протиправні діяння не є розповсюдженими. Так, у 2019 році було обліковано 96 таких кримінальних правопорушень, з обвинувальним актом – 1; у 2020 році було обліковано 52 діяння, з обвинувальним актом – 3; у 2021 році – 52, з обвинувальним актом – 8; у 2022 році – 22, з обвинувальним актом – 1; у 2023 році – 34, з обвинувальним актом – 2; а у 2024 році – 26, з обвинувальним актом – 0; станом на лютий 2025 року всього обліковано 7 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 386 КК України, з обвинувальним актом – 0 [2].

Не повною мірою логічним є і формулювання диспозиції ч. 1 ст. 386 КК України: перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта **з тією самою метою**, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання чи висновок [3].

Так, вказівка законодавця на «ту саму мету» не є коректною через декілька причин. По-перше, якщо під «тією самою метою» мається на увазі підкуп із метою перешкодження з'явленню, то такий підхід застосований неправильно, оскільки «перешкодження» фактично – це створення штучних перепон, які ускладнюють або унеможливають вчинення певної дії. Якщо йдеться про

підкуп, то це повинно передбачати формування в особи зацікавленості у вчиненні або невчиненні певних дій.

У Науково-практичному коментарі до КК України вчені вказують, що суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. У перших чотирьох формах цей злочин вчинюється **з метою не допустити** з'явлення свідка, потерпілого, експерта до суду, органів досудового слідства, тимчасових слідчих та тимчасових спеціальних комісій ВР, добитися їх відмови від давання показань чи висновку або давання ними завідомо неправдивих показань чи висновку [4, с. 1223]. Із цим можна погодитись, оскільки підкуп із метою недопущення є більш логічним і семантично коректним відносно «підкупу з метою перешкодження».

По-друге, визначення такої форми реалізації об'єктивної сторони перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, як підкуп, не є доцільним, оскільки такі дії можуть кваліфікуватися за ст. 369 КК України незалежно від мети, що є більш правильним з погляду забезпечення невідоротності кримінальної відповідальності та покарання. Отже, видається логічним декриміналізувати таку форму реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 386 КК України, як підкуп свідка, потерпілого чи експерта. Санкція ч. 1 ст. 369 КК України передбачає одним з основних видів покарань штраф від одної до чотирьох тисяч, а також позбавлення волі, а отже, до особи може бути застосовано спеціальну конфіскацію та екстрадицію.

Щодо закріплення можливості застосування заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб у випадку вчинення всіх діянь, криміналізації яких вимагає Конвенція ООН проти корупції, потрібно відзначити, що наприкінці 2024 року було прийнято Закон України від 04.12.2024 № 4111-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» [5], відповідно до якого до кримінального законодавства України було внесено такі зміни та доповнення: підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи; підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру; збільшення розміру штрафів, які застосовуються до юридичних осіб як основний захід кримінально-правового характеру та можливість застосування додаткових (нефінансових) заходів кримінально-правового характеру; правила застосування заходів кримінально-правового характеру й обмеження на ліквідацію юридичних осіб за спеціальною процедурою; можливість застосування спеціальної конфіскації на підставі ухвали про застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи та випадки застосування спеціальної конфіскації за такої підстави [6].

Водночас потрібно відмітити, що аналіз змісту Конвенції ООН проти корупції дає змогу стверджувати, що в міжнародному документі чітко не визначено, які саме заходи та засоби кримінально-правового впливу можуть або мають бути застосовані до юридичних осіб.

У ст. 26 Конвенції вказано, що кожна державо-учасниця вживає таких заходів, які з урахуванням її принципів права можуть бути необхідними для вста-

новлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією. За умови дотримання принципів права держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. Притягнення до такої відповідальності не заперечує кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини. Кожна держава-учасниця, зокрема, забезпечує застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності відповідно до цієї статті, ефективних, домірних і таких, що здійснюють стримувальний вплив, кримінальних або некримінальних санкцій, у тому числі грошових [7].

У пояснювальній записці до вказаного вище законодавчого акта визначено, що запроваджена у 2014 році кримінальна відповідальність юридичних осіб у вигляді заходів кримінально-правового характеру не задовольняє вимоги Конвенції. Наприклад, перелік санкцій, які можуть бути застосовані до юридичної особи в Україні, досить обмежений і вони є незбалансованими, де, з одного боку, є незначні розміри штрафів, які не досягають мети покарання та запобігання повторним правопорушенням, а з іншого – конфіскація майна та ліквідація юридичної особи, які ставлять під загрозу існування юридичних осіб і можливість продовження ними господарської діяльності. Саме тому виникла потреба кардинально змінити підхід до притягнення до відповідальності юридичної особи за вчинення від її імені та/або в її інтересах кримінального правопорушення. Для реалізації зазначеної мети та забезпечення імплементації Конвенції Україні потрібно внести зміни до Кримінального кодексу України і, зокрема, передбачити: підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи незалежно від притягнення до відповідальності фізичної особи, розширений перелік заходів кримінально-правового характеру та збільшення розміру штрафу, який може застосовуватися до юридичної особи, можливість застосування спеціальної конфіскації на підставі ухвали суду про застосування заходів кримінально-правового характеру [6].

Отже, можна відзначити, що в цьому аспекті національне кримінальне законодавство було більш-менш ефективно узгоджено з рекомендаціями, викладеними в міжнародних правових документах. Також потрібно звернути увагу, зокрема, на те, що законодавцем в частині кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, було запроваджено комплексний механізм кримінально-правового впливу, який передбачає як грошові, так і негрошові санкції.

Водночас запропонований спосіб кримінально-правового регулювання санкцій за такі протиправні діяння, а також безпосередньо збільшення розміру штрафів за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення наразі має бути оцінений як такий, що потребує перегляду та подальшого вдосконалення.

Так, наприклад, Т. І. Пономарьова відмічає, що спроба законодавця визначити можливість призначати штраф як додаткове покарання, якщо воно не передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, лише в разі затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, та за умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання у вигляді штрафу корелює з положен-

нями ч. 2–3 ст. 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173), у яких визначено, що кожна сторона забезпечуватиме, щоб юридичним особам, притягнутим до відповідальності відповідно до п. 1 і 2 ст. 18, призначалися ефективні, адекватні та стримуючі кримінальні або некримінальні санкції і заходи, включно із штрафами. Кожна сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи власності, вартість якої відповідає таким доходам [8; 9, с. 99–100].

Учена також вказує, що аналіз положень ч. 2 ст. 368 КК України (як одного з найбільш поширених корупційних кримінальних правопорушень) надає підставу для констатації, що в будь-якому разі за вчинення такого суспільно небезпечного діяння розмір штрафу перевищуватиме розмір шкоди, яку спричинило вчинення цього корупційного кримінального правопорушення. Проте варто погодитися з думкою фахівців Центру політико-правових реформ щодо проблеми у призначенні штрафу та встановленні відповідності його розміру шкоді, яка була спричинена кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 369 КК України. Так, по-перше, однією з очевидних причин, які зумовили таку прогалину, є формальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК України, а також відсутність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у вигляді спричинення відповідної шкоди. Таким чином, відсутня можливість співвіднести розмір штрафу та розмір шкоди, яка була спричинена цим суспільно небезпечним діянням. По-друге, можна констатувати, що наведені особливості ст. 369 КК України різняться з положеннями ст. 368 КК України. Беззаперечним є однаковий ступінь суспільної небезпечності цих кримінальних правопорушень, що підтверджується віднесенням діянь, передбачених у ч. 1 ст. 368–369, до нетяжких злочинів. Водночас види та розміри покарань, визначені в санкціях норм, вказують на відсутність логічного та системного підходу до проблеми пеналізації корупційних правопорушень [9, с. 100].

Логічним висновком є те, що штраф як вид майнового покарання завжди має на меті забезпечення принципу співрозмірності суспільної небезпечності та шкоди, яку була спричинена кримінальним правопорушенням, межах кримінальної відповідальності та покарання, яке може бути призначене за його вчинення. Саме це зумовлює встановлення цього виду покарання за кримінальні правопорушення проти власності та кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Отже, доцільним є вдосконалення розміру та підстав застосування штрафу за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що національний механізм протидії корупції поступово вдосконалюється шляхом внесення змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів, зокрема кримінального та кримінального процесуального законодавства. Одночасно із цим також не можна не відмітити, що прагнення узгодити національне законодавство з міжнародними та європейськими стандартами кримінальної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення не завжди сприяє встановленню ефективних і співрозмірних санкцій за такі діяння.

Аналіз останніх досліджень і тенденцій розвитку корупції в Україні свідчить про доцільність подальшого вдосконалення видів та розмірів покарань, які можуть бути

призначені за такі суспільно небезпечні діяння, а також встановлення можливості, підстав і меж застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру.

Список використаних джерел

1. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>.
2. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427>.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав : Закон України від 04.12.2024 № 4111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n20>.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/24efbaec-c18f-457c-8d15-c62c096ad2c9>.
7. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), ратифікована 18 жовтня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
9. Пономарьова Т. І. До питання щодо стану та перспектив вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 4. С. 96–107.

References

1. Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023–2025 roky [State Anti-Corruption Program for 2023–2025], zatverdzena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32> [in Ukrainian].
2. Ofis Heneralnoho prokurora. Statystyka [Office of the Prosecutor General. Statistics]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427> [in Ukrainian].
4. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine] (2018). Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: Dakor. 1368 p. [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia mekhanizmv prytyahnnennia yurydychnykh osib do vidpovidalnosti za pidkup posadovykh osib inozemnykh derzhav: Zakon Ukrainy vid 04.12.2024 № 4111-IX [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine to improve the mechanisms for holding legal entities accountable for bribery of officials of foreign states: Law of Ukraine dated 04.12.2024 No. 4111-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n20> [in Ukrainian].
6. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pryvedennia u vidpovidnist z mizhnarodnyimi standartamy vidpovidalnosti yurydychnykh osib za vchynennia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen” [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine to bring the liability of legal entities for committing corruption criminal offenses into line with international standards”]. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/24efbaec-c18f-457c-8d15-c62c096ad2c9> [in Ukrainian].
7. Konventsiiia OON proty koruptsii vid 31.10.2003 [UN Convention against Corruption of 31.10.2003]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text [in Ukrainian].
8. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu (ETS 173), ratyfikovana 18 zhovtnia 2006 roku [Criminal Convention on Combating Corruption (ETS 173), ratified on 18 October 2006]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text [in Ukrainian].
9. Ponomarova, T.I. (2024). Do pyttannia shchodo stanu ta perspektyv vyrishennia problem zabezpechennia nevidvorotnosti kryminalnoi vidpovidalnosti za koruptsiuu, vyznachenykh u Derzhavnii antykoruptsiinii prohrami na 2023–2025 roky [On the issue of the status and prospects for solving the problems of ensuring the inevitability of criminal liability for corruption, identified in the State Anti-Corruption Program for 2023–2025]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E.O. Didorenka*, 4, 96–107 [in Ukrainian].

Arsentiev Danylo,

PhD in Law,

Deputy Head of the Department

for Supervision over the Observance

of Laws by the National Police of Ukraine

(Kyiv City Prosecutor's Office, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

PROSPECTS FOR IMPROVING THE MECHANISM FOR COMBATING CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE

The article considers the prospects for improving the mechanism for combating corruption-related criminal offenses in Ukraine. It is indicated that the analysis of the content of the UN Convention against Corruption allows us to assert that the international document does not clearly define what measures and means of criminal law influence can or should be applied to legal entities. It is noted that the national criminal legislation has been more or less effectively brought into line with the recommendations set out in international legal documents. In particular, it is also necessary to pay attention to the fact that the legislator, in terms of criminal liability of legal entities for committing corruption-related criminal offenses and criminal offenses related to corruption, provided for a comprehensive mechanism of criminal law influence, which provides for both monetary and non-monetary sanctions. It is proved that a fine as a type of property punishment always aims to ensure the principle of proportionality of the public danger and damage caused by a criminal offense to the limits of criminal liability and the punishment that can be imposed for its commission. This is what determines the establishment of this type of punishment for criminal offenses against property and criminal offenses in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services. Accordingly, it is advisable to improve the size and grounds for applying a fine for corruption and corruption-related criminal offenses. It is noted that the national mechanism for combating corruption is gradually being improved by making amendments and additions to legislative and other regulatory legal acts, in particular, criminal and criminal procedural legislation. At the same time, it should also be noted that the desire to bring national legislation into line with international and European standards of criminal liability for corruption and corruption-related criminal offenses does not always contribute to the establishment of effective and proportionate sanctions for such acts.

Key words: criminal liability, corruption, criminal offense, criminal law policy, punishment, exemption from punishment, counteraction, pre-trial investigation.

Мовчан Роман Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Душевська Олена Вікторівна,

аспірантка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1262-5993>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЙНО-ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті здійснено критичне осмислення актуальної практики притягнення до кримінальної відповідальності за інформаційно-ідеологічний колабораціонізм (ч. 1, ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 Кримінального кодексу України), унаслідок чого виявлено основні наявні проблеми в розглядуваній сфері, а також розроблено науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на їх усунення, як щодо вдосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства, так і реалізації останніх у практичній діяльності судових та правоохоронних органів.

Ключові слова: інформаційно-ідеологічний (ідеологічний та культурно-освітній) колабораціонізм, пособництво державі-агресору, тимчасово окупована територія, виправдовування/заперечення держави-агресора, збройна агресія, воєнний стан, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, санкції (покарання).

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року російська федерація (далі – рф) відкрито напала на Україну та окупувала значну частину її території. Одним із численних негативних наслідків цієї трагічної події став цілком природний у таких умовах сплеск злочинів проти національної безпеки України. Красномовніше за інше істинність цього факту підтверджують такі статистичні дані Офісу Генерального прокурора: якщо в передуючі широкомасштабному вторгненню 2020 та 2021 роки в нашої державі було обліковано «лише» 414 та 520 злочинів розглядуваної категорії, відповідно, то вже у 2022 р. такий показник становив 17 422, у 2023 р. – 6270, а в 2024 р. – 5998 випадків, відповідно.

При цьому, якщо ми більш детально проаналізуємо відповідні показники лише двох останніх воєнних років, то помітимо, що:

– по-перше, з-поміж деліктів розглядуваної категорії стабільним «лідером» – причому з великим «запасом» – за усіма ключовими кількісними показниками залишається передбачена ст. 111-1 Кримінального ко-

дексу України (далі – КК) колабораційна діяльність. Так, у 2023 р. за вказаною статтею було відкрито 3207 кримінальних проваджень, підозру вручено 1305 особам, 984 справи направлено до суду, що у відсотковому співвідношенні становило більше половини (51,1%, 57,3% та 58,8% відповідно) від аналогічних кількісних параметрів усіх злочинів проти основ національної безпеки України. Стабільно високими ці цифри залишились і в 2024 р., в якому за ст. 111-1 КК було відкрито 2420 кримінальних проваджень, підозру вручено 1148 особам, 854 справ направлено до суду (40,3%, 46,3% та 49,3% від усіх злочинів, консолідованих у межах розділу I Особливої частини КК, відповідно);

– по-друге, вже серед передбачених ст. 111-1 КК різновидів колаборантства найбільш поширеним на практиці є так званий *інформаційно-ідеологічний* (або ж *ідеологічний та культурно-освітній*)¹

¹ Детальніше про різновиди колабораціонізму, які, на нашу думку, мають включатися до цієї групи, а також про інші теоретичні підходи щодо назви відповідної групи посягань, йтиметься далі.

колабораціонізм, відповідальність за який регламентовано частинами 1, 3 та 6 розглядуваної норми [1, с. 382, 398].

Водночас варто зауважити, що процес застосування відповідних кримінально-правових приписів характеризується неабиякою суперечливістю і наявністю великої кількості помилок. Та обставина, що ні українськими науковцями, ні судовою практикою й досі не була вироблена уніфікована позиція щодо багатьох злободенних питань кваліфікації, дає змогу стверджувати, що натеper конструкція досліджуваних норм про інформаційно-ідеологічний колабораціонізм має численні недоліки, які мають бути усунені під час подальшого законотворення. Надійним фундаментом для цього можуть і повинні стати напрацювання кримінально-правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на відносну новизну ст. 111-1 КК, вітчизняна правова доктрина може похизуватися наявністю принаймні декількох монографічних досліджень і цілої низки ґрунтовних фахових статей, які присвячено проблемам кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Зокрема, йдеться про праці Н. Антонюк, В. Батиргареєвої, Ю. Бауліна, М. Бондаренко, В. Бурдіна, Ю. Василенко, І. Вишневської, І. Гловюк, М. Голінки, О. Горпинюк, І. Давидович, О. Дудорова, Д. Євтєєвої, З. Загинеї-Заболотенко, О. Зайцева, О. Книженко, І. Козича, Ю. Коломієць, О. Кравчука, В. Кубальського, В. Кузнецова, А. Лапкіна, Р. Левадного, А. Лігуна, О. Маріна, І. Медичького, Т. Михайліченко, В. Навроцького, А. Нерсесяна, Н. Нетеси, К. Новикової, А. Орлеана, Ю. Орлова, О. Острогляда, В. Павликівського, Є. Письменського, Ю. Пономаренка, М. Сийпюкі, Н. Симоненко, О. Тананакіна, П. Фріса, М. Хавронюка, С. Харитонова, Н. Шульженко, І. Яковюка, Т. Яниської, А. Яценка та деяких інших. Попри констатовану дослідницьку активність, у кримінально-правовій науці й досі не було сформовано уніфіковану позицію з приводу розв'язання низки злободенних питань кваліфікації та шляхів удосконалення ст. 111-1 КК.

Тож **метою статті** є критичне осмислення актуальної практики притягнення до кримінальної відповідальності за інформаційно-ідеологічний колабораціонізм, унаслідок чого має бути виявлено основні наявні проблеми в розглядуваній сфері, а також розроблено науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на їх усунення, як щодо вдосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства, так і реалізації останніх у практичній діяльності судових та правоохоронних органів.

Пристаюючи до **викладу основного матеріалу**, відразу варто зазначити, що, зважаючи на масштабність наявних у відповідній царині проблем, провести повний та всебічний розгляд усіх їх багатограних різновидів у межах однієї наукової статті не уявляється можливим. Навіть більше: з урахуванням згаданих вище вагомих здобутків інших представників вітчизняної кримінально-правової доктрини, зокрема, факту відносно нещодавнього опублікування двох присвячених проблемам кримінальної відповідальності за колабораціонізм комплексних, без перебільшення, глибоких та фундаментальних монографічних праць, одна з яких належить перу Є. Письменського [2], а інша – колективу авторів на чолі з М. Рубашенком [1], проведення таких наскрізних досліджень в якійсь мірі є навіть таким, що позбавлене практичного та теоретичного сенсу.

З огляду на це в представлений роботі ми вирішили сфокусуватися лише на тих правотворчих та правоза-

стосовних проблемах кримінальної відповідальності за інформаційно-ідеологічний колабораціонізм, які, з одного боку, видаються нам найбільш значущими, тобто такими, наявність яких справляє максимально негативний вплив на стан кримінально-правової протидії відповідним суспільно небезпечним проявам, а з іншого – є малодослідженими українськими науковцями або стосовно вирішення яких і досі не була вироблена навіть більш-менш уніфікована позиція.

Проблема № 1. Відсутність у ст. 111-1 КК згадування про окремі форми інформаційно-ідеологічного колабораціонізму.

На сторінках вітчизняної юридичної літератури можна зустріти досить різноманітні підходи щодо назв та класифікації форм колабораційної діяльності, відповідальність за які передбачена в частинах 1, 3 та 6 ст. 111-1 КК.

Беручи за основу критерій об'єктивних ознак, О. Зайцев, М. Рубашенко та І. Яковюк поділяють ці форми колаборантства на два окремі види: *інформаційне* (ч. 1 та ч. 6 ст. 111-1 КК) та *освітнє* (ч. 3 ст. 111-1 КК) [1, с. 128].

Натомість Н. Нетеса та О. Марін в позначенні відповідних форм колабораційної діяльності оперують єдиним поняттям *інформаційний колабораціонізм (інформаційне співробітництво)* [3; 4, с. 225–226].

Загалом, ми не вбачаємо жодних проблем та вважаємо цілком виправданою вказівку в назві розглядуваної форми колабораціонізму на «інформаційний» характер відповідної співпраці. Водночас хотілося б нагадати, що в ч. 1 та ч. 6 ст. 111-1 КК вказується не просто на «публічні заклики» чи «інформаційну співпрацю з ворогом», а робиться акцент на тому, що метою таких закликів/співпраці є підтримка держави-агресора; а, наприклад, у ч. 3 вживається такий промовистий термін, як «пропаганда».

Зважаючи на це, вочевидь, має рацію та є більш точним І. Козич, який:

– по-перше, зазначає, що зміст відповідного різновиду колабораціонізму полягає не лише в різноманітній інформаційній співпраці з ворогом (як слушно зазначає Н. Нетеса – це будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України [4, с. 223]), а й у поширенні *ідеологічних* наративів окупаційної влади;

– по-друге, виправдано називає таке колаборантство не просто *інформаційним*, а *інформаційно-ідеологічним*, при цьому поділяючи його на культурно-освітній, медійний колабораціонізм тощо [5, с. 208].

Схожу позицію займає Є. Письменський, який, проте, в позначенні досліджуваної форми колабораціонізму говорить не лише про *ідеологічне*, але й про *культурно-освітнє* колаборантство, які далі поділяє на: 1) колабораційну діяльність в інформаційній (ч. 1 та ч. 6 ст. 111-1 КК) та 2) освітній (ч. 3 ст. 111-1 КК) сферах [6, с. 38]².

Попри різне словесне вираження, обидва зазначені поняття (звороти), в яких вживається термін «ідеологічний», фактично в однаковій мірі доволі вдало відображають загальний зміст відповідних форм колабораційної діяльності. Відмінність полягає лише в тому, що використання терміна «інформаційно-ідеологічний» більшою мірою вказує лише на характер, тоді як словосполучення «ідеологічний та культурно-освітний колабораціонізм» дає уявлення ще й про одну зі сфер (освітню) відповідного колаборантства. А тому надалі

² У відповідному контексті про культурно-освітній та духовний складники згадують і деякі інші автори [7, с. 26; 8].

ми будемо одночасно послуговуватись обома зазначеними лексемами.

На нашу думку, доволі очевидно, що поширення відповідних ідеологічних наративів окупаційної влади може відбуватися за допомогою проведення найрізноманітніших заходів: інформаційних, культурних, освітніх, спортивних тощо. Водночас, якщо ми уважно проаналізуємо ст. 111-1 КК, то помітимо, що в ній чомусь вказано лише на освітні (ч. 3) та інформаційні (ч. 6)³ і при цьому не згадується про проведення заходів культурного та спортивного характеру.

Звісно, можна апелювати до того, що передбачене ч. 6 ст. 111-1 КК здійснення інформаційної діяльності у співпраці з ворогом охоплює й будь-які заходи, на яких відбувається поширення відповідних наративів, зокрема і спортивні та культурні. Однак, відповідаючи на такі потенційні застереження, як контраргумент можемо зазначити, що той зміст, який законодавцем був закладений у вживанні в ч. 6 ст. 111-1 КК поняття «інформаційна діяльність» (створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (п. 3 примітки до ст. 111-1 КК)), спонукає до висновку про необхідність кваліфікації за цією нормою дещо інших проявів.

Небезпідставність висловлених суджень підтверджується і результатами проведеного іншими дослідниками аналізу практики застосування ч. 6 ст. 111-1 КК. Так, за даними Н. Нетеси, найчастіше за цією нормою в частині здійснення інформаційної діяльності кваліфікуються: адміністрування сайтів, які просувають наративи російської пропаганди; підготовка та розміщення в соцмережах із необмеженим доступом статей та інших матеріалів на підтримку держави-агресора; діяльність головних редакторів, редакторів, військових кореспондентів та журналістів окупаційних друкованих та онлайн-медіа; активна участь в інтерв'ю російських пропагандистських медіавидань представників незаконних органів влади на окупованих територіях тощо [4, с. 229].

Подібна інформація лунає і з вуст М. Рубашенка. Зокрема, провівши повний та всебічний аналіз релевантної практики, вчений констатував, що карана за ч. 6 ст. 111-1 КК інформаційна діяльність мала такі прояви: надання інтерв'ю пропагандистського змісту державним телеканалам рф; поширення публікацій у мережі Інтернет; створення мережі облікових записів, в яких поширювалися пропагандистські матеріали; розроблення концепції інформаційної політики як складника політики держави-агресора з окупації територій та утримання окупованих територій; пропагандистська діяльність окупаційного голови Духовного управління мусульман Криму; виконання функцій генерального директора пропагандистської телерадіокомпанії або редактора друкованих ЗМІ; координація роботи ЗМІ на посаді в окупаційній адміністрації з поширенням пропагандистських матеріалів у мережі Інтернет; створення пропагандистських матеріалів на замовлення; виготовлення листівок з літерою «Z» та передача їх міністерству оборони рф для подальшого поширення з метою підтримки військових держави-агресора тощо [1, с. 399–400]. Як бачимо, з наведених правознавцем фактів лише один (пропагандистська діяльність окупаційного голови Духовного управління мусульман

Криму) може – і то опосередковано – вважатися прикладом здійснення культурних заходів.

Зважаючи, з одного боку, на очевидну суспільну небезпеку проведення спортивних та культурних заходів ідеологічного характеру, а, з іншого, – на те, що вони не можуть кваліфікуватися за жодною з частин ст. 111-1 КК (якщо не використовувати поширювальне тлумачення відповідних приписів), на практиці кримінально-правове оцінювання відповідних проявів найчастіше вимушено здійснюється за іншою нормою кримінального закону – присвяченою пособництву державі-агресору ст. 111-2 КК.

Наприклад, одним із судів було встановлено, що *Особа-1*, діючи з метою впровадження та реалізації політики держави-агресора з насадження, популяризації та збереження загальноросійської культурної ідентичності та укріплення традиційних російських духовно-моральних цінностей, посилення впливу моделі «русского мира» на тимчасово-окупованій території (далі – ТОТ) Луганської області, метою якого є забезпечення культурної інтеграції з державою-агресором, у період часу з 19 серпня 2022 р. по 1 березня 2023 р. забезпечила реалізацію проєкту «Наши Традиции» шляхом його організації та надання приміщення очолюваного нею музею для проведення серії виставок, які підготовлені міністерством культури рф та «Музеем Победы». Така поведінка представниками *Феміди* була визнана підтримкою та реалізацією рішень і дій держави-агресора та окупаційної адміністрації, вчиненими на шкоду державній безпеці України, та, як наслідок, кваліфікована за ст. 111-2 КК [9].

Не лише аналогічну кваліфікацію, а й навіть ідентичне покарання (11 років позбавлення волі) отримали і дії *Особи-2*, який, виконуючи обов'язки директора стадіону «Спартак» м. Куп'янська Харківської області, під час окупації цього міста організовував та контролював проведення футбольних матчів, змагань на прилежній території стадіону, проводив культурно-масові заходи спортивного спрямовування з елементами пропагандистського спрямовування [10].

Наведені приклади демонструють, що натеper склалась парадоксальна та загалом неприпустима ситуація, коли однотипна поведінка, яка виявляється в проведенні ідеологічно-пропагандистських заходів, отримує абсолютно різну кримінально-правову оцінку залежно від конкретного їх різновиду: якщо це суто інформаційні заходи, то вона кваліфікується за ч. 6 ст. 111-1 КК; натомість у випадку, коли мають місце спортивні або культурні заходи – уже за ст. 111-2 КК.

Ще раз підкреслимо, що основною детермінантою виникнення цієї проблеми є відсутність вказівки у ст. 111-1 КК на ідеологічні заходи принаймні культурного та спортивного характеру (поруч із політичними та інформаційними), яка має з'явитись у процесі вдосконалення кримінального законодавства. Що ж до ст. 111-2 КК, то з метою усунення колізійності відповідних норм вона, на нашу думку, має бути вилучена⁴.

Проблема № 2. Диспропорційність і нелогічність санкцій, передбачених за вчинення окремих різновидів інформаційно-ідеологічного колабораціонізму.

Вище було продемонстровано, що різні прояви інформаційно-ідеологічного колабораціонізму караються або ж за ч. 6 ст. 111-1 КК (інформаційні заходи), або ж за ст. 111-2 КК (культурні та спортивні заходи).

3 Як ми пам'ятаємо, поруч з інформаційними в ч. 6 ст. 111-1 КК згадуються і політичні заходи. Однак з огляду на їх явно відмінний характер такі заходи науковцями виправдано включаються до іншої групи колаборантства – політичного, а тому в цій статті вони аналізуються не будуть.

4 Про інші аргументи на користь такої ідеї див. наступну працю [11].

Водночас варто визнати, що гострота позначеної проблеми диференційованої кримінально-правової оцінки відповідних діянь дещо нівелюється через те, що санкціями цих норм передбачено ідентичне основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років.

Однак ми пам'ятаємо, що, крім названих, одним з інших різновидів інформаційно-ідеологічного колабораціонізму є і так званий «освітній» колабораціонізм, передбачений ч. 3 ст. 111-1 КК, найбільш суворим покаранням за вчинення якого є позбавлення волі строком лише на 3 роки.

Зважаючи на це, виникає питання: а чим саме викликана продемонстрована градація, а точніше – кричуща диспропорція у відповідальності за різні прояви інформаційно-ідеологічного колабораціонізму, коли проведення тих-таки інформаційних чи культурно-спортивних заходів карається позбавленням волі на строк від 10 до 12 років (ч. 6 ст. 111-1 або ст. 111-2 КК), тоді як особі, яка провела вже пропагандистські освітні заходи або впроваджувала стандарти освіти держави-агресора в закладах освіти, в найгіршому для неї випадку загрожує основне покарання у виді позбавлення волі на строк лише до 3 років (ч. 3 ст. 111-1 КК)?

Для більш наочної ілюстрації сказаного продемонструємо таблицю 1, в якій зазначено реальні, зокрема і вже цитовані вище, практичні приклади того, які прояви інформаційно-ідеологічного колабораціонізму кваліфікуються за трьома згаданими кримінально-правовими нормами і які покарання за них призначаються.

Аналізуючи наведену інформацію, виникає чергове питання, яке, вочевидь, носить риторичний характер: невже дії осіб, котрі здійснювали пропагандистські заходи в школі і за особистою вказівкою яких на всіх урочистостях закладу освіти завжди лунає гімн та піднімається прапор рф, або які вилучили українську мову та всі українознавчі дисципліни зі шкільної програми, є, якщо перевести в арифметичну площину, в 3–3,5 рази менш небезпечними за дії осіб, котрі організовували проведення футбольного матчу або музейних виставок ідеологічного характеру, чи ж надавали пропагандистські інтерв'ю або виготовляли відповідні листівки?

З огляду на вищезазначене очевидно є необхідність узгодження санкцій, передбачених за вчинення окремих різновидів інформаційно-ідеологічного (ідео-

логічного та культурно-освітнього) колабораціонізму, результатом чого має стати усунення наявної сьогодні нічим не виправданої разючої диференціації (дисбалансу, диспропорційності) у караності діянь, яким притаманний домірний ступінь та характер суспільної небезпечності.

Як додатковий аргумент на користь цієї пропозиції варто вказати і на підхід розробників проекту КК, які в ст. 9.1.6 останнього уніфікували відповідальність (злочини 3-го ступеня) за всі різновиди колабораціонізму, зокрема, і за:

– організацію чи проведення заходів політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, або активну участь у такому заході (п. 2);

– впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти (п. 3);

– здійснення інформаційної діяльності (п. 4) [17].

Торкнувшись покарань, передбачених за вчинення окремих різновидів інформаційно-ідеологічного колабораціонізму, ми, звичайно, не могли оминати своєю увагою і добре відому проблему конструювання санкцій ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК. Нагадаємо, що в останніх указано лише на один безальтернативний вид покарання, який зазвичай передбачається лише в кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом, – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

У зв'язку із цим ще влітку 2022 р. один з авторів цих рядків ставив питання: а як бути з покаранням осіб, які не займають певної посади і не займаються певною діяльністю? Причому, ознайомившись із уже наявними на той момент вироями відносно суб'єктів, які були визнані винними у вчиненні делікту, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, зазначалось, що на практиці превалюють саме такі випадки, адже із шести притягнутих до кримінальної відповідальності осіб п'ять були непрацюючими або ж пенсіонерами [18, с. 57–58].

На думку М. Хавронока, у таких випадках суд може встановити відповідну заборону «на майбутнє» – не обіймати певної посади і не займатися певною діяльністю протягом установленого судом строку [19].

Водночас, навіть визнаючи таку можливість, наявний стан речей усе рівно навряд чи може визнаватися правильним. Зокрема, виникає чергове запитання: а чому

Таблиця 1

ВИРОКИ ЗА ОКРЕМІ ПРОЯВИ ІНФОРМАЦІЙНО-ІДЕОЛОГІЧНОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

Освітній колабораціонізм (ч. 3 ст. 111-1 КК)	Організація та проведення інформаційних заходів (ч. 6 ст. 111-1 КК)	Організація та проведення спортивних або культурних заходів (ст. 111-2 КК)
<i>Приклад № 1</i> а) дії – вилучення української мови та всіх українознавчих дисциплін зі шкільної програми, запровадження вивчення російської мови, історії та географії росії, мілітаризації освіти дітей та молоді; схилення до співпраці педагогічних працівників; переслідування проукраїнських учителів; б) основне покарання – 3 роки позбавлення волі [12; 13]	<i>Приклад № 1</i> а) дії – надання інтерв'ю пропагандистського змісту державним телеканалам рф; поширення відповідних публікацій у мережі Інтернет; б) основне покарання – 10 років позбавлення волі [14]	<i>Приклад № 1</i> а) дії – організація та надання приміщення музею для проведення виставок, підготовлених міністерством культури рф та «Музеєм Перемоги»; б) основне покарання – 11 років позбавлення волі [9]
<i>Приклад № 2</i> а) дії – проведення виховних годин пропагандистського характеру, які були спрямовані на працівників школи, дітей та їхніх батьків; особиста вказівка про те, щоб на всіх урочистостях закладу освіти завжди лунав гімн і піднімався прапор рф; б) основне покарання – 3 роки позбавлення волі [15]	<i>Приклад № 2</i> а) дії – виготовлення листівок із літерою «Z» та передача їх МО рф для подальшого поширення; б) основне покарання – 10 років позбавлення волі [16]	<i>Приклад № 2</i> а) дії – організація та контроль проведення футбольних матчів, змагань, проведення спортивних культурно-масових заходів з елементами пропагандистського спрямування; б) основне покарання – 11 років позбавлення волі [10]

законодавець не передбачив відповідне покарання (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) як додаткове до одного з інших покарань (наприклад, штраф чи позбавлення волі), які без жодних перепон могли бути призначені будь-якій особі, незалежно від обійманої нею посади чи займаної діяльності, наявності/ відсутності яких могла би вплинути на можливість призначення розглядуваного покарання саме як додаткового. У наявній же нині ситуації зі ст. 111-1 КК дії згаданих вище осіб, які не працюють або являються пенсіонерами⁵, фактично залишаються безкарними.

З аргументованою критикою на адресу санкцій ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК виступають й інші вітчизняні криміналісти [20, с. 163–164; 21; 22, с. 178; 1, с. 397–398; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29].

Так, З. Загинець-Заболотенко констатувала, що відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є покаранням «на майбутнє», виступає своєрідним люстраційним заходом стосовно засуджених. Тому весь правообмежувальний потенціал цього покарання фактично нівелюється, адже особа, яка не обіймає посад та не займається діяльністю, пов'язаною з вчиненням відповідних форм колабораціонізму, не може відчутти на собі тягар відповідного покарання. Зважаючи на це, вчена резюмувала, що покарання у виді позбавлення права, передбачене в санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК, не виконуватиме функцій покарань, а саме захисну та виховну, враховуючи: мету покарання, визначену у ст. 50 КК; особливості складу кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК; перспективу того, що засуджені в майбутньому будуть претендувати на зайняття тих посад або на здійснення тих видів діяльності в Україні, яких їх позбавляють обіймати чи займатися за вирокami судів [30, с. 481]. Подібні закиди озвучуються й О. Остроглядом [31, с. 654–656].

З огляду на наведені аргументи вважаємо за необхідним вкотре наголосити на необхідності негайного редагування санкцій ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК, наслідком якого позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має стати не основним, а додатковим покаранням, передбаченим за вчинення відповідних діянь. Така думка знайшла широку підтримку і в інших представників вітчизняної кримінально-правової доктрини [32, с. 237; 33, с. 32; 34, с. 43].

Проблема № 3. Відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК.

Як відомо, 3 березня 2022 р. парламентом було прийнято не лише Закон № 2108-ІХ, головним наслідком набрання чинності яким стало доповнення КК ст. 111-1, а й Закон № 2110-ІХ, ухвалення якого призвело до появи в системі Особливої частини КК ст. 436-2. Передбачені цими новелами кримінальні правопорушення мають кілька спільних об'єктивних ознак, що зумовлює виникнення проблем їх правильної кваліфікації. Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК установлює відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, а згідно з ч. 1 ст. 436-2 КК кримінально караним вважається заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році.

У процесі розмежування вказаних складів кримінальних правопорушень необхідно враховувати деякі їх відмінні ознаки, зокрема, різні:

1) факти, які заперечуються:

– у ч. 1 ст. 111-1 КК установлено відповідальність за заперечення здійснення *будь-якої* збройної агресії проти України;

– тим часом у ст. 436-2 КК уточнюється, що кримінально караним відповідно до неї необхідно вважати заперечення збройної агресії проти України: *а) яка була здійснена виключно рф; б) і розпочата саме у 2014 р.;*

2) суб'єкти:

– у ч. 1 ст. 111-1 КК ним може бути *лише громадянин України (спеціальний суб'єкт);*

– водночас у ст. 436-2 КК суб'єкт є *загальним*, тобто це може бути як громадянин України, так і громадянин іноземної держави та особа без громадянства;

3) обставини вчинення кримінального правопорушення:

– якщо для злочину, передбаченого ст. 436-2 КК, зазначена ознака *не є обов'язковою* (заперечення збройної агресії рф проти України може здійснюватися навіть в індивідуальній бесіді);

– то для інкримінування відповідної форми колабораційної діяльності (ч. 1 ст. 111-1 КК) має бути встановлена *публічність* учинення згаданих актів поведінки, яка згідно з п. 1 примітки до цієї статті має констатуватися тоді, коли висловлене заперечення стосується невизначеного кола осіб, зокрема здійснюється в мережі Інтернет або за допомогою ЗМІ.

У жодному разі не применшуючи «розмежувальне» значення кожної з цих ознак, водночас варто відмітити те, що:

1) вказівка у ч. 1 ст. 111-1 КК на «будь-яку збройну агресію» означає те, що цією ознакою охоплюється і заперечення, зокрема, і відміченої у ст. 436-2 КК «збройної агресії рф, розпочатої в 2014 р.». І навпаки – вказівка у ст. 436-2 КК на «збройну агресію рф, розпочату в 2014 р.» означає те, що нею охоплюється і, наприклад, заперечення агресії 2022 р., яка є логічним продовженням попередньої;

2) відсутність вказівки у ст. 436-2 КК на згаданого у ч. 1 ст. 111-1 КК «громадянина України» означає не те, що ці дії не можуть бути вчинені цим спеціальним суб'єктом, а лише те, що вони можуть бути вчинені як іноземцями та особами без громадянства, так і громадянином України, що, до речі, і має місце ледь не у всіх випадках її інкримінування;

3) відсутність у ст. 436-2 КК вказівки на «публічність» дій означає лише те, що вони можуть бути як публічними, так і непублічними [18, с. 190–195].

Зважаючи на сказане, можна констатувати, що поведінка громадян України, які публічно заперечують агресію з боку рф одночасно підпадає під дію обох розглядуваних кримінально-правових норм.

Позначена колізія не могла залишитися непоміченою для вітчизняних криміналістів, якими пропонуються різноманітні варіанти її подолання на практиці. Зокрема, уважно проаналізувавши відповідні пропозиції науковців, М. Рубашенко надалі їх систематизував та доповнив і в підсумку виділив чотири основні їх (пропозицій) різновиди:

1) варіант вирішення колізії за правилом охоронюваного об'єкта (Н. Антонюк, І. Давидович, С. Куліджанова), під час використання якого застосовуватись має ст. 436-2 КК [35, с. 47; 36];

⁵ Це стосується і неповнолітніх, щодо яких покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути застосоване виключно як додаткове (на противагу ситуації з ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК).

2) правило темпоральної колізії (М. Хавронюк) [37], прихильники якого теж виступають за необхідність кваліфікації відповідних проявів саме за ст. 436-2 КК;

3) *nullum crimen, nulla poena sine lege* та принцип рівності. За такого варіанту взагалі постає питання, чи означає очевидна правова невизначеність те, що жодна зі статей не може бути застосована;

4) *in dubio pro homine (pro personae)*. Прибічники такого підходу, який послідовно підтримується й одним з авторів цих рядків [38], вважають, що змістовну колізію між ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК потрібно вирішувати на користь першої, яка має пріоритет завдяки менш суворій санкції [1, с. 554–563]. Від себе додамо, що деякі автори, які так само за основу розмежування беруть ступінь суворості передбачених відповідними санкціями покарань, доходять протилежного висновку про те, що застосовуватися все ж має не ч. 1 ст. 111-1, а ст. 436-2 КК [39, с. 207].

Водночас має рацію М. Рубашенко, який констатує, що заплутаний клубок із різних ознак виявився настільки складним, що класичні прийоми тлумачення і досі заводять дослідників у глухий кут⁶: з одного боку, у ч. 1 ст. 111-1 КК описуються діяння, які конкретизовані за способом (публічність) та особою (громадянин України), що вказує на її вузький зміст та спеціальний характер, але, з іншого боку, є підстави й для протилежного висновку – ст. 436-2 КК стосується лише заперечення агресії/окупації рф, а не агресії/окупації загалом і поміщена в розділ про злочини проти миру. «Тож не дивно, – резюмує фахівець, – що на практиці одні громадяни України були засуджені за ч. 1 ст. 111-1, а інші – за більш суворою ст. 436-2 КК» [1, с. 555].

Зважаючи на продемонстровану неприпустиму ситуацію, необхідно підтримати все того ж М. Рубашенка, який висновує, що нейтралізація суперечності всередині нормативного акта через застосування найбільш сприятливих його положень лише лікує симптом, але не хворобу; повне ж одужання можливе лише шляхом внесення змін до КК. При цьому вчений не зупиняється на такій абстрактній рекомендації, а пропонує конкретний шлях згаданого «лікування», яким, на думку фахівця, має стати доповнення ч. 1 ст. 111-1 КК вказівкою на те, що заперечення має бути вчинено в умовах окупації території. «Коли б законодавець вказав на цю ознаку в ч. 1 ст. 111-1 КК, – аргументує свою позицію правник, – то порівнювані статті можна було б легко розмежувати між собою: публічні заперечення як такі каралися б за ст. 436-2 КК (загальна норма), але якщо вони були вчинені в умовах окупації території – за ч. 1 ст. 111-1 (спеціальна норма), що передбачає менш суворо відповідальність» [1, с. 564–566].

Не заперечуючи наявності в цій пропозиції певного раціонального зерна, водночас маємо зазначити, що:

- по-перше, за умови її реалізації нерозв'язаною залишиться проблема того, що однією з форм колабораційної діяльності визнаватиметься діяння, яке може і найчастіше вчиняється без будь-якої **співпраці з ворогом** – ознаки, яка є іманентною рисою колабораціонізму;
- по-друге, на нашу думку, публічне заперечення збройної агресії проти України не є тим діянням,

кримінальна відповідальність за яке має бути диференційована залежно від того, вчинено воно в окупації чи поза нею.

Зважаючи на це, ще у 2022 р. одним з авторів цих рядків пропонувався принципово інший варіант розв'язання позначеної проблеми, зміст якого полягав у виключенні з ч. 1 ст. 111-1 КК продукуючого колізійності згадування про таку форму відповідного кримінального правопорушення, як «*публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України*» [18, с. 194].

З одного боку, маємо зазначити, що ініційована модель надалі дістала доволі широку підтримку з боку представників правничої спільноти [42; 43, с. 95; 6, с. 119]. Водночас, з іншого боку, маємо звернути увагу і на слушні зауваження, які на адресу відповідної пропозиції висловила Н. Нетеса. Зокрема, криміналістка висуває аргументовану гіпотезу відносно того, що конкретизація в диспозиції ст. 436-2 КК суб'єкта збройної агресії – рф та її об'єкта – України є підтвердженням того, що в разі вчинення описаних у ній діянь під загрозу заподіяння шкоди потрапляють саме суспільні відносини у сфері забезпечення **національної безпеки України** (виділено нами – *Р. М., О. Д.*), а точніше – її інформаційної безпеки як невід'ємної складової частини останньої. До того ж, продовжує юристка, на рівні міжнародної спільноти такі кримінальні правопорушення відносяться до категорії політичних, тобто таких, що вчиняються проти держави та становлять загрозу не міжнародному правопорядку, а насамперед національній безпеці конкретної держави. «Отже, – висновує дослідниця, – не заперечуючи проти того, що обидві норми містять істотні вади і потребують своєї ревізії, в тому числі на предмет можливості об'єднання їх в одну форму кримінально протиправної поведінки, тим не менше вважаємо, що заперечення збройної агресії проти України, її виправдовування чи визнання правомірною має визнаватися кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, причому без конкретизації назви держави-агресора» [4, с. 226].

Видається, що Н. Нетеса цілком має рацію, коли зазначає, що заперечення, виправдовування збройної агресії саме і лише проти нашої держави мають визнаватися посяганням на національну безпеку України, а не на міжнародний порядок. При цьому авторка слушно покликається і на аналогічний підхід, який відбитий у проєкті нового КК, де така форма поведінки хоча й виправдано (через відсутність вказівки на співпрацю з ворогом) не визнається колабораційною діяльністю, але цілком справедливо розміщується в розділі 9.1 серед злочинів проти національної безпеки та держави (ст. 9.1.12)⁸.

Уважаємо, що саме вибраний розробниками проєкту КК і підтриманий Н. Нетесою варіант, коли в кримінальному законодавстві залишається єдина і розміщена саме серед кримінальних правопорушень проти національної безпеки України норма, присвячена публічному запереченню/виправданню збройної агресії проти України, є оптимальним, а тому саме він має бути взятий за основу в подальшому вдосконаленні кримінального законодавства.

Що ж до непублічних різновидів відповідних дій, то ми продовжуємо наполягати на тому, що хоча їм, безсумнівно, притаманна деяка суспільна небезпечність (шкідливість), але ступінь цієї суспільної небезпечності не

⁶ Навряд чи в разі розмежування розглядуваних деліктів хоча б якимось чином може допомогти гіпотеза Р. Левадного стосовного того, що, попри схожі риси, кримінальні правопорушення, визначені у ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК, мають різну мету: 1) відмова визнавати відповідальність за вчинення агресії та окупації (ч. 1 ст. 111-1 КК); 2) виправдання дій та утвердження легітимності позицій і дій збройної агресії [40, с. 175].

⁷ Подібна інформація наводяться і в інших джерелах [41].

⁸ Відповідно до останньої редакції проєкту КК (станом на 17 лютого 2025 р.) це вже не ст. 9.1.12, а ст. 9.1.11.

є достатнім для визнання їх кримінально протиправними, а криміналізація цих проявів є недостатньо обґрунтованою [44]. Таку думку розділяють не лише інші представники вітчизняної кримінально-правової доктрини [45, с. 324], а й, судячи з тексту проєкту КК, і розробники останнього, які до числа кримінально караних пропонують віднести лише ті прояви виправдовування збройної агресії проти України (виправдовування збройної агресії проти України або тимчасової окупації частини території України, заперечення такої агресії чи окупації тощо), які вчиняються **прямо та, головне, публічно** (ст. 9.1.11 проєкту КК).

Проблема № 4. Відсутність указівки на місце як обов'язкової ознаки колабораційної діяльності.

Вище ми вже аналізували рекомендацію М. Рубашенка доповнити ч. 1 ст. 111-1 КК вказівкою на те, що передбачене нею заперечення має бути вчинено в умовах окупації території. Цю ініціативу ми не підтримали через те, що навіть вчинене в умовах окупації заперечення далеко не завжди має розцінюватись саме як колабораціонізм. Водночас варто визнати, що концептуально ця ідея є абсолютно виправданою, адже поруч зі згаданою співпрацею з ворогом іншою конститутивною ознакою колабораційної діяльності є те, що вона вчиняється на окупованій території [36, с. 37; 1, с. 113; 4, с. 229–230; 46]. Тож незгадування в окремих частинах ст. 111-1 КК про окуповану територію як обов'язкової ознаки вчинення відповідних кримінальних правопорушень є серйозною вадою чинного законодавства, яка має бути усунута в процесі вдосконалення останнього.

Висновки. Проведене дослідження продемонструвало наявність численних проблем, якими характеризується сучасна практика притягнення до кримінальної відповідальності за інформаційно-ідеологічний колабораціонізм, які в сукупності призводять до істотного зниження ефективності кримінально-правової протидії розглядуваному суспільно небезпечному явищу. При цьому було виявлено, що основною детермінантою ви-

никнення відповідних проблем є недосконалість і колізійність окремих положень чинного кримінального законодавства, для усунення яких пропонується:

1) вказати у ст. 111-1 КК на організацію та проведення також (поруч із інформаційними та політичними) й ідеологічних заходів, принаймні культурного та спортивного характеру. Водночас ст. 111-2 КК, за якою сьогодні переважно і кваліфікуються дії осіб, які проводять відповідні культурні та спортивні заходи, має бути виключена;

2) узгодити санкції, передбачені за вчинення окремих різновидів інформаційно-ідеологічного колабораціонізму (інформаційного, освітнього, культурного), результатом чого має стати усунення наявної нині нічим не виправданої різкої диференціації (дисбалансу, диспропорційності) у караності діянь, яким притаманний приблизно однаковий ступінь та характер суспільної небезпечності;

3) визнати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не основним, а додатковим покаранням, передбаченим за вчинення деліктів, про які йдеться у ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК. Питання ж про те, які покарання в цих санкціях повинні визнаватися основними, має бути вирішено за результатами проведення окремих досліджень, присвячених відповідній кримінально-правовій проблематиці;

4) залишити в кримінальному законодавстві єдину норму, присвячену публічному запереченню/виправданню збройної агресії проти України, яка має визнаватися окремим, відмінним від колабораціонізму, різновидом посягань на національну безпеку України. Що ж до непублічних різновидів відповідних дій, то таку поведінку пропонується декриміналізувати;

5) закріпити на законодавчому рівні як обов'язкові ознаки будь-яких різновидів колабораціонізму те, що, по-перше, така поведінка виявляється в добровільній співпраці з державою-агресором, по-друге, місцем її вчинення є тимчасово окупована територія України.

Список використаних джерел

1. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод та реінтеграції територій : монографія / М.А. Рубашенко та ін. ; за наук. ред. М.А. Рубашенка ; Нац. фонд. дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 576 с.
2. Письменський Є.О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
3. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним. *Academia.edu*. URL: <https://bit.ly/3yq95sP> (дата звернення: 23.02.2025).
4. Нетеса Н. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових норм. *Інформація і право*. 2024. № 4. С. 220–232.
5. Kolaboracja z wrogiem w warunkach wojennych. Doświadczenia polsko-ukraińskie. Колабораційна діяльність. Польсько-український досвід боротьби / за ред. Б.М. Новак, П. Фріца. Warszawa. 2023. 396 s.
6. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є. О. Письменський та ін. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.
7. Запобігання колабораційної діяльності : метод. рекомендації / О.С. Юнін та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 72 с.
8. Ясницька Т.Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 250–256.
9. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 10 червня 2024 р. у справі № 569/12655/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120511652> (дата звернення: 23.02.2025).
10. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 30 жовтня 2024 р. у справі № 183/1489/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122661343> (дата звернення: 23.02.2025).
11. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2. С. 95–117.
12. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 12 грудня 2024 р. у справі № 331/3948/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123717996> (дата звернення: 23.02.2025).
13. Вирок Івано-Франківського міського Івано-Франківської області від 1 серпня 2024 р. у справі № 344/8405/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120764869> (дата звернення: 23.02.2025).

14. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 22 грудня 2023 р. у справі № 1-кп/591/518/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842533> (дата звернення: 23.02.2025).
15. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 6 червня 2024 р. у справі № 344/20468/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120764869> (дата звернення: 23.02.2025).
16. Вирок Дзержинського міського суду м. Харкова від 28 грудня 2022 р. у справі № 638/7303/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108152933> (дата звернення: 23.02.2025).
17. Контрольний текст Проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 17 лютого 2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf> (дата звернення: 23.02.2025).
18. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
19. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/authors/mykola-havronyuk/page/2/> (дата звернення: 23.02.2025).
20. Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 156–165.
21. Дудоров О., Письменський Є. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2. 62–86.
22. Книженко О.О., Ангелуца Н.П., Негода А.С. Караність колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 175–181.
23. Конопельський В.Я. Деякі питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану : матеріали між нар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 груд. 2022 р.)*. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА». 2022. С. 25–27.
24. Матюшенко О.І. Аналіз деяких видів покарань в контексті змін до Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 72. Ч. 2. С. 162–166.
25. Михайліченко Т.О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативне основне покарання. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми»*. 26 травня 2023 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 102–107.
26. Письменський Є.О. Караність колабораційної діяльності: яких змін потребує КК України? *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р. / редкол. : Л.М. Демидова (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. С. 121–129.*
27. Орловська Н.А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 71–76.
28. Рябчинська О.П. Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. / редкол. : В.Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2022. С. 72–75.*
29. Тютюгін В.І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 184–212.
30. Загинець-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.
31. Острогляд О.В. Колабораційна діяльність: теорія та практика кримінальної відповідальності. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У.О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 653–657.*
32. Кривопускова К.Л. Кримінально-правові санкції у статтях про публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 234–239.
33. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.
34. Павликівський В.І., Ященко А.М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2. С. 31–50.
35. Антонюк Н. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37–49.
36. Давидович І.І., Куліджанова С.Е. Політика протидії колабораціонізму: сучасний стан та проблематика. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 3. С. 35–41.
37. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Центр політико-правових реформ. 2022. 29 квіт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kriminalnogo-koдексу/> (дата звернення: 23.02.2025).

38. Письменський С.О., Мовчан Р.О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16.
39. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ: Алерта, 2023. 312 с.
40. Левадний Р. Схожі та відмінні риси злочинів, передбачених ст. 111-1 та 436-2 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.); голов. ред. В.Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 173–175.
41. Аналітична записка притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 23.02.2025).
42. Горпинюк О.П. Кримінально-правова оцінка поширення в соцмережах відомостей про заперечення збройної агресії російської федерації проти України. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року); упор. І.В. Гловук та ін. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 32–37.
43. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
44. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2022. № 13. С. 197–204.
45. Чебан О.М. Аналіз окремих законодавчих змін до Кримінального кодексу України у зв'язку із збройною агресією рф. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 11. С. 321–325.
46. Тананакін О.В., Нерсисян А.С. Кримінально-правове розуміння колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 09 серпня 2024 р. Одеса: ОДУВС, 2024. С. 107–110.

References

1. Rubashchenko, M. A., Yakoviuk, I. V., Shulzhenko, N. V., Zaitsev, O. V., Kharytonov, S. O. (2024). *Kolaboratsionizm na tymchasovo okupovanykh terytoriakh: problemy pravovoi otsinky, harantuvannya prav i svobod ta reintegratsii teryorii* [Collaborationism in temporarily occupied territories: problems of legal assessment, guaranteeing rights and freedoms, and reintegration of territories]. Kharkiv: Pravo. 576 p. [in Ukrainian].
2. Pysmenskyi, Ye. O. (2024). *Kryminalno-pravovi problemy protydyi kolaboratsiinii diialnosti* [Criminal law issues in combating collaborative activities]. Kyiv: Alerta. 438 p. [in Ukrainian].
3. Marin, O. (2023). Kolaboratsiina diialnist: shcho ye kryminalno karanyu [Collaborative activities: what is criminally punishable]. *Academia.edu*. URL: <https://bit.ly/3yq95sP> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
4. Netesa, N. (2024). Informatsiinyi kolaboratsionizm: problemni aspekty tлумachennia ta zastosuvannia kryminalno-pravovykh norm [Information collaborationism: problematic aspects of the interpretation and application of criminal law norms]. *Informatsiia i pravo*. № 4, pp. 220–232. [in Ukrainian].
5. Novak, B. M., & Fris, P. (2023). Kolaboracja z wrogiem w warunkach wojennych. Doświadczenia polsko-ukraińskie Kolaboratsiina diialnist [Collaboration with the enemy in wartime conditions. Polish-Ukrainian experience]. *Polsko-ukraiński dosvid borotby*. Warshawa. 396 p. [in Polish].
6. Pysmenskyi, Ye. O., Holovkin, S. V., Kovalenko, A. V., & Kovalenko, V. V. (2023). *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti* [Investigation of collaborative activities]. Kyiv: VD Dakor. 260 p. [in Ukrainian].
7. Yunin, O. S., Berezniak, V. S., Shablustyi, V. V., & Makashov, A. V. (2024). *Zapobihannia kolaboratsiinoi diialnosti* [Preventing collaborative activities]. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 72 p. [in Ukrainian].
8. Yasnyska, T. Yu. (2023). Kulturno-osvitnii kolaboratsionizm: kharakterystyka obiektyvnoi storony [Cultural and educational collaborationism: a description of the objective side]. *Pravo i suspilstvo*. № 2, T. 1, pp. 250–256. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.37> [in Ukrainian].
9. Vyroky Rivnenskoho miskoho sudu Rivnenskoï oblasti vid 10 chervnia 2024 r. u spravi № 569/12655/23 [Verdict of the Rivne City Court of Rivne Region dated June 10, 2024 in case No. 569/12655/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120511652> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
10. Vyroky Novomoskovskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 30 zhovtnia 2024 r. u spravi № 183/1489/23 [Verdict of the Novomoskovsk City District Court of Dnipropetrovsk Region dated October 30, 2024 in case No. 183/1489/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122661343> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
11. Dudorov, O. O., & Movchan, R. O. (2022). Vidpovidalnist za posobnytsvo derzhavi-ahresoru: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia kryminalnoho zakonu [Responsibility for aiding an aggressor state: problems of qualification and improvement of criminal law]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 2, pp. 95–117. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.266927> [in Ukrainian].
12. Vyroky Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 12 hrudnia 2024 r. u spravi № 331/3948/24 [Verdict of the Zhovtnevy District Court of Zaporizhzhia dated December 12, 2024 in case No. 331/3948/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123717996> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
13. Vyroky Ivano-Frankivskoho miskoho Ivano-Frankivskoi oblasti vid 1 serpnia 2024 r. u spravi № 344/8405/24 [Sentence of the Ivano-Frankivsk City Court of Ivano-Frankivsk Region dated August 1, 2024 in case No. 344/8405/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120764869> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].

14. Vyroky Zarichnoho raionnoho sudu m. Sumy vid 22 hrudnia 2023 r. u spravi № 1-kp/591/518/22 [Verdict of the Zarechny District Court of Sumy dated December 22, 2023 in case No. 1-kp/591/518/22]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842533> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
15. Vyroky Ivano-Frankivskoho miskoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 6 chervnia 2024 r. u spravi № 344/20468/23 [Verdict of the Ivano-Frankivsk City Court of Ivano-Frankivsk Region dated June 6, 2024 in case No. 344/20468/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120764869> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
16. Vyroky Dzerzhynskoho miskoho sudu m. Kharkova vid 28 hrudnia 2022 r. u spravi № 638/7303/22 [Verdict of the Dzerzhynskiy City Court of Kharkiv dated December 28, 2022 in case No. 638/7303/22]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108152933> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
17. Kontrolnyi tekst Proiektu novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (stanom na 17 liutoho 2025 roku) [Control text of the Draft of the new Criminal Code of Ukraine (as of February 17, 2025)]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
18. Movchan, R. O. (2022). *“Voienni” novely Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: pravotvorchy ta pravozastosovni problemy* [“Military” Novels of the Criminal Code of Ukraine: Law-Making and Law-Enforcement Problems]. Kyiv : Norma prava. 241 p. [in Ukrainian].
19. Khavroniuk, M. (2022). *Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsionizm. Analiz statyi pro kolaboratsiynu diialnist iz serii naukovo-praktychnykh komentariv Mykoly Khavroniuka pro zminy do Kryminalnogo kodeksu, pryiniati pid chas voiennoho stanu* [Criminal liability for collaborationism. Analysis of an article on collaborationism from a series of scientific and practical comments by Mykola Khavroniuk on the amendments to the Criminal Code adopted during martial law]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/authors/mykola-havroniuk/page/2/> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
20. Burdin, V. (2022). Deiaki mirkuvannia shchodo reformy pokarannia u vyhladi pozbavlennia prava obiiamy pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu (v konteksti st. 111-1 KK Ukrainy) [Some considerations regarding the reform of punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities (in the context of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna*. Vyp. 74, pp. 156–165. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2022.74.156> [in Ukrainian].
21. Dudorov, O., & Pysmenskyi, Ye. (2023). Pryznachennia dodatkovoho pokarannia u vydi pozbavlennia prava obiiamy pevnu posadu abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu osobi, yaka vidpovidnu posadu ne obiiamaie abo vidpovidnoiu diialnistiu ne zaimaetsia (analiz pravovykh pozytsii Verkhovnoho Sudu) [Imposing an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold a certain position or engage in a certain activity to a person who does not hold the relevant position or does not engage in the relevant activity (analysis of the legal positions of the Supreme Court)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*. № 2, pp. 62–86. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292344> [in Ukrainian].
22. Knyzhenko, O. O., Anhelutsa, N. P., & Nehoda, A. S. (2023). Karanist kolaboratsiinoi diialnosti [Punishment of collaborative activities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya “Pravo”*. Vyp. 79, Ch. 2, pp. 175–181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.26> [in Ukrainian].
23. Konopelskyi, V. Ya. (2022). Deiaki pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiynu diialnist [Some issues of criminal liability for collaborative activities]. *Zavdannia kryminalnogo prava v umovakh nadzvychainoho stanu : materialy mizh nar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 25-richchiu utvorennia Natsionalnogo universytetu “Odeska yurydychna akademiia” (m. Odesa, 9 hrud. 2022 r.)*. Odesa : PRTs NAPrN Ukrainy, NU “OluA”, pp. 25–27. [in Ukrainian].
24. Matiushenko, O. I. (2022). Analiz deiakykh vydiv pokaran v konteksti zmin do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Analysis of some types of punishments in the context of amendments to the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnogo Universytetu. Seriya Pravo*. Vyp. 72, Ch. 2, pp. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.259424> [in Ukrainian].
25. Mykhailichenko, T. O. (2023). Pozbavlennia prava obiiamy pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak bezalternatyvne osnovne pokarannia [Deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities as a basic punishment without alternative]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Kryminalne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchy ta pravozastosovni problem”*. 26 travnia 2023 r. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, pp. 102–107. [in Ukrainian].
26. Pysmenskyi, Ye. O. (2023). Karanist kolaboratsiinoi diialnosti: yakykh zmin potrebuie KK Ukrainy? [Punishment of collaboration activities: what changes does the Criminal Code of Ukraine require?]. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuвання : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 11 trav. 2023 r.* Kharkiv : Pravo, pp. 121–129. [in Ukrainian].
27. Orlovska, N. A. (2022). Problemy pozbavlennia prava obiiamy pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu v konteksti penalizatsii kolaboratsiinoi diialnosti ta posobnytsstva derzhavi-ahresoru [Problems of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities in the context of penalizing collaboration activities and aiding an aggressor state]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 3, pp. 71–76. <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.3.11> [in Ukrainian].
28. Riabchynska, O. P. (2022). Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru za kolaboratsiynu diialnist: realii ta perspektyvy [Criminal measures for collaborative activities: realities and prospects]. *Kryminalne pravo Ukrainy pered vyklykamy suchasnosti i maibuttia: yakym vono ye i yakym yomu buty : materialy mizhnar. nauk. konferentsii, m. Kharkiv, 21–22 zhovt. 2022 r.* Kharkiv : Pravo, pp. 72–75. [in Ukrainian].
29. Tiutiuhin, V. I. (2022). Pozbavlennia prava obiiamy pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak vyd pokarannia [Deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities as a form of punishment]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*. № 1(17), pp. 184–212. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2016.6.173283> [in Ukrainian].
30. Zahynei-Zabolotenko, Z. A. (2022). Pozbavlennia prava obiiamy pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak osnovne pokarannia za okremi formy kolaboratsiinoi diialnosti [Deprivation of the right to hold certain positions or engage in

- certain activities as the main punishment for certain forms of collaborative activity]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 5, pp. 479–482. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/114> [in Ukrainian].
31. Ostrohiad, O. V. (2024). Kolaboratsiina diialnist: teoriia ta praktyka kryminalnoi vidpovidalnosti [Collaborative activities: theory and practice of criminal liability]. *Viina v Ukraini: zrobleni vysnovky ta nezasvoieni uroky : zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22–23 liutoho 2024 roku)*. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, pp. 653–657. [in Ukrainian].
32. Kryvopuskova, K. L. (2023). Kryminalno-pravovi sanktsii u stattiakh pro publichni zaklyky do vchynennia kryminalnykh pravoporushen proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Criminal sanctions in articles on public calls to commit criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pravo"*. Vyp. 77, Ch. 2, pp. 234–239. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.40> [in Ukrainian].
33. Orlov, Yu. V. (2023). Zlochyyny i protydiia yii v umovakh viiny: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichni vymiry [Crime and Counteraction to It in Wartime: Criminal Law and Criminological Dimensions]. Kharkiv : Pravo. 252 p. [in Ukrainian].
34. Pavlykivskiy, V. I., & Yashchenko, A. M. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za rizni proiavy kolaboratsionizmu: problemy pravozastosuvannia [Criminal liability for various manifestations of collaborationism: law enforcement issues]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 2, pp. 31–50. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02> [in Ukrainian].
35. Antoniuk, N. (2022). Zminy do zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky: kryminalizatsiia chy dyferentsiatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti [Changes to crimes against the foundations of national security: criminalization or differentiation of criminal liability]. *Pravo Ukrainy*. № 11, pp. 37–49. [in Ukrainian].
36. Davydovych, I. I., & Kulidzhanova, S. E. (2024). Polityka protydyi kolaboratsionizmu: suchasnyi stan ta problematyka [Policy of countering collaborationism: current state and issues]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 3, pp. 35–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-3-11-6> [in Ukrainian].
37. Khavroniuk, M. (2022). Za vypravdovuvannia zbroinoi ahresii RF proty Ukrainy – kryminalna vidpovidalnist [Criminal liability for justifying Russia's armed aggression against Ukraine]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijnadiyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
38. Pysmenskyi, Ye. O., & Movchan, R. O. (2022). Ideolohichni ta kulturno-osvitnii kolaboratsionizm: okremi problemy tлумachennia ta vdoshkonalennia zakonodavstva [Ideological and cultural-educational collaborationism: individual problems of interpretation and improvement of legislation]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, pp. 8–16. [in Ukrainian].
39. Maliuk, V. V. (2023). Zlochyynna kolaboratsiia v umovakh zbroinoi ahresii : praktych. poradnyk z kryminalno-pravovoi otsinky ta rozmezhuвання [Criminal collaboration in conditions of armed aggression: practical guide to criminal legal assessment and demarcation]. Kyiv : Alerta. 312 p. [in Ukrainian].
40. Levadnyi, R. (2024). Skhozhi ta vidminni rysy zlochyniv, peredbachenykh st. 111-1 ta 436-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Similar and distinctive features of crimes provided for in Articles 111-1 and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky v haluzi prava, osvity, sotsialno-humanitarnykh ta povedinkovykh nauk v umovakh voiennoho stanu : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Chernihiv, 25 kvitnia 2024 r.)*. Chernihiv : PAU, pp. 173–175. [in Ukrainian].
41. Analitychna zapyska prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti za vchynennia kolaboratsiinoi diialnosti: analiz diiuchoho zakonodavstva, praktyky yoho zastosuvannia ta propozytsii shchodo zminy zakonodavstva [Аналітична записка притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства]. Retrieved from: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].
42. Horpyniuk, O. P. (2022). Kryminalno-pravova otsinka poshyrennia v sotsmerezkhakh vidomostei pro zaperechennia zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Criminal legal assessment of the dissemination of information on social networks denying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Kryminalna yustytisia v Ukraini: realii ta perspektivy : materialy Kruhloho stolu (23 veresnia 2022 roku)*. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, pp. 32–37. [in Ukrainian].
43. Vozniuk, A. A., Dudorov, O. O., Movchan, R. O., Cherniavskiy, S. S. (2022). Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu [Novels of the criminal legislation of Ukraine, adopted under martial law]. Kyiv : Norma prava. 278 p. [in Ukrainian].
44. Movchan, R. O. (2022). Kryminalno-pravova novela pro vypravdovuvannia zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy (st. 436-2 KK Ukrainy): pravozastosovni ta pravotvorchi problem [Criminal law novel about the justification of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine (Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine): law enforcement and law-making problems]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriya Pravo*. № 13, pp. 197–204. DOI: [10.33098/2078-6670.2022.13.25.197-204](https://doi.org/10.33098/2078-6670.2022.13.25.197-204). [in Ukrainian].
45. Cheban, O. M. (2022). Analiz okremykh zakonodavchykh zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu rf [Analysis of individual legislative amendments to the Criminal Code of Ukraine in connection with the armed aggression of the Russian Federation]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 11, pp. 321–325. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.58> [in Ukrainian].
46. Tananakin, O. V., Nersesian, A. S. (2024). Kryminalno-pravove rozuminnia kolaboratsiinoi diialnosti [Criminal law understanding of collaborative activities]. *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu v period voiennoho stanu : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Odesa, 09 serpnia 2024 r.* Odesa : ODUVS, pp. 107–110. [in Ukrainian].

Movchan Roman,

Doctor of Law, Professor

(Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Dushevska Olena,

(Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1262-5993>

CRIMINAL LIABILITY FOR INFORMATIONAL AND IDEOLOGICAL COLLABORATIONISM: PROBLEMS OF PRACTICE, PROSPECTS FOR IMPROVING LEGISLATION

The article critically analyzes the current practice of criminal liability for informational and ideological collaborationism, as a result of which the main problems existing in the area under consideration are identified, and scientifically substantiated recommendations aimed at their elimination are developed, both for improving the relevant provisions of the current Criminal Code and for implementing the latter in the practical activities of judicial and law enforcement bodies. In particular, in order to improve criminal legislation, it was proposed:

1) to indicate in Art. 111-1 of the Criminal Code the organization and holding, along with informational ones, of ideological events of at least a cultural and sports nature;

2) to harmonize the sanctions provided for the commission of certain types of informational and ideological collaborationism, which should result in the elimination of the currently unjustified striking differentiation in the punishment of acts that are characterized by approximately the same degree and nature of social danger;

3) recognize the deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities not as the main, but as an additional punishment provided for the commission of torts provided for in Part 1 and Part 2 of Article 111-1 of the Criminal Code;

4) leave in the criminal legislation a single norm dedicated to the public denial/justification of armed aggression against Ukraine, which should be recognized as a separate, distinct from collaborationism, type of encroachment on the national security of Ukraine;

5) establish at the legislative level as mandatory signs of any types of collaborationism that, firstly, such behavior is manifested in voluntary cooperation with the aggressor state, and secondly, the place of its commission is the temporarily occupied territory of Ukraine.

Key words: *informational and ideological (ideological and cultural and educational) collaborationism, aiding and abetting the aggressor state, temporarily occupied territory, justification/denial of the aggressor state, armed aggression, martial law, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, sanction (punishment).*

Рекуненко Тетяна Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник відділу забезпечення якості освіти

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7668-0581>

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ

У статті авторкою розглядається поняття та наводиться класифікація адміністративних правопорушень у галузі фінансів. Відзначено, що такі правопорушення є протиправним, винним діянням (дією або бездіяльністю), що посягає на суспільні відносини, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами у процесі здійснення ними фінансово-економічної, фінансово-кредитної та іншої, пов'язаною із фінансами, діяльності, за вчинення якого передбачено настання адміністративної відповідальності. Автор пояснює необхідність виокремлення в окрему главу Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення всіх адміністративно-правових норм, що передбачають відповідальність у галузі фінансів, з одночасним формуванням їх підвидової структури.

Ключові слова: поняття, класифікація, правопорушення, галузь фінансів, відповідальність, запобігання.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігається поширення негативних явищ і тенденцій, що впливають на галузь фінансів, завдають шкоди суспільним відносинам і, як наслідок, підривають функціонування державного механізму. Зокрема, йдеться про правопорушення в галузі фінансів. Означувана проблема до цього часу залишається актуальною, що свідчить про її багатоаспектний і складний характер. Особливо це стосується поняття «правопорушення в галузі фінансів», яке до того ж, на відміну від загального терміна «адміністративне правопорушення» (що означає протиправну, винну – умисну або необережну – дію чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і тягне за собою адміністративну відповідальність), не має чіткого визначеного та відповідного законодавчого закріплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання стосовно наукового розроблення й нормативно-правового закріплення поняття та класифікації адміністративних правопорушень у галузі фінансів, розглядаються в працях таких учених, як Г. С. Буга, Е. О. Дмитренко, С. М. Клімова, Т. А. Кобзева, М. Ф. Криштанович, В. В. Люх, А. С. Нестеренко, В. М. Працюк, О. І. Савицька та інші. Проте, незважаючи на досягнуті результати досліджень, представлені в наукових працях цих учених, багато теоретичних положень адміністративно-правових засад забезпечення фінансової безпеки залишаються дискусійними або недостатньо вивченими.

Формування цілей. Мета статті – надати поняття та систематизувати адміністративні правопорушення в галузі фінансів

Виклад основного матеріалу. В загальному розумінні авторами словника сучасної української мови зазначається, що «правопорушення» – це порушення норм поведінки, встановлених законом чи іншим нор-

мативно-правовим актом [1, с. 1102]. Утім, у науці за спільними та однорідними ознаками прийнято конкретизувати таке поняття.

Правопорушення, за визначенням О. Ф. Скакун, є суспільно небезпечним або суспільно шкідливим протиправним винним діянням (дія чи бездіяльність), яке здійснюється деліктоздатною особою і за яке передбачена юридична відповідальність [2]. Правопорушення – це винне, протиправне, суспільно небезпечне або суспільно шкідливе діяння (дія чи бездіяльність), яке здійснюється деліктоздатним суб'єктом і спричиняє юридичну відповідальність, зазначає О. В. Мінченко [3, с. 225]. Зі свого боку, А. Й. Іванський дійшов висновку, що правопорушення – протиправне, винне діяння, яке здійснюється деліктоздатним суб'єктом (фізичною чи юридичною особою). Воно спрямоване на порушення інтересів особи, держави або суспільства, які охороняються законом, і передбачає юридичну відповідальність за його вчинення [4, с. 133].

З аналізу наведених визначень можна зробити висновок, що суттєвих змістових відмінностей між ними немає. Основна різниця полягає в тому, як саме дослідники трактують правопорушення: одні ототожнюють його з протиправною або неправомірною поведінкою, а інші визначають як протиправне діяння, яке може бути як дією, так і бездіяльністю [5, с. 72–73].

У теорії адміністративного права дійсно існує багато підходів до визначення правопорушень у фінансовій сфері. Це зумовлено багатогранністю фінансових відносин та різними аспектами їх регулювання. Зокрема, дослідники виділяють такі поняття, як «правопорушення у галузі фінансів» (В. О. Іванцов), «правопорушення у сфері фінансів» (Т. А. Кобзева), «правопорушення у сфері публічних фінансів» (О. Д. Головенко та інші), «правопорушення у фінансово-економічній сфері» (І. І. Комарницька), «правопорушення у фінан-

совій сфері» (К. С. Радзівіл, О. С. Заяць) тощо. Як зазначає А. А. Нестеренко, склад правопорушення відображається системою найбільш загальних, типових та істотних ознак окремих різновидів правопорушень. Ця система ознак є необхідною і достатньою для притягнення правопорушника до юридичної відповідальності [6, с. 293]. Кожен із цих термінів акцентує увагу на певних аспектах правопорушень, що стосуються фінансових відносин, і відображає специфіку дослідження автора. Наприклад, «правопорушення у сфері публічних фінансів» зосереджується на порушеннях, пов'язаних із використанням бюджетних коштів чи іншими аспектами управління державними фінансами, тоді як «правопорушення у фінансово-економічній сфері» може охоплювати ширший спектр питань, включно з порушеннями у приватному секторі. Таким чином, розмаїття підходів до визначення цих правопорушень є свідченням складності й багатогранності фінансових відносин, а також необхідності їх детального вивчення для належного правового регулювання та запобігання порушенням [7, с. 144].

Щодо нормативного визначення терміна «фінансові правопорушення», то слід звернути увагу на те, що його визначення було закріплено в ряді підзаконних нормативно-правових актів, які вже втратили чинність. Зокрема, в Інструкції про порядок проведення ревізій і перевірок державною контрольно-ревізійною службою в Україні термін «фінансове правопорушення» розглядався як дія або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання всіх форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб, громадян України та іноземних громадян, наслідком яких стало невиконання фінансово-правових норм [8]. Проте сьогодні відсутнє нормативне визначення поняття «фінансове правопорушення» в чинному законодавстві [9, с. 55–56].

Фінансове правопорушення можна трактувати у двох аспектах: вузькому та широкому. У вузькому сенсі це суспільно шкідливе, протиправне та недбале діяння суб'єкта, яке порушує встановлений правовими нормами порядок утворення, розподілу та використання публічних коштів. За такі дії передбачена матеріальна відповідальність відповідно до закону. У широкому розумінні фінансове правопорушення охоплює суспільно шкідливі, протиправні та недбалі дії суб'єкта, які порушують законодавчо регламентовані процедури формування, розподілу та використання публічних коштів. За такі правопорушення встановлена фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальність [10].

Основою виокремлення фінансового правопорушення як самостійного виду юридичного правопорушення є специфіка фінансових правовідносин, які є об'єктом посягання [11, с. 84; 12, с. 23]. Поняття «правопорушення у фінансово-економічній сфері» є важливим елементом правничої науки, яке дає змогу визначити межі та характер протиправних діянь у цій сфері. Відповідно до визначення І. І. Комарницької, під ним слід розуміти суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, яке спрямоване на порушення відносин, пов'язаних зі створенням, розподілом і перерозподілом фінансових ресурсів та активів держави. Такі діяння можуть мати вплив на задоволення господарських потреб, виробництво, обмін чи споживання товарів і послуг, а також на реалізацію публічно-правових послуг у фінансово-економічній сфері. Крім того, вони порушують механізми гарантування виконання

державою її фінансово-економічних функцій [13, с. 70]. Натомість Ю. М. Піпко визначає фінансове правопорушення як антисуспільне, протиправне, винне діяння, яке здійснюється особою, що має здатність нести юридичну відповідальність. Таке діяння порушує встановлену законодавством фінансову дисципліну, і за нього передбачено адміністративну або кримінальну відповідальність, а також можливе застосування фінансових санкцій, таких як штрафи чи пеня [7, с. 147].

Фінансове правопорушення можна визначити як протиправне, винне діяння (у формі дії або бездіяльності), яке порушує суспільні відносини, що виникають між державою, фізичними та юридичними особами в процесі реалізації ними фінансово-економічної, фінансово-кредитної чи іншої діяльності, пов'язаної з фінансами. За такі діяння передбачено адміністративну відповідальність.

Відповідне правопорушення наносить шкоду фінансовій системі держави, через що нівелюються права та законні інтереси громадян [11]. На основі аналізу чинної глави 12 КУпАП [14] виявлено необхідність систематизації адміністративної відповідальності у фінансовій сфері. Наразі ця глава охоплює адміністративні правопорушення в торгівлі, громадському харчуванні, сфері послуг, фінансах і підприємницькій діяльності, але не забезпечує чіткої класифікації та виокремлення фінансових правопорушень. Зокрема, увага приділяється лише порушенням податкового та бюджетного законодавства, тоді як правопорушення у сфері надання фінансових послуг залишаються недостатньо врегульованими.

Таким чином, пропонується створити окрему главу або розділ, присвячену адміністративній відповідальності у фінансовій сфері. Це дасть змогу систематизувати відповідні норми та забезпечити їх підвидове формування. Такий підхід сприятиме більш ефективному регулюванню фінансових правовідносин та підвищенню уваги до порушень у сфері надання фінансових послуг.

У зв'язку із чим основні правопорушення в цій галузі нами пропонується класифікувати передусім за сферою регулювання суспільних відносин, а саме:

1. Сфера валютного регулювання:

- порушення правил про валютні операції (ст. 162 КУпАП);

- порушення порядку здійснення валютних операцій (ст. 162¹ КУпАП).

2. Сфера податків, податкового обліку і аудиту:

- порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків (ст. 163¹ КУпАП);

- неподання або несвоєчасне подання платіжних документів на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) (ст. 163² КУпАП);

- невиконання законних вимог посадових осіб податкових органів (ст. 163³ КУпАП);

- порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи (ст. 163⁴ КУпАП);

- порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат (ст. 164¹ КУпАП);

- порушення порядку надання інформації, необхідної для здійснення оцінки фіскальних ризиків, та нежиття заходів у сфері управління фіскальними ризиками (ст. 164¹⁹ КУпАП);

- ненадання аудитором інформації до Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю (ст. 166²⁶ КУпАП).

3. *Сфера обігу цінних паперів та діяльності на організованих ринках:*

- розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску або порушення порядку здійснення емісії цінних паперів (ст. 163 КУпАП);
- приховування інформації про діяльність емітента (ст. 163⁵ КУпАП);
- ненадання документів, надання яких передбачено законодавством про депозитарну систему України (ст. 163⁶ КУпАП);
- маніпулювання на організованих ринках (ст. 163⁸ КУпАП);
- порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів (ст. 163¹⁰ КУпАП);
- порушення порядку розкриття інформації на ринках капіталу та організованих товарних ринках або в системі накопичувального пенсійного забезпечення (ст. 163¹¹ КУпАП).

4. *Сфера банківських відносин:*

- порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (ст. 166⁵ КУпАП);
- протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку (ст. 166⁷ КУпАП);
- порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 166⁸ КУпАП).

5. *Сфера загальнообов'язкового державного соціального страхування:*

- порушення законодавства про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 165¹ КУпАП);
- порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (ст. 165³ КУпАП);
- порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (ст. 165⁴ КУпАП);
- порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (ст. 165⁵ КУпАП).

6. *Сфера виконання вексельних зобов'язань:*

- порушення умов видачі векселів (ст. 163¹² КУпАП).

7. *Сфера економіки і фінансової дисципліни:*

- порушення законодавства з фінансових питань (ст. 164-2 КУпАП);
- порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима (ст. 163¹⁴ КУпАП);
- порушення порядку проведення готівкових розрахунків та розрахунків з використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги) (ст. 163¹⁵ КУпАП);
- порушення порядку оприлюднення фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності (ст. 163¹⁶ КУпАП).

8. *Сфера бюджетного законодавства:*

- порушення бюджетного законодавства (ст. 164¹² КУпАП).

9. *Сфера державних закупівель:*

- порушення законодавства про закупівлі (ст. 164¹⁴ КУпАП).

10. *Сфера господарської діяльності:*

- приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 164¹⁵ КУпАП).

11. *Сфера будівництва житла:*

- порушення законодавства, що регулює фінансові механізми здійснення інвестицій у будівництво житла (ст. 166¹³ КУпАП).

12. *Корупція:*

- порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) [7].

Адміністративне правопорушення в галузі фінансів характеризується такими загальними ознаками:

1. Дія або бездіяльність – правопорушення може проявлятися як у формі активних дій (наприклад, порушення правил валютних операцій, ст. 162 КУпАП), так і у формі пасивної поведінки (наприклад, недотримання порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб, ст. 1634 КУпАП).

2. Протиправність – діяння визнається адміністративним правопорушенням тільки за умови, що воно передбачене нормами глави 12 Особливої частини розділу II КУпАП.

3. Винність – передбачає наявність у суб'єкта правопорушення певного психічного ставлення до своїх дій або бездіяльності, а також до їх наслідків.

4. Суспільна шкідливість – діяння створює загрозу або завдає шкоди об'єктам посягання, якими є суспільні відносини у фінансовій сфері.

5. Адміністративна караність – передбачає притягнення особи до адміністративної відповідальності, відповідно до санкцій, визначених у нормах глави 12 Особливої частини розділу II КУпАП.

Ці ознаки є ключовими для класифікації діяння як адміністративного правопорушення у фінансовій сфері.

Адміністративні правопорушення в галузі фінансів мають особливі ознаки, які можна класифікувати на основні та факультативні. Основні ознаки є універсальними для всіх правопорушень цього типу й охоплюють:

- специфіку об'єкта посягання, яким виступають суспільні відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності;

- діяння, що порушують законодавчі вимоги господарського, фінансового чи податкового права та передбачають відповідальність згідно з нормами глави 12 Особливої частини розділу II КУпАП;

- вчинення правопорушення спеціальним суб'єктом, яким можуть бути посадові особи органів державної влади або місцевого самоврядування.

Факультативні ознаки є характерними лише для окремих видів правопорушень у галузі фінансів, а саме це:

- спосіб вчинення правопорушення;
- час вчинення, наприклад порушення термінів подання фінансової звітності (ст. 164² КУпАП);
- настання шкідливих наслідків, як у випадку приховування фінансової неспроможності (ст. 164¹⁵ КУпАП);
- причинний зв'язок між протиправним діянням та його наслідками.

Основні ознаки є обов'язковими для кваліфікації діяння як адміністративного правопорушення в галузі фінансів, тоді як факультативні ознаки притаманні лише певним видам таких правопорушень.

Таким чином, адміністративні правопорушення в галузі фінансів є серйозною загрозою для економічної стабільності держави. Їхній негативний вплив охоплює широкий спектр аспектів: від підриву фінансової безпеки держави до створення сприятливих умов для тіньової економіки та корупції. Висока латентність таких правопорушень ускладнює їх виявлення та протидію, що потребує посилення заходів контролю,

вдосконалення законодавства й активізації боротьби із цими явищами.

Висновки. Під адміністративними правопорушеннями в галузі фінансів запропоновано розуміти протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільні відносини, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами в процесі здійснення ними фінансово-економічної, фінансово-кредитної та іншої пов'язаної із фінансами діяльності, за вчинення якого передбачено настання адміністративної відповідальності.

Основні адміністративні правопорушення в галузі фінансів класифіковано за сферами регулювання суспільних відносин, зокрема: 1) валютного регулювання; 2) податків, податкового обліку і аудиту; 3) обігу цінних паперів та діяльності на організованих ринках; 4) банківських відносин; 5) загальнообов'язкового державного соціального страхування; 6) виконання вексельних зобов'язань; 7) економіки і фінансової дисципліни; 8) порушення бюджетного законодавства; 9) державних закупівель; 10) господарської діяльності; 11) будівництва житла.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
3. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомірова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
4. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2009. 478 с.
5. Коваленко О. В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності : дис. ... д-ра філософ. Суми, 2023. 231 с.
6. Нестеренко А. А. Юридичний склад фінансового правопорушення. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 292–304. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8807/Nesterenko%20APP_58-30.pdf?sequence=1.
7. Піпко Ю. М. Поняття фінансового правопорушення: проблематика наукового підходу. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 142–148.
8. Інструкція про порядок проведення ревізій і перевірок державною контрольно-ревізійною службою в Україні : наказ голови контрольно-ревізійного управління від 03.10.1997 № 121. URL: <http://akon.rada.gov.ua/laws/show/z049797/ed20060322/find?text=%D4%B3%ED%E0%ED%F1%EE%E2%E5+%EF%F0%E0%E2%EE%EF%EE%F0%F3%F8%E5%ED%ED%FF#Text> (втратив чинність).
9. Уртаєва Л. Г. Теоретико-правові засади запобігання фінансовим правопорушенням : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2021. 198 с.
10. Оніщик Ю. В. Проблеми визначення поняття «фінансове правопорушення»: сучасний стан та перспективи розвитку. *Фінансове право*. 2015. № 2 (32). С. 8–11.
11. Бліхар М. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері фінансів: *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 365–368.
12. Савченко Л. А. Фінансове право : навч. посіб. / Л. А. Савченко, А. В. Цимбалюк, В. К. Шкарупа та ін. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. 85 с.
13. Комарницька І. І. Профілактика правопорушень у фінансово-економічній сфері засобами адміністративного права : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 497 с.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print>.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [Great Tlumach Dictionary of Current Ukrainian Language] (z dod., dopov. ta SD). uklad. i holov. red. V.T. Busel. Irpin: VTF "Perun" [in Ukrainian].
2. Skakun, O.F. (2009). Teoriia derzhavy i prava [Theory of power and law] (Entsyklopedychnyi kurs): pidruchnyk. Vydannia 2-e, pereroblene i dopovnene. Kharkiv: Espada [in Ukrainian].
3. Teoriia derzhavy ta prava (2017). [The theory of power and law]: navch. posib. Ye. V. Bilozorov, V.P. Vlasenko, O.B. Horova, A.M. Zavalnyi, N.V. Zaiats ta in.; za zah. red. S.D. Husarieva, O.D. Tykhomyrova. Kyiv: NAVS, Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
4. Ivanskyi, A.Y. (2009). Finansovo-pravova vidpovidalnist v suchasni Ukraini: teoretychne doslidzhennia [Financial and legal relevance in modern Ukraine: theoretical investigation]. *Doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
5. Kovalenko, O.V. (2023). Administratyvno-pravovi zasady vidpovidalnosti za pravoporushennia u pidpriemnytskii diialnosti [Administrative and legal ambushes for offenses in business activities]. *Doctor's thesis*. Sumy [in Ukrainian].
6. Nesterenko, A.A. (2016). Yurydychnyi sklad finansovoho pravoporushennia [Legal warehouse of financial crime]. *Aktualni problemy polityky*, 58, 292–304. Retrieved from: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8807/Nesterenko%20APP_58-30.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
7. Pipko, Yu.M. (2023). Poniattia finansovoho pravoporushennia: problematyka naukovoho pidkhodu [Concept of financial crime: problems of scientific approach]. *Pravo i suspilstvo*, 5, 142–148 [in Ukrainian].
8. Instruktiiia pro poriadok provedennia revizii i perevirok derzhavnoiu kontrolno-reviziinoiu sluzhboiu v Ukraini [Instructions on the procedure for conducting audits and verifications by the state control and audit service in Ukraine]: nakaz holovy kontrolno-reviziinoiu upravlinnia vid 03.10.1997 № 121. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z049797/ed20060322/find?text=%D4%B3%ED%E0%ED%F1%EE%E2%E5+%EF%F0%E0%E2%EE%EF%EE%F0%F3%F8%E5%ED%ED%FF#Text (vtrata chynnosti) [in Ukrainian].

9. Urtaieva, L.H. (2021). Teoretyko-pravovi zasady zapobihannia finansovym pravoporushenniam [Theoretical and legal ambushes for financial crimes]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
10. Onishchuk, Yu.V. (2015). Problemy vyznachennia poniattia "finansove pravoporushennia": suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Problems of the definition of "financial law violation": current state and prospects for development]. *Finansove parvo*, 2 (32), 8–11 [in Ukrainian].
11. Blikhar, M.M. (2021). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi finansiv [Administrative liability for offenses in the financial sphere]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 10. 365–368 [in Ukrainian].
12. Savchenko, L.A. (2001). Finansove pravo [Financial law]. Navch. posibnyk. L.A. Savchenko, A.V. Tsymbaliuk, V.K. Shkarupa ta in. Irpin: Akad. DPS Ukrainy [in Ukrainian].
13. Komarnytska, I.I. (2021). Profilaktyka pravoporushen u finansovo-ekonomichnii sferi zasobamy administratyvnoho prava [Prevention of crime in the financial and economic sphere through the means of administrative law]. *Doctor's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
14. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print> [in Ukrainian].

Rekunenko Tetiana,

PhD in Law, Associate Professor,
 Head of the Department of Education Quality Assurance
 (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7668-0581>

ADMINISTRATIVE OFFENCES IN THE FINANCIAL INDUSTRY

In the article, the author considers the concept and provides a classification of administrative offenses in the field of finance. Attention is drawn to the fact that the number of offenses in the relevant field poses a serious threat to the sustainable financial security of Ukraine. It is noted that such offenses are an unlawful, guilty act (action or inaction) that encroaches on public relations that arise between the state, individuals and legal entities in the process of their carrying out financial and economic, financial and credit and other finance-related activities for which administrative liability is provided.

The author explains the need to separate into a separate Chapter (section) all administrative and legal norms that provide for liability in the field of finance, with the simultaneous formation of their subspecies structure.

Among the signs of administrative offenses in the field of finance, the following are highlighted: signs that characterize all administrative offenses in the field of finance: the specifics of the object of the offense, which are social relations that arise in the process of carrying out financial activities; acts that are recognized as administrative offenses, liability for which is provided for by the relevant norm of Chapter 12 of the Special Part of Section II of the Code of Administrative Offenses, violate the legislative requirements established by the norms of economic law, financial law, tax law, etc.; are committed by a special subject (officials of state authorities or local self-government bodies); and optional: signs that are inherent only to certain types of administrative offenses in the field of finance: the method of committing an administrative offense in the field of finance; time of commission; occurrence of harmful consequences) causal relationship between the unlawful act and harmful consequences, etc.

It is argued that the main features are a key condition for qualifying an act as an administrative offense in the field of finance in accordance with the norms of the Code of Administrative Offenses, while optional features are characteristic only for certain offenses of this category.

Key words: concept, classification, offense, financial sector, responsibility, prevention.

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 37.091.12:[351.74+80](477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-13>**Огаренко Тетяна Анатоліївна,**

кандидат філологічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано значення гуманітарної підготовки майбутніх фахівців у закладах зі специфічними умовами навчання. Доведено, що гуманітарний складник відіграє вирішальну роль у формуванні соціальних, моральних й етичних цінностей представників правоохоронної системи. Визначено роль мовної підготовки у зв'язку зі значущістю комунікативних навичок та грамотного володіння мовою в професійній діяльності правників. З'ясовано значення мовної складової частини освіти правоохоронців для формування в здобувачів закладів зі специфічними умовами професійної етики мовлення.

Ключові слова: гуманітарна освіта, професійна підготовка поліцейських, мовна складова частина освіти, заклади зі специфічними умовами навчання.

Постановка проблеми. Гуманітарна освіта є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), особливо в тих, що мають специфічні умови навчання. Ці умови визначені вимогами до певних професій або специфікою освітнього процесу, зокрема у військових, медичних, правоохоронних та інших спеціалізованих ЗВО. Гуманітарна підготовка допомагає формувати не лише професійні знання, але й морально-етичні цінності, критичне мислення та соціальні навички, необхідні для ефективної діяльності в складних і часто нестандартних умовах. З огляду на це розгляд значення гуманітарної, зокрема мовної, підготовки в закладах вищої освіти є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення гуманітарної підготовки фахівців є предметом вивчення низки дослідників. С. Вітвіцький, В. Тулінов, О. Мердова, досліджуючи особливості поліцейської діяльності, звертають увагу на забезпечення прав і свобод людини, законності та дисципліни в поліцейській діяльності, що безпосередньо пов'язано з гуманітарною підготовкою майбутніх працівників Національної поліції [1]. О. Мошенський [2] доводить, що функціональна ефективність майбутнього правоохоронця неможлива без засвоєння цінностей і сенсів гуманітарної культури. Х. Деканоїдзе, М. Хелашвілі [3] розглядають проблеми поліпшення стандартів підвищення кваліфікації та підготовки поліцейських загалом. О. Крижановська [4] підкреслює важливість формування свідомої, соціально активної особистості.

Окремі аспекти окресленої проблеми потребують додаткового вивчення, тому тема гуманітарної підготовки в закладах зі специфічними умовами навчання залишається актуальною.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз значення гуманітарної, зокрема мовної, підготовки фахівців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти спрямована на підготовку не лише висококваліфікованих фахівців у конкретних галузях, але й гармонійно розвинених особистостей. Гуманітарний складник становлення фахівця відіграє вирішальну роль у формуванні його соціальних, моральних, етичних цінностей, які мають важливе значення для професійної та особистісної самореалізації. Особливе значення гуманітарна підготовка має в закладах з підготовки фахівців правоохоронної системи, оскільки «поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [5].

Вища освіта є важливим етапом професійного розвитку, оскільки вона забезпечує здобуття необхідних знань і навичок, які дозволяють особистості стати фахівцем у певній галузі. Освітній процес у ЗВО передбачає аналітичне осмислення інформації, що сприяє розвитку здатності до критичного мислення, формуванню світогляду та розвитку ціннісних орієнтирів особисто-

сті. Вивчення різних дисциплін, залучення до наукових досліджень, участь у дискусіях допомагають здобувачам освіти формувати власні погляди на суспільні, культурні та моральні питання, а також розвивають здатність до самостійного мислення. Навчання формує здатність до командної роботи, лідерства, ефективної комунікації та розв'язання конфліктів, що є важливими складниками становлення успішної особистості в будь-якій сфері. Вища освіта відкриває можливості для творчого й інтелектуального самовираження, для реалізації себе як частини професійної спільноти, для розширення кола соціальних контактів.

«Для повного використання потенціалу вищої освіти необхідно активно сприяти розвитку системи освіти протягом життя, у т. ч. професійної, оволодінню новими спеціальностями, підвищенню кваліфікації тощо. Важливим потенційним соціально-політичним наслідком масовізації вищої освіти є підвищення соціальних очікувань молоді, котра прагне кращої якості життя та готова докладати особистих зусиль в економічній діяльності, брати активну свідому участь у політичному житті держави» [6, с. 58].

Гуманітарна освіта охоплює широкий спектр знань і навичок, що стосуються вивчення мови, історії, філософії, культури, етики, соціальних наук тощо. «Формування спільної громадянської ідентичності є одним із завдань гуманітарної політики держави» [6, с. 14]. Вона сприяє розвитку здатності до критичного мислення, розуміння суспільних процесів, творчого підходу до розв'язання проблем, а також навичок міжособистісної комунікації. Ці компетенції є необхідними для будь-якого фахівця, незалежно від галузі.

Важливим аспектом гуманітарної освіти є формування у фахівців високих морально-етичних стандартів. Для професій, пов'язаних з роботою з людьми, – лікарів, учителів, правників, соціальних працівників – це особливо актуально, оскільки їхні рішення безпосередньо впливають на життя інших людей. Гуманітарні дисципліни допомагають глибше осмислити етичні аспекти професійної діяльності, сприяють усвідомленню соціальної відповідальності та розвитку емпатії.

Гуманітарні знання є універсальними й можуть бути застосовані в будь-якій професійній сфері. Наприклад, знання історії допомагає фахівцям краще розуміти суспільні й культурні процеси, в яких вони працюють, а розуміння філософських концепцій сприяє розвитку критичного мислення та здатності ухвалювати обґрунтовані рішення. Фахівець, який володіє гуманітарними знаннями, може бачити ширшу картину, розуміти взаємозв'язки між подіями, процесами і тенденціями, що допомагає йому бути гнучкішим й ефективнішим у роботі.

Г. Яворська стверджує, що професійна підготовка майбутніх працівників поліції – це соціальний і освітній процес, через який опосередковано виявляється соціальне замовлення на спеціаліста – фахівця правоохоронних органів, який здатен ефективно виконувати завдання та функції, покладені на нього як на представника закону, та є складною педагогічною, зокрема дидактичною та організаційно-управлінською проблемами [7, с. 24].

У кожній професійній сфері гуманітарна освіта має свої особливості та значення. Вивчення гуманітарних дисциплін дозволяє краще розуміти соціальні наслідки своїх рішень, взаємодіяти з колегами і клієнтами, а також збагачувати своє професійне мислення. «Незважаючи на специфічну діяльність правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб, аналіз їх діяльності доз-

воляє обґрунтовано вважати, що кожен правоохоронець повинен бути висококультурною людиною, мати високий рівень правової культури, толерантності, людяності» [8, с. 258].

Сьогодні гуманітарна складова частина в підготовці фахівців має низку викликів. Часто вона сприймається як другорядна порівняно з технічними чи спеціалізованими дисциплінами, що може призводити до її недостатнього викладання. Інтенсивні професійні програми інколи залишають мало місця для вивчення гуманітарних дисциплін, що не сприяє розвитку в здобувачів ширших навичок і світогляду. Однак сучасні тенденції, зокрема процеси інформатизації, цифрової трансформації та глобалізації, роблять гуманітарний складник дедалі важливішим. Фахівці, які володіють міждисциплінарними знаннями й навичками, стають більш конкурентоспроможними на ринку праці. Важливо також, щоб гуманітарна освіта інтегрувалася з професійною підготовкою, підкреслюючи її практичну цінність для майбутньої професійної діяльності.

На думку О. Мошенського, «функціональна ефективність майбутнього правоохоронця неможлива без засвоєння цінностей і сенсів гуманітарної культури, без розуміння свого місця і ролі в суспільстві, яке, своєю чергою, можливе лише на ґрунті більш-менш системних науково-філософських світоглядних знань і переконань. Гуманітаризація передусім є збільшенням частки гуманітарного знання в загальній підготовці поліцейського, збільшенням загальнолюдського, національно-культурного, соціально-гуманітарного контенту в освітньому процесі» [2, с. 202–203].

Гуманітарна освіта в закладах зі специфічними умовами навчання має кілька важливих аспектів. По-перше, вона сприяє розвитку загальнолюдських цінностей, зокрема відповідальності, чесності, гуманізму та патріотизму. Це особливо актуально для фахівців, діяльність яких пов'язана з військовою службою або правоохоронною діяльністю, де моральні й етичні принципи можуть мати вирішальне значення для ухвалення рішень у стресових ситуаціях. По-друге, гуманітарна підготовка допомагає формувати навички критичного мислення та аналізу, що важливо для будь-якого фахівця. Гуманітарні дисципліни, зокрема філософія, історія, соціологія, література, мова, сприяють розвитку цих навичок.

Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, зокрема військові академії, медичні університети або заклади системи внутрішніх справ, мають власні вимоги до формування освітніх програм. Однак гуманітарні дисципліни повинні залишатися ключовими, оскільки забезпечують усебічний розвиток особистості. З огляду на глобалізацію, розвиток технологій та зростання потреб у міждисциплінарних знаннях гуманітарна підготовка стає все більш важливою. Вона забезпечує фахівців інструментами для кращого розуміння світу, в якому вони працюватимуть, а також дає змогу глибше осмислювати виклики сучасності.

Мовна підготовка є важливою складовою частиною підготовки фахівців правоохоронної системи, адже комунікативні навички та грамотне володіння мовою відіграють ключову роль в їхній професійній діяльності. «Мова є основою національної культури. Захист і розвиток національної мови повинні бути складовою частиною політики держави» [6, с. 74].

Співробітники правоохоронних органів щоденно взаємодіють із громадянами, свідками, потерпілими, колегами, а також здійснюють роботу з документами, що вимагає високого рівня мовної компетенції.

Мовна підготовка є важливою з кількох основних причин. По-перше, співробітники правоохоронних органів повинні вміти чітко й точно формулювати думки, як усно, так і письмово. Від здатності фахівця правильно донести інформацію залежить ефективність спілкування під час виконання обов'язків, а також якості складених звітів, протоколів та інших юридичних документів. Помилки або неточності в мовленнєвій чи письмовій комунікації можуть призвести до юридичних наслідків, а іноді навіть до порушення прав громадян. По-друге, правоохоронна діяльність передбачає багато ситуацій, де правильна й чітка комунікація може бути вирішальною для розв'язання конфліктів або запобігання правопорушень. Оперативне спілкування з громадянами, підозрюваними, свідками вимагає не лише знання законодавчих норм, але й майстерного володіння мовними засобами переконання, ведення переговорів та посередництва. «Робота поліцейського безпосередньо пов'язана з комунікацією, здатність швидко встановлювати контакти з людьми є передумовою подальшого ефективного виконання завдань. Уміння успішно спілкуватися з особами різних категорій, викликати довіру, підтримувати етичні стосунки – визначальна компетентність поліцейського» [9, с. 44].

Під час професійної підготовки правоохоронців значну увагу приділяють діловій комунікації. Мова правоохоронця має бути чіткою, нейтральною і водночас переконливою. Фахівці мають навчитись уникати двозначностей, неточностей, а також уміти виявляти емоційний баланс у стресових ситуаціях. Це включає не лише уміння пояснювати права і обов'язки громадян, але й професійне ведення допитів та співбесід.

Також важливою є підготовка до роботи з документами. Оскільки правоохоронці часто мають складати протоколи, рапорти, доповідні та інші види юридичних паперів, їх мовна грамотність і знання специфіки юридичного стилю є обов'язковими. Неправильно складений документ може призвести до його недійсності або юридичних ускладнень.

У сучасних умовах правоохоронці дедалі частіше стикаються з ситуаціями, коли їм доводиться працювати з іноземними громадянами або людьми, для яких українська мова не є рідною. Це робить знання іноземних мов, зокрема англійської, важливим елементом підготовки. Крім того, правоохоронці мають бути під-

готовлені до спілкування з представниками різних етнічних і соціальних груп. Це вимагає не тільки знання різних мов, але й розуміння культурних особливостей, що сприяє уникненню конфліктів на етнічному чи соціальному ґрунті. Отже, мовна підготовка має включати елементи міжкультурної комунікації.

Одним із ключових складників мовної підготовки правоохоронців є формування в них професійної етики мовлення. Важливо, щоб працівники правоохоронної системи завжди дотримувалися офіційно-ділового стилю, не допускали некоректного або образливого спілкування, яке може підривати довіру громадян до правоохоронної системи. Комунікативна діяльність працівника поліції пов'язана «зі спілкуванням з низкою осіб, зокрема: з підозрюваним; зі злочинцем під час затримання (це своєю чергою часто супроводжується конфліктами і навіть небезпекою для життя); з потерпілими різного соціального стану й посадового статусу тощо. Мовна поведінка в кожній ситуації потребує індивідуального підходу» [9, с. 45]. Окрім того, мовні навички допомагають створювати позитивний імідж правоохоронних органів серед населення. Увічливе, професійне та грамотне спілкування підвищує рівень довіри до правоохоронців, сприяє формуванню позитивної репутації та покращує взаємодію між правоохоронними органами й суспільством.

Висновки. Гуманітарна підготовка є важливим елементом навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Вона забезпечує формування моральних, етичних, соціальних та аналітичних навичок, що є ключовими для фахівців у складних професійних сферах. В умовах сучасних викликів гуманітарна освіта стає важливим чинником розвитку компетентних і відповідальних професіоналів, які здатні не лише виконувати технічні завдання, але й ухвалювати складні рішення, враховуючи моральні та етичні аспекти.

Мовна підготовка є невід'ємною частиною процесу формування фахівців правоохоронної системи. Вона сприяє підвищенню ефективності професійної діяльності, забезпечує успішну комунікацію з громадянами, правильне ведення документації, а також допомагає формувати позитивний імідж правоохоронних органів. У сучасному світі, де комунікація відіграє вирішальну роль у будь-якій професійній сфері, мовна компетенція стає однією з ключових навичок для правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Поліцейська діяльність : підручник / С.С. Вітвіцький та ін. ; за заг. ред. проф. С.С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.
2. Мошенський О.С. Про необхідність посилення гуманітарної складової в підготовці поліцейських у вищих навчальних закладах МВС України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/51.pdf (дата звернення: 17.02.2025).
3. Деканоідзе Х., Хелашвілі М. Системи освіти та підготовки поліції в регіоні ОБСЄ. Київ, 2018. 164 с.
4. Крижановська О. В. Ціннісно-компетентнісний підхід у навчанні для формування професійної компетентності майбутніх поліцейських. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/49.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
6. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп. / О.О. Сінайко (кер. авт. кол.) та ін. ; за заг. ред. Ю.Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 136 с.
7. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників : навч. посібник. Київ : Знання, 2004. 335 с.
8. Голодник Ю.М. Професійна підготовка правоохоронців як одна із найважливіших функцій держави. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284720> (дата звернення: 13.01.2025).
9. Огаренко Т.А. Комунікативна компетентність як складова загальної культури працівника правоохоронних органів. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1 (9). С. 44–47.

References

1. Politseys'ka diyal'nist' : pidruchnyk (2021) [Police activity: textbook]. S. S. Vitvits'kyi ta in.; za zah. red. prof. S. S. Vitvits'koho 2021. Kyiv : VD Dakor. [in Ukrainian].
2. Moshenskyi, O. S. (2018). Pro neobkhidnist posylennia humanitarnoi skladovoi v pidhotovtsi politseiskyykh u vyschyykh navchalnykh zakladakh MVS Ukrainy [On the necessity of strengthening the humanitarian component in the training of police officers in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Retrieved from: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/51.pdf (data zvernennia: 17.02.2025). [in Ukrainian].
3. Dekanoidze, K., & Helashvili, M. (2018). *Systemy osvity ta pidhotovky politzii v rehioni OBSIE [Police education and training systems in the OSCE region]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kryzhanovska, O. V. (2018). Tsinnisno-kompetentnisnyi pidkhid u navchanni dlia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh politseiskyykh [Value-competency-based approach in education for the formation of professional competence of future police officers]. Retrieved from: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/49.pdf (data zvernennia: 15.02.2024). [in Ukrainian].
5. Pro Natsionalnu politzii : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine No. 580-VIII dated 02.07.2015]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2015, 40–41, St. 379. [in Ukrainian].
6. Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha): analit. dop. (2020). [Humanitarian policy in Ukraine: challenges and prospects (White book)]. Sinayko O. O.(ker. avt. kol.) ta in.; za zah. red. Yu. B. Kaplan, Yu. A. Tyshchenko Kyiv : NISD. [in Ukrainian].
7. Yavorska, H. Kh. (2004). *Pedahohika dlia pravnykiv [Pedagogy for lawyers]*. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian].
8. Holodnyk, Yu. M. (2025). Profesijna pidhotovka pravookhorontsiv yak odna iz naivazhlyvishykh funktsii derzhavy [Professional training of law enforcement officers as one of the most important functions of the state]. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284720> (data zvernennia: 13.01.2025). [in Ukrainian].
9. Oharienko, T. A. (2024). Komunikatyvna kompetentnist yak skladova zahalnoi kultury pratsivnyka pravookhoronnykh orhaniv [Communicative competence as a component of the general culture of law enforcement officers]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 1 (9), 44–47. [in Ukrainian].

Oharienko Tetiana,

Candidate of Philology, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>

HUMANITARIAN TRAINING OF SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

Modern education aims not only to train highly qualified specialists in specific fields but also to develop well-rounded individuals. The humanitarian aspect of professional formation plays a critical role in shaping social, moral, and ethical values, which are essential for both professional and personal fulfillment. This is particularly important in law enforcement, where officers must adhere to the principle of the rule of law, recognizing the rights and freedoms of individuals as the highest values guiding state activities. Higher education provides an essential foundation for acquiring the knowledge and skills necessary to become a professional in any field, with critical thinking, worldview formation, and value orientations as core outcomes. Humanitarian education fosters the development of moral-ethical standards, crucial for professionals working with people, such as police officers, who make decisions directly impacting lives.

Language competence is an integral part of law enforcement training, as effective communication skills and proper use of language are key to their work. Law enforcement officers regularly interact with citizens, witnesses, and colleagues, as well as handle legal documentation, making language proficiency essential for both oral and written communication. Mistakes or inaccuracies in speech or writing can lead to legal consequences, potentially violating citizens' rights. Moreover, clear and precise communication is crucial in resolving conflicts and preventing offenses. Officers must master persuasive language for negotiations and mediation, ensuring trust and cooperation with the public.

Language training also includes the development of professional ethics in communication. Law enforcement officers must adhere to formal language standards, avoiding inappropriate or offensive language that could undermine public trust. The ability to engage positively with the community enhances the image of law enforcement, promoting mutual respect and cooperation between law enforcement agencies and society.

Key words: humanitarian education, professional training of police officers, language component of education, institutions with specific learning conditions.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.92:351.74(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-14>

Гельбак Анжела Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Мухіна Галина Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА СІМЕЙНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА МВС УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку психологічної науки поняття «резильєнтність» набуває численних трактувань. Проте в загальному розумінні його здебільшого визначають як здатність індивіда до успішної адаптації перед обличчям стресових ситуацій, кризових подій, загрозливих умов або психологічної травми, що сприяє подальшому підтриманню здорового функціонування. У статті здійснено аналіз наукових підходів до концептуалізації резильєнтності та розглянуто її вплив на ментальне здоров'я працівників правоохоронних органів. Установлено, що внутрішні особистісні чинники відіграють ключову роль у подоланні несприятливих зовнішніх впливів, виконуючи захисну функцію в умовах невизначеності. Особливу увагу приділено психологічним аспектам резильєнтності та ресурсному потенціалу співробітників МВС України.

Ключові слова: *резильєнтність, копінг-стратегії, резилієнс, правоохоронці, ментальне здоров'я.*

Постановка проблеми. Сьогодні українське суспільство в умовах війни переживає безліч життєвих криз. Війна є тим фактором, який призводить до фізичної та психологічної травматизації різних категорій населення. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, 71% українців відчувають стрес або сильну знервованість. На думку дослідників, основними причинами такого емоційного стану є: повномасштабна війна з росією (72%), фінансові складнощі (44%). Серед основних стресових факторів, які пов'язані з війною, перше місце посідає безпека близьких (63%), друге місце – втрата роботи або джерела доходу (42%) [1].

За даними Всесвітньої організації з охорони здоров'я (далі – ВООЗ), через війну кожен четвертий укра-

їнець може в майбутньому мати певні розлади психіки. Міністерство охорони здоров'я України також наголошує на певній імовірності часткової втрати психічного здоров'я під впливом несприятливих факторів, які пов'язані з війною. Очікується, що психологічної підтримки потребуватимуть приблизно 15 мільйонів українців, причому майже 20% із них будуть мати потребу медикаментозного лікування та допомоги лікарів-психіатрів і психотерапевтів [5, с. 209].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема резильєнтності особистості є предметом досліджень таких закордонних науковців, як Д. Бонанно, Л. Бернс, С. Кобейс, С. Мадді, А. Мастен, Д. Рейд, Дж. Річардсон, Г. Шіральді, Б. Еванс та багатьох інших.

Грунтовний аналіз корпусу дослідницького матеріалу підтверджує тезу про те, що зазначена тема на тепер є актуальною й для українських учених. Окремі аспекти різних психологічних станів особистості, які пережили складні життєві обставини, досліджують Є. Думбровська, О. Кокун, В. Корольчук, Д. Костенко, І. Мельничук, В. Розов, Т. Титаренко й інші.

Метою статті є аналіз наукових підходів до розуміння поняття «резильєнтність», індивідуальних, сімейних та інших чинників, що сприяють розвитку резильєнтності особистості працівника Міністерства внутрішніх справ України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі одним із ключових викликів для суспільства є збереження ментального здоров'я. Відповідно до концепції, запропонованої О. Ткачишиною та О. Столярчук, ментальне здоров'я охоплює психічне благополуччя особистості, що включає як рівень когнітивного й емоційного функціонування, так і відсутність виражених психічних розладів [3].

Л. Калашникова, Ю. Руденко та С. Руденко виокремлюють низку основних критеріїв ментального здоров'я, зокрема:

- позитивне суб'єктивне самопочуття, що проявляється у відчутті радості, задоволеності життям і здатності долати стресові ситуації;
- когнітивну гнучкість і адаптивність до змінних життєвих обставин, що забезпечують ефективне розв'язання проблем і встановлення гармонійних міжособистісних відносин;
- емоційну стійкість, яка сприяє ефективному самоконтролю та регуляції афективної сфери;
- самовизначення особистості на основі власних цінностей і переконань;
- здатність до продуктивної комунікації, що забезпечує формування сприятливих соціальних зв'язків;
- потенціал до самореалізації та особистісного розвитку [3].

До переліку зазначених характеристик доцільно додати також резильєнтність, яка визначається як здатність особистості до психологічного відновлення після пережитих стресових або кризових подій. Важливим завданням для фахівців у сфері ментального здоров'я є розуміння механізмів формування та підтримки резильєнтності, а також розроблення стратегій, що сприяють її зростанню. Як зазначають О. Кокун і Т. Мельник, дослідження цього феномену є критично важливим, оскільки усвідомлення потенціалу людини до позитивної психологічної адаптації в несприятливих умовах може слугувати основою для розроблення ефективних психотехнологій, спрямованих на розвиток стресостійкості, життєстійкості й адаптивних механізмів [4, с. 7].

Актуальні наукові дослідження засвідчують, що поняття «резильєнтність» розглядається у трьох основних аспектах: як особистісна риса або здатність до подолання труднощів, як процес адаптації до несприятливих обставин та як захисний механізм, що сприяє відновленню психічного балансу після стресу чи травми [2]. Переважна більшість дослідників схиляється до визначення резильєнтності як здатності особистості ефективно адаптуватися до складних життєвих умов, стресових подій і загроз, що забезпечує збереження психічного здоров'я та функціональної стабільності в майбутньому [4].

Науковий дискурс також наголошує, що резильєнтність передбачає не лише адаптацію до несприятливих обставин, але й активне використання внутрішніх ресурсів для відновлення, зростання й особистісного розвитку в умовах мінливого середовища.

У контексті вивчення цього феномену Г. Лазос визначає резильєнтність як динамічний процес, що включає три ключові етапи: взаємодію з ризиковими факторами, активацію захисних механізмів і, як наслідок, формування резильєнтності або, навпаки, розвиток патологічного реагування психіки [2].

Розглядаючи резильєнтність як процес, дослідники визначають її структурні складники. Зокрема, Г. Шіральді виокремлює фізичне здоров'я та стан мозку як одну з базових передумов резильєнтності. Оптимальне функціонування мозку забезпечує здатність до навчання, запам'ятовування, розв'язання проблем і координації діяльності організму. Досягненню цього сприяють певні поведінкові стратегії, зокрема: регулярна фізична активність, збалансоване харчування, достатній рівень сну, обмеження споживання стимуляторів (кофеїну, алкоголю тощо). Крім цього, автор наголошує на важливості навичок управління емоційними реакціями, розвитку адаптивних копінг-стратегій, емоційної підготовки до стресових ситуацій і загального підвищення рівня психологічного благополуччя.

Сучасна наукова література пропонує різні підходи до ідентифікації факторів, що сприяють розвитку резильєнтності. О. Кокун і Т. Мельничук наголошують на значущості таких психосоціальних детермінант, як духовність, цілеспрямоване додання життєвих труднощів, когнітивна гнучкість, здатність до емоційної саморегуляції, адекватна самооцінка, оптимізм, а також наявність соціальної підтримки [4, с. 8].

Комплексний аналіз наукового матеріалу свідчить про необхідність визначення психологічних чинників, що формують резильєнтність працівників МВС України. Серед таких факторів дослідники виокремлюють: наявність життєвих цілей, позитивне емоційне налаштування, життєстійкість, здатність до самооцінки, застосування активних копінг-стратегій, самоефективність, соціальну підтримку, комунікативну гнучкість, релігійність і духовність.

Важливо зазначити, що системна психологічна допомога може слугувати одним із ключових засобів розвитку резильєнтності працівників МВС України. Ефективними інструментами в цьому контексті є індивідуальна робота та групові психологічні тренінги, спрямовані на ідентифікацію життєвих пріоритетів, розвиток навичок емоційної саморегуляції, формування позитивного мислення, підвищення рівня самооцінки та самоефективності, а також освоєння стратегій подолання негативних наслідків стресових ситуацій.

Актуальні наукові дослідження підтверджують, що підвищення рівня резильєнтності безпосередньо корелює зі зниженням професійного стресу та ризику розвитку синдрому емоційного вигорання. Високий рівень резильєнтності сприяє ефективній адаптації до кризових ситуацій, мінімізує ймовірність деструктивної поведінки та формує основу для довготривалого психологічного благополуччя.

Чинники, які сприяють резильєнтності, можна розглядати на різних рівнях: індивідуальному, сімейному, суспільному та рівні робочого колективу чи команди. Зупинимось в межах нашого дослідження на характеристиці чинників резильєнтності працівника МВС України на індивідуальному та сімейному рівнях.

До чинників резильєнтності працівника МВС України індивідуального рівня слід віднести:

- позитивний копінг – уміння долати складнощі через активні дії, зменшення стресу чи конфлікту, використовуючи прагматичні, проблемно орієнтовані або духовні підходи;

- позитивне прагнення – ентузіазм, активність і здатність зберігати гумор та оптимізм навіть у стресових ситуаціях, а також гнучкість до змін;
- позитивне мислення – здатність переосмислювати ситуації, застосовувати позитивні очікування, гнучкість, рефреймінг і психологічну підготовку;
- реалізм – реалістичне оцінювання можливостей, самооцінка, відчуття контролю та прийняття неминучого;
- контроль поведінки – моніторинг і корегування емоцій задля досягнення мети, включаючи саморегуляцію та самовдосконалення;
- фізична підготовка – здатність ефективно діяти в життєвих сферах завдяки фізичній підготовці;
- альтруїзм – турбота про інших без очікування винагороди.

Не менш важливе місце в контексті розвитку резильєнтності особистості правоохоронця посідають чинники сімейного рівня. Першим таким чинником є емоційні зв'язки. Саме міцні емоційні стосунки в сім'ї, включаючи спільний відпочинок і дозвілля, дозволяють особистості успішно адаптуватися до негараздів, стресових життєвих подій тощо. Другий чинник – комунікація, ефективний обмін інформацією та розв'язання проблем у сімейному колі. Підтримка в родині – це чинник резильєнтності працівника МВС України, який характеризується доступністю різних видів підтримки – емоційної, духовної, матеріальної. Наступними чинниками є близькість і виховання. Любов, взаємна відданість і теплі стосунки, а також навички батьківства та виховання дітей дозволяють родині як динамічній системі успішно адаптуватися до викликів, які можуть загрожувати її функціонуванню або розвитку. Важливим чинником розвитку резильєнтності на сімейному рівні також є адаптивність, тобто здатність сім'ї адаптуватися до змін, зокрема до специфіки професійної діяльності працівника МВС України.

Висновки. Резильєнтність розглядається науковцями як інтегральна властивість особистості, що забезпечує здатність не лише ефективно протистояти несприятливим життєвим обставинам, але й адаптуватися до них, зберігаючи психологічну стійкість і функціональну цілісність. Окрім цього, резильєнтність визначається як особистісна характеристика, що може виступати ключовим фактором посттравматичного зростання, сприяючи розвитку адаптивних механізмів і підвищенню рівня стресостійкості.

Формування резильєнтності працівників МВС України є багаторівневим процесом, що охоплює як індивідуальні, так і сімейні аспекти. На індивідуальному рівні становлення резильєнтності відбувається через розвиток когнітивної та емоційної гнучкості, усвідомленого контролю над власним психологічним станом, а також застосування ефективних копінг-стратегій. Важливими компонентами цього процесу є формування рефлексії, позитивного мислення, здатності до конструктивного оцінювання ситуацій, а також підтримки оптимального рівня саморегуляції.

Резильєнтність працівників МВС України також значною мірою залежить від зовнішнього середовища, зокрема від підтримки з боку родини, соціального оточення та професійного колективу. Взаємодія з близькими людьми відіграє важливу роль у зміцненні психологічних ресурсів правоохоронців, сприяючи формуванню відчуття безпеки, довіри й емоційного благополуччя.

З огляду на специфіку професійної діяльності правоохоронців резильєнтність можна трактувати як захисний механізм, що дозволяє ефективно долати наслідки травматичного стресу, підтримувати високу працездатність і досягати професійних цілей. Водночас розвиток резильєнтності має стати пріоритетним напрямом психологічної підтримки правоохоронців, оскільки вона є ключовим чинником профілактики професійного вигорання та збереження ментального здоров'я.

Системна психологічна робота з працівниками МВС України має бути спрямована на розвиток адаптивних механізмів і формування навичок ефективного управління стресом. Проведення спеціалізованих тренінгів, групових й індивідуальних психологічних консультацій, програм підвищення особистісної стійкості сприятиме посиленню здатності правоохоронців до емоційної саморегуляції, підвищенню самооцінки та розвитку особистісних ресурсів, необхідних для успішного подолання професійних викликів.

Отже, резильєнтність є важливим психологічним конструктом, який відіграє центральну роль у підтримці психічного здоров'я, професійної ефективності та загального благополуччя працівників МВС України. Її розвиток має базуватися на комплексному підході, що враховує як індивідуальні, так і соціально-організаційні чинники, забезпечуючи стійкість особистості перед викликами професійної діяльності та життєвими труднощами.

Список використаних джерел

1. Виноградова В. Розвиток емоційної стійкості державних службовців у кризових умовах. *Психічне здоров'я в умовах війни: шляхи збереження та відновлення* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю) (м. Київ, 13 жовтня 2023 р.). Київ : НУБіП України, 2023. 87 с.
2. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 64. С. 62–81.
3. Калашникова Л.В., Руденко Ю.Ю., Руденко С.А. Розуміння сутності ментального здоров'я в контексті комплексного підходу. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/340/322> (дата звернення: 12.12.2024).
4. Кокун О., Мельничук Т. Резилієнс-довідник : практ. посіб. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
5. Ткачишина О.Р. Проблема ментального здоров'я в Україні: психологічний аналіз. *Психофізіологія та медична психологія*. 2023. Вип. 53. С. 207–211.

References

1. Vynohradova, V. (2023). Rozvytok emotsiinoi stiikosti derzhavnykh sluzhbovtiv u kryzovykh umovakh [Development of emotional resilience of civil servants in crisis conditions]. In *Psykhichne zdorovia v umovakh viiny: shliakhy zberezhenia ta vidnovlennia* [Mental health in wartime conditions: Ways of preservation and recovery]: Proceedings of the I All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (with international participation) (Kyiv, October 13, 2023) (p. 87). Kyiv : NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].

2. Hryshyn, E. (n.d.). Rezylietnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta zasoby rozvytku [Resilience of personality: The essence of the phenomenon, psychodiagnostics, and means of development]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia*, (64), 62–81 [in Ukrainian].

3. Kalashnykova, L. V., Rudenko, Yu. Yu., & Rudenko, S. A. (n.d.). Rozuminnia sutnosti mentalnoho zdorovia v konteksti kompleksnoho pidkhodu [Understanding the essence of mental health in the context of a comprehensive approach]. Retrieved from <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/340/322> (Accessed: December 12, 2024) [in Ukrainian].

4. Kokun, O., & Melnychuk, T. (2023). Rezylietnist-dovidnyk: praktychnyi posibnyk [Resilience handbook: A practical guide] (p. 25). Kyiv : Institute of Psychology named after H. S. Kostiuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

5. Tkachyshyna, O. R. (2023). Problema mentalnoho zdorovia v Ukraini: Psykholohichniy analiz [The problem of mental health in Ukraine: A psychological analysis]. *Psykhofiziologiia ta medychna psykholohiia*, (53), 207–211 [in Ukrainian].

Gelbak Anzhela,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Mukhina Galyna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: 0000-0001-8866-794X

INDIVIDUAL AND FAMILY FACTORS THAT CONTRIBUTE TO THE DEVELOPMENT OF PERSONAL RESILIENCE OF AN EMPLOYEE OF THE MIA OF UKRAINE

At the current stage of psychological science development, the concept of “resilience” has acquired multiple interpretations. However, it is generally defined as an individual’s ability to successfully adapt to stressful situations, crises, threatening conditions, or psychological trauma, thereby ensuring the maintenance of healthy functioning.

This article analyzes scientific approaches to the conceptualization of resilience and examines its impact on the mental health of law enforcement officers. It has been established that internal personal factors play a crucial role in overcoming adverse external influences, performing a protective function in conditions of uncertainty.

Resilience is considered a dynamic process, within which its structural components have been identified and characterized. Particular attention is given to the psychological aspects of resilience and the resource potential of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Theoretical analysis has shown that the phenomenon of resilience can be interpreted in three dimensions: as an individual capacity to cope with stress, as a process of adaptation to stressful conditions, and as an adaptive-protective mechanism that facilitates personal recovery after psychological trauma. The main advantages of high resilience levels in law enforcement officers include enhanced adaptability, psychological well-being, and professional effectiveness.

Scientific research outlines various approaches to identifying factors that contribute to resilience development. The key psychological determinants of this process include goal setting, positive emotional regulation, stress resistance, adequate self-esteem, active coping strategies, self-efficacy, an optimistic worldview, social support, communicative flexibility, as well as religiosity and spirituality.

Modern studies emphasize that increasing resilience levels directly correlates with reduced professional stress and helps prevent burnout syndrome. The study of resilience determinants in law enforcement officers is conducted at various levels: individual, family, societal, and organizational.

Key words: resilience, coping strategies, resilience, law enforcement officers, mental health.

УДК 343.98.001.36

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-15>**Комісарчук Руслан Васильович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління
факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ)

У статті означено один зі структурних елементів технології боротьби зі злочинністю – криміналістичну психологію, яку розуміємо як галузь криміналістики, яка вивчає психологічні механізми злочинної поведінки, а також закономірності психічної діяльності сторін та учасників кримінального процесу. Криміналістична психологія використовується для підвищення ефективності виявлення, розслідування та попередження злочинів, тактики, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, також через профілювання злочинців та психологічного впливу в правоохоронній діяльності.

Ключові слова: криміналістика, психологія, безпека, ідеологія, політика, об'єкти технології, суб'єкти технології боротьби зі злочинністю.

Постановка проблеми. Істотним елементом технології боротьби зі злочинністю є криміналістична психологія, яку ми розуміємо як галузь юридичної психології, що застосовує наукові методи та принципи для виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, оцінювання поведінки злочинців, аналізу свідчень та розроблення профілів правопорушників. Вона поєднує знання із психології, кримінології та права для допомоги в судових провадженнях та слідчих процесах. Це дозволяє формувати концептуальні основи для розроблення криміналістичних технологій, стратегій, політики, ідеології, безпеки, а також спрямовує діяльність правоохоронних органів і суспільства загалом.

Використання психології у структурі технології боротьби зі злочинністю – важливий ресурс, що дозволить підвищити ефективність криміналістичного забезпечення діяльності щодо: загальної організації боротьби; попередження (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності. Оскільки злочинці стають усе більш винахідливими, технології, що застосовуються правоохоронними органами, повинні відповідати новим викликам у боротьбі зі злочинністю через використання відповідних інновацій для розв'язання проблем, що виникають у цій сфері та впливають на зміни в суспільстві.

Тож без відповідної криміналістичної психології це неможливо зробити, оскільки психологія є фундаментом, який об'єднує різні сфери знань, суспільні процеси. Вона має застосування не лише в медицині чи криміналістиці, але й у бізнесі, освіті, політиці та повсякденному житті. У такому ракурсі психологія може сприяти створенню комплексного підходу до протидії злочинності, забезпечуючи гармонію між технологічними, правовими та соціальними аспектами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку юридичної науки не створено належної моделі психології для технології боротьби зі злочинністю, оскільки не розкрито технологічну приро-

ду самої криміналістики як науки, недостатньо вивчено фундаментальні проблеми її загальної теорії, методології та історії. Але, незважаючи на зазначене, слід визнати незворотним процес становлення нової технологічної парадигми криміналістики [1; 2], глибоких концептуальних змін у змісті криміналістики, що призведе до оновлення змісту та основних наукових категорій, мети та цінностей криміналістичної наукової спільноти. Докладні дослідження технологічного процесу боротьби зі злочинністю дозволять більш чітко і грамотно забезпечити дотримання прав та інтересів людей, законності та правопорядку в суспільстві, оптимізувати юридичну практику (правотворчу, правозастосовну, судову тощо), спрямовану на ефективне виявлення, розслідування і попередження злочинів, усунення можливості ухвалення незаконних правових рішень.

Тому дослідження психології у структурі технології боротьби зі злочинністю є одним з актуальних завдань криміналістики та всього правознавства загалом.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою та завданням дослідження є постановка питання можливого визначення криміналістичної психології як структурного елемента технології боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання правоохоронних органів – боротьба зі злочинністю – складна системна протидія злочинності із застосуванням репресивних та нерепресивних засобів, що являє собою єдність трьох підсистем, як-от: 1) загальна організація боротьби зі злочинністю; 2) попередження (профілактика) злочинності; 3) правоохоронна діяльність [3].

Означене надає можливість структурувати предмет технології боротьби зі злочинністю за трьома вищевказаними базовими напрямками і взяти до уваги системно-структурний підхід [4], з огляду на який структуру криміналістичної технології мають становити такі елементи, як: суб'єкти та учасники технології боротьби зі

злочинністю; мета і результати технології боротьби зі злочинністю; об'єкти технології боротьби зі злочинністю; предмет технології боротьби зі злочинністю; знаряддя та засоби (інструментарій) технології боротьби зі злочинністю: криміналістична освіта; превентивні дії й операції технології боротьби зі злочинністю; криміналістична стратегія; криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика; криміналістична психологія; криміналістична ідеологія; криміналістична політика; криміналістична безпека; криміналістичний моніторинг.

Зважаючи на це, структура технології боротьби зі злочинністю – утворення поліструктурне, що включає, зокрема, логіко-філософську, просторову, функціональну, генетичну, тимчасову, стохастичну й інші структури [5]. Але їх неможливо вибудувати без відповідної психології, адже технологія боротьби зі злочинністю передбачає використання всієї сукупності юридично-криміналістичних засобів. Під криміналістичними засобами [6, с. 10], включеними до поняття «юридично-криміналістичні засоби», розуміються засоби в загальноживаному значенні – те, за допомогою чого здійснюється вплив на що-небудь, «предмет», «інструмент» забезпечення діяльності, що носить по відношенню до цієї самої діяльності зовнішній характер.

Відповідно, під юридично-криміналістичними засобами нами розуміються різні предмети та явища, за допомогою яких здійснюється юридична діяльність.

Під терміном «засоби» (за допомогою якого утворено поняття «юридично-криміналістичні засоби») ми також розуміємо й елементи технології боротьби зі злочинністю (об'єкт, предмет і суб'єкти, її інструментарій: безпеку, ідеологію, методіку, моніторинг, політику, психологію, стратегію, тактику, техніку). Побудована нами горизонтальна схема технології боротьби зі злочинністю відповідає філософському поняттю «структури», що дає можливість розглянути логіко-філософську структуру криміналістичної психології як одного з елементних складників технології боротьби зі злочинністю.

Йдучи шляхом від загального до менш загального, за вихідний пункт аналізу беремо усталене поняття – «юридична психологія». У науковій літературі юридична психологія визначається як прикладна галузь психології, що досліджує прояв і використання своєрідності психічних механізмів та закономірностей у сфері регульованих правом відносин.

Як і будь-яка інша система розгалуженого наукового знання, ця галузь складається з кількох розділів: правової, кримінальної, судової та пенітенціарної психології [7, с. 105–106; 8; 9].

Те, над чим ми працюємо, відноситься, цілком очевидно, до судової психології, що складається з двох частин – слідчої психології та психології судового розгляду. Наше дослідження має пряме відношення до першої частини.

Здавалося б, що так і можна було б назвати статтю – «Слідча психологія». Але тут постає питання, чому тільки слідча. Так, слідча практика – традиційний об'єкт психологічного вивчення та забезпечення. Юридична психологія, власне, й починалася, формувалася із судової психології для слідчих. Водночас давно й добре відомо, що досягнення психологів, знання з галузі психології життєво необхідні не лише слідчим, а й іншим посадовим особам органів правопорядку, які професійно здійснюють боротьбу зі злочинністю, і насамперед тим, хто перебуває на передніх рубежах – співробітникам органів, які здійснюють оперативно-розшукову

діяльність. Як і слідчі, вони також є головними замовниками та споживачами наукової продукції психологів. Саме у відповідь на потреби означених суб'єктів виникла й продовжує успішно розвиватися досліджувана найважливіша сфера прикладної психології. Однак слідство – лише одна з форм досудового розслідування в кримінальних провадженнях. Існує ще й дізнання.

Слідчі, дізнавачі, оперативні працівники різних відомств, структур та рівнів реалізують свої функції на стадії досудового розслідування. Вони здійснюють пошуково-пізнавальну діяльність ще до внесення інформації в ЄРДР, потім, з відкриттям кримінального провадження, тобто там, де знаходиться «передова битва» зі злочинністю за інформацію. Ось та сфера, в межах якої реалізуються насамперед криміналістичні наукові засоби, методи, методіки та технології, ось звідки бере свій початок практичне слідознавство чи практична криміналістична діяльність. На всіх своїх етапах вона гостро потребує психологічного забезпечення в реалізації методів психологічної природи, у використанні можливостей психологів під час розв'язання пошукових і пізнавальних завдань. Усе це дозволяє зробити висновок про те, що назва «Слідча психологія» неточно відображає зміст аналізованого розділу юридичної психології. Вважаємо, що правильно говорити про криміналістичну психологію як про інтегративну, узагальнювальну категорію, що охоплює як слідчу, так й інші види психології криміналістичного слідознавства в досудовому кримінальному процесі.

У нашому розумінні *криміналістична психологія* – це та частина юридичної психології, яка забезпечує своїми розробками, досягненнями, знаннями та можливостями пошуково-пізнавальну діяльність (слідознавчий аспект) на стадії досудового розслідування відповідних уповноважених на те законом посадових осіб правоохоронних органів та спецслужб, які професійно ведуть боротьбу зі злочинністю. Її *призначення* – допомагати практичним слідознавцям, юристам більш успішно виявляти та розкривати злочини, викривати винних, знімати підозру з помилково запідозрених осіб, які не причетні до злочинів.

Тому *сутність криміналістичної психології* полягає в тому, що це міждисциплінарна галузь, що поєднує криміналістику та психологію для аналізу поведінки злочинців, потерпілих/жертв, свідків і правоохоронців у межах кримінального провадження. Сутність своєю чергою визначає її *головну мету* – дослідження психологічних закономірностей злочинної поведінки, а також психічних процесів, які виникають у суб'єктів кримінального провадження (наприклад, слідчих, суддів, свідків, потерпілих, підозрюваних тощо) з метою підвищення ефективності їх криміналістичної діяльності.

Тож *основні завдання криміналістичної психології*: дослідження психологічних особливостей злочинців та мотивів їхньої поведінки; розроблення тактики слідчих і оперативно-розшукових дій; оптимізація методик проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій; психологічне забезпечення професійної діяльності правоохоронців.

Оголошені завдання можуть бути реалізовані шляхом створення та впровадження в зазначеній сфері практики *принципів, методів та рекомендацій*, заснованих на знанні психологічних закономірностей: по-перше, на знанні про поведінку носіїв кримінально-релевантної інформації (потерпілих, свідків, злочинців) в умовах вчинення злочинів та поза цими умовами; по-друге, на знанні про осіб, які організують та які здійснюють пошуково-пізнавальну діяльність у досудовому кримінальному процесі.

З огляду на це, визначаючи *предмет* дослідження криміналістичної психології, потрібно виходити із практично важливого принципу про доцільність об'єднання в наукових дослідженнях, адресованих пізнавальній практиці, відомостей про те, що пізнається, зі знаннями про те, як це робиться. Наприклад, у криміналістичній психології потрібно досліджувати матеріал, що відображає результати психолого-криміналістичного аналізу особистості та поведінки злочинців, і, крім того, розглядати це через методи та рекомендації щодо їх виявлення та викриття. Їх реалізація в одних випадках вимагає обов'язкової участі кваліфікованих фахівців – психологів (це, наприклад, стосується розроблення пошукового психологічного портрета злочинця, застосування поліграфа та гіпнозу під час опитування потерпілих, свідків, підозрюваних). Інша частина методів і рекомендацій розрахована на пряму дію, тобто на їх освоєння та самостійне застосування юристами, які практикують у сфері кримінального судочинства.

Тоді *об'єкт дослідження криміналістичної психології* можна буде визначити як психологічні явища та процеси, що супроводжують злочинну діяльність, розслідування злочинів і функціонування правоохоронної та судової системи. Отже, можна визначити такі основні *об'єкти дослідження криміналістичної психології*: 1) особа злочинця (психологічні особливості та типологія злочинців; мотиви та механізми злочинної поведінки; психологія серійних злочинців і рецидивістів; вплив психічних станів на вчинення злочину); 2) особа потерпілого (психологічні наслідки злочину для потерпілого; віктимна поведінка та фактори ризику; взаємодія потерпілого із правоохоронними органами); 3) особи свідків та їхня поведінка (психологічні механізми сприйняття та запам'ятовування подій; вплив емоційного стану на точність свідчень; фактори, що можуть спричинити спотворення інформації); 4) психологія діяльності правоохоронців (особливості прийняття рішень у стресових умовах; психологічний вплив у процесі допиту та слідчих дій; методи психологічної протидії маніпуляціям і брехні); 5) комунікативні процеси в кримінальному провадженні (психологічні аспекти огляду, допиту, обшуку, слідчого експерименту, очних ставок, провадження експертних досліджень тощо; психологія впливу на підозрюваного та обвинуваченого; використання невербальних комунікацій у криміналістиці).

Таким чином, *об'єктом криміналістичної психології є людина* в правозастосовному процесі, її психіка, поведінка і взаємодія в контексті злочинної діяльності та її виявлення, розслідування й попередження вже в контексті кримінальних правопорушень. Тоді *предмет дослідження криміналістичної психології* – це психологічні закономірності та механізми поведінки осіб, залучених до кримінального процесу, а також психологічні аспекти діяльності правоохоронних органів у сфері виявлення, розслідування та попередження злочинів.

Основні аспекти предмета криміналістичної психології знаходять своє вираження через: 1) психологічні особливості злочинної поведінки (мотивація та механізми формування злочинних намірів; психологічні типи злочинців; емоційно-вольові процеси під час вчинення злочину); 2) психологію потерпілого, жертви (взаємодія злочинця та потерпілого; віктимологічна поведінка та її фактори; наслідки злочину для психіки потерпілого); 3) психологічні особливості свідків (процеси сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій; фактори, що впливають на точність свідчень; методи оцінювання достовірності показань); 4) психологія правоохоронної

діяльності (психологічні аспекти розслідування злочинів; взаємодія слідчого, прокурора, адвоката та судді; психологічний вплив під час допиту та інших слідчих дій; професійні стреси та методи їх подолання); 5) методи психологічного аналізу в криміналістиці (поліграфні дослідження; аналіз мови, жестів та міміки підозрюваних; психологічні методи профілювання злочинців).

Криміналістична психологія досліджує ці аспекти, щоб підвищити ефективність виявлення, розслідування та попередження злочинів, оптимізувати діяльність правоохоронців і забезпечити справедливість правосуддя.

Наприклад, криміналістична психологія використовує широкий спектр *методів* для дослідження психологічних аспектів злочинної діяльності, поведінки учасників кримінального процесу та ефективності правоохоронної діяльності а саме: *теоретичних* (аналіз та синтез, порівняння, моделювання); *емпіричних* (спостереження, експеримент, опитування (анкетування, тестування, інтерв'ю), контент-аналіз); *психодіагностичних* (поліграфні дослідження (детектор брехні), проєктивні методики, методи аналізу міміки, жестів і голосу, психологічного впливу (когнітивне інтерв'ю, методи маніпуляції та психологічного тиску, гіпноз та психолінгвістичний аналіз); *статистичних* (математичне оброблення даних, кореляційний аналіз). Методи криміналістичної психології дозволяють глибше розуміти мотивацію злочинців, оцінювати достовірність свідчень та підвищувати ефективність слідчих і судових процесів.

Також криміналістична психологія базується на певних наукових *принципах*, що забезпечують її ефективність у дослідженні психологічних аспектів злочинної поведінки та процесу розслідування злочинів, як-от: принцип науковості; принцип об'єктивності; принцип законності; принцип комплексності; принцип індивідуального підходу; принцип системності; принцип конфіденційності; принцип практичної спрямованості тощо. Ці принципи забезпечують наукову обґрунтованість, законність і ефективність криміналістичної психології в правоохоронній діяльності.

Завдяки своїм *методам та принципам* криміналістична психологія дозволяє: глибше розуміти мотиви, емоції та поведінку злочинців; забезпечувати достовірність свідчень шляхом аналізу психологічного стану свідків і потерпілих; оптимізувати роботу слідчих через психологічно обґрунтовані тактики допиту та профілювання; підвищувати професійну компетентність правоохоронців через розвиток стресостійкості, комунікативних навичок і навичок психологічного впливу; формувати ефективні стратегії запобігання злочинам з огляду на соціально-психологічні фактори.

Зазначене дозволяє використовувати положення криміналістичної психології в технологіях розслідування окремих видів та груп злочинів. Так, криміналістична психологія є важливим складником криміналістичних технологій, які включають: 1) психологічне профілювання злочинців: аналіз поведінкових особливостей злочинця для його ідентифікації; застосування когнітивно-поведінкових моделей для прогнозування наступних дій злочинця; 2) інноваційні методи слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад, під час допиту це: аналіз мови тіла, мікроемоцій та невербальної поведінки; використання когнітивного інтерв'ю для підвищення достовірності показань; використання поліграфа як додаткового інструменту перевірки правдивості; 3) психологічний аналіз місця події/злочину: визначення психологічного типу злочинця за слідами його діяльності; оцінювання рівня агресії, мо-

тивації та емоційного стану під час вчинення злочину; 4) психологічна підтримка працівників правоохоронних органів: використання психологічних тренінгів та симуляцій віртуальної реальності для покращення навичок спілкування і допиту; зниження впливу стресу та професійного вигорання; розвиток навичок швидкого прийняття рішень в екстремальних ситуаціях тощо.

Отже, криміналістична психологія є важливим структурним елементом технології боротьби зі злочинністю, оскільки вона забезпечує розуміння психологічних механізмів злочинної поведінки, методів слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, профілювання правопорушників і розроблення ефективних тактичних прийомів та методик у кримінальному процесі.

Висновки. Криміналістична психологія – це психологія виявлення, розслідування та попередження злочинів.

Використання криміналістичної психології в структурі технології боротьби зі злочинністю – важливий ресурс, що дозволить підвищити ефективність криміналістичного забезпечення діяльності щодо: загальної організації боротьби; попередження (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності, оскільки психологія є фундаментом, який об'єднує різні аспекти

боротьби зі злочинністю, створюючи цілісну систему взаємодії між криміналістикою, оперативно-розшуковою та слідчою, прокурорською, пенітенціарною діяльністю, експертологією, адвокатологією, судочинством та профілактикою правопорушень.

У структурі криміналістичної науки психологія виконує інтегративну функцію, поєднуючи теоретичні знання та практичні технології для забезпечення ефективної протидії злочинності. Її роль особливо важлива в сучасних умовах, коли традиційні методи розслідувань доповнюються когнітивними технологіями, поведінковим аналізом і штучним інтелектом. У такому ракурсі криміналістична психологія може сприяти створенню комплексного підходу до протидії злочинності, забезпечуючи гармонію між технологічними, правовими та соціальними аспектами.

Означене дозволяє визначити відповідну роль психології в компонентах технології боротьби зі злочинністю – криміналістична психологія відіграє ключову роль у підвищенні ефективності правоохоронної діяльності та є важливим елементом сучасних технологій боротьби зі злочинністю. Її використання сприяє глибшому розумінню мотивів злочинців, удосконаленню методик розслідування та забезпеченню психологічної підготовки правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Комісарчук Р.В. Технологічна парадигма криміналістики. *Юридичний науковий електронний журнал «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 2. С. 335–337.
2. Комісарчук Р.В. Технологічна функція криміналістики. *Юридичний науковий електронний журнал «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 4. С. 154–158.
3. Поняття і зміст боротьби зі злочинністю. URL: <http://pravodom.com/kriminologija/8/188-ponyattya-i-zmist-borotbi-zi-zlochinnistyu> (дата звернення: 06.03.2025).
4. Колотуха О.В. Системно-структурний підхід. *Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник)*. URL: <https://geohub.org.ua/node/2438> (дата звернення: 06.03.2025).
5. Комісарчук Р.В. Логіко-філософська структура технології боротьби зі злочинністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2024. № 7. С. 99–103. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc71/21.pdf> (дата звернення: 06.03.2025).
6. Пряхін Є.В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.
7. Кацавець Р.С. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2017. 109 с.
8. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.
9. Гарькавець С.О. Юридична психологія: словник-довідник. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7122a581-6d5b-40b4-82c9-004391992c42/content> (дата звернення: 06.03.2025).

References

1. Komisarchuk, R.V. (2028). Tekhnolohichna paradyhma kryminalistyky [Technological paradigm of forensics]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal «Porivnyal'no-analitychne pravo»*, 2, 335–337 [in Ukrainian].
2. Komisarchuk, R.V. (2028). Tekhnolohichna funktsiya kryminalistyky [Technological function of forensics]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal «Porivnyal'no-analitychne pravo»*, 4, 154–158 [in Ukrainian].
3. Ponyattya i zmist borot'by zi zlochynnistyu [The concept and content of the fight against crime]. Retrieved from: <http://pravodom.com/kriminologija/8/188-ponyattya-i-zmist-borotbi-zi-zlochinnistyu> (data zvernennya: 06.03.2025) [in Ukrainian].
4. Kolotukha, O.V. Systemno-strukturnyy pidkhid. *Sportyvnyy turyzm ta aktyvna rekreatsiya: heohrafiya, systematyzatsiya, praktyka (slovyk-dovidnyk)* [System-structural approach. Sports tourism and active recreation: geography, systematization, practice (dictionary-reference)]. Retrieved from: <https://geohub.org.ua/node/2438> (data zvernennya: 06.03.2025) [in Ukrainian].
5. Komisarchuk, R.V. (2024). Lohiko-filosofs'ka struktura tekhnolohiyi borot'by zi zlochynnistyu [Logical-philosophical structure of crime-fighting technology]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Yurysprudentsiya"*, 7, 99–103. Retrieved from: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc71/21.pdf> (data zvernennya: 06.03.2025) [in Ukrainian].
6. Pryakhin, YE. V. (2022). *Kryminalistychni zasoby ta metody rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen'* [Forensic tools and methods of investigating criminal offenses] : navch. posib. L'viv : L'vivs'kyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
7. Katsavets, R. (2017). *Yurydychna psykholohiya* [Legal psychology]: navch. posib. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

8. Konovalova, V. O., & Shepit'ko, V. YU. (2008). *Yurydychna psykholohiya [Legal psychology]* : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. KH.: Pravo. [in Ukrainian].
9. Har'kavets', S. O. (2021). *Yurydychna psykholohiya [Legal psychology]*: slovnyk-dovidnyk. Syevyerodonets'k: vyd-vo SNU im. V. Dalya. Retrieved from: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/4108> (data zvernennya: 06.03.2025) [in Ukrainian].

Komisarchuk Ruslan,

Candidate of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

**FORENSIC PSYCHOLOGY AS A STRUCTURAL ELEMENT OF CRIME FIGHTING
TECHNOLOGY (INVITATION TO DISCUSSION)**

The article defines one of the structural elements of the technology of combating crime – forensic psychology, which we understand as a branch of forensics that studies the psychological mechanisms of criminal behavior, as well as the patterns of mental activity of the parties and participants in the criminal process. Forensic psychology is used to increase the effectiveness of detecting, investigating and preventing crimes, tactics, investigative (search) actions and covert investigative (search) actions, also through profiling criminals and psychological influence in law enforcement activities.

The use of forensic psychology in the structure of the technology of combating crime is an important resource that will allow to increase the effectiveness of forensic support activities regarding the general organization of the fight; prevention (prevention) of crime; law enforcement activities, since psychology is the foundation that unites various aspects of the fight against crime, creating a holistic system of interaction between criminalistics, operational-search and investigative, prosecutorial, penitentiary activities, expert studies, advocacy, judicial proceedings and prevention of offenses.

In the structure of forensic science, psychology performs an integrative function, combining theoretical knowledge and practical technologies to ensure effective counteraction to crime. Its role is especially important in modern conditions, when traditional methods of investigation are supplemented by cognitive technologies, behavioral analysis and artificial intelligence.

In this perspective, forensic psychology can contribute to the creation of a comprehensive approach to combating crime, ensuring harmony between technological, legal and social aspects.

Key words: *forensics, psychology, security, ideology, politics, strategy, objects of technology, subjects of crime-fighting technology.*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

УДК 351.74: 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-16>

Коломоєць Олександр Дмитрович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2129-9374>

Головков Олександр Миколайович,

кандидат юридичних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>

Олексієнко Сергій Васильович,

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9150-8329>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВИХ ПРАВИЛ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН

У статті розглянуто актуальні проблеми на шляху ефективної протидії незаконному використанню безпілотних повітряних суден в Україні. Акцентовано увагу на революційних змінах, запроваджених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню», який створює правову основу для використання безпілотних повітряних суден, уточнює термінологію, розширює повноваження правоохоронних органів і впроваджує механізми нейтралізації загроз, пов'язаних із незаконною експлуатацією дронів. Розглянуто ключові новації закону, зокрема впровадження понять «дистанційний пілот» і «безпілотна авіаційна система», визначення меж відповідальності операторів безпілотних повітряних суден. Зазначено, що

реалізація положень закону стикається з низкою проблем, серед яких: відсутність підзаконних актів, що деталізують процедури застосування норм, нестача спеціальних технічних засобів для протидії незаконному використанню безпілотних повітряних суден, недостатня підготовка поліцейських до виконання нових завдань, а також неузгодженість положень закону з Кодексом України про адміністративні правопорушення. Наголошено на необхідності створення спеціалізованих поліцейських підрозділів, уповноважених протидіяти незаконній експлуатації безпілотних повітряних суден, а також розширення навчальних програм курсів підвищення кваліфікації, які проходять поліцейські. Зроблено висновок, що сучасні зміни в законодавстві значно підвищують ефективність регулювання використання повітряного простору, але потребують удосконалення для повної реалізації їх потенціалу.

Ключові слова: безпілотне повітряне судно, експлуатант безпілотного повітряного судна, протидія незаконному використанню безпілотних повітряних суден, Національна поліція, повноваження поліції, адміністративна відповідальність.

Постановка проблеми. Питання протидії незаконному використанню безпілотних повітряних суден уже тривалий час вимагають комплексного розв'язання. Перші спроби привернути увагу до означеної проблеми з'явилися в навчально-методичних виданнях, автори яких наголошували на необхідності надання права правоохоронним органам припиняти діяльність несанкціонованих безпілотних літальних апаратів у повітряному просторі з метою захисту життя, здоров'я і майна громадян, а також під час проведення масових заходів, слідчих, оперативно-розшукових чи негласних слідчих дій [1, с. 47]. Пізніше зазначена ідея лягла в основу розроблених МВС і внесених на розгляд Верховної Ради України законопроектів: «Щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню» реєстр. № 8185 та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден» реєстр. № 8186.

Зазначені законодавчі ініціативи, на думку їх авторів, мали сформувати єдиний підхід до використання спеціальних засобів поліцейськими, військовослужбовцями Національної гвардії та співробітниками СБУ, запобігти незаконному застосуванню безпілотних літальних апаратів, а також визначити відповідальність за порушення правил і порядку використання повітряного простору України експлуатантами. Однак якщо роботу над законопроектом № 8185 було доведено до належного результату у вигляді прийняття відповідного закону [2], інша пропозиція, яка мала встановити адміністративну відповідальність за порушення правил і порядку використання повітряного простору, та закріпити за Національною поліцією України право розглядати справи про такі адміністративні правопорушення [3], з травня 2023 р. знаходиться «на паузі». Це унеможливує ефективне реагування поліції на порушення правил і порядку використання повітряного простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження переважно зосереджені на тактичних аспектах використання безпілотних літальних апаратів Національною поліцією України та іншими правоохоронними органами в їх правоохоронній діяльності, тоді як питанням забезпечення комплексного регулювання цієї сфери та створення ефективних механізмів притягнення до відповідальності порушників правил використання повітряного простору не приділяється належної уваги [4; 5; 6; 7; 8]. Процес розроблення підзаконних актів, спрямованих на усунення прогалин у правозастосуванні, фактично зупинився і не викликає

інтересу серед науковців. Відповідно, питання підготовки співробітників правоохоронних органів до реалізації нових повноважень також не стали пріоритетними.

Мета дослідження полягає в аналізі регуляторного впливу змін у законодавстві щодо використання безпілотних повітряних суден на обсяг, характер та реалізацію повноважень Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню» (далі – Закон № 3232-IX) [2] став революційним проривом у сфері правового регулювання порядку експлуатації безпілотних повітряних суден (далі – БПС). Внесені ним зміни до Повітряного кодексу України уточнили термінологію та визначили ключові поняття, пов'язані з БПС, зокрема:

- запроваджено визначення «безпілотна авіаційна система», яка включає як сам безпілотник, так і обладнання для дистанційного керування;
- визначено роль дистанційного пілота, окреслено його права та межі відповідальності;
- визначено перелік обладнання для дистанційного керування БПС, що забезпечує безпеку їх експлуатації;
- закріплено заходи щодо припинення порушень порядку використання повітряного простору, зокрема, дозволено нейтралізацію загроз, пов'язаних із незаконною експлуатацією БПС, шляхом пошкодження або знищення літальних апаратів за певних умов.

У частині забезпечення громадської безпеки та протидії правопорушенням Закон № 3232-IX розширив повноваження органів, до компетенції яких входить нейтралізація загроз громадській безпеці й порядку, особам та майну, що виникають у зв'язку з експлуатацією безпілотного повітряного судна або безпіотної авіаційної системи (Національної поліції, Служби безпеки України, Національної гвардії), дозволяючи: використання БПС для підтримання громадського порядку та протидії правопорушенням; примусове припинення польотів БПС у випадках загрози життю, здоров'ю людей чи критичним об'єктам інфраструктури.

У нас є всі підстави вважати, що реалізація зазначених повноважень має посилити можливості правоохоронців у реагуванні на правопорушення, пов'язані з використанням повітряного простору, а також згодом зменшити кількість таких правопорушень.

Також Закон № 3232-IX конкретизує порядок охорони повітряного простору над прикордонною смугою та важливими державними об'єктами. Відтепер дозволено здійснювати польоти БПС лише за згодою компетентних органів, що має ускладнити використання БПС для диверсій чи інших незаконних дій.

До позитивних новел Закону № 3232-ІХ слід віднести й те, що Національна поліція отримала право застосовувати засоби для виявлення, нейтралізації та примусового припинення польотів БПС. А окремі положення передбачають притягнення до відповідальності за порушення правил використання повітряного простору, що стимулює дотримання встановлених норм і забезпечує контрольованість діяльності операторів БПС.

Однак, як часто буває, нові повноваження, передбачені законом, не можуть бути повною мірою реалізовані через відсутність чітко визначених механізмів їх практичного застосування. Особливо це стосується притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які порушують установлені правила використання повітряного простору. Така ситуація зумовлена браком відповідних норм у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), що значно ускладнює процес накладення адміністративних санкцій та забезпечення невідворотності відповідальності.

Мають місце й інші проблеми, про які слід зазначити детальніше.

Частину першу статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» було доповнено пунктом 48 такого змісту: «вживає заходів для запобігання, виявлення та припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден над визначеною територією чи об'єктом зі спеціальним режимом або над місцем здійснення спеціального поліцейського контролю, проведення операцій із припинення правопорушення» [9]. Подібне формулювання було інтегровано й до Положення про Національну поліцію [10]. Проте ні законодавчі акти, ні відомчі інструкції МВС і Національної поліції не містять визначення «операцій із припинення правопорушення» або їх переліку.

Припинення поліцією правопорушень може відбуватись як під час проведення спеціальної поліцейської операції з припинення масових заворушень, так і під час типового поліцейського заходу адміністративного припинення. Концепція спеціальної поліцейської операції передбачає комплекс скоординованих дій органів поліції, спрямованих на нейтралізацію значних загроз, запобігання масовим правопорушенням чи забезпечення громадської безпеки в умовах складної оперативної обстановки (наприклад, під час надзвичайних подій, стихійного лиха тощо), що включає підготовку, залучення значних ресурсів і застосування спеціальних засобів чи методів. Своєю чергою захід адміністративного припинення є точковою дією оперативного рівня, спрямованою на негайне припинення порушення правопорядку чи законності, він виконується в рамках звичайної адміністративної процедури без масштабного планування чи застосування додаткових сил та заходів. Однак норма закону сформульована таким чином, що надає співробітникам Національної поліції право примусово приземлювати будь-яке БПС, яке перебуває в повітряному просторі над місцевістю, де здійснюється припинення правопорушення.

В умовах воєнного стану та суцільної заборони цивільним користувачам використовувати вітчизняний повітряний простір ці положення не випадають зі стрункої логіки, однак слід одразу уточнити, що вищенаведені новели Закону України «Про Національну поліцію» не прив'язані до воєнного стану, й після його припинення ці повноваження за поліцейськими залишаться. Щоб усунути можливість для зловживань, законодавець має або уточнити види «операцій із припинення правопо-

рушення», або переформулювати норму таким чином, щоб уникнути її довільного тлумачення.

Практичні аспекти запобігання, виявлення та припинення поліцією порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден стикаються з певними організаційно-технічними проблемами. Зокрема, поліції надано право застосовувати «засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі для перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем» (п. 14 ч. 3 ст. 45 ЗУ «Про Національну поліцію») [9]. Однак спеціального підрозділу у структурі Національної поліції, який би спеціалізувався на боротьбі з порушеннями порядку та правил використання повітряного простору, досі не створено. Мобільні вогневі групи, в обов'язки яких раніше входило виявлення та знешкодження безпілотників, показали низьку ефективність роботи. Деякі обласні ГУНП від цієї практики вже відмовились. Контроль за безпекою повітряного простору можна було б доручити патрульній поліції, яка відповідає за публічний порядок і безпеку, проте наряди патрульної поліції не забезпечені технічними засобами для перехоплення чи безпечного знешкодження БПС.

Варто зазначити, що антидронові рушниці (сіткмети, переносні лазерні комплекси тощо), по-перше, мають високу вартість, по-друге, зараз дуже потрібні на фронті [11; 12], тому оснащення ними нарядів патрульної поліції ще довго буде залишатися нездійсненою мрією. Однак уже зараз можна розробити та запровадити інструкцію стосовно порядку дій поліцейського в разі виявлення в повітрі малорозмірного БПС. Як слушно зазначає І.В. Романенко, примусове припинення польотів БПС, на відміну від, наприклад, такого заходу примусу, як зупинка транспортного засобу, не має конкретного переліку підстав [13, с. 76]. Поліцейському легко кваліфікувати дії експлуатанта БПС як правопорушення, якщо політ БПС виявлено над обласними центрами, над м. Києвом та в межах 15 км від його адміністративної границі, адже в цих та деяких інших зонах проведення польотів БПС заборонено й дозволу на політ у цивільного експлуатанта БПС точно не може бути. Проте в інших випадках ухвалення однозначного рішення може викликати певні труднощі.

Реалізація повноважень примусового припинення польоту БПС шляхом його пошкодження чи знищення, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що таке судно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського (п. 8 ч. 4 ст. 46 ЗУ «Про Національну поліцію») [9], також стикається з певними перешкодами. Ще до прийняття Закону № 3232-ІХ поліція використовувала табельну зброю для знищення російських дронів. Наприклад, у жовтні 2022 року троє озброєних автоматами поліцейських збили над Києвом дрон-камікадзе Shahed [14]. Однак такі випадки не набули системного характеру.

Значний досвід ураження зі стрілецької зброї ударних та розвідувальних дронів мають бійці Об'єднаної штурмової бригади Національної поліції «Лють». Діючи на відкритій місцевості та використовуючи узагальнені теоретичні напрацювання учасників АТО (ООС) [15, с. 14–21], вони здатні ефективно знищувати дро-

ни. Бійці полку поліції «Цунамі» «чистять» небо над Україною, використовуючи сучасні технічні засоби іноземного та українського виробництва для виявлення та перехоплення ворожих дронів [16]. Однак тактичні можливості підрозділів патрульної поліції під час здійснення їх діяльності з охорони публічного порядку, на нашу думку, не відповідають викликам часу. Для того щоб навчитися точно вражати малорозмірні БПС із табельної зброї в умовах міської забудови й не завдати при цьому шкоди майну й здоров'ю громадян, поліцейський повинен пройти відповідну підготовку (курси підвищення кваліфікації).

Незважаючи на закриття повітряного простору України [17] й попередження СБУ, що всі не дозволені польоти безпілотних літальних апаратів будуть вважатись шпигунством та диверсійною роботою на користь ворога, окремі особи продовжують ігнорувати встановлені заборони [18; 19; 20]. Поки що поліцейським вдається виявляти та затримувати операторів незаконно запущених у повітря БПС. Іноді для приземлення БПС залучаються фахівці з підрозділів ЗСУ. Однак в умовах різкої зміни оперативної обстановки може виникнути ситуація, коли треба буде діяти рішуче й застосування вогнепальної зброї стане єдиним виходом. От тоді в на-

годі стануть знання, отримані поліцейським на курсах підвищення кваліфікації.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що запроваджені Законом № 3232-IX зміни значно покращують регулювання використання БПС, особливо в умовах сучасних загроз громадській безпеці та обороні.

Закон створює правовий базис використання БПС і впроваджує механізми відповідальності за порушення правил використання повітряного простору. Водночас реалізація його положень потребує: подальшого розроблення підзаконних актів; забезпечення відповідного технічного оснащення правоохоронних органів; розроблення навчально-методичного забезпечення і проведення курсів підвищення кваліфікації для співробітників Національної поліції та військовослужбовців Національної гвардії України.

Перспективними напрямками подальших розвідок з означеної проблематики можуть стати спроби більш чіткого окреслення суб'єктного складу правопорушення, передбаченого ч. 5. ст. 111 КУпАП. Адже натепер це єдина стаття КУпАП, за якою можливо притягнути до адміністративної відповідальності експлуатанта БПС за порушення порядку та правил використання повітряного простору України.

Список використаних джерел

1. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А.А. Савковський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 72 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню : Закон України від 13 липня 2023 р. № 3232-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 84. Ст. 307.
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден : Проект Закону України від 07.11.2022 р. № 8186. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8186&conv=9> (дата звернення: 22.01.2025).
4. Батраченко Т.С., Розгон О.Г., Єфімова І.В. Ефективність застосування безпілотних літальних апаратів для фото- та відеозапису в діяльності Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 486–488. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/113> (дата звернення: 22.01.2025).
5. Єфімова І.В., Розгон О.Г. Використання безпілотних літальних апаратів у оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 407–410. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/98> (дата звернення: 22.01.2025).
6. Мовчан А.В., Мовчан М.А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 104–110.
7. Тичина Д.М., Антошук А.О., Перцев Р.В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 78, Ч. 2. С. 291–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46> (дата звернення: 23.01.2025).
8. Шевченко Т.В., Власенко І.В., Котелюх М.О. Аналіз використання безпілотних літальних апаратів у службово-бойовій діяльності Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 459–465. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.56> (дата звернення: 23.01.2025).
9. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
10. Про внесення змін до пункту 4 Положення про Національну поліцію : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2023 р. № 1187. *Офіційний вісник України*. 2023. № 103. Ст. 6168.
11. Військові почали використовувати антидроновий комплекс EDM4S. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/vijskovirochaly-vykorystovuvaty-antydronovi-kompleks-edm4s/> (дата звернення: 23.01.2025).
12. Українські розробники представили інноваційну дешеву систему перехоплення ворожих дронів. URL: <https://noworries.news/ukrayinski-rozrobnyky-predstavly-innovacijnu-deshevu-systemu-perehoplennya-vorozhyh-droniv/> (дата звернення: 24.01.2025).
13. Романенко І.В. Особливості правового регулювання застосування безпілотних повітряних суден як заходу адміністративного примусу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Т. 35 (74) № 4. С. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.4/13> (дата звернення: 24.01.2025).
14. Поліція показала, як збивала дрон-камікадзе над Києвом з автоматів. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/politsija-pokazala-jak-zbivala-dron-kamikadze-nad-kijevom-iz-avtomativ-video-1631278.html> (дата звернення: 24.01.2025).
15. Боротьба з безпілотними літальними апаратами: методичні рекомендації (за досвідом проведення ООС (раніше АТО). Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних сил України спільно з Головним управлінням підготовки Збройних сил України, 2019. 44 с.

16. Мисливці на дрони полку поліції «Цунамі» «чистять» небо над Донеччиною. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1094714112266801> (дата звернення: 25.01.2025).
17. Оголошення про закриття повітряного простору України від 24.02.2022 р. Державне підприємство обслуговування повітряного руху України. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=772> (дата звернення: 25.01.2025).
18. Правоохоронці виявили у Дрогобицькому районі двох підлітків, які запускали дрон. URL: <https://www.lmn.in.ua/pravoookhorontsi-vyavyly-u-drohobytskomu-raioni-dvokh-pidlitkiv-iaki-zapuskaly-dron/> (дата звернення: 25.01.2025).
19. Невідомий дрон поблизу Чутівського суду. URL: <https://mediadokaz.pl.ua/2022/09/12/nevidomij-dron-poblizu-chutivskogo-sudu/> (дата звернення: 26.01.2025).
20. Запускати дрони під час воєнного стану цивільним заборонено. URL: <https://tmcinfo.com.ua/zapuskaty-drony-pid-chas-voiennoho-stanu-tsyvilnym-zaboroneno/> (дата звернення: 26.01.2025).

References

1. Osoblyvosti zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ orhanamy ta pidrozdilamy politsii (2022). [Features of the use of unmanned aerial vehicles by police agencies and units]: metod. rek. / A.A. Sakovskyi, S.M. Naumenko, S.I. Kravchenko, I.M. Yefimenko ta in. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. 72 s. [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zastosuvannya pravookhoronnymy orhanamy bezpilotnykh povitrianykh suden ta protydii yikh nezakonnomu vykorystanniu [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the use of unmanned aerial vehicles by law enforcement agencies and countering their illegal use]: Zakon Ukrainy vid 13 lypnia 2023 r. № 3232-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2023. № 84. St. 307. [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo vstanovlennia vidpovidalnosti za porushennia poriadku ta pravyl vykorystannia povitrianoho prostoru Ukrainy ekspluatantamy bezpilotnykh povitrianykh suden [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding the establishment of liability for violation of the procedure and rules for the use of Ukrainian airspace by operators of unmanned aircraft]: Proekt Zakonu Ukrainy vid 07.11.2022 r. № 8186. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8186&conv=9> (data zvernennia: 22.01.2025) [in Ukrainian].
4. Batrachenko, T.S., Rozghon, O.H., & Yefimova, I.V. (2024). Efektyvnist zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia foto- ta videozapsy v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [The effectiveness of the use of unmanned aerial vehicles for photo and video recording in the activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 1. S. 486–488. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/113> (data zvernennia: 22.01.2025) [in Ukrainian].
5. Yefimova, I.V., & Rozghon, O.H. (2024). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u operatyvno-rozshukovii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [The use of unmanned aerial vehicles in the operational and investigative activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 7. S. 407–410. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/98> (data zvernennia: 22.01.2025) [in Ukrainian].
6. Movchan, A.V., & Movchan, M.A. (2020). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [The use of unmanned aerial vehicles in law enforcement activities]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vypusk 3 (9). S. 104–110. [in Ukrainian].
7. Tychyna, D.M., Antoshchuk, A.O., & Pertsev, R.V. (2023). Kryminalistychnе zabezpechennia vykorystannia bezpilotnoho litalnoho aparatu (dronu) u dosudovomu rozsliduvanni [Forensic support for the use of unmanned aerial vehicles (drones) in pre-trial investigations]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya PRAVO*. Vyp. 78, Ch. 2. S. 291–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.46> (data zvernennia: 23.01.2025) [in Ukrainian].
8. Shevchenko, T.V., Vlasenko, I.V., & Koteliukh, M.O. (2023). Analiz vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u sluzhbovo-boiovii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Analysis of the use of unmanned aerial vehicles in the service and combat activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi biuletен*. Vyp. 29. S. 459–465. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.56> (data zvernennia: 23.01.2025) [in Ukrainian].
9. Pro Natsionalnu politsiiu (2015). [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 40–41. St. 379. [in Ukrainian].
10. Pro vnesennia zmin do punktu 4 Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu (2023). [On amendments to paragraph 4 of the Regulations on the National Police]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.11.2023 r. № 1187. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 103. St. 6168. [in Ukrainian].
11. Viiskovi pochaly vykorystovuvaty antydronovi kompleks EDM4S [The military began using the EDM4S anti-drone complex]. Retrieved from: <https://mil.in.ua/uk/news/viiskovi-pochaly-vykorystovuvaty-antydronovi-kompleks-edm4s/> (data zvernennia: 23.01.2025) [in Ukrainian].
12. Ukrainski rozrobnyky predstavlyly innovatsiinu deshevu systemu perekhoplennia vorozhykh droniv [Ukrainian developers have presented an innovative, cheap system for intercepting enemy drones]. Retrieved from: <https://noworries.news/ukrayinski-rozrobnyky-predstavlyly-innovatsiynu-deshevu-systemu-perekhoplennya-vorozhykh-droniv/> (data zvernennia: 24.01.2025) [in Ukrainian].
13. Romanenko, I.V. (2024). Osoblyvosti pravovoho rehulivannia zastosuvannya bezpilotnykh povitrianykh suden yak zakhodu administratyvnogo prymusu [Peculiarities of legal regulation of the use of unmanned aircraft as a measure of administrative coercion]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*. T. 35 (74) № 4. S. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.4/13> (data zvernennia: 24.01.2025) [in Ukrainian].
14. Politsiia pokazala, yak zbyvala dron-kamikadze nad Kyievom z avtomativ. Video [Police showed how they shot down a suicide drone over Kyiv with machine guns. Video]. Retrieved from: <https://gordonua.com/ukr/news/war/politsiya-pokazala-jak-zbivala-dron-kamikadze-nad-kijevom-iz-avtomativ-video-1631278.html> (data zvernennia: 24.01.2025) [in Ukrainian].
15. Borotba z bezpilotnymi litalnymi aparatamy: metodychni rekomendatsii (za dosvidom provedennia OOS (ranishe ATO) (2019). [Combating unmanned aerial vehicles: methodological recommendations (based on the experience of conducting the

Joint Operational Operation (formerly the ATO)]. Tsentr operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroinykh syl Ukrainy spilno z Holovnym upravlinniam pidhotovky Zbroinykh syl Ukrainy. 44 s. [in Ukrainian].

16. Myslyvtisi na drony polku politsii "Tsunami" "chystiat" nebo nad Donechchynoiu [Drone hunters of the Tsunami police regiment are "cleaning" the sky over the Donetsk region]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/watch/?v=1094714112266801> (data zvernennia: 25.01.2025) [in Ukrainian].

17. Oholoshennia pro zakryttia povitrianoho prostoru Ukrainy vid 24.02.2022 r. Derzhavne pidpriemstvo obsluhovuvannia povitrianoho rukhu Ukrainy [Announcement on the closure of Ukrainian airspace from 24.02.2022 State Air Traffic Services Enterprise of Ukraine]. Retrieved from: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=772> (data zvernennia: 25.01.2025) [in Ukrainian].

18. Pravookhorontsi vyviavlyu u Drohobyskomu raioni dvokh pidlitkiv, yaki zapuskaly dron [Law enforcement officers found two teenagers in Drohobych district who were launching a drone]. Retrieved from: <https://www.lmn.in.ua/pravookhorontsi-vyviavlyu-u-drohobyskomu-raioni-dvokh-pidlitkiv-iaki-zapuskaly-dron/> (data zvernennia: 25.01.2025) [in Ukrainian].

19. Nevidomyi dron poblyzu Chutivskoho sudu [Unknown drone near Chutivskyi court]. Retrieved from: <https://mediadokaz.pl.ua/2022/09/12/nevidomij-dron-poblizu-chutivskogo-sudu/> (data zvernennia: 26.01.2025) [in Ukrainian].

20. Zapuskaty drony pid chas voiennoho stanu tsyvilnym zaboroneno [Civilians are prohibited from launching drones during martial law]. Retrieved from: <https://tmcinfo.com.ua/zapuskaty-drony-pid-chas-voiennoho-stanu-tsyvilnym-zaboroneno/> (data zvernennia: 26.01.2025) [in Ukrainian].

Kolomoiets Oleksandr,

Candidate of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2129-9374>

Holovkov Oleksandr,

Candidate of Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>

Oleksienko Serhiy,

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9150-8329>

FEATURES OF THE EXERCISE OF THE POWERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE NEW RULES FOR THE USE OF UNMANNED AIRCRAFT

The article examines current issues in effectively countering the illegal use of unmanned aerial vehicles in Ukraine. The author focuses on the revolutionary changes introduced by the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Use of Unmanned Aerial Vehicles by Law Enforcement Agencies and Countering Their Illegal Use," which creates a legal basis for the use of unmanned aerial vehicles, clarifies terminology, expands the powers of law enforcement agencies, and introduces mechanisms for neutralizing threats associated with the illegal operation of drones. The key innovations of the law are considered, in particular, the introduction of the concepts of "remote pilot" and "unmanned aviation system," and the definition of the limits of liability of unmanned aerial vehicle operators. It is noted that the implementation of the provisions of the law faces a number of problems, including: the lack of by-laws detailing the procedures for applying the norms, the lack of special technical means to counteract the illegal use of unmanned aircraft, insufficient training of police officers to perform new tasks, as well as the inconsistency of the provisions of the law with the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The need to create specialized police units authorized to counteract the illegal operation of unmanned aircraft is emphasized, as well as the expansion of training programs for police officers. It is concluded that modern changes in legislation significantly increase the effectiveness of airspace regulation, but require improvement to fully realize their potential.

Key words: unmanned aircraft, unmanned aircraft operator, counteraction to the illegal use of unmanned aircraft, National Police, powers, administrative responsibility.

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-17>**Негребецький Владислав Валерійович,**

кандидат юридичних наук, доцент

(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків)ORCID: orcid.org/0000-0003-0478-6533

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті висвітлено можливості й роль цифровізації кримінального судочинства в Україні. Розглянуто досвід реформ цифрового правосуддя Великої Британії на основі концепції онлайн-судів та відеоконференцій. Проаналізовано ключові переваги впровадження цифрових технологій, включаючи прискорення судових процедур, підвищення прозорості та зниження рівня корупції. Особливу увагу приділено покращенню доступу до правосуддя для учасників процесу, підвищенню якості судових рішень та інтеграції з міжнародними стандартами. Питання цифровізації судочинства є одним із ключових питань на шляху вступу України до ЄС і спрямовано кардинально змінити підходи до забезпечення справедливості, прозорості та ефективності судової системи.

Ключові слова: технологізація, кримінальне судочинство, цифрові докази, цифрова трансформація, розслідування злочинів, інформаційно-аналітичні технології, протидія корупції.

Постановка проблеми. Україна знаходиться на порозі масштабної та неминучої цифрової трансформації у сфері правосуддя, яка спрямована кардинально змінити підходи до забезпечення справедливості, прозорості та ефективності судової системи. Тоді як інтернет та цифрові технології змінюють наш світ, Європа, придатна для цифрової епохи, є одним із шести політичних пріоритетів Європейської Комісії. У березні 2021 року Комісія запропонувала програму «Шлях до Цифрового десятиліття» [1]. В основі цієї програми – план досягнення цифрової трансформації економіки та суспільства ЄС «Цифровий компас до 2030 року» [2]. Компас вказує чотири кардинальні напрямки для цієї траєкторії: цифрові навички, безпечна та ефективна цифрова інфраструктура, цифрова трансформація бізнесу та цифровізація державних послуг. Програма узгоджується з нормами та стандартами ЄС для посилення цифрового суверенітету ЄС та політикою Східного партнерства на період після 2020 року [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні також відбувається поступова цифровізація в галузі кримінального судочинства та інтеграція в Європейський простір. Кабінет Міністрів України 18 березня 2024 р. затвердив План для Ukraine Facility, який стане основою для реалізації програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу протягом 2024–2027 років. Серед базових реформ передбачено справедливе правосуддя та верховенство права, що є основою для дотримання правил гри всіма учасниками [4]. Мета Уряду – створити судову систему, яка відповідає європейським стандартам прозорості та ефективності.

Питанням технологізації в кримінальному провадженні були присвячені роботи таких учених-юристів: Г.К. Авдєєва, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисо-

ва, В.А. Журавля, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, А. В. Столітнього, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітько та інших. Так, О.М. Дуфенюк провів системний огляд базових інформаційно-аналітичних інструментів дослідження судових рішень у кримінальному провадженні [5]. Основам використання методології Data Science для аналізу показників функціонування національної системи кримінальної юстиції було присвячено роботу М. Карчевського [6]. Питання розвитку цифрового правосуддя в кримінальному провадженні були присвячені роботи багатьох іноземних учених. Зокрема, в роботі Д. Хартунга, Ф. Бруннадера та К. Вейт було проведено системний аналіз розвитку цифрової юстиції у світі протягом найближчих років [7]. Дослідження Р.В. Рібейру присвячено проблемам та сучасним методам аналітики судових рішень для кількісного оцінювання шансів судового процесу на успіх [8]. Як бачимо, в роботах вітчизняних учених висловлено рекомендацію щодо ознайомлення з іноземним досвідом з метою оптимізації та підвищення ефективності вітчизняної системи електронного правосуддя загалом та її окремих підсистем.

Вважаємо за доцільне дослідити тенденції розвитку системи електронного правосуддя в контексті покращення прозорості судових процедур та підвищення ефективності судового процесу на прикладі однієї з провідних країн Європи. Так, Велика Британія має власну систему електронного судочинства та досвід впровадження таких технологій у діяльність, пов'язану з кримінальним судочинством. Також через війну в Україні вкрай актуальним становиться питання використання можливостей технологій електронного судочинства та цифрових доказів у підвищенні ефективності розслідування воєнних злочинів та злочинів агресії в Україні.

Метою статті є розгляд світової практики, значення та можливостей цифровізації кримінального судочинства в Україні, визначення її впливу на ефективність, прозорість і доступність правосуддя, а також обґрунтування необхідності подальшої модернізації судової системи шляхом упровадження цифрових технологій¹.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація судочинства є частиною судової реформи в межах ініціативи ЄС для України – *Ukraine Facility Plan*. Це також виконання міжнародних зобов'язань України як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Планом *Ukraine Facility* конкретизуються завдання: удосконалити процедуру відбору суддів, провести реформу прокуратури та цифровізувати судову систему [9].

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) – це масштабна платформа, покликана автоматизувати роботу судів і зробити процес правосуддя ефективнішим [10]. ЄСІТС дозволяє суддям, адвокатам і громадянам швидко отримувати доступ до матеріалів справ, брати участь у засіданнях онлайн і забезпечує обмін інформацією з іншими державними реєстрами.

Статистичні дані щодо використання судами відеоконференцз'язку (ВКЗ) свідчать про постійне зростання кількості дистанційних засідань. Так, у відсотковому значенні використання відеоконференцз'язку з 2020 по 2024 рік збільшилося на 1003,3% [11]. Використання модулю «ВКЗ» має багато переваг, як-от: економія ресурсів; скорочення часу; доступність суду незалежно від фізичних обмежень, географічної віддаленості чи поганих погодних умов; зниження ризику для здоров'я; запис та документування для подальшого аналізу, перегляду або використання.

При Державній судовій адміністрації України в жовтні 2024 р. було створено Проєктний офіс із питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації судів, органів і установ системи правосуддя [12]. Проєктні офіси при державних інституціях – це можливість і вирішити стратегічні завдання, і створювати нові ІТ-сервіси для громадян, удосконалювати якість уже наявних сервісів.

Державна судова адміністрація України наприкінці 2024 р. розробила і представила на обговорення проєкт Концепції розвитку єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Документ спрямований на автоматизацію судових процесів, забезпечення доступності правосуддя, оптимізацію бюджетних витрат і посилення захисту інформації [13]. Метою Концепції є створення злагодженої системи електронного судочинства, яка відповідатиме сучасним стандартам.

Основні акценти Концепції:

1. Врахування сучасних викликів у сфері ІТ і потреб судової системи;
2. Розроблення ефективної стратегії цифровізації із залученням досвіду міжнародних партнерів;
3. Орієнтація на цілісність, стійкість та ефективність упровадження нових технологій.

Під час обговорення проєкту Концепції, організованому в межах Програми USAID «Справедливість для всіх», було висловлено побажання стосовно очікуваних результатів модернізації системи. Основне, що судді та працівники апаратів судів хотіли би отримати від цієї системи – зручність, зрозумілість, доступність,

захищеність і надійність, що дасть змогу підвищити ефективність правосуддя. Важливо, щоб ця система інтегрувалася з іншими інформаційно-телекомунікаційними системами, як-от єдина електронна система управління кримінальними провадженнями «Смерека» і система досудового розслідування «E-Case» [14].

Вважаємо за доцільне в контексті покращення прозорості та підвищення ефективності судових процедур в Україні розглянути досвід та напрацювання цифрової реформи системи правосуддя Великої Британії.

Службу судів і трибуналів Його Величності (*His Majesty's Courts and Tribunals Service, HMCTS*) було створено 1 квітня 2011 року. Організація працює в партнерстві з незалежною судовою системою Великобританії, забезпечуючи справедливе, ефективне та дієве правосуддя. Служба судів і трибуналів Його Величності *HMCTS* є виконавчим агентством Міністерства юстиції Великої Британії, відповідальним за адміністрування кримінальних, цивільних і сімейних судів в Англії та Уельсі, а також за деякі трибунали по всій Великобританії [15].

Служба судів і трибуналів Його Величності *HMCTS* проводить масштабну цифрову реформу, спрямовану модернізацію судової системи Англії та Уельсу, роблячи її доступнішою, ефективнішою і прозорішою. Програму було запущено у 2016 році та спрямовано на створення сучасної системи правосуддя з використанням нових технологій та способів роботи для більш ефективної системи для всіх користувачів системи правосуддя [16]. Ця ініціатива включає впровадження цифрових послуг у різних юрисдикціях, як-от цивільні, сімейні та кримінальні суди, а також трибунали. З моменту запуску реформи у 2016 році *HMCTS* було модернізовано 14 сервісів, і з квітня 2019 по вересень 2023 р. отримано понад 2,4 млн цифрових заявок (звернень).

Основні напрями реформи (у галузі кримінального судочинства):

- Запровадження системи судового розгляду в режимі онлайн – *HMCTS* розробила широкий спектр послуг та впровадила слухання в цифровому форматі з цивільних, сімейних та кримінальних справ;
- Впровадження спільної платформи (*Common Platform*) – Єдина система управління справами в кримінальних судах, що дозволяє ефективніше обмінюватися інформацією між різними учасниками судового процесу;
- Єдина служба правосуддя (*the Single Justice Service – SJS*) дозволяє магістратським судам розглядати дрібні правопорушення (незначні кримінальні справи). *SJS* обслуговує незначні кримінальні справи, коли підсудний визнає себе винним, і які можуть бути вирішені без необхідності судового слухання. Цей процес відомий як єдина судова процедура (*the Single Justice Procedure – SJP*). Якщо підсудний не визнає себе винним, справу буде розглянуто в суді;
- Концепція онлайн-судів та відеоконференцій – була одним з основних елементів реформи судової служби, поряд з автоматизацією системи управління справами, новими інструментами для онлайн-заповнення та завантаження документів, консультаціями. Уряд Великої Британії інвестував у цей проєкт понад 1 мільярд фунтів;
- Створення сервісних центрів – відкриття п'яти нових сервісних центрів для покращення обслуговування користувачів та підтримки цифрових сервісів, які забезпечують оперативну допомогу та консультації;
- *Common Platform* (Загальна платформа) – це

¹ Примітка. Статтю написано в межах розроблення фундаментальної теми «Пріоритизація та технологізація в кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», яка досліджується фахівцями НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

цифрова система управління справами. Вона надає всім сторонам, залученим у кримінальне провадження, безпечний доступ до інформації про справу, зокрема ними є: судова влада, соліситори та баристери, Королівська прокуратура (Crown Prosecution Service – CPS), апарат суду. Кожен користувач платформи бачить лише той матеріал, до якого йому надано доступ, і має миттєву та найновішу інформацію. Це зменшує потребу в ручному обробленні документів і покращує доступ до кримінальних справ. Станом на 30 вересня 2024 року Загальна платформа має опрацьованими понад 2 мільйонів справ у Королівському та магістратських судах [17].

Загальна платформа (Common Platform) використовується в усіх кримінальних судах Англії та Уельсу (Велика Британія складається з Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії). Також метою платформи є більш ефективний зв'язок НМСТS із партнерами з кримінального правосуддя через єдину центральну онлайн-систему. Це має на меті надати сторонам у справі швидший доступ до найновішої інформації та звільнити працівників суду для роботи, яка може бути більш корисною. Найвагомими результатами функціонування Загальної платформи є:

- система діє в усіх кримінальних судах Англії та Уельсу і використовується для розгляду справ як у Суді корони, так і в магістратських судах;

- запис судового рішення в залі суду відбувається на новій єдиній ІТ-платформі програмного забезпечення, яка використовується в Королівських і магістратських судах, і замінила більш старі неінтегровані ІТ-системи;

- інформація про справи доступна в інтернеті для захисників, поліції та Служби догляду за свідками, Королівської прокуратури, Національної служби пробачії, Служби неповнолітніх правопорушників і Тюремної служби Його Величності;

- коли користувачі суду подають адміністративні запити в магістратському суді, Центр обслуговування судів і трибуналів (Courts and Tribunals Service Centre – CTSC) обробляє їх, забезпечуючи послідовний і легкий доступ та підтримку клієнтів [17].

Під час переходу на Загальну платформу всю інформацію по справі зосереджено в одному місці. Це полегшує юридичним консультантам та судовим службовцям доступ до всієї інформації про справу і ведення судового журналу. Аналогічним чином співробітники можуть фіксувати результати і генерувати повідомлення, накази й ордери для автоматичної передачі у відповідні відомства в залі суду, як тільки розгляд справи завершено. Система використовує сучасні цифрові технології, щоб інформувати учасників та автоматизувати процеси. Також відбувається збирання інформації, що допомагає НМСТS краще розуміти потреби користувачів і вдосконалювати роботу системи.

Назва «Загальна платформа» також означає, що сторони у справі, включаючи захист, можуть «самообслуговувати» матеріали справи, самостійно завантажуючи їх у систему, і це виключає необхідність їх витребування та очікування [17].

Єдина служба правосуддя (the Single Justice Service – SJS).

З 1 квітня 2019 року по 30 вересня 2023 року до Єдиної служби правосуддя надійшло 3 102 392 кримінальні справи, в тому числі 609 164 поступило через реформований цифровий сервіс [18]. Єдина служба правосуддя допомагає зробити процес зрозумілішим, менш затратним і зручнішим для користувачів серві-

су. Раніше всі сторони у справі про дрібне правопорушення повинні були особисто бути присутніми в магістратському суді. Це значно підвищувало вимоги до організації судового розгляду справи і його тривалість. Із впровадженням автоматизованої платформи обвинувачені отримали можливість подати заяву про визнання провини через інтернет, вказавши в ній будь-які пом'якшувальні обставини, які, на їхню думку, повинні бути враховані судом. Заява про визнання провини може бути долучена до справи в той же день, коли вона була подана. Це скоротило час, необхідний для розгляду справи [18].

Система керування справами, (Common Platform), автоматизує процеси та значно скорочує організацію судового розгляду справи. Результати записуються в цифровому вигляді та негайно доступні для прокурорів та інших сторін. Рішення про вирок ухвалюють незалежні магістрати, які розглядають факти кожної справи, включаючи будь-які пом'якшувальні обставини.

Слухання справ, таким чином, має багато переваг: економить час для всіх учасників, виділяючи основний обсяг часу безпосереднє для розгляду справи в суді, що своєю чергою робить увесь процес більш зрозумілим, менш витратним і простішим для підсудних, обвинувачених у незначних правопорушеннях. Обвинувачені можуть у будь-який час вимагати, щоб їх справу було розглянуто в суді, перш ніж вони приймуть обвинувальний вирок. Якщо особа погоджується на цю процедуру, то вона отримує повний супровід процесу, всю необхідну інформацію, включаючи про наслідки прийняття засудження та повну інформацію про майбутній штраф [18].

Висновки. Цифровізація кримінального судочинства в Україні має критичне значення для підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Її важливе значення виявляється в такому:

1. Підвищення ефективності та оптимізація процесів судового розгляду:

- автоматизація оброблення справ дозволить зменшити загальне навантаження на суди, прокуратуру і поліцію;

- виключення паперового документообігу дозволить скоротити терміни розгляду кримінальних проваджень;

- цифрова взаємодія між органами правопорядку, судами та адвокатами сприятиме зниженню кількості помилок і дублювання даних.

2. Підвищення прозорості та зменшення ризиків корупції:

- усі процесуальні дії будуть фіксуватися в єдиній системі, що мінімізує можливість маніпуляцій з документами;

- забезпечення публічного доступу до судових рішень підвищить рівень довіри до правосуддя;

- автоматизація розподілу справ між суддями виключить можливість ручного втручання та зменшить корупційні ризики.

3. Доступність і захист прав учасників процесу:

- можливість віддаленої участі в судових засіданнях полегшить доступ до правосуддя для учасників судового розгляду;

- спрощується процес подання процесуальних документів учасниками, в тому числі через ЄСІТС;

- електронні повідомлення знизять ризик пропуску процесуальних строків.

4. Поліпшення якості судових рішень:

- системи штучного інтелекту та аналітики допомогатимуть виявляти помилки в судовій практиці;

– судді отримують ефективний доступ до актуальної судової статистики та правових позицій Верховного Суду.

5. Інтеграція з міжнародними стандартами:

– цифровізація дозволить Україні відповідати вимогам ЄС щодо судової реформи та прав людини;

– спрощується міжнародне співробітництво в рамках кримінально-процесуальних процедур, зокрема екстрадиції, розшуку злочинців та обміну даними.

Вважаємо за доцільне в контексті покращення прозорості та підвищення ефективності судових процедур в Україні розглянути досвід та напрацювання цифрової реформи системи правосуддя Великої Британії. Вважаємо перспективним надалі в цьому напрямі розглянути досвід впровадження системи електронного судочинства на прикладі інших європейських країн, як-от Естонія, Литва та Німеччина.

Список використаних джерел

1. Europe's Digital Decade. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europes-digital-decade> (дата звернення: 24.02.2025).
2. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (дата звернення: 24.02.2025).
3. An official website of the European Union. Joint Communication: Eastern Partnership policy beyond 2020: Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all. 18.03.2020. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-communication-eastern-partnership-policy-beyond-2020-reinforcing-resilience-%E2%80%93-eastern_en. (дата звернення: 24.02.2025).
4. План для Ukraine Facility (2024). URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf> (дата звернення: 24.02.2025).
5. Дуфенюк О.М. Судові рішення у кримінальному провадженні: Інформаційно-аналітичні інструменти дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 4. № 85. С. 86–94. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.12>
6. Карчевський М. Аналіз та операції з великими даними в середовищі R. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України : монографія / за заг. ред. О.Є. Користіна. Київ : «BAITE», 2024. С. 415–423. DOI: <https://doi.org/10.36486/978-966-2310-66-5-30>
7. Hartung, D., Brunnader, F., Veith, C. The Future of Digital Justice. Boston Consulting Group, Bucerius Law School, Legal Tech Germany, 2022. URL: https://www.legaltechverband.de/wp-content/uploads/2022/06/22-06-01-The-Future-of-Digital-Justice_BLS_BCG-web.pdf (дата звернення: 24.02.2025).
8. Ribeiro, R.V. The Quantification of Law: Counting, Predicting, and Valuating. *Law, Technology and Humans*. 2021. Т. 3. № 1. С. 51–67. DOI: <https://doi.org/10.5204/lthj.1603>
9. Рада ЄС схвалила План для Ukraine Facility (14.05.2024). URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/rada-yes-shvalyla-plan-dlya-ukraine-facility/> (дата звернення: 24.02.2025).
10. Функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/func_escits/ (дата звернення: 24.02.2025).
11. ТОП-5 лідерів серед судів за використанням модулю ЄСІКС «Відеоконференцз'язок» у 2024 році (20.12.2024). URL: <https://ics.gov.ua/ics/news/novyny/1724463/> (дата звернення: 24.02.2025).
12. В Україні створено Проектний офіс з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації судів. *Судово-юридична газета*. (29.10.2024). URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/314249-v-ukraine-sozdan-proektnyy-ofis-povoprosam-tsifrovogo-razvitiya-tsifrovyykh-transformatsiy-i-tsifrovizatsii-sudov> (дата звернення: 24.02.2025).
13. Держсудова адміністрація представила Концепцію модернізації ЄСІТС. *Судово-юридична газета*. (30.12.2024). URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/319480-gossudebnaya-administratsiya-predstavila-kontseptsiyu-modernizatsii-esits> (дата звернення: 24.02.2025).
14. Відбулося обговорення проекту концепції Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (01.11.2024). URL: <https://hcj.gov.ua/news/vidbulosya-obgovorennya-proyektu-koncepciyi-yedynoyi-sudovoyi-informaciynotelekomunikaciynoyi> (дата звернення: 24.02.2025).
15. HM Courts & Tribunals Service. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-courts-and-tribunals-service/about> (дата звернення: 24.02.2025).
16. HMCTS Reform Overarching Evaluation: Research. (19.12.2022). URL: <https://www.gov.uk/government/collections/hmcts-reform-overarching-evaluation-research> (дата звернення: 24.02.2025).
17. Fact sheet: Common Platform. (24.12.2024). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/hmcts-reform-crime-fact-sheets/fact-sheet-common-platform> (дата звернення: 24.02.2025).
18. Fact sheet: Single Justice Service. (грудень 2024). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/hmcts-reform-crime-fact-sheets/fact-sheet-single-justice-service> (дата звернення: 24.02.2025).
19. Judicial Review and Courts Bill—Hansard—UK Parliament. (2025). URL: <https://hansard.parliament.uk/lords/2022-02-24/debates/A25BEE64-C0F3-4880-812B-2F25DCF4DDB7/JudicialReviewAndCourtsBill> (дата звернення: 24.02.2025).

References

1. Europe's Digital Decade. Retrieved from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europes-digital-decade> (n.d.). (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
2. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. (2021). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
3. An official website of the European Union. Joint Communication: Eastern Partnership policy beyond 2020: Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all. (2020). Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-communication-eastern-partnership-policy-beyond-2020-reinforcing-resilience-%E2%80%93-eastern_en (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].

4. Plan dlia Ukraine Facility [Plan for Ukraine Facility] (2024). Retrieved from: <https://ucci.org.ua/uploads/files/660538ef4bad0109308362.pdf> (data zvernennia: 24.02.2025) [in Ukrainian].
5. Dufeniuk, O. M. (2024). Sudovi rishennia u kryminalnomu provadzhenni: Informatsiino-analitychni instrumenty doslidzhennia. [Court decisions in criminal proceedings: information and analytical research tools]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 4, 86–94. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.12>. [in Ukrainian].
6. Karchevsky, M. (2024) Analiz ta operatsii z velykymy danymy v seredovyschi R. [Analysis and operations with big data in the R environment]. *Realizatsiia filosofii "Intelligence-led Policing" v systemi kryminalnoho analizu Natsionalnoi politzii Ukrainy – Implementation of the philosophy of "Intelligence-led Policing" in the system of criminal analysis of the National Police of Ukraine* (pp. 415–423). Kiev: Vaite. DOI: <https://doi.org/10.36486/978-966-2310-66-5-30> [in Ukrainian].
7. Hartung, D., Brunnader, F., & Veith, C. (2022). The Future of Digital Justice. Retrieved from: https://www.legaltechverband.de/wp-content/uploads/2022/06/22-06-01-The-Future-of-Digital-Justice_BLS_BCG-web.pdf. (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
8. Ribeiro, R. (2021). The Quantification of Law: Counting, Predicting, and Valuing. *Law, Technology and Humans*. <https://doi.org/10.5204/lthj.1603>. (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
9. Rada YeS skhvalyla Plan dlia Ukraine Facility (2024). [EU Council approves plan for Ukraine Facility] Retrieved from: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/rada-yes-shvalyla-plan-dlya-ukraine-facility/> (data zvernennia: 24.02.2025) [in Ukrainian].
10. Funktsionuvannia Yedynoi sudovoi informatsiino-komunikatsiinoi systemy [Functioning of the Unified Judicial Information and communication system]. (n.d.). Retrieved from: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/func_ecits/. Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/publication/265541-sudya-mozhet-perestat-professionalno-razvivatsya-v-verkhovnom-sude-nazvali-riski-ispolzovaniya-iskusstvennogo-intellekta-dlya-rassmotreniya-del> (data zvernennia: 24.02.2025). [in Ukrainian].
11. TOP-5 lideriv sered sudiv za vykorystanniam modulu YeSIKS “Videokonferenzv`iazok” u 2024 rotsi [Top 5 leaders among vessels using the UJITS “Vide Conferencing” module in 2024]. (2024, December 20). Retrieved from: <https://ics.gov.ua/ics/news/novyny/1724463> (data zvernennia: 24.02.2025). [in Ukrainian].
12. V Ukraini stvoreno Proektnyi ofis z pytan tsyfrovoho rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii sudiv [A Project Office for digital development, digital transformation and digitalization of courts has been established in Ukraine]. (2024). *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and Legal Newspaper*. Retrieved from <https://sud.ua/uk/news/ukraine/314249-v-ukraine-sozdan-proektnyy-ofis-po-voprosam-tsifrovogo-razvitiya-tsifrovyykh-transformatsiy-i-tsifrovizatsii-sudov> (data zvernennia: 24.02.2025) [in Ukrainian].
13. Derzhsudova administratsiia predstavyla Kontseptsiiu modernizatsii YeSITS [The state judicial administration presented the concept of modernization of the UJITS]. (2024). *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and Legal Newspaper*. Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/319480-gossudebnaya-administratsiya-predstavila-kontseptsiiu-modernizatsii-esits>. (data zvernennia: 24.02.2025). [in Ukrainian].
14. Vidbulosia obhovorennia proektu kontseptsii Yedynoi sudovoi informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy [The draft concept of the Unified Judicial Information and telecommunications system was discussed]. (2024). Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/news/vidbulosya-obgovorennia-proyektu-koncepciyi-yedynoyi-sudovoyi-informaciyno-telekomunikatsiynoyi>. (data zvernennia: 24.02.2025). [in Ukrainian].
15. HM Courts & Tribunals Service. (n.d.). URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-courts-and-tribunals-service/about> (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
16. HMCTS Reform Overarching Evaluation: Research. (2022). URL: <https://www.gov.uk/government/collections/hmcts-reform-overarching-evaluation-research> (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
17. Fact sheet: Common Platform. (2024). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/hmcts-reform-crime-fact-sheets/fact-sheet-common-platform> (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
18. Fact sheet: Single Justice Service. (2024). URL: <https://www.gov.uk/government/publications/hmcts-reform-crime-fact-sheets/fact-sheet-single-justice-service> (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].
19. Judicial Review and Courts Bill—Hansard—UK Parliament. (2025). Retrieved from: <https://hansard.parliament.uk/lords/2022-02-24/debates/A25BEE64-C0F3-4880-812B-2F25DCF4DDB7/JudicialReviewAndCourtsBill>. (data zvernennia: 24.02.2025) [in English].

Nehrebitskyi Vladyslav,

Candidate of Law, Associate Professor

(Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-6533>

DIGITALIZATION OF CRIMINAL JUSTICE: THE UK EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article examines the possibilities and role of digitalization of criminal justice in Ukraine. In modern conditions, the European vector of development of law enforcement and justice has necessitated the introduction of progressive institutions, the use of the most effective methods and technologies. The plan for the Ukraine Facility, which will become the basis for the implementation of the program of financial support to Ukraine from the European Union for 2024–2027. Among the basic reforms, fair justice and the rule of law are envisaged. The plan specifies the tasks: to improve the procedure for selecting judges, to reform the prosecutor's office and to digitalize the judicial system. The reform aims to create a

judicial system that meets European standards of transparency and efficiency. One of the key tasks envisaged within the framework of the Ukraine Facility Plan is the development of a roadmap for the modernization of the Unified Judicial Information and Telecommunications System (UJITS) and its full implementation by the end of 2027. The implementation of the modernized version of the UJITS promises to change the approaches to the work of courts, making them more transparent, accessible and convenient for all participants in the process. The modernization of the UJITS is not only the development of new technical solutions. It involves the implementation of new data security standards, improving business processes and creating convenient services for users. But the main thing is transparency and accountability, which are the basis of the reform. For the successful implementation of digital justice reforms in Ukraine, the experience of leading countries is essential. The United Kingdom has its own e-justice system and experience in implementing digital systems and technologies in activities related to criminal justice. The experience of digital justice reforms in the United Kingdom based on the concept of online courts and video conferencing is considered. The program, launched in 2016, is aimed at creating a modern justice system using new technologies and ways of working to create a more efficient system for all users of the justice system. The key benefits of implementing digital technologies are analyzed, including accelerating judicial procedures, increasing transparency and reducing the level of corruption. Particular attention is paid to improving access to justice for participants in the process, improving the quality of court decisions and integration with international standards. The issue of digital justice is one of the key issues on the path of Ukraine's accession to the EU and is aimed at radically changing approaches to ensuring justice, transparency and efficiency of the judicial system.

Key words: *technologization, criminal justice, digital evidence, digital transformation, crime investigation, information and analytical technologies, combating corruption.*

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

UDC 343.148"364"

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-18>

Vyhivskiy Ivan Mykhailovych,

PhD in Law

(National Police of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6942-9429>

PECULIARITIES OF USING SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT

The article emphasises that according to the criminal procedure legislation, while investigating criminal offences in the context of armed conflict, a person with special knowledge and skills in the use of technical or other means is involved in both procedural (participation of subjects of specialised knowledge in investigative (detective) actions) and non-procedural (obtaining consultations, explanations, conducting preliminary research) forms. To ensure effective investigation, the following areas of expertise are outlined: identification of the means and instruments of criminal offences (method of manufacturing an explosive device and its structural elements, method of installation, disguise and detonation, etc).

Key words: special knowledge, specialist, expert, armed conflict, war crimes, criminal proceedings, investigation, investigative (search) actions, examination, expert methodology.

Problem Statement. In the current conditions of armed aggression against Ukraine, the issue of effective investigation of criminal offenses committed in combat zones or within the context of wartime has become particularly urgent. In such situations, there is a growing need to involve specialized knowledge that goes beyond the competence of law enforcement officers and covers the branches of forensic medicine, military affairs, ballistics, explosives, psychology, criminalistics, etc.

The investigation of war crimes and criminal offenses committed during armed conflict is complicated by a number of factors: destruction of the evidentiary base, changes in the scene environment, limited access to witnesses and victims, a high level of latency, and the specific nature of the harm, both physical and psychological. Under these conditions, specialized knowledge becomes a crucial resource in establishing the truth, particularly in identifying deceased bodies, examining the causes and mechanisms of injuries, determining the type of weapon used, and establishing the authorship of documents or traces at the crime scene.

Moreover, the need to align investigative practices with international humanitarian law, the standards of the European Court of Human Rights, and the principles of safeguarding the rights of both victims and suspects in martial law conditions contributes to the growing importance of an interdisciplinary approach and cooperation with experts in law, medicine, sociology, and anthropology.

Thus, the study of the peculiarities of employing specialized knowledge during the pre-trial investigation of criminal offenses committed in the context of armed conflict is not only scientifically justified but also crucial in the broader effort to enhance the effectiveness of law enforcement, uphold the principles of justice, and ensure the administration of justice during wartime.

Analysis of Recent Research and Publications. Separately, theoretical and applied aspects of using specialized knowledge in criminal proceedings have been studied by various scholars, including A. V. Bodnar, A. R. Vorobchak, I. H. Haldetska, Y. O. Danych, Y. V. Kovalevska, I. V. Pyrih, B. V. Romaniuk, E. B. Simakova-Yefremian, A. M. Taranov, A. M. Tymchyshyn, M. H. Shcherbakovskyi, O. V. Shevchenko, O. O. Shulha, among others.

Although the scientific positions formulated by these researchers are of significant methodological value, modern realities underscore the need for a deeper exploration of the peculiarities of using specialized knowledge in the investigation of criminal offenses committed during armed conflict.

Presentation of the Main Text. Effective, comprehensive, and objective pre-trial investigation of criminal offenses committed under conditions of armed conflict is impossible without the systematic and purposeful application of specialized knowledge, both common and highly complex, in the practical work of pre-trial investigation bodies.

According to the criminal procedural legislation, during the investigation of criminal offenses in armed conflict conditions, individuals who have special knowledge and skills in the use of technical or other means are engaged (Article 71 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) [1]. A specialist may provide consultations during both the pre-trial investigation and court proceedings on issues requiring specialized knowledge and skills [2, p. 38].

In this context, V. Y. Shepityko asserts that special knowledge refers to a body of up-to-date knowledge in a specific branch of science, technology, art, or craft [3, p. 207]. Conversely, M. H. Shcherbakovskyi interprets special knowledge as professional knowledge acquired through education along with skills gained through practical activity in various domains, which are applied together with scientific and technical tools during expert examinations [4, p. 3]. V. H. Honcharenko defines it as knowledge that underpins specific professions and specializations [5, p. 5]. However, it is generally accepted that special knowledge entails complex forms of knowledge and the methods required to obtain it, mastery of which demands professional training. Furthermore, special knowledge is not limited to what an individual expert possesses but also includes the broader knowledge base of a particular area of social practice [6]. Avoiding theoretical debate, it is reasonable to define special knowledge in Ukraine's criminal procedure as scientific knowledge, practical skills, and competencies acquired through professional education, specialized training, advanced courses, and work experience. These can be applied following the procedural rules of criminal law to fulfil the objectives of criminal proceedings [7, p. 301].

K. P. Shevchyshena notes that the use of special knowledge in the investigation of war crimes has gained particular relevance in the context of active hostilities on the territory of Ukraine. Accordingly, the National Police of Ukraine constantly faces numerous challenges such as security issues, logistical support, heavy caseloads (numerous episodes), lack of experience, and the need to establish both internal and external coordination (communication) with other law enforcement units. Other pressing issues include the creation of new information-analytical and forensic databases, technical limitations (lack of effective equipment for investigating such crimes), an overburdened pool of specialists and experts conducting various examinations in Ukraine, and the absence of specialized methodologies for investigating specific types of war crimes, particularly due to the ever-expanding array of tools and methods used to commit these offenses. Addressing these challenges is only possible through coordinated action and streamlined, efficient information sharing among all law enforcement bodies and other institutions involved in war crimes investigations in Ukraine. This also requires ongoing training, acquisition of new knowledge and skills, sharing of experience with colleagues, international cooperation and assistance, active participation in international training, and the development of new investigative methods grounded in practical experience [8, p. 18].

Given the diversity of objects requiring inspection, investigators must cooperate with a significant number of specialists. Depending on the object type, in addition to the commonly engaged forensic expert, narrowly specialized professionals may be required, such as explosives technicians, ballistics experts, weapons specialists, experts in missile and aviation technology, artillery officers, mechanics, and others. Firefighters or personnel from the State Emergency Service of Ukraine (SESU) may also be involved in examining fire scenes, as well as dog handlers with service

dogs, forensic medical experts or doctors to examine bodies, biologists for DNA sample collection, and other specialists. The involvement of various categories of professionals, such as educators, psychologists, physicians, auto technicians, experts in construction and engineering, forensic scientists, forensic medical examiners, portrait artists, biologists, process engineers, physical-chemical technologists, environmental protection experts, representatives of the cultural and artistic fields, explosives specialists, ballistics experts, weaponry experts, gas industry professionals, and energy and technical inspectors significantly enhances the effectiveness of investigations [8]. Alongside the forensic expert, who may perform photo and video documentation, it is advisable to involve a dedicated video specialist. This is because, according to Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the special wartime procedure requires continuous video recording during searches of a person's home, other property, or personal searches in the absence of witnesses. For photo and video documentation, unmanned aerial vehicles (UAVs) – specifically multicopters, including quadcopters – are recommended. Aerial imagery can be particularly useful for drafting a layout of the crime scene, especially when the examination must be urgently completed due to changes in the operational environment or the risk of entering a danger zone [9].

Items and weapons discovered by specialists at the scene are of critical importance, particularly those indicating the use of warfare methods prohibited under international law. These include weapons with indiscriminate effects, such as cluster munitions, booby traps, and anti-personnel mines; remnants or packaging from biological or chemical weapons; weapon types that cause excessive suffering, including incendiary and expanding bullets; projectiles that tumble or flatten inside the human body; shrapnel traces, such as fragments of plastic, metal, wood, or glass that are difficult to detect in the body; and explosive (incendiary) shells [9, p. 350; 10, p. 13].

Considering the specific mechanisms by which criminal offenses are committed in armed conflict, the use of specialized knowledge in the form of expert examinations is crucial for evidence collection during pre-trial investigations. For example, investigations of war crimes require the analysis and study of numerous circumstances and conducting many types of expert examinations, as provided for in Articles 242–245 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Even before the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, investigative bodies often had to wait over a year for forensic examination results due to the heavy workload (or lack of experts in certain fields) at state expert institutions. In wartime, the situation has worsened: some forensic experts have become refugees or internally displaced persons, others have joined the Armed Forces of Ukraine or Territorial Defence and are unable to perform their professional duties, making it even more difficult to obtain expert opinions.

The effectiveness of expert examinations is directly linked to the coordination between the investigator (or inquirer) and the expert. This coordination includes the early discussion of tasks to be addressed by the expert, joint use of tools for collecting and preserving evidentiary information, and, if necessary, the use of tactics to disorient opposing parties [11, p. 107].

The involvement of an expert, as well as the appointment and conduct of forensic examinations in criminal proceedings related to environmental offenses, should only occur when genuinely necessary—namely, when the circumstances and consequences of the ecological crime or the guilt of an

individual cannot be established without the expert's opinion. It is impermissible to appoint an expert to settle issues requiring specialized knowledge that exceeds the professional training of the investigator or prosecutor. In other words, legal questions must not be posed to the expert [12].

According to paragraph 15 of the Instruction on the Organization of Forensic Examinations and Documentation of Expert Proceedings within the units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (approved by the MIA Order No. 591 of July 17, 2017), the timeframe for conducting a forensic examination or expert study is determined by the head of the research forensic centre (or the respective department), depending on the complexity of the study and the expert's workload, and is as follows: up to 10 days – for materials classified as simple examinations; up to 30 days – for medium-complexity examinations; up to 60 days – for complex examinations; up to 90 days – for particularly complex examinations [13].

In the investigation of criminal offenses during armed conflict, the following types of forensic examinations are considered appropriate: forensic-medical; molecular-genetics; fingerprint; photo-technical; traceological; audio-video recording; portraying; linguistic; weapons and the traces and circumstances of their use; forensic explosive; materials, substances, and products; military; construction and technical; environmental engineering; ballistic; fire-technical, among others. The party appointing the expert examination shall pay special attention to the sequencing of such studies in order to preserve critical information. In certain cases, forensic experts employ destructive testing methods. According to paragraph 3, part 5 of Article 69 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, an expert is obliged to preserve the object of the examination; if the study involves the complete or partial destruction of the object or alteration of its properties, the expert must obtain permission from the person who engaged them [14, p. 143].

For example, while investigating cases involving the abuse of civilians or prisoners of war, it is common to conduct forensic-medical examinations of living individuals. The purpose of such examinations is to determine the presence of bodily injuries in victims and to assess their sexual condition in connection with acts of violence committed against them. The preparation and execution of this type of examination must be based on the regulatory legal acts of the Ministry of Health of Ukraine. Specifically, this includes: the Instruction on Conducting Forensic Medical Examinations, the Rules for Forensic Medical Assessment of the Degree of Bodily Harm, and the Rules for Conducting Forensic Medical Examinations (Assessments) of Sexual Conditions in forensic medical examination bureaus [15]. Examinations of living individuals are typically carried out in departments of forensic medical examination or in forensic medical offices within general outpatient clinics. In certain cases, the examination may be conducted in hospitals (if the victim is receiving inpatient treatment), and occasionally in the investigator's office (if the use of specialized medical equipment is not required). The content of the questions (tasks) posed to the expert is determined by the nature of the circumstances of the criminal offense under investigation [16].

The investigation of mass graves can be an integral part of broader inquiries into potentially unlawful killings. Information about such graves, provided by witnesses, community members, and survivors, may contain crucial details for the protection and investigation of burial sites. According to the Law of Ukraine "On State Registration of Human Genomic Information", *the following categories of genom-*

ic data are subject to mandatory state registration: 1) persons who have been notified of suspicion of committing intentional serious or especially serious crimes against national security, life, health, liberty, honour, dignity, sexual freedom and inviolability of the person, property, public safety, in the sphere of narcotic drugs and psychotropic substances circulation, or crimes against peace, humanity, and international law, or those for whom indictments in such criminal proceedings have been submitted to court; 2) persons who have committed socially dangerous acts or crimes in the aforementioned categories and who, by court decision, have been subjected to compulsory medical measures; 3) persons convicted of committing intentional crimes against national security, life, health, liberty, honour, dignity, sexual freedom and inviolability of the person, property, public safety, in the sphere of drug circulation, or crimes against peace, humanity, and international law; 4) genomic information established from biological material obtained during investigative (detective) actions in accordance with the Criminal Procedure Code of Ukraine and not yet identified; 5) unidentified human corpses, remains, and body parts, with information about their discovery entered into the Unified Register of Pre-Trial Investigations (URPTI) or recorded in a decision to initiate a pre-trial investigation issued under Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 6) genomic information obtained from previously collected biological samples of missing persons or biological material from their personal belongings, with relevant data entered into the URPTI or documented in a decision to initiate a pre-trial investigation under Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 7) persons unable to report information about themselves due to health conditions, age, or other circumstances [17].

The investigation of war crimes also entails the execution of a large number of forensic examinations and the use of other forms of specialized knowledge, including:

- forensic examination of materials, substances, and products (conducted to detect microparticles or microtraces of certain materials and substances on objects at the crime scene (carrier items), and to determine their type based on classification);

- military expertise (assigned to establish the circumstances surrounding the use and actions of military formations, as well as to determine the events that led to severe consequences such as casualties, loss of weaponry, military equipment, state infrastructure, and citizens' private property. This also includes determining the direction and artillery systems used for shelling (when the expert is provided with a scene inspection report and appendices by specialists, such as a missile and artillery expert, including a completed topographic map at scales of 1:25,000 or 1:50,000 and the conclusion of an explosive technical examination);

- construction and technical expertise (carried out to obtain data on the technical condition of buildings and structures, causes of damage or destruction of sites and their elements, and to assess the cost of construction work associated with reconstruction or the elimination of consequences caused by mechanical impacts, fire, etc.);

- environmental engineering expertise (aimed at acquiring information about phenomena, processes, and material objects related to the impact of anthropogenic factors on ecosystems. This includes identifying causes of environmental harm, assessing its consequences, and determining the amount of damage compensation owed to the state due to violations of environmental protection laws);

- fire and technical expertise (conducted to investigate the circumstances of the occurrence and spread of fires and

compliance with fire safety requirements). The main tasks of such an expertise may be to establish the mechanism of fire occurrence (combustion), the process of its development and methods of extinguishing, determine the phenomena, processes, conditions for fire occurrence, establish the circumstances that preceded the occurrence of the fire and caused its spread. In this case, the following *questions* may be asked for the expertise to resolve: where was the place of initial combustion (fire source); in what ways did the spread of fire and combustion products occur; what is the mechanism of fire occurrence; what is the cause of the fire; as a result of which source of ignition did the fire occur; what circumstances of the fire event caused its consequences; at what time the initial combustion in the fire centre began, which resulted in a fire; during what period the fire lasted; which came first: fire or explosion [18];

– geolocation expertise of electronic devices (the subject of this examination is billing information in electronic format related to the operation of a terminal in mobile telecommunications networks, and electronic data from devices containing geolocation information on the terminal's position during its functioning).

Conclusions. Given the specific mechanism of committing criminal offenses in conditions of armed conflict, it is necessary to use special knowledge in the form of an examination in order to obtain evidence during their pre-trial investigation. The pre-trial investigation of war

crimes involves the analysis and study of a large number of circumstances and the conduct of a variety of examinations in accordance with Articles 242–245 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in order to: establish the means and instruments of committing criminal offenses (the method of manufacturing an explosive device and its structural elements, the method of installation, masking and detonation, etc.); identify persons involved in the commission of criminal offenses; determine the damage caused, which includes the identification of deceased persons and the establishment of the method of their defeat (death), the severity and nature of bodily injuries, as well as determining the amount of property damage caused and the occurrence of other serious consequences.

During the investigation of criminal offenses amidst armed conflict, the following examinations are assigned: weapons and traces and circumstances of their use; forensic explosives (99% of criminal proceedings); ballistics (97%); forensic medicine (95%); molecular genetics (93%); fire engineering (88%); traceology (82%); portrait and fingerprinting (72%); photography and video recording (68%); linguistic (65%); forensic materials, substances and products (61%); military; construction engineering; engineering and environmental (in over 50%). Such examinations are aimed at establishing the means and instruments of commission, identifying victims, criminals (servicemen), and establishing the amount of damage caused.

Bibliography

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 362 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістика. *Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)* / за ред. акад. В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.
4. Тактика проведення судових експертиз: лекція для усіх форм навчання : метод. рек. / уклад. М. Г. Щербаковський. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 60 с.
5. Експертизи в судовій практиці : підручник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 388 с.
6. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.
7. Тимчишин А. М. Спеціальні знання: поняття, зміст та суб'єкти використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 299–302.
8. Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 20 с.
9. Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 347–352.
10. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями / В. В. Коваленко, В. С. Бондар, І. М. Вигівський та ін. Київ : Алерта, 2024. 136 с.
11. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи* : зб. матеріалів круглого столу. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.
12. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Хрків : В деле, 2015. 560 с.
13. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.
14. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Лосич С. В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях : навч. посіб. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 199 с.
15. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.
16. Дев'яткін О. Є. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачених та інших осіб. Полтава, 2020. 26 с. URL: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/.
17. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
18. Пожежо-технічна експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*. URL: <https://kndise.gov.ua/pozhezhno-tehnichna/>

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Tymchyshyn, A.M. (2023). Spetsialni znannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Special knowledge in the criminal process of Ukraine]. Odesa: Yurydika [in Ukrainian].
3. Shepitko, V.Y. (2001). Kryminalistyka. *Entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi)* [Criminology. Encyclopedic dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]. V.Ya. Tatsii (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Shcherbakovskyi, M.H. (Eds.). (2004). Taktyka provedennia sudovykh ekspertyz: lektsiia dlia usikh form navchannia [Tactics of conducting forensic examinations: a lecture for all forms of education]. Kharkiv: National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
5. Honcharenko, V.H. (Eds.). (2004). Ekspertyzy v sudovii praktytsi [Expertise in judicial practice]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Romaniuk, B.V. (2002). Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi [Modern theoretical and legal problems of using special knowledge in pre-trial investigation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Tymchyshyn, A.M. (2018). Spetsialni znannia: poniattia, zmist ta subiekty vykorystannia [Special knowledge: concept, content and subjects of use]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 2, 299–302 [in Ukrainian].
8. Shevchyshena, K.P. (2024). Rozsliduvannia voiennykh zlochyniv v Ukraini [Investigation of war crimes in Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pyrih, I. (2022). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia zlochyniv, uchynenykh v umovakh voiennoho stanu [The use of special knowledge during the investigation of crimes committed under martial law]. *Naukovyi visnyk DDUVS – Scientific Bulletin of the Department of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*, 2, 347–352 [in Ukrainian].
10. Kovalenko, V.V., Bondar, V.S., & Vyhivskiy, I.M. (et al.). (2024). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh orhanizovanymy hrupamy chy zlochyynnymy orhanizatsiiamy [The use of special knowledge during the investigation of criminal offenses committed by organized groups or criminal organizations]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
11. Antoniuk, Y.V., & Udovenko, Z.V. (2016). Poniattia ta sut vzaiemodii slidchoho z pratsivnykamy ekspertnoi sluzhby [The concept and essence of the interaction of the investigator with the employees of the expert service]. *Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyz: zb. materialiv kruhloho stolu – Theory and practice of forensic examination: collection of materials of the round table* (pp. 107-108). Kyiv: National Acad. of Internal Affairs [in Ukrainian].
12. Shcherbakovskyi, M.H. (2015). Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]. Khrkiv: V dele [in Ukrainian].
13. Instrukttsiia z orhanizatsii provedennia ta oformlennia ekspertnykh provadzen u pidrozdilakh Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [Instructions on organizing the conduct and registration of expert proceedings in the units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]: Nakaz MVS Ukrainy vid 17.07.2017 № 591. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> [in Ukrainian].
14. Nazymko, Y.S., Ponomarova, T.I., & Losych, S.V. (2024). Osoblyvosti zdiisnennia pravookhoronnoi diialnosti na deokupovanykh terytoriakh [Peculiarities of law enforcement activities in the deoccupied territories]. Kropyvnytskyi: DonDUVS [in Ukrainian].
15. Pro rozvytok ta vdoskonalennia sudovo-medychnoi sluzhby Ukrain [On the development and improvement of the forensic medical service of Ukraine]: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 17.01.1995 № 6. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95> [in Ukrainian].
16. Deviatkin, O.Y. (2020). Sudovo-medychna ekspertiza poterpilykh, zvynuvachenykh ta inshykh osib [Forensic medical examination of victims, accused and other persons]. Poltava. Retrieved from: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/ [in Ukrainian].
17. Pro derzhavnu reiestratsiiu henomnoi informatsii liudyny [On state registration of human genomic information]: Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 № 2391-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> [in Ukrainian].
18. Pozhezhno-tehnichna ekspertiza [Fire and technical examination]. *Kyivskiy naukovy-doslidnyi instytut sudovykh ekspertyz – Kyiv Research Institute of Forensic Examinations*. Retrieved from <https://kndise.gov.ua/pozhezhno-tehnichna/> [in Ukrainian].

Вигівський Іван Михайлович,

кандидат юридичних наук

(Національна поліція України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6942-9429>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, СКОЄНИХ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті наголошується, що, згідно з кримінально-процесуальним законодавством, для розслідування кримінальних правопорушень у контексті збройного конфлікту залучається особа, яка має спеціальні знання та навички у використанні технічних чи інших засобів. У більшості кримінальних проваджень допомога спеціаліста використовувалася в різних формах, як процесуальних (участь суб'єктів спеціалізованих знань у слідчих (розшукових) діях), так і непроцесуальних (отримання консультацій, пояснень, проведення попередніх досліджень). Зважаючи на різноманітність об'єктів, що підлягають огляду, слідчому необхідно залучати значну кількість спеціалістів. Залежно від типу об'єкта, окрім звичайного спеціаліста-криміналіста, можуть знадобитися вузькопрофільні експерти, такі як експерти з вибухових речовин, балістики, експерти з озброєння, фахівці з ракетних та авіаційних технологій, артилеристи, механіки тощо. Також можуть бути залучені пожежники або співробітники Державної служби з надзвичайних ситуацій для огляду місця пожежі, кінологи зі службовими собаками, судові експерти або лікарі для огляду тіл, а також біологи для збору зразків ДНК та інші фахівці. Значно підвищує ефективність розслідувань можливе залучення різних категорій спеціалістів, таких як вчителі, психологи, лікарі, автотехніки, експерти в будівельно-технічній галузі, судові експерти, судово-медичні експерти, портретисти, біологи, інженери-технологи, технологи у фізичній та хімічній галузях, фахівці з екології, фахівці у галузі культури та мистецтва, експерти з вибухових речовин, балістики, експерти зі зброї, газу, енергетики та технічного нагляду. Для того, щоб належним чином довести факт скоєння кримінальних правопорушень у контексті збройного конфлікту та забезпечити їх ефективне розслідування окреслено такі галузі експертизи: ідентифікація засобів та знарядь вчинення кримінальних правопорушень (спосіб виготовлення вибухового пристрою та його структурних елементів, спосіб його встановлення, маскування та детонації тощо).

Ключові слова: спеціалізовані знання, спеціаліст, експерт, збройний конфлікт, воєнні злочини, кримінальне провадження, розслідування, слідчі (розшукові) дії, експертиза, експертна методологія.

УДК 342.721

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-19>**Катеринчук Катерина Володимирівна,**

доктор юридичних наук, доцент

(Поліський національний університет, м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

В статті розглянуто деякі проблемні моменти, з якими стикаються близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, щодо їх гарантованих прав законодавством України, а саме: надання безоплатної правничої допомоги; повернення військовою частиною особистих, цінних речей та документів зниклих безвісти за особливих обставин. Здійснено науково-практичну характеристику окремих положень чинного законодавства в цій сфері та визначено проблемні аспекти їх реалізації.

Ключові слова: зниклі безвісти за особливих обставин, права близьких родичів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, права членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, надання безоплатної правничої допомоги, повернення (охорона) особистих та цінних речей, документів зниклих безвісти за особливих обставин.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день великий відсоток військовослужбовців перебувають у статусі «зниклий безвісти за особливих обставин». За даними, що оприлюднюються представниками органів державної влади – це близько 63 тисяч осіб. У статті окреслено проблемні моменти деяких положень чинного законодавства України у сфері захисту прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та визначено шляхи їх вирішення, а саме: надання близьким родичам та членам сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин безоплатної правничої допомоги; повернення військовою частиною особистих, цінних речей та документів зниклих безвісти за особливих обставин інші питання.

Тому, **метою статті** є аналіз проблем з якими стикаються близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки, особливо з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України, здійснюється наукові розробки та дослідження щодо: правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; правового регулювання суспільних відносин, що пов'язані із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; пошуку, обліку, розшуку таких осіб, а також їх правовим та соціальним захистом.

Проблемними питаннями правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин займалися: Д. Бойчук, В. Гожій-Демиденко, І. Голубенко, О. Зайчук, В. Журавський, Н. Камінська, А. Кличкова, І. Колошко, О. Мазурок, А. Мірошніченко, М. Перепелиця, Л. Приполова, Л. Фесечко, А. Філіппова та інші науковці. Зокрема вкрай актуальним залишаються питання щодо правового та соціального захисту близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Висвітлення цих та інших пи-

тань дозволить глибше проаналізувати ефективність захисту прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, гарантувати їм захист в економічній, соціальній сферах та сприятливі умови для реалізації цих прав. Питання наявності досліджень та публікацій провідних науковців та практиків, які безпосередньо стосувалися висвітлення проблемних питань, з якими стикаються близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, залишаються відкритими.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України проголошено найвищою соціальною цінністю – людину, її життя і здоров'я, (ст. 3) та обов'язок держави забезпечувати їх охорону (ст. 49) всіма правовими засобами [1, с. 9]. Виходячи з цього, особливу увагу слід приділити вирішенні проблем, що виникають у близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, щодо захисту їх прав та прав зниклих безвісти за особливих обставин – право на безоплатну правничу допомогу.

Право на захист інтересів близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, визначено Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» [2], що суб'єктом права на безоплатну первинну правничу допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України (ст. 8). У п. 17 ч. 1 ст. 14 цього ж Закону у переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу зазначено наступну категорію осіб – «ветерани війни та члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, члени сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, – на всі види правничих послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону». Отже, близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, не визначені

як такі, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, хоча ця категорія осіб також потребує державних гарантій, що полягають у створенні рівних можливостей для доступу до правосуддя.

У частині 2 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», наголошено, що особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу на час позбавлення особистої свободи та після звільнення у зв'язку із захистом прав і законних інтересів, порушених через позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» [3]. Виникає запитання, яким чином особа, яка позбавлена особистої свободи та знаходиться на території агресора, може скористатися даною гарантією? Однак у ч. 3 ст. 2 зазначено, що дія цього Закону поширюється на членів сімей громадян України, стосовно яких у визначеному цим Законом порядку встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Отже, таким правом можуть скористатися виключно «члени сім'ї», а інша категорія «близькі родичі» позбавлена цієї можливості. Тому пропонуємо, всім мобілізованим та особам, які прийняті на військову службу за контрактом в обов'язковому порядку, заключити (укласти) письмову довіреність, «що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі» (ст.ст. 244, 245 Цивільного кодексу України) [4].

Проблемним питанням також є повернення військовою частиною особистих та цінних речей, документів зниклих безвісти та його регулювання на законодавчому рівні. Розділом 1, пункту 1.2 Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України (далі – Інструкція), визначено одне із основних завдань обліку особового складу, а саме:

– сповіщення членів сім'ї або близьких родичів військовослужбовців чи працівників, які померли (загинули), зникли безвісти, у тому числі зниклих безвісти за особливих обставин (далі – зникли безвісти), захоплені в полон або заручником, інтерновані в нейтральній державі про місце, дату, причину (обставини) його смерті (загибелі), зникнення безвісти, захоплення в полон або заручником, інтернування, видача документів, необхідних для призначення пенсії (допомоги) і надання пільг, установлених законодавством [5]. Однак наразі дане завдання ігнорується працівниками військових частин. Так, наприклад, близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин військової частини А4935 (150 ОМБр) вже 7-й місяць поспіль не можуть отримати відповідні документи, що необхідні для призначення пенсії (допомоги) і надання пільг, установлених законодавством, а саме довідок форми 5, 6, 12 та ін. Проблемним в цьому питанні є те, що для отримання довідок потрібно робити запити через ТЦК та СП, які надходять системою електронного документообігу (СЕДО). Військова частина формує та відправляє потрібний документ адресату, тому це може бути причиною такого тривалого часу для отримання довідок або небажання представників військової частини дотримуватися вимог чинного законодавства в частині термінів виконан-

ня запиту. Отже, термін оформлення та адресування відправлення здійснюється спеціальними засобами зв'язку, які надсилаються через Головне управління урядового фельд'єгерського зв'язку Державної служби спеціального зв'язку. Як показує практика, це від місяця і більше, з моменту подачі запиту через ТЦК та СП, тому можна зробити висновок (на прикладі проведеного опитування близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин військової частини А4935 (150 ОМБр) – пояснення автора), що деякі військові частини не дотримуються чинного законодавства, що призводить до порушень прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Ще одне питання, яке потребує обговорення, це термінологія, яка мітиться у сповіщенні та не зовсім відповідає існуючим реаліям. Так сповіщення сім'ї складатиметься командиром військової частини у двох примірниках. Розділом 6 п. 6 Інструкції визначено, що «перший примірник надсилається до відповідного ТЦК та СП за місцем проживання (перебування) сім'ї (близьких родичів) військовослужбовця (якщо місце проживання (перебування) сім'ї (близьких родичів) невідоме або він не мав сім'ї (близьких родичів), – до ТЦК та СП за місцем призову (прийняття) на військову службу чи останнього місця проживання військовослужбовця) протягом доби після отримання достовірної інформації про його смерть (загибель), захоплення в полон або заручником, а також інтернування у нейтральній державі або зникнення безвісти». Виникає питання, яким чином командування військовою частиною може гарантувати «достовірність інформації»? Опитування близьких родичів та членів сім'ї осіб зниклих безвісти за особливих обставин військовослужбовців 150 ОМБр військової частини А4935, які намагалися отримати інформацію від представників військової частини, дає можливість зробити висновки, що командування або не знає долю військовослужбовців, які вийшли на позицію, або свідомо її приховують. «Проблемним в цьому питанні є те, що зниклі безвісти військовослужбовці – це люди, які або потрапили в полон, або поранені (і військова частина за певних обставин не знає їх долю, наприклад, такого військового могла евакуювати інша бригада та інше), або полегли воїни, тіла яких знаходяться на окупованій території та їх не можна повернути, або ще не проведена ідентифікація тіла та інші випадки» [6]. Отже, як бачимо, поняття «зниклий безвісти» є великим по змісту, вміщує (може вміщувати) в себе інші «поняття-статуси» і відповідно інформація від військової частини не може вважатися достовірною, а тому потребують уточнення деякі положення законодавства в цій сфері.

Також в Інструкції не в повній мірі врегульовано питання повернення особистих, цінних речей, грошей, особистих документів, що підтверджують особу, громадянство та трудової книжки. «Облік померлих (загиблих), захоплених в полон або заручниками, а також інтернованих або зниклих безвісти працівників, відправлення їх особистих та цінних речей, грошей, особистих документів здійснюється в порядку, установленому для військовослужбовців. Особисті та цінні речі, гроші, особисті документи, що підтверджують особу і громадянство, трудова книжка (за наявності) померлого (загиблого) працівника передаються його сім'ї (близьким родичам)» (п. 21 Інструкції) [5]. Дискусійними, на наш погляд, є те, що законодавство визначає велику кількість понять (речі, документи, гроші), які

належать військовослужбовцю та порядок їх охорони (зберігання). Відповідно до Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (далі – Закон) за зберігання особистих речей військовослужбовців відповідають: сержант із матеріального забезпечення роти (батареї), старшина роти (батареї) (п. 121 Закону), черговий роти (п. 310 Закону), днювальний роти (п. 313 Закону). Особисті речі військовослужбовців роти приймаються за описом та зберігаються у спеціальній кімнаті для зберігання майна роти. Відповідно до вищезазначеного зберігання (охорони) підлягає виключно особисті речі, на відміну від грошей, цінних речей та документів. У такому випадку, по-перше, керівництво військової частини не здійснює (не забезпечує) охорону іншого майна (грошей, цінних речей та документів), яке може бути предметом правопорушення; по-друге, близьким родичам та членам сім'ї осіб зниклих безвісти за особливих обставин та полеглих воїнів, в кращому випадку, повернуть особисті речі. Як приклад, деяким родинам зниклих безвісти військовослужбовців 150 ОМБр не були повернуті взагалі речі або надійшла не повна їх частина (на прикладі проведеного опитування близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин військової частини А4935 (150 ОМБр) – пояснення автора).

Лише п. 232 Закону, врегульовано питання повернення особистих речей певної категорії осіб – призваних на військову службу. «Особисті речі осіб, призваних на військову службу (взуття, одяг, білизна), приводяться в порядок, упаковуються і відсилаються за рахунок військової частини за зазначеними цими особами адресами. За відправлення речей відповідає командир роти (окремого підрозділу)». Тому, чинне законодавство України потребує доопрацювання в частині повернення речей, не лише полеглих воїнів та призваних на військову службу, а також зниклих безвісти за особливих обставин та військовослужбовців, що перебувають в полоні.

Також проблемним питанням залишається «статус» документів осіб, зниклих безвісти військовослужбовців, а саме, «втрачені» документи військовослужбовців можуть стати засобом вчинення правопорушення – укладання цивільно-правових угод, здійснення банківських операцій, оформлення доручень та ін. Вирішення даної ситуації можливе у випадку анулювання або визнання недійсними, втрачені документи зниклого безвісти військовослужбовців, наприклад, бланку паспорту громадянина України. Втім на практиці виникає ряд проблем:

– по-перше, відповідно до «Положення про паспорт громадянина України» члени сім'ї або близькі родичі не зможуть це зробити, бо «про втрату паспорта громадянин зобов'язаний терміново повідомити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, який видає тимчасове посвідчення, що підтверджує його особу» [7];

– по-друге, анулювання документів також є проблемним із-за статусу особи, бо така особа не вважається померлою, а тому має всі права, гарантовані Конституцією та законами України (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»);

– по-третє, у випадку анулювання бланку паспорту громадянина України, військова частина не зможе здійснити виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців зниклих безвісти. Однак враховуючи, що на даний час є велика кількість осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, дане питання вважається вкрай актуальним, тому можливий наступний алгоритм дій: члени сім'ї або близькі родичі зниклого безвісти за особливих обставин подають заяву до Національної поліції з роз'ясненнями, щодо неповернення військовою частиною документів військовослужбовця; після вивчення органами слідства матеріалів, члени сім'ї або близькі родичі отримують відповідь про неможливість встановити місцезнаходження документів; з якою можуть звернутися до Державної міграційної служби для анулювання документу – бланку паспорту громадянина України, однак остання дія анулює і виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців зниклих безвісти.

Таким чином, виникає потреба на законодавчому рівні врегулювати питання повернення особистих речей, документів тощо. Так як, близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин не можуть вчасно отримати відповідні документи, тому пропонуємо пакет документів необхідних для призначення пенсії (допомоги) і надання пільг (довідки форм 5, 6 та ін.) надсилати разом зі сповіщенням. Законодавчо визначити, що до переліку «особистих речей» мають обов'язково включатися цінні речі, гроші, особисті документи, що підтверджують особу і громадянство, трудова книжка та підлягають зберігання (охороні) належним чином. При поверненні «особистих речей» близьким родичам та членам сім'ї осіб, зниклих безвісти та призваних на військову службу, мають повертатися з описом (копією опису) за рахунок військової частини.

Висновки. Вже одинадцять років як Україна здійснює захист суверенітету та територіальної цілісності, з них три роки повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави. За цей час в українському законодавчому полі та в інших сферах мали б бути пропрацьовано ситуації, щодо: надання безоплатної правничої допомоги близьким родичам та членам сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; повернення військовою частиною особистих та цінних речей, документів зниклих безвісти за особливих обставин та полонених військовослужбовців. Однак ці та інші питання залишаються відкритими у науковому та «інформаційному» полі і потребують негайного вирішення. Запропоновано шляхи вирішення питань, що мають неузгоджений характер та неадаптовані до проблем сьогодення.

Список використаних джерел

1. Катеринчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики : монографія. ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України. 02.06.2011. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n78>.
3. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України. 26.01.2022. № 2010-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>.
4. Цивільний кодекс України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№. 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?ed=20131011&find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD#o1292>.

5. Інструкція з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 15.09.2022 № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD#w1_37.

6. Катеринчук К. В. Права близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: проблемні питання та перспективи вирішення. Слово національної школи суддів. 2024. № 4 (49). С. 6–15.

7. Положення про паспорт громадянина України. Затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 р. № 2503-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text>.

References

1. Katerynychuk, K. V. (2018). Zlochynty proty zdorovia osoby: problemy kryminalno-pravovoi teorii ta praktyky [Crimes against the health of a person: problems of criminal law theory and practice]. FOP Maslakov [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu» [The Law of Ukraine «About free legal aid»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n78> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy, ta chleniv yikhnikh simey» [The Law of Ukraine «On the social and legal protection of persons who are recognized as deprived of personal liberty as a result of armed aggression against Ukraine, and their family members»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Tsyvilnyi kodeks Ukrainy». [The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?ed=20131011&find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD#o1292> [in Ukrainian].

5. Instruktziia z orhanizatsii obliku osobovoho skladu v systemi Ministerstva oborony Ukrainy, zatverdzenoi nakazom Ministerstva oborony Ukrainy [Instructions on the organization of personnel accounting in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 15.09.2022 No. 280]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD#w1_37 [in Ukrainian].

6. Katerynychuk, K. V. (2024). Prava blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn: problemni pytannia ta perspektyvy vyrishennia [The rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances: problematic issues and prospects for resolution]. Slovo natsionalnoi shkoly suddiv, № 4 (49), 6–15 [in Ukrainian].

7. Polozhennia pro pasport hromadianyna Ukrainy. Zatverdzenoho Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Regulations on the passport of a citizen of Ukraine. Approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 26, 1992 No. 2503-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text> [in Ukrainian].

Katerynychuk Kateryna,

Doctor of Law, Associate Professor

(Polissia National University, Zhytomyr)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

PROBLEMS IN EXERCISING THE RIGHTS OF CLOSE RELATIVES AND FAMILY MEMBERS OF PERSONS WHO HAVE DISAPPEARED UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES

The article examines certain problematic aspects faced by close relatives and family members of persons missing under special circumstances regarding their rights guaranteed by the current legislation of Ukraine. At present, some legislative novelties remain inconsistent and unadapted to contemporary challenges, even considering the fact that Ukraine has been defending its sovereignty and territorial integrity for eleven years, including three years of full-scale invasion by the Russian Federation. Therefore, based on personal experience, the author attempts to highlight problematic aspects and propose solutions. Close relatives and family members of persons missing under special circumstances encounter the following issues: 1) provision of free legal aid to close relatives and family members of persons missing under special circumstances; 2) return of personal and valuable belongings, as well as documents, by the military unit to close relatives and family members of persons missing under special circumstances; 3) timely collection of genomic information from military personnel.

The article provides a scientific and practical analysis of certain provisions of the current legislation in the field of protecting the rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances.

Key words: missing persons under special circumstances, rights of close relatives of persons missing under special circumstances, rights of family members of persons missing under special circumstances, provision of free legal aid, return (protection) of personal and valuable belongings, documents of persons missing under special circumstances.

УДК 343.9 : 343.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-20>**Корогод Світлана Володимирівна,**

доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6696-6818>

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ФОРМ І СТРАТЕГІЙ ПРОТИДІЇ

У статті досліджено феномен насильства щодо дітей в освітньому середовищі. Розглянуто поняття насильства в закладах освіти, а також визначено основний зміст поняття «булінг». Наведено статистичні дані стану булінгу в Україні. Здійснено порівняльний аналіз поняття «насильство в закладах освіти» та інших понять, що є близькими за своєю суттю. Проведено аналіз правових, соціальних і психологічних аспектів проблеми, а також запропоновано шляхи її попередження. Роботу побудовано на даних досліджень, законодавчих актах та експертних оцінках.

Ключові слова: діти, заклади освіти, насильство, булінг, мобінг, жорстоке поводження.

Постановка проблеми. Проблема насильства над дітьми залишається актуальною для України, незважаючи на те, що на законодавчому рівні будь-які прояви насильства по відношенню до дитини заборонені. Держава визнає, що насильство над дітьми трапляється в різних сферах життя – вдома, в закладах опіки, в освітніх закладах. Насильство може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно одне одного.

Воєнний стан значно посилює ризики виникнення насильства щодо дітей, зокрема в закладах освіти. Дестабілізація соціально-економічної ситуації, вимушене переселення, руйнування традиційних механізмів соціальної підтримки та збільшення рівня стресу в суспільстві створюють додаткові передумови для зростання рівня агресії серед дітей.

Нині, у XXI столітті, насильство в закладах освіти набуло нового соціального наповнення. Якщо раніше в освітньому середовищі насильство у вигляді бійок було замахом на свободу для відновлення своїх прав і місця в соціальній ієрархії, а також реакцією на загрозу, то тепер приводом стає відсутність спільної ідентичності, що провокує першого на насильницьку взаємодію з другим.

В останні роки в Україні склалась дуже напружена соціально-економічна ситуація, яка обтяжується проблемами війни на сході нашої країни та питаннями, що через це виникають, а саме: вимушене переселення громадян; відсутність якісної освіти, яка забезпечить фінансову стабільність молоді; штучно створена національна забарвленість окремих питань (мовних, міграційних, етичних тощо). Важливими проблемами сучасного суспільства лишаються: постійне погіршення стану фізичного та психоемоційного здоров'я дітей будь-якого віку; відсутність позитивного комунікативного клімату в дитячих та молодіжних колективах; збільшення соціального напруження, особливо в групах осіб – вимушених переселенців.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває питання психоемоційного здоров'я дітей. Постій-

ний стрес, тривога, страх за власне життя або життя рідних, невизначеність щодо майбутнього негативно впливають на соціальну поведінку дітей, провокуючи як агресивні прояви, так і соціальну ізоляцію. Це особливо помітно в освітньому середовищі, де діти взаємодіють із ровесниками, а рівень психологічної напруги нерідко переростає в насильство. Агресія, яка надалі переростає в булінг чи мобінг, найчастіше пов'язана з досягненнями, адже дитина сприймає себе через власну діяльність, ставлення до неї з боку дорослих, систем оцінок і ранжування.

За результатами опитування ЮНІСЕФ про розповсюдженість булінгу більше 90% молодих людей переконані, що булінг є розповсюдженою проблемою в їхніх громадах і приблизно дві третини учасників опитування безпосередньо стикалися з ним.

Майже 40% опитаних молодих українців, які зазнають булінгу, нікому про це не розповідають. Ті, хто розказують про такі випадки, зазвичай звертаються до батьків/родичів (27%) або друзів/братів і сестер (25%). Лише 4% дітей повідомляють про насильство вчителям, що підкреслює необхідність підготовки педагогів до роботи в умовах воєнного стану та посилення заходів безпеки в освітніх закладах. Молоді люди бачать зв'язок між реакцією дорослих та покращенням або погіршенням своєї ситуації. Так, найбільш популярною відповіддю на питання «Чому відбувається булінг?» була «Тому що дорослі не звертають на це уваги» – так вважають 37% опитаних. Крім того, більше половини респондентів зазначили, що необхідно проводити підготовку вчителів щодо припинення булінгу, адже сім із десяти випадків булінгу трапляються між дітьми в школі [1].

Воєнний стан також сприяв зростанню випадків кібербулінгу, що стає ще однією загрозою для дітей. В умовах воєнного стану кібернасильство може мати особливо руйнівний ефект, оскільки доступ до якісної психологічної підтримки залишається обмеженим, а діти, які постраждали від цькування, можуть не мати ресурсів для подолання його наслідків. За даними

опитування, представленого Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Спеціальною представницею Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей у Нью-Йорку, третина молодих людей у 30 країнах світу стають жертвами онлайн-булінгу, а кожна п'ята молода людина змушена була пропускати заняття в школі через кібербулінг та насильство. В Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття [2].

За даними загальнонаціонального репрезентативного дослідження «Булінг та толерантність у закладах освіти після 24 лютого 2022 року», що проводилося в листопаді 2023 – січні 2024 року, охопило 5576 учнів 5–9 класів (віком 10–14 років) з усіх регіонів України, крім тимчасово окупованих територій. 51,3% опитаних здобувачів освіти зазначили, що коли-небудь стикалися з булінгом: 55,9%, дівчат і 46,2% хлопців, 24,7% учнів стали мішенями булінгу з початку повномасштабного вторгнення. 59,4% постраждалих від булінгу зверталися по допомогу: найчастіше зверталися до батьків і вчителів, дівчата частіше зверталися по допомогу, ніж хлопці: 62,4% проти 55,8%, зі збільшенням віку опитаних зменшується частота звернень по допомогу. Серед учнів 5 класів по допомогу зверталися 68,1%, серед учнів 9 класів цей показник скорочується до 47,9% [3].

Таким чином, заклади освіти, які мають бути безпечним простором для розвитку дитини, нерідко стають місцем, де діти піддаються фізичному, психологічному та кібернасильству. В умовах воєнного стану ці ризики лише загострюються, що вимагає негайного реагування та розроблення комплексних заходів захисту дітей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першими, хто започаткував дослідження окресленої проблематики у своїх працях, вважають таких зарубіжних учених, як: Д. Еспеладж, Д. Габаріус, Д. Олвеус, Є. Роланд. Дослідженню насильства щодо дітей в закладах освіти присвячено праці таких учених, як: Ю. Бريدніков, А. Ведернікова, А. Губка, Н. Лесько, І. Лубенець, Т. Миронюк, К. Плутницька, А. Полянчик, О. Шуміло та ін. Дослідженням мобінгу займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: Х. Лейман, К. Колодій, О. Кораблева, О. Орос, П. Хайнеман та ін.

Мета статті – дослідження феномену насильства, щодо дітей в закладах освіти, аналіз поняття насильства в закладах освіти та інших понять, що є близькими за своєю суттю (жорстоке поводження, булінг, мобінг).

Виклад основного матеріалу. Відповідно ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [13].

Законом України «Про освіту» в п. 6 ч. 1 ст. 1 передбачено, що заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [20].

Для правильного виявлення та своєчасного реагування на випадки насильства щодо дітей необхідно здійснити аналіз поняття «насильство в закладах освіти» та інших понять, що є близькими за своєю суттю.

У своєму основному значенні слово «насильство» означає завдання людям шкоди шляхом убивства, калічення чи болю. Його значення може поширюватись і на загрозу завдання такої шкоди, а також на психологічну і на фізичну шкоду [4].

Як зазначає С.О. Гарькавець, насильство – це дія або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю, прини-

жує почуття її честі й гідності. Це застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір. Виокремлюють: фізичне насильство – побой, нанесення тілесних ушкоджень, примусова ізоляція та утримання тощо; психологічне насильство – погрози, лайка, принизливі висловлювання, тиск тощо; економічне насильство – різновиди силового та шахрайського позбавлення майна (крадіжки, шахрайство тощо) [5, с. 79].

В юридичній енциклопедії дається таке визначення: насильство – умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь [6, с. 68].

Насильство над дітьми – це фізичне, психологічне, сексуальне насильство або відсутність виховання та піклування про дітей батьками, особами-опікунами чи сторонніми людьми, які доглядають за дітьми. Насильство над дітьми може містити будь-яку дію насильницького характеру, нехтування, зловживання або нездатність, небажання чи невміння виховувати й опікуватися дітьми від батьків чи інших осіб, що призводить до фактичної або потенційної шкоди дитині. Може спостерігатися в сім'ї, в місці проживання дитини, на вулиці або в організаціях, школах чи громадах, з якими дитина взаємодіє [9].

Насильство в закладі освіти – сплановані або спонтанні дії, що відбуваються на його території або в приміщеннях під час занять, перерв, на шляху до нього або з нього, а також під час заходів, які проводить заклад освіти в іншому місці. Суб'єктами та об'єктами насильства в закладі освіти можуть бути педагоги, інші працівники, здобувачі освіти та їхні батьки [8, с. 18].

Тож можемо дійти висновку, що побой, агресія, залякування, переслідування, несприйняття, домагання, погрози, шантаж, псування речей – це невичерпний список форм насильства, з яким натеper може зустрітись учень у закладах освіти.

Протидія насильству щодо дітей у закладах освіти в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та ефективних кризових стратегій. Насамперед необхідно забезпечити систематичний моніторинг психоемоційного стану учнів та створити безпечне освітнє середовище, де кожна дитина почуватиметься захищеною. Важливим кроком є створення системи раннього виявлення агресії та забезпечення психологічної підтримки для дітей, які пережили травматичний досвід війни, посилення кваліфікації педагогів у питаннях запобігання булінгу.

Особливу увагу слід приділити підготовці педагогів до роботи в умовах воєнного стану, навчаючи їх розпізнавати прояви насильства, ефективно реагувати на конфліктні ситуації та надавати підтримку жертвам насильства. Важливим аспектом є також інтеграція дітей-переселенців у шкільні колективи, що потребує впровадження інклюзивних освітніх програм, спрямованих на зменшення соціальної напруги та сприяння взаєморозумінню між учнями.

Як синонім до поняття «насильство» часто застосовують поняття «жорстоке поводження». Дійсно, як соціальні явища вони тісно пов'язані, однак необхідно розуміти різницю між ними.

Сучасна вітчизняна судова практика під жорстоким поводженням розуміє безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань

(мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо) [10, с. 47]. Аналогічну думку має і сучасна вітчизняна кримінально-правова теорія [11, с. 305], вкладаючи такий самий зміст і в поняття «погане поводження» [12, с. 980].

Законодавчо поняття «жорстоке поводження з дитиною» закріплено в ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства». Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, насильства за ознакою статі, булінгу (цькування), мобінгу (цькування), а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [13].

Своє тлумачення жорстокому поводженню з дітьми давав американський психолог італійського походження Джеймс Гарбаріно: «Будь-яку дію або бездіяльність стосовно дитини з боку батьків, осіб, які їх замінюють, а також закладів або суспільства загалом, внаслідок чого порушено фізичний або психічний розвиток, здоров'я або благополуччя дитини, а також обмежено її права й свободи, вважають жорстоким поводженням із дітьми».

Жорстоке поводження щодо дітей виявляється в: образливих прізвиськах; насміханні над виглядом, видом діяльності, поведінкою дітей, які вирізняються серед однолітків; примушуванні до негативних дій (доведи, що не боїться вчителя, що ти не гірше за інших, палиш, уживаєш наркотики, дорослий, займаєшся сексом тощо); бойкоті, ігноруванні; битті («темна»); відбиранні в слабших дорогих речей, грошей, їжі; погрозах, приниженнях; примусу до «служіння» сильному – нести портфель, бути на підхваті, чергувати тощо; звалтуванні, травлі [7, с. 1004].

Слід звернути увагу на те, що жорстоке поводження з дітьми в закладах освіти часто трапляється не тільки з боку однолітків та здобувачів освіти, а й з боку вчителів, вихователів тощо, це виявляється в такому: приниженнях, постановці в кут; битті; роздяганні дитини перед іншими як способу покарання; нагадуванні в дитячому колективі про недоліки дитини, особливості сім'ї, сімейні події, про які вчителю стало відомо; непосильній праці; ігноруванні фізичних потреб дитини (заборона піти до туалету); існуванні «любимчиків»; підвищеному тоні, крику, необгрунтованих, неадекватних оцінках; суворій дисципліні, яка тримається на страху, а не на інтересі до навчання; авторитаризмі, вимогах без пояснень; недоцільних вимогах до зовнішнього вигляду дитини (зачіски, форми) і застосуванні дій щодо його покращення, підстригання власноруч, зняття прикрас, відбір мобільних телефонів тощо; розбещенні. Нерідко конфіденційна інформація щодо проблем дитини та її сім'ї розголошується і стає предметом обговорення в класному колективі, серед батьків, що травмує психіку, погіршує моральний стан дитини [7, с. 1003].

З огляду на вищезазначене розуміємо, що жорстоке поводження з дітьми може бути як одноразовим, так і повторюваним або тим, що триває; вчиняється в закладах освіти не тільки з боку дітей по відношенню один до одного, а й з боку дорослих, батьків, вихователів. Жорстоке поводження, жорстоке ставлення можуть призвести як до емоційного або психічного травмування, так і до загибелі дитини (суїцидальна поведінка).

Відмінність між жорстоким поводженням із дитиною та насильством щодо дітей полягає в широті понять та їх змісті. Жорстоке поводження є однією з най-

більш руйнівних форм насильства, що проявляється у тривалому впливі на жертву.

Протидія насильству та жорстокому поводженню з дітьми в умовах воєнного стану є нагальною потребою через зростання соціальної напруженості, агресії та порушення системи захисту дітей. Вимушене переміщення, психологічні травми та нестача ресурсів у школах сприяють поширенню жорстокого ставлення як серед учнів, так і з боку педагогів. Необхідно запроваджувати комплексні програми психосоціальної підтримки, що включають підготовку вчителів, психологічний супровід дітей та незалежні механізми повідомлення про випадки насильства. Важливим напрямом є посилення міжнародного співробітництва, що дозволить забезпечити юридичну, гуманітарну та фінансову допомогу в кризових умовах. Формування культури ненасильницької взаємодії в освітньому середовищі допоможе знизити рівень жорстокого поводження та сприятиме соціальній інтеграції дітей, які постраждали від війни.

У ході вивчення феномену насильства щодо дітей в закладах освіти необхідно також розглянути поняття «булінг» (цькування).

Ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що булінг (цькування) – психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків [13].

Один із провідних дослідників булінгу Ден Ольвеус, автор класичного визначення цього явища, визначає булінг як повторювану агресивну поведінку, яка має на меті завдати шкоди іншій особі, перебуваючи в ситуації нерівності сил між агресором і жертвою. Ольвеус підкреслює, що булінг може проявлятися у фізичній, вербальній чи психологічній формі [14].

Досліджуючи феномен булінгу, ми з'ясували його сутність, яка полягає в хуліганстві й задикуватості, агресивних поведінкових проявах, цькуванні слабких осіб, насильницьких діях, що можуть заподіяти фізичну, психологічну або матеріальну шкоду людині. Булінг визначається науковцями як агресивна поведінка з деструктивним вектором, спричиняє дії, що характеризуються частотою та регулярністю скоєння, є свідомою, супроводжується нерівністю сил між булером та його жертвою. Сутність цього суспільного явища полягає у зневазі та презирстві до опонента, домінуванні над ним, перерозподілі влади, штучному створенні привілеїв для агресора [15, с. 225].

Розглянуті поняття і види насильства найчастіше зустрічаються в закладах освіти, однак не слід оминати увагою і поняття мобінгу, яке закріплене ст. 2-2 Кодексу закону про працю України. Мобінг (цькування) – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, в тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, в тому числі такої,

що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [16].

Однак, якщо більш детально заглибитися в саме походження терміна «мобінг», бачимо, що слово походить від англійського «to mob» й означає «нападати юрбою, оточувати».

Вперше процес колективного нападу назвав мобінгом у 1958 році австрійський етолог К. Лоренц у контексті дослідження психології тваринного світу, описавши приклади атаки хижаків групою тварин. Учений у своїй праці «Агресія» акцентує увагу на вирішальній ролі групового нападу як фактора, який додає сміливості на інстинктивному рівні захищати себе або свою територію [19, с. 170].

Шведський лікар П. Хайнман в 60-х роках XX століття порівняв груповий напад тварин із жорстокою поведінкою дітей по відношенню до своїх ровесників й описав це в книзі «Мобінг – групове насилля серед дітей і дорослих».

У 80-х роках XX століття Х. Лейман охарактеризував мобінг як систематичний психологічний терор групи людей, направлений проти іншої особистості, який найчастіше відбувається протягом великого проміжку часу і зумовлений відносинами між переслідувачем і жертвою.

Д. Олвеус представив імовірність виникнення мобінгу через варіанти комплектації класу. Теорія Д. Олвеуса складається із системи елементів, які тісно пов'язані між собою: значимі фактори мобінгу (сім'я, зовнішні й внутрішні фактори навчання в школі), комбінація взаємодії потенційних жертв і потенційних переслідувачів, а також мобінг як процес [14]. Одне з перших досліджень мобінгу в школі було здійснене Д. Олвеусом серед норвезьких школярів 7–16 років. За його результатами виявлено 9% учнів, які страждали від мобінгу. Дослідження, проведені у Великобританії, показали 27%, у США – 10,6%, у Канаді – 15%, у Німеччині – 11,1% жертв мобінгу серед школярів. Найбільше випадків мобінгу зафіксовано серед учнів 6–8 класів [14].

Саме мобінг як групове знущання виявляється універсальним інструментом самоствердження та покращення свого становища в групі. Значущою характеристикою жертви завжди виступає її відмінність від решти групи. Причому ця відмінність не обов'язково буде негативною (дивна зовнішність, бідність тощо), вона може виділяти жертву через її переваги над іншими (багатство, успіхи в навчанні, зовнішня привабливість) [18].

Проблему мобінгу як психологічну було окреслено ще в 50-х роках минулого століття в Австрії, Швеції, потім у Німеччині, Польщі та інших країнах Європи. Важливим є те, що це поняття пов'язане з довготривалим «відторгненням» учня, дитини більшістю членів класу чи групи. Особливістю мобінгу є його груповий характер, що створює для агресорів почуття колективної підтримки, посилюючи їх упевненість у правомірності своїх дій.

Аналізуючи наукові дослідження різних часів, можна дійти висновку, що мобінг в закладах освіти слід розглядати не як суто юридичне поняття, пов'язане з відносинами між роботодавцем і працівником, а як одну з форм насильства щодо дітей. Учнівський колектив можна порівняти з трудовим, оскільки він також об'єднаний спільною діяльністю, правилами взаємодії та ієрархією. У межах неформальних груп, які формуються в шкільному середовищі, мобінг часто використовується як засіб утвердження статусу одних осіб шляхом приниження інших. Як і в професійному середовищі,

в школах причинами мобінгу можуть бути конкуренція, відчуття несправедливості чи відсутність чітких правил взаємодії.

Воєнний стан суттєво загострює проблему булінгу та мобінгу в закладах освіти, оскільки діти переживають високий рівень стресу, соціальної дезінтеграції та психологічного напруження. Вимушене переміщення, втрата близьких, руйнування звичного життєвого середовища та відмінності в соціальному статусі дітей-переселенців створюють передумови для конфліктів, що можуть перерости в систематичне цькування. Особливої уваги потребує мобінг, оскільки групова агресія в умовах нестабільності й дефіциту ресурсів часто стає засобом самоствердження або захисною реакцією в дитячих колективах.

Для ефективної протидії булінгу та мобінгу необхідно розробити комплексні програми психосоціальної підтримки, які передбачатимуть обов'язкову роботу психологів у закладах освіти, створення груп підтримки для дітей, що зазнали цькування, а також упровадження системи медіації конфліктів. Важливим заходом є підготовка педагогів до роботи в умовах війни та кризових ситуацій, що включає навчання методам виявлення ранніх ознак булінгу та мобінгу, їх попередження та ефективного втручання.

Проаналізувавши вищесказане, бачимо, що насильство, жорстоке поводження, булінг та мобінг щодо дитини мають спільні риси: вони порушують права дитини, завдаючи шкоди її фізичному, емоційному та психологічному здоров'ю. Ці явища характеризуються нерівністю влади між агресором і жертвою, повторюваністю дій та тривалим травматичним впливом. У всіх випадках формується почуття беззахисності, низька самооцінка та емоційна вразливість дитини.

Також необхідно звернути увагу і на відмінності розглянутих понять. Булінг, мобінг, жорстоке поводження та насильство щодо дитини відрізняються суб'єктами, мотивами, формами та контекстами. Булінг – це систематичні агресивні дії дітей в шкільному чи іншому колективі для домінування над жертвою. Жорстоке поводження зазвичай здійснюється дорослими, які відповідають за дитину, і може проявлятися через фізичні, емоційні дії або нехтування потребами, не завжди маючи свідому агресію. Насильство – ширше поняття, яке охоплює будь-які форми шкоди від дітей чи дорослих. Булінг зазвичай публічний, жорстоке поводження – приватне, а насильство можливе в обох контекстах. Мобінг є груповою формою насильства.

До функцій закладів та установ системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей можна віднести: проведення з учасниками освітнього процесу виховної роботи із запобігання та протидії домашньому насильству; повідомлення не пізніше однієї доби служб у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України в разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень; проведення інформаційно-просвітницьких заходів з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, в тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки такого насильства, що стали їм відомі; повідомлення про такі випадки до кол-центрів з питань запобігання та протидії насильству стосовно дітей; організація роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми [21, с. 16].

Висновки. Насильство над дітьми в закладах освіти в умовах воєнного стану є особливо небезпечним соціальним явищем, що посилюється внаслідок порушення системи захисту дітей, соціальної дезінтеграції та психологічної нестабільності населення. Масове вимушене переміщення дітей, загострення посттравматичних стресових розладів і дефіцит ресурсів у сфері освіти створюють сприятливі умови для виникнення жорстокого ставлення як серед однолітків, так і з боку педагогічного персоналу. Для ефективної протидії необхідно впроваджувати комплексні міждисциплінарні заходи, що включають психологічну підтримку, навчання педагогів методам ненасильницької комунікації, розроблення протоколів реагування на випадки насильства та створення

незалежних механізмів повідомлення про такі ситуації. Особливу увагу слід приділяти адаптації дітей-переселенців у нових освітніх середовищах, що допоможе знизити рівень соціальної напруженості та мінімізувати ризики агресивної поведінки. Формування системної політики запобігання жорстокому поводженню в закладах освіти має базуватися на міжсекторальній взаємодії державних установ, міжнародних організацій та громадянського суспільства з метою забезпечення комплексного захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту. Формування культури нульової толерантності до насильства в поєднанні з правовими, соціальними та педагогічними стратегіями сприятиме захисту прав дітей та покращенню їх психосоціального благополуччя.

Список використаних джерел

1. ЮНІСЕФ представив результати опитування про розповсюдженість булінгу. URL: <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/iunisef-predstaviv-rezultati-opituvannia-pro-rozpovsiudzhenist-bullingu-1>
2. Опитування ЮНІСЕФ: понад третина молодих людей у понад 30 країнах світу потерпають від онлайн-булінгу. URL: <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/opituvannia-yunisef-ponad-tretyna-molodykh-liudei-u-30-krainakh-svitu-poterpaiut-vid-onlain-bulinhu>
3. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах. URL: <https://mon.gov.ua/news/rychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh>
4. Енциклопедія політичної думки. Насильство. URL: https://slovnym.me/dict/politics_encyclopedia/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE
5. Юридична психологія : словник-довідник / С.О. Гарькавець. Сєверодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.
6. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10-ти томах / відп. ред. Ю.І. Римаренко та ін. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. Т. 2. С. 1224.
7. Лесько Н. Феномен насильства над дітьми в освітньому середовищі України. *Траєкторія науки*. 2018. Т. 4. № 5. С. 1001–1007.
8. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. Київ : Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.
9. Насильство проти дітей. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Насильство_над_дітьми
10. Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальному судочинстві. 4-те вид. допов. і перероб. / упорядник Р.В. Вереша. Київ : Алерта, 2021. 312 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х тт. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2013. Т. 2. 1040 с.
13. Про охорону дитинства : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2402-14#Text>
14. Olweus, D. *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. (1993): Blackwell Publishing, 144 p.
15. Бриндіков Ю. Соціально-педагогічна профілактика булінгу в підлітковому середовищі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 40 Т. 1.
16. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
17. Колодій К. Мобінг. Психотерор на робочому місці та методи його подолання ; пер. з нім. К. Колодій. Харків : Вид-во «Гуманітарний Центр», 2007. 368 с.
18. Орос О.Б. Соціальні аспекти мобінгу. *International scientific and practical conference «Key issues of social sciences: prospects for the development of Ukraine and EU countries» : Conference proceedings*, June 28–29, 2019. Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 38–40 p.
19. Корабльова О.О. Характеристика стану дослідженості мобінгу як соціально-педагогічної проблеми. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д.Г., 2012. Вип. 16. Книга 2. С. 169–177 с.
20. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/>
21. Причини та наслідки вчинення насильства по відношенню до дітей / Кол.авторів : В.П. Савенко та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 94 с.

References

1. UNICEF. (n.d.). UNICEF predstaviv rezultaty opytuvannia pro rozpovsiudzhenist bulinkhu [UNICEF presented the results of a survey on the prevalence of bullying]. rescentre.org.ua. Retrieved from <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/iunisef-predstaviv-rezultati-opituvannia-pro-rozpovsiudzhenist-bullingu-1> [in Ukrainian].
2. UNICEF. (2019). Opytuvannia UNICEF: ponad tretyna molodykh liudei u ponad 30 krajinaх svitu poterpaiut vid onlain-bulinkhu [UNICEF survey: More than a third of young people in over 30 countries suffer from online bullying]. rescentre.org.ua.

Retrieved from <https://rescentre.org.ua/statystychni-dani-ta-doslidzhennia/opytuvannia-yunisef-ponad-tretyna-molodykh-liudei-u-30-krainakh-svitu-poterpaiut-vid-onlain-bulinhu> [in Ukrainian].

3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). Prychyny bulinhu: rezultaty masshtabnoho doslidzhennia v ukrainskykh shkolakh [Causes of bullying: Results of a large-scale study in Ukrainian schools]. *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh> [in Ukrainian].

4. Entsyklopediia politychnoi dumky. (n.d.). Nasyt'stvo [Violence]. *slovyk.me*. Retrieved from <https://slovyk.me/dict/politics-encyclopedia/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> [in Ukrainian].

5. Harkavets, S. O. (2021). Yurydychna psykholohiya: slovyk-dovidnyk [Legal psychology: A reference dictionary]. Sieverodonetsk: SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].

6. Rymarenko, Yu. I., (ed.) (2003). *Mizhnarodna politseiska entsyklopediia [International Police Encyclopedia]*. Kyiv: Kontsern "Vydavnychiy dim "In Yure", Vol. 2, p. 1224 [in Ukrainian].

7. Lesko, N. (2018). Fenomen nasyt'stva nad ditymy v osvithnomu seredovyshchi Ukrainy [The phenomenon of violence against children in the educational environment of Ukraine]. *Traektoriâ Nauki -Path of Science*, 4(5), 1001–1007. Retrieved from ssrn-3206016.pdf [in Ukrainian].

8. Zdorov'ia zhinky i planuvannia sim'yi. (2020). Poperedzhennia nasyt'stva v zakladakh osvity: metodychnyi posibnyk dlya pedahohichnykh pratsivnykiv [Prevention of violence in educational institutions: A methodological manual for teachers]. 2nd ed., Kyiv: BF "Zdorov'ia zhinky i planuvannia sim'yi" [in Ukrainian].

9. Wikipedia. (n.d.). Nasyt'stvo nad ditymy [Violence against children]. *uk.wikipedia.org*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Насильство_над_дітьми [in Ukrainian].

10. Veresha, R. V. (Ed.). (2021). *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu v kryminal'nomu sudochynstvi [Resolutions of the Plenum of the Supreme Court in criminal proceedings]*. 4th ed. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

11. Dzhuzha, O. M., Savchenko, A. V., & Cherniei, V. V. (Eds.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentari Kryminal'noho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

12. Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I., & Tiutiuhina, V. I. (Eds.). (2013). *Kryminal'nyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentari [Criminal Code of Ukraine: Scientific and practical commentary]* (Vol. 2). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy [On child protection: Law of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2402-14#Text> [in Ukrainian].

14. Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Blackwell Publishing [in English].

15. Bryndikov, Yu. (2021). Sotsial'no-pedahohichna profilaktyka buliynku v pidlitkovomu seredovyshchi [Socio-pedagogical prevention of bullying in the adolescent environment]. *Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 40(1) [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine. (n.d.). Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labor Code of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

17. Kolodii, K. (2007). *Mobinh. Psykhoterror na rabochomu misti ta metody yogo podolannia [Mobbing. Psychoterror in the workplace and methods of overcoming it]*. Kharkiv: Humanitarnyi Tsentri [in Ukrainian].

18. Oros, O. B. (2019). Sotsial'ni aspekty mobinhu [Social aspects of mobbing]. International scientific and practical conference "Key issues of social sciences: prospects for the development of Ukraine and EU countries." Baia Mare: Baltija Publishing, 38-40 [in Ukrainian].

19. Korabl'ova, O. O. (2012). Kharakterystyka stanu doslidzhennosti mobinhu yak sotsial'no-pedahohichnoi problemy [Characteristics of the research of mobbing as a socio-pedagogical problem]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditykh ta uchnivskoi molodi – Theoretical and Methodological Problems of Education of Children and Student Youth*, 16(2), 169-177 [in Ukrainian].

20. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

21. Savenko, V. P., Korohod, S. V., Chorna, A. H., Toloshna, N. V., & Shablysty, V. V. (2023). *Prychyny ta naslidky vchynennia nasyt'stva po vidnoshenniu do ditei [Causes and consequences of violence against children]*. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vntr. Sprav [in Ukrainian].

Korohod Svitlana,

PhD in Law, Senior Lecturer

(Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6696-6818>

THE PROBLEM OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER MARTIAL LAW: ANALYSIS OF FORMS AND COUNTERACTION STRATEGIES

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of violence against children in educational institutions, particularly in the context of martial law, which significantly exacerbates the problem. The essence and key characteristics of various types of violence most commonly encountered in the educational environment are identified, including physical, psychological, economic, and sexual violence, as well as its specific manifestations such as bullying, mobbing, cyberbullying, and cruel treatment of children.

Bullying is defined as systematic aggression that includes physical, verbal, and social forms of violence among children within a collective. The article emphasizes the causes and consequences of bullying, especially in the context of martial law, where the level of stress and social tension among children increases. Mobbing is analyzed as a group form of psychological harassment based on victim isolation, constant insults, social exclusion, and organized harassment, which may persist over a long period and have severe psychological consequences.

Special attention is given to cyberbullying – a form of violence carried out through electronic communications.

The article examines socio-legal mechanisms for preventing violence in educational institutions, including measures that can be implemented by teachers, school administrators, parents, and government authorities. The necessity of providing psychological support for children who have experienced violence, developing programs for the social integration of displaced children, training teachers to work in crisis conditions, and adopting a comprehensive approach to violence prevention is substantiated.

The study is based on the latest research findings, legislative acts of Ukraine, and international experience in combating violence in educational institutions. The approaches proposed in the article will help reduce the level of violence in the educational environment and create safe conditions for children's learning and development.

Key words: *violence, bullying, mobbing, cyberbullying, cruel treatment, children, educational institution, martial law.*

УДК 340.114

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-21>

Куртов Анатолій Ігоревич,

кандидат технічних наук, доцент,

завідувач кафедри підготовки офіцерів запасу Військово-юридичного інституту
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4972-5455>

Іващенко Сергій Миколайович,

доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

Гашенко Сергій Васильович,

старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін

Військово-юридичного інституту

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7942-5413>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Введення воєнного стану в Україні є надзвичайним правовим режимом, що запроваджується для захисту суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави у випадку збройної агресії чи загрози національній безпеці. У статті проаналізовано нормативно-правову базу цього режиму, що включає Конституцію України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», міжнародні закони та інші нормативні акти, які регламентують його впровадження та дію. Значну увагу приділено процедурі введення воєнного стану, що передбачає ухвалення відповідного указу Президентом України та затвердження його Верховною Радою. Розглянуто також роль органів державної влади та місцевого самоврядування в реалізації заходів воєнного стану, включаючи координацію дій силових структур, запровадження спеціальних режимів управління та забезпечення життєдіяльності держави. Одним із ключових аспектів дослідження є правові наслідки запровадження воєнного стану. Стаття містить аналіз змін у правовому статусі громадян, можливі обмеження конституційних прав і свобод, як-от право на мирні зібрання, свобода слова, свобода пересування тощо. Окремо розглянуто питання мобілізації, трудової повинності та використання ресурсів держави для оборони. Важливим є розгляд механізмів контролю та запобігання зловживанням владою під час дії воєнного стану, а також відповідності таких обмежень міжнародним стандартам у сфері прав людини. Наголошено на необхідності дотримання принципів пропорційності та законності в запровадженні заходів безпеки, аби запобігти порушенню основоположних прав громадян. У підсумку оцінено наслідки воєнного стану для суспільства, економіки

та правової системи України, акцентовано увагу на викликах, що постають перед державою і громадянами. Зроблено висновок про необхідність ефективного управління кризовими ситуаціями, збереження демократичних інститутів і дотримання принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Ключові слова: воєнний стан, закон, держава, Конституція України, право, обмеження прав і свобод, національна безпека.

Постановка проблеми. Воєнний стан в Україні – це особливий правовий режим, що встановлюється у відповідь на загрози національній безпеці, територіальній цілісності та суверенітету держави. Його запровадження набуває особливої актуальності в контексті сучасних воєнних конфліктів, які ведуться на території України, що зумовлено агресією з боку Російської Федерації. У таких умовах правова система країни повинна адаптуватися до нових викликів, що передбачає необхідність ужиття заходів, які забезпечують безпеку держави та її громадян.

Актуальність дослідження правового режиму воєнного стану визначається не лише поточними подіями, а й їх історичним контекстом. Історія України свідчить про численні випробування, пов'язані з війнами, збройними конфліктами та зовнішніми загрозами, які потребували запровадження надзвичайних заходів. У зв'язку із цим воєнний стан стає механізмом, що дозволяє державі забезпечувати свої стратегічні інтереси в умовах загрози.

Об'єктом даного дослідження є правовий режим воєнного стану, а предметом – правові наслідки, які виникають через його введення. Дослідження також охоплює аналіз норм, які регламентують процедуру введення воєнного стану, а також обмеження, які можуть бути накладені на права і свободи громадян. Особливу увагу буде приділено питанням правомірності таких обмежень, їх відповідності міжнародним стандартам прав людини, а також механізмам контролю за дотриманням правових норм під час дії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження детально аналізують ці питання, надаючи глибоке розуміння викликів та перспектив, пов'язаних із запровадженням воєнного стану. С.В. Лисенко у своїй статті «Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану: міжнародно-правові аспекти» досліджує питання обмеження прав і свобод людини під час воєнного стану, зокрема з точки зору міжнародного права. Автор наголошує на необхідності дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини навіть в умовах воєнного стану, підкреслюючи, що обмеження повинні бути пропорційними та обґрунтованими [5, с. 90]. М.І. Качор у статті «Воєнний стан в Україні: правові, соціальні та економічні наслідки» аналізує комплексний вплив воєнного стану на різні сфери суспільного життя. Автор зазначає, що запровадження воєнного стану призводить до значних змін у правовій системі, соціальних відносинах та економіці країни. Зокрема, він звертає увагу на необхідність забезпечення балансу між безпекою держави та захистом прав громадян [6, с. 46]. В.А. Тихий у своїй роботі «Проблеми реалізації прав людини під час воєнного стану в Україні» розглядає практичні аспекти забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Автор підкреслює, що, незважаючи на законодавчі обмеження, важливо забезпечити мінімальні гарантії прав і свобод, а також ефективні механізми їх захисту [7, с. 35].

Мета роботи полягає в системному аналізі правового регулювання воєнного стану в Україні, а також у виявленні основних проблем і викликів, з якими стикається країна в процесі його реалізації. Дослідження має на

меті не лише теоретичний аналіз, а й практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Методологічною основою дослідження є поєднання системного, порівняльного та правознавчого підходів. Системний підхід дозволяє охопити різні аспекти правового режиму воєнного стану, порівняльний – оцінити його з точки зору міжнародних стандартів і досвіду інших країн, а правознавчий – проаналізувати конкретні правові норми та їх застосування на практиці.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до аналізу правового режиму воєнного стану, а також в уточненні окремих аспектів його правового регулювання в Україні. Особлива увага приділяється питанням взаємодії держави з міжнародними інститутами у сфері прав людини під час дії воєнного стану, що є вкрай важливим у контексті євроінтеграційних процесів.

Таким чином, дослідження правового режиму воєнного стану в Україні має важливе значення для розуміння механізмів забезпечення безпеки та правопорядку в державі, а також для формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері. В умовах сучасних викликів, з якими стикається Україна, вкрай важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту держави та дотриманням прав людини, що є запорукою стабільності та процвітання суспільства в загалом.

Виклад основного матеріалу. Правова основа воєнного стану в Україні є складним і багатограним елементом правової системи, що визначає порядок дій держави в умовах загрози національній безпеці. Введення воєнного стану регулюється як на конституційному, так і на законодавчому рівнях, що забезпечує стабільність і передбачуваність дій держави під час кризових ситуацій. Основними документами, що визначають цей процес, є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та низка інших нормативно-правових актів, які деталізують процедуру і наслідки введення воєнного стану [6, с. 47].

Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент має право на введення воєнного стану в разі загрози національній безпеці або агресії проти держави. Це положення підкреслює важливість президентської влади в прийнятті рішень, пов'язаних із захистом держави. Але запровадження воєнного стану можливе лише за умови попереднього отримання згоди Верховної Ради України, що є важливим елементом демократичного контролю. Врахування думки законодавчого органу свідчить про необхідність колегіального підходу до прийняття рішень, що стосуються безпеки країни [7, с. 34].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану», прийнятий 2015 року, є основним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок запровадження і дії воєнного стану. Цей закон визначає чіткі критерії для введення воєнного стану, а також перелік прав і обов'язків держави, органів місцевого самоврядування та громадян у цей період. Наприклад, закон передбачає можливість введення обмежень на свободу пересування, право на проведення зборів, а також обмеження на проведення політичних акцій. Такі заходи спрямовані

на забезпечення безпеки громадян і території України, проте вони також піднімають питання про баланс між безпекою і правами людини [10, с. 25].

Крім того, законодавство України містить низку інших актів, що регулюють питання, пов'язані з безпекою держави. До них належать закони, що стосуються мобілізації, правових основ оборони, а також закони, що регулюють діяльність силових структур під час дії воєнного стану. Це дозволяє створити цілісну правову основу для дій держави в умовах воєнних конфліктів та загрози безпеці. Зокрема, важливим складником є законодавче регулювання взаємодії між державними органами, яке має на меті ефективну координацію дій під час кризових ситуацій [8, с. 106].

Не менш важливим є й міжнародний аспект правового режиму воєнного стану. Україна є учасницею численних міжнародних угод, які регулюють права людини й основні свободи, навіть під час дії надзвичайних станів. Це зобов'язує державу дотримуватись стандартів, установлених міжнародними документами, як-от Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Європейська конвенція з прав людини. У цьому контексті виникає питання про правомірність обмежень, що вводяться під час воєнного стану, оскільки вони мають бути обґрунтованими і пропорційними.

Отже, правова основа воєнного стану в Україні складається з багатьох рівнів і аспектів, що відображають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Чітке регулювання цього питання дозволяє Україні ефективно реагувати на зовнішні загрози, при цьому забезпечуючи дотримання прав і свобод своїх громадян. Важливим є також постійний моніторинг і вдосконалення законодавства в цій сфері, що дозволить країні адаптуватися до нових викликів та гарантувати правовий захист для всіх громадян навіть у складні часи.

Процедура введення воєнного стану передбачає кілька етапів:

1. Пропозиція Президента – Президент України може вносити пропозицію щодо введення воєнного стану до Верховної Ради;

2. Голосування Верховної Ради – рішення про введення воєнного стану приймається більшістю голосів народних депутатів;

3. Оприлюднення – після затвердження рішення, Президент має оприлюднити його в установленому порядку [1].

Процедура введення воєнного стану в Україні є чітко регламентованою і передбачає кілька етапів, які забезпечують легітимність і законність дій держави в умовах надзвичайної ситуації. Ця процедура включає різні стадії, що проходять у тісній взаємодії між Президентом, Верховною Радою України та іншими державними інституціями, а також враховує потреби суспільства та захист прав громадян. Правовий режим воєнного стану зазвичай запроваджується у відповідь на агресію ззовні або в разі загрози національній безпеці, що робить важливим дотримання законодавчих норм під час його реалізації.

Ініціатором введення воєнного стану є Президент України, який відповідно до статті 106 Конституції має право приймати такі рішення. Однак для легітимності своїх дій Президент повинен отримати попередню згоду Верховної Ради. Цей етап є критично важливим, оскільки він забезпечує колегіальність у прийнятті рішень, пов'язаних із захистом національних інтересів. За Конституцією, Президент подає до Верховної Ради

пропозицію про введення воєнного стану, чітко аргументуючи її, що може включати інформацію про ситуацію в країні, загрози національній безпеці, а також пропозиції щодо терміну дії воєнного стану.

Після надходження пропозиції Президента Верховна Рада України зобов'язана терміново розглянути це питання. Розгляд пропозиції проходить у межах позачергового засідання, що скликається відповідно до законодавства. Депутати повинні уважно вивчити аргументи Президента та обговорити можливі наслідки введення воєнного стану для суспільства, економіки і прав громадян. Для прийняття рішення необхідна більшість голосів народних депутатів, що також свідчить про важливість консенсусу в питаннях національної безпеки.

Під час обговорення депутати можуть вносити поправки до пропозиції, зокрема щодо терміну дії воєнного стану, географічних меж його застосування та інших аспектів, що впливають на реалізацію цього правового режиму. Після завершення дискусії Верховна Рада голосує за введення воєнного стану. Якщо рішення приймається, воно підлягає негайному оприлюдненню [9, с. 36].

У разі затвердження Верховною Радою рішення про введення воєнного стану Президент зобов'язаний терміново його оприлюднити. Оприлюднення є важливим етапом, оскільки воно забезпечує інформаційну прозорість і дозволяє громадянам ознайомитися з новим правовим режимом. Це включає в себе детальну інформацію про терміни дії воєнного стану, територію його застосування, а також можливі обмеження прав і свобод громадян.

З метою інформування населення може бути проведена широка інформаційна кампанія, яка включає роз'яснення причин введення воєнного стану, а також прав і обов'язків громадян під час його дії. Прозорість у цьому процесі є необхідною для уникнення паніки серед населення та для забезпечення його підтримки на рівні суспільства.

Після введення воєнного стану важливим є моніторинг і контроль за його виконанням. Верховна Рада, а також інші державні органи, зокрема Служба безпеки України та Міністерство внутрішніх справ, несуть відповідальність за дотримання законності та правопорядку в умовах дії цього режиму. Вони мають проводити регулярні перевірки та звітувати перед громадськістю про результати своєї діяльності, а також про вплив обмежень на права і свободи громадян.

Період дії воєнного стану може бути продовжений за рішенням Верховної Ради, якщо загроза національній безпеці залишається актуальною. При цьому повторне голосування має пройти у відповідності до тієї ж процедури, що і первинне введення. Це свідчить про важливість контролю з боку парламенту і забезпечення прав громадян навіть в умовах надзвичайних обставин [5, с. 93].

У процесі введення воєнного стану можуть виникнути обмеження прав і свобод громадян, що має бути ретельно обґрунтовано. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що такі обмеження мають бути тимчасовими, пропорційними та відповідати меті, задля якої вводиться воєнний стан. Це означає, що державні органи повинні дотримуватись принципу мінімізації втручання в права громадян, здійснюючи обмеження лише в тих випадках, коли це є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки.

Усі обмеження мають бути задокументовані й доведені до відома населення, що є важливим для забезпечення правового захисту громадян. У разі порушення

їхніх прав громадяни мають право на оскарження дій державних органів в судовому порядку, що підкреслює важливість дотримання прав людини навіть під час дії воєнного стану.

Процедура введення воєнного стану в Україні є складним процесом, що потребує чіткої координації між різними гілками влади та дотримання законодавчих норм. Вона забезпечує легітимність дій держави під час надзвичайних ситуацій, а також враховує потреби суспільства та захист прав громадян. Чіткість процедури є важливою для забезпечення правового порядку в умовах загрози, а також для підтримання довіри суспільства до державних інституцій. В умовах сучасних викликів, з якими стикається Україна, належна реалізація процедури введення воєнного стану є запорукою стабільності та безпеки держави.

Введення воєнного стану має значні правові наслідки для всіх аспектів життя суспільства:

- Обмеження прав і свобод – може бути введено обмеження на свободу слова, право на зібрання, свободу переміщення;

- Управління ресурсами – держава може здійснювати вилучення ресурсів, необхідних для потреб армії, а також контроль за діяльністю підприємств;

- Гарантування безпеки – може бути введено додаткові заходи безпеки, як-от комендантська година [12, с. 57].

Введення воєнного стану в Україні супроводжується численними правовими наслідками, які впливають на всі аспекти життя суспільства. Ці наслідки стосуються не лише державних інститутів, а і звичайних громадян, їх прав і свобод, а також економіки держави. Одним з основних завдань правового режиму воєнного стану є забезпечення національної безпеки, що часто передбачає запровадження обмежень, які можуть бути сприйняті як загроза для прав людини. У цьому контексті важливо розглядати наслідки введення воєнного стану в різних аспектах, включаючи правове регулювання, безпеку, соціально-економічні фактори та міжнародні зобов'язання [4, с. 57].

Першим важливим наслідком введення воєнного стану є те, що з'являється можливість для держави впроваджувати специфічні обмеження прав і свобод громадян. Це може включати обмеження на свободу пересування, право на приватність, право на зібрання, а також інші громадянські права. Державні органи, як-от Міністерство внутрішніх справ, можуть отримати розширені повноваження для забезпечення правопорядку, що може включати введення комендантської години, контроль за перевезенням товарів і людей, а також перевірки документів у громадських місцях. Ці дії мають бути чітко обґрунтовані і відповідати нормам міжнародного права, що вимагає від держави дотримання принципів пропорційності та необхідності.

Другим важливим складником є вплив на економіку. Введення воєнного стану може призвести до значних змін у діяльності підприємств, зокрема в тих сферах, які не пов'язані безпосередньо з обороною. Закриття деяких бізнесів або обмеження їх діяльності може бути обґрунтоване необхідністю контролювати ресурси, що вплине на зайнятість та соціальний добробут. Державі своєю чергою необхідно буде вжити заходів для підтримки економіки, що може включати фінансову допомогу підприємствам, які постраждали внаслідок воєнного стану. Важливо, щоб економічні заходи, які впроваджуються під час воєнного стану, були зваженими та орієнтованими на відновлення стабільності в країні [13, с. 80].

Третій аспект – це контроль за діяльністю ЗМІ та інформаційний простір. В умовах воєнного стану держава може запроваджувати обмеження на інформацію, що публікується, з метою запобігання дезінформації та паніці серед населення. Це може включати цензуру або заборону на висвітлення певних тем, пов'язаних із воєнними діями. Однак таке регулювання має бути збалансованим, оскільки надмірна цензура може призвести до зниження рівня свободи слова і порушення прав журналістів. Важливо, щоб інформаційна політика держави під час воєнного стану була спрямована на забезпечення прозорості та підвищення довіри громадян до державних інституцій.

Четвертим важливим наслідком є посилення контролю з боку держави над стратегічними ресурсами, як-от паливо, продовольство, медичні засоби та інші критично важливі матеріали. Уряд має можливість регулювати ціни на товари і послуги, щоб запобігти спекуляціям та забезпечити доступність основних продуктів для населення. Залежно від обставин держава може також запроваджувати систему раціонування ресурсів, що може бути необхідним для забезпечення військових потреб. Ці заходи можуть стати необхідними для підтримки функціонування держави в умовах кризи, але їх реалізація повинна супроводжуватися чітким контролем, щоб уникнути зловживань.

П'ятий аспект стосується міжнародних зобов'язань України. Введення воєнного стану не звільняє країну від виконання своїх міжнародних зобов'язань, зокрема у сфері прав людини. Україні необхідно забезпечити, щоб обмеження, які вводяться, відповідали міжнародним стандартам і були необхідними для захисту національної безпеки. Це означає, що міжнародні організації та правозахисники повинні мати доступ до інформації про те, як вводиться і реалізується воєнний стан, щоб оцінити його вплив на права людини. Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними партнерами, щоб забезпечити підтримку і допомогу під час воєнного стану, а також захистити свої інтереси на міжнародній арені.

Отже, правові наслідки введення воєнного стану в Україні є комплексними й охоплюють широкий спектр питань, які потребують уважного аналізу та продуманих дій з боку держави. Важливо, щоб всі рішення, які приймаються в умовах воєнного стану, базувалися на принципах законності, прозорості й поваги до прав людини. Лише таким чином Україна зможе забезпечити національну безпеку і стабільність, не втрачаючи при цьому довіри та підтримки своїх громадян. В умовах сучасних викликів, з якими стикається країна, надзвичайно важливо зберігати баланс між безпекою та правами людини, що є запорукою ефективної роботи держави під час кризових ситуацій [11, с. 16].

Введення воєнного стану в Україні також має значення в контексті міжнародного права. Згідно з міжнародними зобов'язаннями, Україна повинна дотримуватись прав людини, навіть під час дії воєнного стану. Це означає, що будь-які обмеження прав і свобод мають бути пропорційними та обґрунтованими.

Введення воєнного стану в Україні пов'язане з необхідністю впровадження обмежень прав і свобод громадян, що є наслідком надзвичайних умов, які потребують швидких та ефективних дій з боку держави. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає специфічні умови, за яких можуть бути запроваджені такі обмеження. Головною метою цих заходів є забезпечення безпеки держави та захисту національних інтересів у ситуаціях, коли існує загроза її суверенітету.

Проте ці обмеження мають бути здійснені з дотриманням принципу пропорційності, а також міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини.

Обмеження прав і свобод громадян під час воєнного стану охоплюють різні сфери, включаючи свободу пересування, право на мирні зібрання, свободу слова та право на приватність. Насамперед держава може ввести комендантську годину, що обмежує можливість громадян вільно пересуватися в певний період доби. Це рішення часто приймається з метою запобігання злочинності та забезпечення безпеки населення, проте важливо, щоб комендантська година не застосовувалася безпідставно і була необхідною в конкретних обставинах [4, с. 58].

Крім того, під час воєнного стану можуть бути введені обмеження на мирні зібрання та демонстрації. Держава може забороняти або регулювати проведення масових заходів, щоб уникнути можливих провокацій або спроб дестабілізації ситуації. Це обмеження своєю чергою може викликати занепокоєння щодо права на свободу зібрань, яке є основоположним правом у демократичному суспільстві. Однак державні органи повинні здійснювати контроль над цими заходами з урахуванням необхідності та пропорційності, щоб не порушувати основні права громадян.

Обмеження свободи слова також є важливим аспектом під час дії воєнного стану. Держава має право запроваджувати контроль за інформаційними потоками, що може включати цензуру на публікації, які можуть завдати шкоди національній безпеці. Це означає, що журналісти та засоби масової інформації можуть зіштовхуватися з перешкодами у своїй діяльності, що своєю чергою може призвести до зниження рівня свободи слова в країні. Важливо, щоб такі обмеження не використовувалися для придушення критики уряду чи протидії незгоді, а мали чітке обґрунтування і контроль з боку відповідних інститутів.

Наслідком введення воєнного стану також може стати обмеження права на приватність. Державні органи можуть отримувати розширені повноваження для здійснення перевірок та контролю за особистими даними громадян через безпекові заходи. Це може включати перевірку телефонних комунікацій, доступ до електронної пошти й інших форм зв'язку. Такі заходи мають бути пропорційними та здійснюватися відповідно до законодавства, зокрема з урахуванням міжнародних стандартів прав людини [3, с. 51].

Важливо зазначити, що будь-які обмеження прав і свобод громадян під час воєнного стану мають бути тимчасовими і чітко визначеними в законодавстві. Держава повинна забезпечити, щоб ці обмеження були зняті одразу після стабілізації ситуації. Громадяни мають право на оскарження дій державних органів у судах, що підкреслює важливість захисту прав людини навіть в умовах надзвичайних обставин. Це також служить гарантією, що державні органи не зловживають своїми повноваженнями в період воєнного стану.

Загалом, обмеження прав і свобод громадян у період воєнного стану в Україні є складною та чутливою темою, що потребує балансування між безпекою і правами людини. Важливо, щоб держава діяла відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, дотримуючись принципів законності, пропорційності й необхідності. Лише таким чином можна забезпечити ефективне управління кризовими ситуаціями, зберігаючи при цьому довіру населення до держави та її інститутів. Під час дії воєнного стану особливо важливо вести конструктивний діалог між урядом та

суспільством, щоб забезпечити розуміння і підтримку необхідних заходів із боку громадян. Успішна реалізація обмежень прав і свобод повинна ґрунтуватися на принципах справедливості, прозорості та відкритості, що забезпечить підтримку суспільства і стабільність держави в умовах кризи [2].

Правовий режим воєнного стану в Україні є складним і багатограним інститутом, що потребує чіткого регулювання та контролю за його застосуванням. Обмеження прав і свобод громадян повинні бути справедливими та обґрунтованими, а їх дотримання має контролюватися відповідними органами. Оскільки воєнний стан може тривати довгий час, важливо забезпечити баланс між безпекою держави та правами її громадян.

Аналіз правового режиму воєнного стану в Україні дозволяє глибше зрозуміти, як надзвичайні умови впливають на правову систему держави, соціальне середовище та права громадян. Введення воєнного стану є необхідним кроком у відповідь на зовнішні загрози, які можуть зашкодити суверенітету й територіальній цілісності України. У цьому контексті важливою є роль держави в забезпеченні національної безпеки, а також у захисті прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені в умовах кризи.

Першочерговим завданням держави під час воєнного стану є збереження стабільності та безпеки суспільства, що своєю чергою вимагає впровадження обмежень, які можуть впливати на права громадян. Незважаючи на те, що ці обмеження можуть бути виправданими з точки зору безпеки, їх реалізація повинна здійснюватися з дотриманням принципів законності, пропорційності та необхідності. Законодавство України, зокрема Закон «Про правовий режим воєнного стану», надає чіткі рамки для введення таких обмежень, проте їх реалізація потребує постійного контролю з боку суспільства та незалежних інститутів.

В умовах воєнного стану особливо важливим є забезпечення комунікації між державою та громадянами. Держава повинна вести відкритий діалог, пояснюючи необхідність тих чи інших заходів і обмежень. Це дозволить зберегти довіру населення до уряду і запобігти соціальному напруженню. Важливо, щоб громадяни мали доступ до інформації про рішення, які приймаються під час воєнного стану, а також можливість висловлювати свої думки та пропозиції. Таким чином, державні органи повинні бути відкритими і прозорими у своїй діяльності.

Слід також зазначити, що обмеження прав і свобод громадян повинні бути тимчасовими і чітко регламентованими, з можливістю оскарження їх у судовому порядку, що є гарантією захисту прав людини і запобігання зловживанням із боку держави. В умовах, коли права людини можуть бути під загрозою, суспільство має можливість захищати свої інтереси, використовуючи правові механізми. Підтримка незалежної судової системи, а також активність правозахисних організацій відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості й захисту прав людини в період воєнного стану.

Крім того, важливим аспектом є вплив воєнного стану на економіку. Держава повинна вжити заходів для мінімізації негативних економічних наслідків, які можуть бути спричинені обмеженнями. Це включає підтримку підприємств, які постраждали внаслідок воєнного стану, а також забезпечення доступу населення до основних товарів і послуг. Економічна стабільність є важливою умовою для підтримки соціального спокою, і держава має розробити чітку стратегію для подолання економічних викликів.

Не менш важливим є й аспект міжнародного співробітництва під час воєнного стану. Україна повинна продовжувати взаємодію з міжнародними партнерами, отримуючи підтримку в збереженні безпеки та відновленні економіки. Співпраця з міжнародними організаціями дозволить Україні не лише зміцнити свою безпеку, а й отримати необхідні ресурси для відновлення та розвитку.

Висновки. Таким чином, правовий режим воєнного стану в Україні є складним і багатограним явищем, яке потребує уважного підходу та продуманих дій з боку держави. Основною метою всіх захо-

дів повинно бути забезпечення національної безпеки без втрати довіри та підтримки громадян. Лише через дотримання принципів прозорості, законності та поваги до прав людини Україна зможе подолати виклики, які постають перед нею в умовах воєнного стану, та забезпечити стабільність і розвиток у майбутньому. Успішна реалізація правового режиму воєнного стану вимагатиме активної участі всіх гілок влади, а також співпраці з суспільством та міжнародними партнерами. Тільки спільними зусиллями Україна зможе пройти цей складний шлях, зміцнюючи свою державність і демократичні цінності.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.01.2025).
2. Головатий Ю.С. Правовий режим воєнного стану: проблеми теорії та практики. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. 245 с.
3. Лавринович О.В. Воєнний стан: правові аспекти і міжнародні зобов'язання України. *Журнал українського права*. 2021. № 3(7). С. 45–53.
4. Буроменський В.І. Правовий режим воєнного стану в Україні: теоретичні аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 55–61.
5. Лисенко С.В. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану: міжнародно-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 1. С. 89–94.
6. Качор М.І. Воєнний стан в Україні: правові, соціальні та економічні наслідки. *Юридичний вісник України*. 2022. № 7. С. 45–49.
7. Тихий В.А. Проблеми реалізації прав людини під час воєнного стану в Україні. *Економіка та право*. 2022. № 5. С. 32–39.
8. Олійник Р.О. Вплив воєнного стану на діяльність органів влади в Україні. *Наукові записки Національної академії внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 101–109.
9. Стрельцов К.В. Аналіз правового регулювання воєнного стану в Україні: виклики та перспективи. *Вісник юридичної академії*. 2023. № 2(88). С. 34–40.
10. Поляков І.С. Воєнний стан та права людини: український досвід. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2022. № 1(135). С. 25–30.
11. Грицай О.С. Правові гарантії прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 6. С. 12–19.
12. Кривко О.І. Воєнний стан і його вплив на правовий статус громадян в Україні. *Сучасне право*. 2022. № 4. С. 53–60.
13. Шевченко А.П. Ефективність правового регулювання воєнного стану в Україні: проблеми та рішення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2022. № 1(62). С. 78–83.
14. Пашенко Є.М., Івашенко С.М. Поняття та принципи управління ризиками в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. Збірник наукових праць. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023, № 77. Ч. 2. С. 102–107.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, (28), Article 250. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed: 27.01.2025).
2. Holovaty, Yu. S. (2020). *Pravovyi rezhym voiennoho stanu: problemy teorii ta praktyky* [The legal regime of martial law: problems of theory and practice]. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
3. Lavrynovych, O. V. (2021). Voiennyi stan: pravovi aspekty i mizhnarodni zoboviazannia Ukrainy [Martial law: legal aspects and Ukraine's international obligations]. *Zhurnal ukrainskoho prava – Journal of Ukrainian Law*, 3(7), 45–53 [in Ukrainian].
4. Buromenskyi, V. I. (2023). Pravovyi rezhym voiennoho stanu v Ukraini: teoretychni aspekty [The legal regime of martial law in Ukraine: theoretical aspects]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (6), 55–61 [in Ukrainian].
5. Lysenko, S. V. (2023). Obmezhenia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu: mizhnarodno-pravovi aspekty [Restrictions on human rights and freedoms under martial law: international legal aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"* – *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, (1), 89–94 [in Ukrainian].
6. Kachor, M. I. (2022). Voiennyi stan v Ukraini: pravovi, sotsialni ta ekonomichni naslidky [Martial law in Ukraine: legal, social, and economic consequences]. *Iurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine*, (7), 45–49 [in Ukrainian].
7. Tykhyi, V. A. (2022). Problemy realizatsii prav liudyny pid chas voiennoho stanu v Ukraini [Problems of human rights implementation during martial law in Ukraine]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, (5), 32–39 [in Ukrainian].
8. Oliinyk, R. O. (2023). Vplyv voiennoho stanu na diialnist orhaniv vlady v Ukraini [Impact of martial law on the activities of government bodies in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Notes of the National Academy of Internal Affairs*, (3), 101–109 [in Ukrainian].
9. Streltsov, K. V. (2023). Analiz pravovoho rehuliuвання voiennoho stanu v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy [Analysis of the legal regulation of martial law in Ukraine: challenges and prospects]. *Visnyk iurydychnoi akademii – Bulletin of the Law Academy*, 2(88), 34–40 [in Ukrainian].

10. Poliakov, I. S. (2022). Voienniy stan ta prava liudyny: ukrainskyi dosvid [Martial law and human rights: the Ukrainian experience]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Current Issues of International Relations*, 1(135), 25–30 [in Ukrainian].
11. Hrytsai, O. S. (2022). Pravovi harantii prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu [Legal guarantees of human rights and freedoms under martial law]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal – Legal Electronic Journal*, (6), 12–19 [in Ukrainian].
12. Kryvko, O. I. (2022). Voienniy stan i yoho vplyv na pravovyi status hromadian v Ukraini [Martial law and its impact on the legal status of citizens in Ukraine]. *Suchasne pravo – Modern Law*, (4), 53–60 [in Ukrainian].
13. Shevchenko, A. P. (2022). Efektyvnist pravovoho rehuliuвання voiennoho stanu v Ukraini: problemy ta rishennia [Effectiveness of legal regulation of martial law in Ukraine: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(62), 78–83 [in Ukrainian].
14. Pashchenko, Ye. M., & Ivashchenko, S. M. (2023). Poniattia ta pryntsypy upravlinnia ryzykamy v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Concept and principles of risk management in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: "Pravo" – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: "Law"*, (77), 102–107 [in Ukrainian].

Kurtov Anatolii,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Training of Reserve Officers of the Military Law Institute
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4972-5455>

Ivashchenko Serhii,

Associate Professor at the Department of National Security Law and Legal Work
of the Military Law Institute
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

Hashenko Serhii,

Senior Lecturer at the Department of General Military Disciplines of the Military
of the Military Law Institute
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-7942-5413>

THE LEGAL REGIME OF THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

The introduction of martial law in Ukraine is an extraordinary legal regime introduced to protect the sovereignty, territorial integrity and security of the state in the event of armed aggression or a threat to national security. The article analyzes the regulatory and legal framework of this regime, which includes the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", international acts and other regulatory acts that regulate its implementation and operation. Considerable attention is paid to the procedure for introducing martial law, which involves the adoption of a relevant decree by the President of Ukraine and its approval by the Verkhovna Rada. The role of state authorities and local self-government in the implementation of martial law measures, including the coordination of the actions of law enforcement agencies, the introduction of special management regimes and ensuring the vital activity of the state, is also considered. One of the key aspects of the study is the legal consequences of the introduction of martial law. The article analyzes changes in the legal status of citizens, possible restrictions on constitutional rights and freedoms, such as the right to peaceful assembly, freedom of speech, freedom of movement, etc. The issues of mobilization, labor service, and the use of state resources for defense are separately considered. It is important to consider mechanisms for controlling and preventing abuse of power during martial law, as well as the compliance of such restrictions with international human rights standards. The article emphasizes the need to adhere to the principles of proportionality and legality in the introduction of security measures in order to prevent violations of the fundamental rights of citizens. As a result, the authors assess the consequences of martial law for society, the economy, and the legal system of Ukraine, focusing on the challenges facing the state and citizens. The conclusion is drawn about the need for effective crisis management, the preservation of democratic institutions, and adherence to the principle of the rule of law even in extraordinary circumstances.

Key words: martial law, Ukraine, law, state, Constitution of Ukraine, law, restrictions on rights and freedoms, national security.

УДК 343.124:342.78 (477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-22>**Одинцова Олена Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3864-228X>

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено аналізу умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) стосовно таких однорідних посягань проти власності, як крадіжки та шахрайства в контексті доповнення у 2022–2023 роках ч. 4 ст. 185 та ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного стану», а також розробленню відповідних рекомендацій щодо оптимізації застосування в умовах воєнного стану норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за посягання проти власності.

Ключові слова: примирення винного з потерпілим, посягання проти власності, крадіжка, шахрайство, кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності.

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення РФ на територію України зумовило серйозне навантаження правоохоронної та судової систем провадженнями за кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, у сфері забезпечення призову та мобілізації, військовими, воєнними злочинами. У цих умовах особливої гостроти набуває проблема економії кримінально-правової репресії за рахунок проступків, нетяжких злочинів, тобто тих кримінально-протиправних посягань, що характеризуються найменшою суспільною небезпечністю. Водночас економія кримінально-правової репресії має здійснюватися з огляду на соціальні реалії, що склались у державі, насамперед умови воєнного стану, а також не суперечити принципам гуманності та справедливості.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за проступками проти власності, у певних випадках є ефективною альтернативою застосуванню щодо винного репресивних заходів з боку держави, яка є вигідною для всіх учасників кримінально-правового конфлікту.

У контексті посягань проти власності до таких проступків відносяться діяння, що підпадають під ознаки ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Саме за проступками, передбаченими цими двома статтями, було можливе застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), зокрема, до 7 березня 2022 року. Ситуація змінилась із набранням чинності Закону України від 3 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі – Закон Украї-

ни № 2117-IX), відповідно до якого ст. ст. 185–189, 191 КК України були доповнені кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [1]. У результаті всі без виключення крадіжки, які до 7 березня 2022 року кваліфікувались як проступки за ч. 1 ст. 185 КК України, перетворились на тяжкі злочини, передбачені ч. 4 ст. 185 КК України. Водночас шахрайства в зазначеному Законі України не згадувались. Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» (далі – Закон України № 3233-IX) доповнив ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану», але таким чином, що будь-які шахрайства, майнова шкода за якими менша за сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, залишаються проступками [2].

Тож бачимо, що законодавець запровадив різні підходи до кримінально-правового оцінювання однорідних посягань проти власності – крадіжок та шахрайств – в умовах воєнного стану, а отже, і можливих кримінально-правових наслідків, зокрема звільнення винного від кримінальної відповідальності. Ситуація, що склалась із кримінально-правовим оцінюванням крадіжок та шахрайств, зумовлює необхідність в уточненні та додатковому обґрунтуванні окремих винятків із загальних правил щодо умов такого звільнення від кримінальної відповідальності. З огляду на обмеженість обсягу статті ми зосередимось лише на звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, хоча переважна більшість наших міркувань може бути актуальною й для інших загальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності в частині застосування їх за проступками проти власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику інституту звільнення від кримінальної відповідальності досліджували М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, О.О. Дудоров, О.О. Житний, Л.М. Кривоченко, О.М. Лемешко, В.О. Навроцький, Є.О. Письменський, В.В. Скибицький, Л.Д. Удалова, М.І. Хавронюк, Л.А. Хруслора, П.В. Хряпінський, Д.В. Філін, С.С. Яценко. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, а саме поняття, правову природу, суб'єктний склад, підстави, умови його застосування розглядали В.М. Бурдін, А.А. Вознюк, Л.В. Головка, М.Є. Григор'єва, А.О. Ізраєлян, Л.П. Краснопольська, О.С. Козак, В.Н. Куц, Л.Д. Удалова, П.С. Матишевський, Ж.В. Мандриченко, М.І. Хавронюк, Є.В. Фесенко, А.М. Яценко та багато інших. Згадані вчені зробили вагомий внесок у дослідженні вказаної проблематики. Однак на момент публікації їхніх праць Верховна Рада України ще не прийняла Закони України № 2117-IX та № 3233-IX.

Проблематику новел КК України за кримінальні правопорушення проти власності, зокрема кваліфікуючої ознаки цих складів кримінальних правопорушень «в умовах воєнного або надзвичайного стану», досліджували Н.О. Антонюк, М.С. Бондаренко, О.М. Будяченко, А.А. Вознюк, О.О. Кравчук, В.Д. Людвік, Д.Г. Михайленко, Р.О. Мовчан, М.І. Хавронюк, В.Г. Хашев. Однак ці новели не розглядалися у контексті інституту звільнення від кримінальної відповідальності взагалі та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим зокрема.

На нашу думку, існує нагальна необхідність у співвіднесенні положень інституту звільнення від кримінальної відповідальності щодо проступків у контексті змісту Законів України № 2117-IX та № 3233-IX щодо крадіжок та шахрайств. Поєднання означеної проблематики, на нашу думку, могло би сприяти оптимізації застосування кримінально-правової репресії за посягання проти власності та усунення наявних суперечностей у підходах до їх караності.

Метою статті є аналіз умов звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) стосовно таких однорідних посягань проти власності, як крадіжки та шахрайства в контексті доповнення у 2022–2023 роках ч. 4 ст. 185 та ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного стану»; розроблення відповідних рекомендацій щодо оптимізації застосування в умовах воєнного стану норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за посягання проти власності.

Зазначимо, що в науковій літературі важко простежити різницю між визначенням підстав та умов будь-якого виду звільнення від кримінальної відповідальності. Не вдаючись у наукову дискусію із цього приводу, зазначимо, що ми поділяємо позицію тих науковців [3, с. 32–36; 4, с. 267–270; 5, с. 134], які підставами звільнення від кримінальної відповідальності називають «причину необхідності чи доцільності відмови від застосування кримінальної відповідальності, вказану в назві відповідної статті розділу IX Загальної частини КК України...» [4, с. 269], а під умовами звільнення від кримінальної відповідальності – «додаткові обставини формального характеру, визначені відповідними кримінально-правовими положеннями, наприклад, тяжкість злочину, відсутність повторності тощо» [4, с. 269].

Виклад основного матеріалу. Розглянемо більш детально, в чому полягають згадані вище суперечності.

Як відомо, звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим можливе лише за кримінальними проступками та необережними нетяжкими злочинами [6]. Як зазначалось вище, Закон України № 2117-IX доповнив такі склади «класичних» кримінальних правопорушень проти власності, як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, привласнення та розтрата чужого майна, особливо кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [1]. Надалі, зосереджуючи увагу на умовах звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, ми будемо розглядати лише крадіжки, ігноруючи інші «класичні» кримінальні правопорушення проти власності, що згадуються в Законі України № 2117-IX. Законом України № 3233-IX було змінено редакцію ст. 190 КК України і, зокрема, ч. 3 ст. 190 КК України також було доповнено кваліфікуючою ознакою: «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Науковці звертають увагу на те, що зазначена кваліфікуюча ознака сформульована саме як «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану», а не «з використанням умов воєнного стану або надзвичайного стану», як це було сформульовано у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України [7; 8, с. 117–118; 9].

Кваліфікуюча ознака «використання умов воєнного стану» означає, що «кримінальне правопорушення вчиняється в обстановці воєнного стану і винний умисно використовує обстановку воєнного стану для реалізації своєї мети» [5, с. 193]. У контексті сучасних реалій це, наприклад, ситуації, коли зловмисники викрадають чуже майно із залишених квартир, будинків, закладів торгівлі, офісів тощо в районах вогневого ураження, тимчасової окупації чи проході військ або поза межами таких районів щодо осіб, які переміщуються в більш безпечні регіони України. Шахрайськими діями, що вчиняються з використанням умов воєнного стану, можна назвати, наприклад: фейкові збори грошей на військову амуніцію, зброю, ліки та медичне обладнання для поранених військовослужбовців або цивільних осіб, постраждалих від збройної агресії; одержання грошей як «передоплати» за вивезення людей з окупованих територій або районів вогневого ураження.

Переходячи до визначення змісту кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» у кримінальних правопорушеннях проти власності, зазначимо, що в науковій літературі простежується дискусія [7; 8, с. 118–120; 9] стосовно того, яким видом тлумачення – буквального чи обмежувальним та телеологічним – слід керуватись у кваліфікації зазначених посягань. Ми погоджуємось із переважною більшістю учасників цієї дискусії [7; 8, с. 118–120], котрі вважають, що слід застосовувати буквально тлумачення, оскільки саме таким шляхом йде практика застосування ч. 4 ст. 185 КК України. У буквальному тлумаченні кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного стану» означає, що винний вчиняє кримінальне правопорушення в обстановці воєнного стану, але може умисно не використовувати цю обстановку для реалізації своєї протиправної мети. Поки на території України діє воєнний стан, усі кримінальні порушення проти власності, що вчиняються на її території, є такими, що вчиняються в умовах воєнного стану, незалежно від місцевості та обставин їх скоєння.

Для досягнення мети нашого дослідження доречним є поділ крадіжок та шахрайств на такі, що вчиняються з використанням умов воєнного стану, і такі, що вчиняються без використання умов воєнного стану.

При цьому необхідно зазначити, що кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного стану», у ч. 4 ст. 185 КК України не пов'язана з іншими кваліфікуючими ознаками, що в ній містяться. На відміну від ч. 4 ст. 185 КК України, ключовою особливістю кваліфікуючої ознаки ч. 3 ст. 190 КК України є вчинення шахрайства в умовах воєнного стану, за умови завдання потерпілому значної шкоди. Практика застосування ст. 190 КК України йде таким шляхом, що обидві вказані умови є взаємопов'язаними і невід'ємними. При цьому головною є умова заподіяння потерпілому значної шкоди, а додатковою – учинення шахрайства в умовах воєнного стану [10].

Таким чином, у період часу з 7 березня 2022 року до 09 серпня 2024 року всі крадіжки майна вартістю від 0,2 до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що вчинялись на території України *навіть без використання умов воєнного стану*, мали кваліфікуватись за ч. 4 ст. 185 КК України. З 09 серпня 2024 року, тобто з дня, коли набув чинності Закон України від 18.07.2024 року № 3886-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів», за ч. 4 ст. 185 КК України мають кваліфікуватись аналогічні крадіжки майна вартістю від 2 до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [11].

Водночас шахрайства, хоча й вчинені в умовах воєнного стану, *без використання або навіть із використанням цих умов*, якщо вони не заподіяли значну шкоду (у 2024–2025 роках це 151 400 грн.), підлягають кваліфікації за ч. 1 ст. 190 КК України як проступки (за умови відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. ч. 2, 4 ст. 190 КК України).

Отже, Закон № 2117 опосередковано звузив умови звільнення винного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим (у порядку ст. 46 КК України) за фактами крадіжок, що завдали шкоду, меншу ніж значну, були вчинені вперше, одноосібно, без проникнення в житло, інше приміщення чи сховище, *без використання умов воєнного стану, але в умовах воєнного стану*. Водночас факти шахрайств, що були вчинені вперше, одноосібно, без використання електронно-обчислювальної техніки, *але з використанням умов воєнного стану*, якщо вони не завдали значної шкоди, кваліфікуються як проступки за ч. 1 ст. 190 КК України. І за такими проступками відсутні будь-які обмеження щодо застосування звільнення винного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим.

Зауважимо, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності покликаний у привілейованій формі впливати на тих винних осіб, застосування щодо яких суворих заходів кримінально-правового впливу через різні причини є недоцільним або навіть шкідливим. Існування цього інституту є проявом принципів гуманізму та справедливості. Як справедливо зазначають О.О. Дудоров та Є.О. Письменський, «поєднання уважного і чуйного ставлення до людини, яка, можливо, «ненароком» вчинила нетяжкий злочин, і застосування суворих заходів впливу щодо небезпечних злочинців – це і є справжній прояв гуманізму в кримінальному праві» [12, с. 47]. Принцип справедливості означає, що на вчинене кримінальне правопорушення держава має застосовувати найбільш відповідний, найбільш пропорційний вплив. Іншими словами, принцип справедливості полягає в тому, що заходи кримінально-правового

характеру, які застосовуються до винної особи, повинні відповідати характеру й суспільній небезпечності кримінального правопорушення, обставинам його вчинення та характеристикам особи злочинця [13, с. 39].

Спираючись на вищесказане, поставимо два взаємопов'язані питання: 1. Чи гуманним і справедливим є обмеження застосування ст. 46 КК України за фактами крадіжок, що вчинялись в умовах воєнного стану, але без використання воєнного стану? 2. Чи гуманним і справедливим є те, що відсутні обмеження застосування ст. 46 КК України за фактами шахрайств, що вчинялись із використанням умов воєнного стану, але не заподіяли значної майнової шкоди?

Не викликає сумнівів те, що крадіжки та шахрайства, під час вчинення яких винні особи не використовують умов воєнного стану, становлять меншу суспільну небезпеку, ніж вказані посягання на власність, учинені з використанням таких умов. Використання вразливого становища багатьох наших співгромадян, які прямо або опосередковано потерпають від війни в різних її проявах; експлуатація благородних мотивів, довіри людей, які вимушені залишати зони ураження вогнем чи намагаються допомогти армії, постраждалим від війни співгромадянам – це посягання не тільки проти власності. Вони підривають єдність суспільства в загальній справі протистояння зовнішньому ворогу. І важко недооцінити суспільну небезпечність таких дій та їх наслідків.

Тому заслуговує на схвалення позиція законодавця щодо посилення кримінальної відповідальності за крадіжки, вчинені із використанням умов воєнного стану, і відповідне звуження умов звільнення від кримінальної відповідальності винного у зв'язку з примиренням з потерпілим. Такий підхід цілком відповідає принципам гуманізму та справедливості, оскільки передбачає застосування суворих заходів впливу щодо небезпечних зловмисників, котрі вчиняють серйозні за характером і суспільною небезпечністю кримінальні правопорушення шляхом використання умов воєнного стану. При цьому не відповідає принципам справедливості та гуманізму кримінально-правова оцінка як проступків тих шахрайств, за якими винні хоча і не завдали збитки на суму від ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, *але використовували умови воєнного стану*. Відповідно, на законодавчому рівні має бути виключена можливість застосування звільнення винного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим за такими фактами з огляду на їх суспільну небезпечність, характеристику злочинців та обставини вчинення.

Водночас крадіжки *без використання умов воєнного стану* за характером та ступенем суспільної небезпечності не відрізняються від посягань, що кваліфікувались за ч. 1 ст. 185 КК України до того, як набув чинності Закон України № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». Саме такий підхід реалізується відповідно до чинного законодавства протягом усього періоду воєнного стану в Україні стосовно шахрайств, за якими завдана шкода не є значною і які вчиняються без використання умов воєнного стану. На наше глибоке переконання, не тільки шахрайства, а й крадіжки, вчинені *без використання умов воєнного стану*, мають визнаватись проступками і, відповідно, за цими проступками повинна залишатись можливість застосування звільнення винного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Зауважимо, що, призначаючи покарання, суди визнають різницю в суспільній небезпеці крадіжок, вчинених із використанням умов воєнного стану, та крадіжок, вчинених без використання умов воєнного стану. У кримінальних провадженнях за крадіжками, що були скоєні без використання умов воєнного стану, суди вважають надмірно суворим покарання, передбачене ч. 4 ст. 185 КК, а саме: від 5 до 8 років позбавлення волі. Тому зазвичай вони його не призначають, а, як правило, затверджують угоди про визнання вини та призначають штрафи в порядку ст. 69 КК України або узгоджене покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого винна особа потім звільняється з випробуванням на підставі ст. ст. 75–76 КК України [14, с. 25; 8, с. 123–124]. При цьому ступінь суспільної небезпеки крадіжок, вчинюваних без використання умов воєнного стану, настільки не відповідає суспільній небезпеці тяжкого злочину із санкцією в 5–8 років позбавлення волі, що судом у застосуванні ст. ст. 69, 75–76 КК України далеко не завжди враховувалось, чи було відшкодовано потерпілому завдані збитки, чи усунуто заподіяну шкоду. Суди не можуть застосовувати норми про звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим. Між тим, як справедливо зазначається в спеціальній літературі [15, с. 11–12; 3, с. 34], примирення між винним і потерпілим пом'якшує розрив соціальних зв'язків, що настає в результаті вчиненого кримінального правопорушення; воно дає змогу розв'язувати кримінально-правовий конфлікт між винним та потерпілим шляхом безпосередніх зустрічей, під час яких потерпілий може висловити свої почуття, а винний – повніше осягнути наслідки свого діяння, що своєю чергою може призвести до нового погляду на попередні стереотипи та призупинити спіраль кримінальності. Пом'якшення розриву соціальних зв'язків є актуальним у сучасних реаліях, коли через війну, економічну та соціальну кризу збільшується рівень соціального напруження та насильства в державі. Примирення між винним і потерпілим за крадіжками та шахрайствами, вчиненими без використання умов воєнного стану, дає змогу досягнути, з одного боку, економії кримінально-правової репресії, а з іншого – заохотити винного оперативно відшкодувати завдані ним збитки потерпілому в обсязі, що влаштує останнього, і самому уникнути негативних наслідків кримінальної відповідальності.

З урахуванням вищевикладеного ми підтримуємо пропозицію, що висловлюється в науковій літературі з 2022 року, а саме: замінити в ч. 4 ст. ст. 185–187, 189, 191, ч. 3 ст. 190 КК України формулювання кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» [8, с. 125]. Крім того, вважаємо за доцільне запровадити щодо шахрайств підхід, притаманний на тепер крадіжкам та іншим «класичним» посяганням проти власності, а саме не поєднувати кваліфікуючу ознаку, пов'язану з воєнним станом, з іншими кваліфікуючими ознаками. Іншими словами, ми пропонуємо викласти диспозицію ч. 3 ст. 190 КК України в такій редакції: «3. Шахрайство, вчинене з використанням умов воєнного чи надзвичайного стану, – ...».

Висновки. Таким чином, доходимо висновку, що положення Закону України № 3233-IX усунули суперечності в караності шахрайств та крадіжок, якими завдано, щонайменше, значну шкоду.

На нашу думку, стосовно крадіжок та шахрайств має бути єдиний підхід до застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. А саме: крадіжки та шахрайства, скоєні без використання умов воєнного стану, мають кваліфікуватись як проступки. І за ними на законодавчому рівні має зберігатись можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Крадіжки та шахрайства, скоєні з використанням умов воєнного стану, мають кваліфікуватись як злочини, а отже, застосування за ними звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим має бути неприпустимим. Реалізувати окреслений підхід ми пропонуємо шляхом коригування формулювання кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» у ч. 4 ст. ст. 185, ч. 3 ст. 190 КК України, а також викласти диспозицію ч. 3 ст. 190 КК України у такій редакції: «3. Шахрайство, вчинене з використанням умов воєнного чи надзвичайного стану, – ...».

Такі формулювання враховували б різницю в ступені суспільної небезпечності та характері крадіжок та шахрайств, учинених із використанням умов воєнного стану та без такого використання, усунули б наявні нині суперечності й передбачали би більш гуманну та справедливую систему заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчиняють крадіжки та шахрайства, з урахуванням характеристик зазначених осіб та обставин вчинення цих злочинів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 32.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 р. № 3233-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 84. Ст. 308.
3. Лисько Т.Д., Захарчук Н.П. Правові обмеження звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 1. С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.6>
4. Куц В.М. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 267–270. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2021.54
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
6. Кримінальний кодекс України Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. *Судова влада України* : вебсайт. 20.05.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/> (дата звернення: 05.02.2025).

8. Мовчан Р.О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ, 2022. 244 с.
9. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика*. 2022. URL: <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iaobstavyna-iaa-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (дата звернення: 05.02.2025)
10. Роз'яснення щодо кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень від 20.10.2023 р. № 7222/109/24/31-2023 / Національна поліція України.
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів : Закон України від 18.07.2024 р. № 3886-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 48. Ст. 65.
12. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 46–52.
13. Панов М., Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен соціального буття. *Право України*. 2001. № 8. С. 38–40.
14. Бондаренко М. С. Учинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як ознака, що кваліфікує злочин. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теор. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / редкол. : С.Д. Гусарев та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 410 с.
15. Мандриченко Ж.В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 17 с.

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za maroderstvo [On amendments to the Criminal Code of Ukraine on strengthening liability for looting]: *Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2117-IX*. (2022). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 32. St. 32 [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo usunennia superechnosti u karanosti kryminalnykh pravoporushen [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine on the elimination of contradictions in the punishment of criminal offenses] : *Zakon Ukrainy vid 13.07.2023 r. № 3233-IX*. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 84. St. 308 [in Ukrainian].
3. Lysko, T.D., & Zakharchuk, N.P. (2021). Pravovi обмеження звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим [Legal restriction of discharge from criminal liability in view of reconciliation of the offender with the victim]. *Pivdenoukraiński pravnychi chasopys*, 3, 1, 32–36. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.6> [in Ukrainian].
4. Kuts, V.M. (2021). Zvільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання [Discharge from criminal liability and prospects for its legislative settlement]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 267–270. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2021.54 [in Ukrainian].
5. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2019). [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine] / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. 11-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv : VD «Dakor», 1384 s. [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine Code of Ukraine]: *Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III*. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 25-26. St. 131 [in Ukrainian].
7. Zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia ta voiennyi stan: yaki vyklyky stoiat pered sudamy Ukrainy. Sudova vlada Ukrainy [Criminal proceedings and martial law: what challenges are facing the courts of Ukraine. The judicial power of Ukraine]: veb-sait. 20.05.2022. Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/> (data zvernennia: 05.02.2025) [in Ukrainian].
8. Movchan, R.O. (2022). *Voenni novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy* [Military Novels of the Criminal Code of Ukraine: Law -making and Law Enforcement Problems] : monohrafiia. Kyiv, 244 s. [in Ukrainian].
9. Kravchuk, O., & Mykhailenko, D. (2022). Voiennyi stan yak obstavyna, yaka vplyvaie na kvalifikatsiiu zlochynu ta pryznachennia pokarannia [Martial law as a circumstance that affects the qualification of a crime and punishment]. *Yurydychna praktyka*. Retrieved from: <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iaobstavyna-iaa-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (data zvernennia: 05.02.2025) [in Ukrainian].
10. Roziasnennia shchodo kvalifikatsii okremykh vydiv kryminalnykh pravoporushen [Explanation on the qualification of certain types of criminal offenses] vid 20.10.2023 № 7222/109/24/31-2023 / Natsionalna politsiia Ukraini [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za drible vykradennia chuzhoho maina ta vrehuliuvannia deiakykh inshykh pytan diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [On amendments to the Code of Administrative Offenses and some other laws of Ukraine on strengthening liability for minor abduction of someone else's property and regulation of some other issues of law enforcement] : *Zakon Ukrainy vid 18.07.2024 r. № 3886-IX*. (2024). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 48. St. 65 [in Ukrainian].
12. Dudorov, O.O., & Pysmenskyi, Ye.O. (2010). Zvільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: porivnialno-pravova kharakterystyka [Discharge from criminal liability and discharge from punishment and from serving it]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 3, 46–52 [in Ukrainian].

13. Panov, M., & Herasina, L. (2001). Pravova polityka yak universalnyi fenomen sotsialnoho buttia [Legal policy as a universal phenomenon of social existence]. *Pravo Ukrainy*, 8, 38–40 [in Ukrainian].
14. Bondarenko, M. S. (2022). Uchynennia kryminalnoho pravoporushennia v umovakh voiennoho stanu yak oznaka, shcho kvalifikuie zlochyn [Committing a criminal offense in a martial law as a sign that qualifies a crime]. *Problemy kvalifikatsii ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen v umovakh voiennoho stanu* : materialy nauk.-teor. konf. (Kyiv, 26 trav. 2022 r.) / redkol.: S. D. Husarev, S. S. Cherniavskiy, A. A. Vozniuk ta in. Kyiv : Nats, akad. vnutr. sprav, 410 s. [in Ukrainian].
15. Mandrychenko, Zh.V. (2007). Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti u zviazku z prymyrenniam vynnogo z poterpilym [Discharge from criminal liability in view of reconciliation of the offender and the victim]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Odesa, 17 s. [in Ukrainian].

Odyntsova Olena,

Candidate of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3864-228X>

DISCHARGE FROM CRIMINAL LIABILITY IN VIEW OF RECONCILIATION OF THE OFFENDER AND THE VICTIM FOR CRIMINAL OFFENCES AGAINST PROPERTY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article analyzes the conditions for discharge from criminal liability in view of reconciliation of the offender and the victim (Article 46 of the Criminal Code of Ukraine) on theft and fraud in the context of supplement in 2022-2023 of Part 4 of Art. 185 and Part 3 of Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine a qualifying feature “in the conditions of martial law or a state of emergency”.

It is substantiated that theft and fraud should be a single approach to the use of criminal liability in view of reconciliation of the offender and the victim. It is argued that theft and fraud committed without the use of martial law should be qualified as misconduct. And at the legislative level, they should maintain the possibility of criminal liability in view of reconciliation of the offender and the victim. Theft and fraud committed by taking advantage of a martial law must be qualified as crimes, and therefore the use of criminal liability in view of reconciliation of the offender and the victim should be unacceptable. We propose to implement the outlined approach by adjusting the formulation of a qualifying feature “in the conditions of martial law or state of emergency” on “by taking advantage of a martial law or a state of emergency” in Part 4 of Art. 185, Part 3 of Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine, as well as to present the disposition of Part 3 of Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine in the following wording: “3. Fraud committed by taking advantage of a martial law or a state of emergency - ...”.

Such formulations take into account the difference in the degree of public danger and the nature of theft and fraud committed by taking advantage of a martial law and without such taking advantage, and provide a more humane and fair system of criminal influence measures for persons who commit theft and fraud.

Key words: criminal liability, reconciliation of the offender and the victim, criminal offences against property, theft, fraud, discharge from criminal liability.

Сухораб Руслан Сергійович,

аспірант

(Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6661-0204>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглядається питання організаційно-правового забезпечення діяльності місць несвободи Державної прикордонної служби України (ДПСУ) в умовах сучасних загроз для національної безпеки. У контексті збройної агресії російської федерації та реформування правоохоронної системи особлива увага приділяється вдосконаленню правового регулювання та організаційної структури місць тимчасового утримання осіб, затриманих на державному кордоні. Акцентовано на необхідності адаптації нормативно-правової бази до міжнародних стандартів, включаючи Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду з прав людини. У дослідженні наголошено на важливості збалансування прав затриманих осіб та потребі в оперативному реагуванні на загрози безпеці. Зокрема, підкреслено важливість розроблення механізмів для запобігання порушенням прав людини та підвищення ефективності громадського контролю, а також удосконалення механізмів надання медичної та правничої допомоги затриманим.

Ключові слова: місця несвободи, права людини, затримання порушників, пункти тимчасового тримання, спеціальні приміщення.

Постановка проблеми. Останні роки стали періодом безпрецедентних викликів для національної безпеки України, що зумовлено збройною агресією російської федерації, змінами в геополітичному середовищі, реформуванням правоохоронної системи та євроінтеграційними процесами. У цьому контексті особливої уваги потребує питання організаційно-правового забезпечення діяльності місць несвободи Державної прикордонної служби України, що є важливим елементом забезпечення правопорядку, дотримання прав людини та ефективного функціонування системи охорони державного кордону.

Сучасні загрози, пов'язані з нелегальною міграцією, торгівлею людьми, тероризмом та диверсійною діяльністю, вимагають вдосконалення правового регулювання та організаційної структури місць несвободи, які використовуються для тимчасового утримання осіб, затриманих у прикордонній зоні. Наявна нормативно-правова база в цій сфері залишається фрагментарною та потребує адаптації до міжнародних стандартів, зокрема положень Європейської конвенції з прав людини, практики Європейського суду з прав людини, стандартів ООН щодо поводження з ув'язненими та діяльності правоохоронних органів.

Актуальність наукового дослідження цієї тематики зумовлена необхідністю вироблення нових підходів до функціонування місць несвободи в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Важливо визначити баланс між забезпеченням прав затриманих осіб та необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці. Зокрема, ключовими напрямками наукового аналізу мають стати питання відповідності вітчизняного законодавства міжнародним стандартам, розроблення механізмів запобігання порушенням прав людини, забезпечення ефективного громадського та відомчого контролю, вдосконалення матеріально-тех-

нічної бази місць утримання та підвищення кваліфікації персоналу.

Дослідження правового забезпечення діяльності місць несвободи Державної прикордонної служби України також має враховувати трансформацію правоохоронної системи в умовах інтеграції України до Європейського Союзу. Очікуваний вступ до ЄС передбачає імплементацію найкращих практик прикордонного контролю, підвищення рівня міжвідомчої та міжнародної координації, гармонізацію нормативно-правових актів з *acquis* ЄС. На особливу увагу заслуговує питання запровадження нових технологічних рішень для ідентифікації та обліку осіб, що перебувають у місцях несвободи, а також розроблення процедур їх ефективного правового захисту.

З огляду на воєнні дії та постійну загрозу ескалації з боку російської федерації необхідно переосмислити роль місць несвободи в контексті захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Це вимагає глибокого аналізу питань режиму утримання осіб, підозрюваних у співпраці з ворожими силами, диверсійній діяльності чи незаконному перетині кордону, з одночасним дотриманням міжнародних гуманітарних стандартів.

Таким чином, наукове дослідження організаційно-правового забезпечення діяльності місць несвободи Державної прикордонної служби України є важливим та своєчасним. Воно сприятиме не лише вдосконаленню законодавства та практики правоохоронної діяльності, а й зміцненню правових гарантій людини, підвищенню рівня безпеки та ефективності державної політики у сфері прикордонного контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стосовно дослідження функціонування місць тимчасового утримання в Державній прикордонній службі України вагомий внесок зробили такі дослідники, як С.О. Абальмасов, В.Л. Зьолка, А.Ф. Мота та Л.В. Серватюк. Разом

із тим, як було виявлено, ступінь дослідження теми на теоретичному рівні є недостатньою, що в тому числі вказує на актуальність і необхідність її вивчення та аналізу. Актуальність теми, її значення для теоретичної науки та практики, а також недостатня дослідженість і обґрунтування окремих аспектів цієї проблеми стали основними чинниками вибору напряму дослідження.

Метою статті є аналіз організаційно-правового забезпечення діяльності місць несвободи ДПС України, зокрема в умовах воєнного стану, виокремлення проблемних питань їх діяльності в контексті захисту прав людини та надання рекомендацій щодо їх врегулювання.

Виклад основного матеріалу. У демократичній правовій державі забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності нерозривно пов'язане з дотриманням прав і свобод людини. Державна прикордонна служба України (ДПСУ) виконує ключову функцію – охорону державного кордону, що зумовлює необхідність певних обмежень прав людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. Такі обмеження є законними та виправданими, якщо вони відповідають принципам пропорційності, законності та необхідності в демократичному суспільстві. Вони передбачені як національним законодавством (Конституцією України, законами, що регулюють прикордонний контроль), так і міжнародними стандартами, зокрема Європейською конвенцією з прав людини. Зокрема, згідно з чинним законодавством, прикордонники мають право затримувати осіб, які порушили режим державного кордону, перевіряти документи та застосовувати заходи примусу у випадках, визначених законом [1]. Через це виникає питання про визначення стандартів протидії нелегальній міграції. Формулювання поняття та визначення стандартів щодо протидії нелегальній міграції в контексті охорони державних кордонів досі не є остаточно закріпленими, хоча в окремих випадках вони вже знаходять нормативне застосування. Наприклад, у Директиві Європейського Парламенту та Ради № 2008/115/ЄС цей термін використовується в назві. Документ установлює загальні правила та процедури, що діють у державах-членах ЄС стосовно громадян третіх країн, які перебувають на їх території незаконно та підлягають поверненню. При цьому підкреслюється необхідність дотримання основних прав, що впливають із загальних принципів права Співтовариства та норм міжнародного права, включаючи зобов'язання у сфері захисту біженців і прав людини. У широкому розумінні всі положення зазначеної Директиви формують систему стандартів, що регулюють порядок повернення громадян третіх країн. Водночас у тексті документа йдеться лише про «загальні стандарти», згідно з якими репатріація осіб має здійснюватися гуманно, з повним дотриманням їхніх основних прав і гідності [2]. Такі дії мають бути спрямовані виключно на досягнення законної мети – забезпечення безпеки держави і громадян, протидію нелегальній міграції, контрабанді та іншим загрозам. Таким чином, діяльність Державної прикордонної служби поєднує в собі правоохоронну та правоохисну діяльність, що є необхідною складовою частиною правової держави [3, с. 108–112].

Державна прикордонна служба України (ДПСУ) уповноважена здійснювати адміністративне затримання осіб відповідно до чинного законодавства. Це стосується, зокрема, іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України і щодо яких прийнято рішення про передачу компетентним органам іншої держави, що потребує подальшого повідомлення

прокурора протягом 24 годин [4]. Тривалість затримання визначається законом і обмежується часом, необхідним для виконання відповідних процедур. Особи, затримані в адміністративному порядку, повинні утримуватися в спеціально обладнаних приміщеннях, що відповідають установленим нормам. Наразі існує два типи пунктів тимчасового тримання мігрантів, що перебувають у віданні ДПСУ: пункти тимчасового тримання – призначені для розміщення осіб, які незаконно перетнули державний кордон або порушили режим перебування в Україні, до вирішення питання про їх повернення або примусове видворення; спеціальні приміщення – використовуються для тимчасового розміщення затриманих осіб до передачі їх відповідним компетентним органам. Окрім зазначених приміщень, до місць несвободи, що перебувають під контролем ДПСУ, належать також мікроавтобуси для перевезення правопорушників, де особи можуть тимчасово утримуватися під час транспортування, зони для транзитних пасажирів у міжнародних аеропортах, де можуть утримуватися особи, яким відмовлено у в'їзді або які очікують рішення щодо свого правового статусу [5, с. 122–125]. Проте такий статус останніх не закріплений на рівні законодавства, та не передбачені механізми захисту прав людини, що, на нашу думку, не відповідає принципам правової держави.

Функціонування місць несвободи, в тому числі ДПСУ, регулюється національним законодавством і має відповідати міжнародним стандартам у сфері прав людини, включаючи гарантії належного поводження із затриманими та дотримання їхніх прав. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» (п. 16 ст. 20) закріплює право органів, підрозділів, військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби (ДПС) України утримувати осіб, затриманих у порядку адміністративного провадження, в спеціально призначених для цього приміщеннях [1].

Порядок утримання затриманих осіб регламентується відповідною Інструкцією, затвердженою наказом МВС України від 30 березня 2015 року № 352 [6]. Тимчасове розміщення затриманих здійснюється в місцях тимчасового тримання (МТТ), що включають пункти тимчасового тримання (ПТТ) і спеціальні приміщення (СП) органів ДПС. ПТТ є спеціально обладнаними будівлями або комплексами будівель, що знаходяться на території управління органів охорони державного кордону. СП своєю чергою складається з одного або кількох приміщень у підрозділах охорони кордону. Контроль за дотриманням законності у МТТ покладено на начальника відповідного органу чи підрозділу охорони державного кордону. Також підрозділи з роботи з іноземцями та адміністративного провадження штабу цього органу здійснюють контрольні заходи. Начальник відповідає за використання МТТ, організацію утримання затриманих, забезпечення їх визначеними умовами та дотримання їхніх прав і свобод відповідно до законодавства [6]. Система тимчасового тримання затриманих у Держприкордонслужбі є позитивним елементом правоохоронної діяльності, оскільки забезпечує контрольоване та впорядковане розміщення осіб, що сприяє дотриманню їхніх прав і запобігає порушенням. Чіткий розподіл відповідальності між керівництвом підрозділів і спеціальними органами контролю зменшує ризик зловживань та сприяє прозорості процесу. Такий підхід також узгоджується з міжнародними стандартами поводження із затриманими, що є важливим кроком до зміцнення правової системи та підвищення довіри до правоохоронних органів.

Розділ III Інструкції № 352 визначає обов'язки посадових осіб, відповідальних за утримання затриманих осіб. Зокрема, начальник підрозділу тримання має інформувати посадову особу, яка веде провадження, не менше ніж за 12 годин до закінчення строку тримання, а також доповісти начальнику органу охорони державного кордону. Після закінчення терміну затримання начальник підрозділу зобов'язаний негайно звільнити особу та повідомити про це відповідних посадових осіб. За відсутності штатної посади, передбаченої Інструкцією № 352, обов'язки щодо утримання затриманих покладаються на іншу службову особу підрозділу. Якщо необхідно, медичні обов'язки може виконувати представник найближчого закладу охорони здоров'я за його згодою. Особу може бути поміщено у МТТ за наявності ознак адміністративного чи кримінального правопорушення, що підтверджується протоколом адміністративного затримання; протоколом затримання за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення. Крім того, підставами можуть бути: акт про виявлення дитини без супроводу; акт приймання-передавання особи в межах міжнародних угод; рішення про розміщення в пункті тимчасового перебування іноземців; рішення суду [6]. Поміщення особи до місця тимчасового тримання на підставі чітко визначених правових документів є важливим механізмом забезпечення правопорядку та контролю за правопорушниками. Такий підхід сприяє юридичній визначеності та запобігає свавільному утриманню осіб. Європейський комітет із запобігання катуванням рекомендує, що у випадках затримання членів однієї сім'ї відповідно до законодавства про іноземних громадян слід докласти всіх можливих зусиль для запобігання їх роз'єднанню [7].

Заборонено утримання осіб, затриманих за правопорушення, що не належать до компетенції ДПСУ України, а також використання МТТ для дисциплінарного впливу чи витвердження. Прийом затриманих осіб до МТТ здійснює комісія під керівництвом начальника підрозділу тримання або старшого зміни охорони. До складу комісії входить медичний працівник, а також, за необхідності, інші особи. Якщо в затриманого є скарги на здоров'я чи тілесні ушкодження, його негайно направляють до медичного закладу [6]. Слід наголосити, що практика функціонування місць тимчасового тримання Державної прикордонної служби України засвідчує, що проведення медичного огляду особи під час її поміщення до таких установ відіграє ключову роль. З одного боку, він виконує профілактичну функцію, запобігаючи потраплянню осіб із небезпечними інфекційними захворюваннями, а також дає змогу вчасно виявити інші хвороби та за потреби надати відповідну медичну допомогу. З іншого боку, такий огляд дозволяє зафіксувати можливі тілесні ушкодження чи травми, що допомагає запобігти безпідставним звинуваченням посадових осіб в їх завданні. Оцінювання стану здоров'я осіб, затриманих за порушення прикордонного законодавства, є важливим аспектом забезпечення їхніх прав як індивідуально, так і для цієї категорії загалом. Особливої уваги потребують нелегальні мігранти, які можуть мати як фізичні, так і психоемоційні наслідки пережитих травматичних подій. Втрата звичного середовища, невизначеність щодо майбутнього та соціальна ізоляція часто призводять до погіршення психологічного стану, підвищення рівня тривожності, депресивних проявів та розвитку посттравматичного стресового розладу. З огляду на це присутність медичного представника під час поміщення особи до місць тимчасового тримання Держприкордонслужби є необхідною умовою для забезпе-

чення як належного рівня охорони здоров'я, так і дотримання прав людини в таких установах [8, с. 116–122].

Під час поміщення особи до МТТ оформляється особова справа, до якої додаються всі документи, що стали підставою для затримання, продовження строку тримання, звільнення чи примусового видворення. У разі примусового видворення до справи долучаються документи, що підтверджують факт залишення території України. Облік затриманих ведеться в журналі реєстрації: у ПТТ – начальником підрозділу тримання, у СП – начальником СП [6].

Розділ IV Інструкції № 352 визначає права та обов'язки затриманих осіб. Вони мають право захищати свої інтереси законними методами, отримувати інформацію про свої права зрозумілою мовою. Окремі права можуть бути обмежені через короткостроковість затримання. За наказом старшого зміни можуть застосовуватися заходи спеціального контролю (ізоляція в спеціальному приміщенні), якщо особа поводить себе агресивно, вчиняє напади або намагається втекти. Строк такого заходу не може перевищувати трьох годин, після чого начальник підрозділу ухвалює рішення про його припинення або продовження. Якщо затриманий систематично порушує режим утримання чи становить загрозу собі або іншим, його можуть перевести до окремого приміщення. Медичний працівник оцінює його стан та приймає рішення щодо можливості такого утримання, яке не може перевищувати трьох діб. Використання наручників або інших засобів зв'язування як дисциплінарного заходу заборонено [6]. Процедура оформлення затриманих у місцях тимчасового тримання (МТТ) є юридично врегульованою, що забезпечує документальне підтвердження всіх етапів затримання, продовження строків тримання чи примусового видворення. Регламентування прав затриманих, включаючи право на інформацію та захист, є позитивним аспектом, що сприяє дотриманню міжнародних стандартів. Однак можливість обмеження окремих прав через короткостроковість затримання і застосування спеціальних заходів контролю (ізоляція) вимагають чіткого дотримання законності, щоб запобігти порушенню прав людини. Заборона використання наручників як дисциплінарного заходу є важливою гарантією захисту від свавільного поведіння.

Затримані особи можуть підлягати звільненню, зокрема в таких випадках: у разі закінчення строку тримання; передачі до інших органів; втрати підстав для утримання; набрання чинності рішенням суду про зміну запобіжного заходу або звільнення. Звільнення здійснюється начальником підрозділу тримання або іншою уповноваженою особою. Медичний працівник проводить передзвільнювальний огляд та, за потреби, надає медичну допомогу. У разі смерті затриманої особи орган ДПСУ повідомляє прокурора та проводить службове розслідування. До затриманих можуть застосовуватися фізичні заходи впливу, спеціальні засоби та вогнепальна зброя в разі загрози життю чи здоров'ю людей. Перед їх застосуванням (якщо дозволяють обставини) має бути оголошено попередження. Заборонено застосовувати такі засоби щодо вагітних жінок, літніх осіб, осіб з інвалідністю та неповнолітніх, за винятком випадків групового або збройного нападу. Усі особи, до яких застосовано заходи фізичного впливу, підлягають медичному огляду, а прокурора негайно інформують про такі випадки [6]. Варто звернути увагу на те, що закріплені на рівні законодавства вищезгадані положення є гарантіями дотримання прав осіб, що поміщаються чи перебувають у місцях несвободи ДПСУ.

Аналізуючи діяльність місць тимчасового тримання Державної прикордонної служби України, можна виокремити низку проблемних аспектів, що потребують удосконалення на законодавчому та практичному рівнях. Одною з них є відсутність єдиного чіткого механізму контролю за дотриманням прав затриманих осіб. Хоча контроль за діяльністю МТТ здійснюється відповідними підрозділами ДПСУ, суб'єктами Національного превентивного механізму та прокуратурою, в законодавстві немає чіткого механізму незалежного контролю, що може призводити до порушень прав затриманих осіб.

Медична допомога затриманим особам надається в межах можливостей медичних працівників ДПСУ або найближчих медичних закладів. Однак у випадку серйозних проблем зі здоров'ям це може бути недостатньо оперативним та якісним. Законодавство передбачає перелік підстав для затримання осіб, однак у деяких випадках вони можуть трактуватися доволі широко. Це може призводити до ситуацій, коли затримані перебувають у МТТ довше, ніж необхідно. Посадові особи, відповідальні за затриманих осіб, не завжди мають належну підготовку щодо прав людини, поводження із затриманими та реагування на кризові ситуації. Хоча затримані особи мають право на адвоката, фактичний доступ до кваліфікованої правової допомоги є обмеженим через територіальну віддаленість адвокатів або складність комунікації.

У зв'язку з вищенаведеним було виокремлено шляхи усунення вказаних недоліків. Так, зокрема, необхідно запровадження незалежного моніторингу МТТ, що передбачає внесення змін до Закону України «Про Державну прикордонну службу України», які передбачатимуть регулярний незалежний аудит умов утримання затриманих осіб, а також включення представників правозахисних організацій до складу комісій із перевірки діяльності МТТ. Наступним аспектом нами виділено покращення надання медичних послуг, що може бути реалізовано законодавчим урегулюванням механізму швидкого доступу затриманих до кваліфікованої медичної допомоги, а також розробленням стандартних медичних протоколів для затриманих осіб у співпраці з МОЗ України. Крім того, необхідно чітко регламентувати строки і підстави затримання шляхом внесення змін до Інструкції, затвердженої наказом МВС України

№ 352 від 30.03.2015, щодо недопущення розширеного тлумачення підстав для затримання. Також цьому сприятиме вдосконалення механізму оскарження затримання особи та його перегляду компетентними органами. З метою покращення доступу до правової допомоги необхідно передбачити в законодавстві механізм гарантованого доступу до адвоката, зокрема можливість залучення дистанційних юридичних консультацій, а також розширити співпрацю із Центрами безоплатної правової допомоги для забезпечення оперативного доступу затриманих осіб до адвокатів. Реалізація цих заходів, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню діяльності місць несвободи ДПСУ, дотриманню прав людини та відповідності діяльності органів охорони державного кордону міжнародним стандартам.

Висновки. Загалом, питання організаційно-правового забезпечення діяльності місць несвободи Державної прикордонної служби України є критично важливим для забезпечення національної безпеки, ефективного прикордонного контролю та дотримання прав людини. В умовах агресії з боку росії та впливу національних та міжнародних реформ важливо визнати необхідність адаптації законодавства до міжнародних стандартів, зокрема Європейської конвенції з прав людини, та ефективного регулювання процесів тимчасового утримання осіб, які порушують прикордонні правила. Забезпечення належних умов утримання осіб у місцях несвободи, що підпадають під контроль ДПСУ, вимагає постійного вдосконалення правових механізмів, зокрема для протидії нелегальній міграції та запобігання правопорушенням на кордоні. Водночас важливо враховувати аспект гуманітарного законодавства, щоб уникнути порушення прав затриманих осіб і забезпечити прозорість процесу. Реформування правової бази в рамках європейської інтеграції передбачає гармонізацію законодавства та імплементацію найкращих міжнародних практик. Одним із пріоритетних напрямів є вдосконалення механізмів надання медичної та правничої допомоги затриманим особам, а також створення ефективних механізмів громадського та відомчого контролю. З огляду на численні виклики, пов'язані з воєнним станом, зміцнення системи правового забезпечення у сфері прикордонного контролю є важливим етапом на шляху до досягнення високих стандартів безпеки та прав людини.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
2. Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2008%3A348%3ATOC>
3. Sukhorab R. Certain elements of the mechanism for realization of human rights in Places of detention of the state border service of Ukraine. *Slovak international scientific journa*. 2025. № 92. 113 p.
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.
5. Місця несвободи в Україні / кол. авт. Харків : «ХІСД», 2013. 224 с.
6. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок тримання затриманих осіб в органах (підрозділах) охорони державного кордону» від 30.03.2015 р. № 352.
7. Утримання мігрантів під вартою : стандарти Європейського комітету з питань запобігання катуванням. URL: <https://rm.coe.int/1680998625>
8. Король М.О. Особливості поміщення осіб в місця тимчасового тримання Державної прикордонної служби України в контексті дотримання їх прав. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 116–122.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy" No. 661-IV [Law of Ukraine "On the State Border Guard Service of Ukraine" No. 661-IV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], (27), 208. [in Ukrainian].
2. Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0115&qid=1743088577680> [in English].
3. Sukhorab, R. (2025). Certain elements of the mechanism for realization of human rights in places of detention of the State Border Service of Ukraine. *Slovak International Scientific Journal*, (92), 113 p. [in English].
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva: Zakon Ukrainy No. 3773-VI [On the legal status of foreigners and stateless persons: Law of Ukraine No. 3773-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], (19–20), 179. [in Ukrainian].
5. Koleytyv avt. (2013). Mistsia nesvobody v Ukraini [Places of detention in Ukraine]. Kharkiv: KhISD. 224 s. [in Ukrainian].
6. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. (2015). Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok trymannia zatrymanykh osib v orhanakh (pidrozdilakh) okhorony derzhavnoho kordonu" No. 352 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure for holding detained persons in the bodies (units) of the state border protection" No. 352]. [in Ukrainian].
7. Yevropeiskyi Komitet z pytan zapobihannia katuvanniam. (n.d.). Utrymannia mihrantiv pid vartuju: standarty Yevropeiskoho komitetu z pytan zapobihannia katuvanniam [Detention of migrants: Standards of the European Committee for the Prevention of Torture]. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680998625>. [in Ukrainian].
8. Korol, M. O. (2021). Osoblyvosti pomishchennia osib v mistsia tymchasovoho trymannia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy v konteksti dotrymannia yikh prav [Features of placing persons in temporary detention facilities of the State Border Guard Service of Ukraine in the context of ensuring their rights]. *Kyivskyi chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, 3, 116–122 [in Ukrainian].

Sukhorab Ruslan,

Postgraduate Student

(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6661-0204>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL SECURITY OF THE ACTIVITIES OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

The article examines the organizational and legal framework for the operation of detention facilities under the State Border Guard Service of Ukraine (SBGS) amid contemporary threats to national security. In the context of the armed aggression by the Russian Federation and the ongoing reform of the law enforcement system, special attention is given to improving the legal regulation and organizational structure of temporary holding facilities for individuals apprehended at the state border.

The article emphasizes the necessity of aligning the regulatory framework with international standards, including the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights. The study highlights the importance of balancing the rights of detainees with the need for prompt responses to security threats. In particular, it underscores the significance of developing mechanisms to prevent human rights violations, enhancing the effectiveness of public oversight, and improving the provision of medical and legal assistance to detainees.

The author raises issues concerning the organizational and legal support for the operation of SBGS detention facilities and their impact on ensuring compliance with human rights standards. The article also analyzes the influence of Ukraine's integration into the European Union on border service reforms and proposes measures to improve the identification of individuals held in detention facilities.

The conclusion states that strengthening the legal framework and implementing new technologies and practices to safeguard detainees' rights are essential elements for developing the rule of law and enhancing Ukraine's security in wartime conditions.

Key words: places of detention, human rights, detention of offenders, temporary holding facilities, special premises.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Зозуля Є. В. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ).....	3
Кривонос М. В., Хилько Л. І., Чепеляк В. С. ПРИНЦИП БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ МІЖ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ТА ГРОМАДОЮ.....	10
Мердов С. П., Сирмаїїх В. В., Лунгу Д. І. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПІДРУЧНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	16
Степанова Ю. П., Халимон С. І., Ковальчук Ю. В. ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ КОРДОНОМ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	22

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ПОЛІЦІЄЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ІНШИХ ПОСЛУГ ФІЗИЧНИМ І ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

Тарасенко О. С., Умрихіна І. О., Дронік Д. С. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЗНАКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ.....	30
---	----

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Бондаренко-Берегович В. В. СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СВІТІ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	36
Євсюков О. Ф. ЗАВДАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ПРЕДМЕТНИМИ ВИДАМИ.....	43
Ципа С. І. ВІДВІД СЛІДЧОМУ СУДДІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	48

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Амельченко А. С. ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБТЯЖУВАЛЬНА ОБСТАВИНА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ КОРИСЛИВОЇ СПРЯМОВАНOSTІ.....	54
Арсентьєв Д. С. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ.....	59
Мовчан Р. О., Душевська О. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЙНО-ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	64
Рекуненко Т. О. АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У ГАЛУЗІ ФІНАНСІВ.....	76

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Огаренко Т. А. ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	81
--	----

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гельбак А. М., Мухіна Г. В.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА СІМЕЙНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА МВС УКРАЇНИ 85

Комісарчук Р. В.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОТЬБИ
ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ)..... 89

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Коломоєць О. Д., Головков О. М., Олексієнко С. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В УМОВАХ НОВИХ ПРАВИЛ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН..... 94

Негребецький В. В.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА:
ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ..... 100

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Vyhivskiy I. M.

PECULIARITIES OF USING SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT..... 106

Катеринчук К. В.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ОСІБ,
ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН..... 112

Корогод С. В.

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ФОРМ І СТРАТЕГІЙ ПРОТИДІЇ..... 116

Куртов А. І., Іващенко С. М., Гашенко С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 123

Одинцова О. В.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ
У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 130

Сухораб Р. С.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 136

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Zozulya Ye.

EUROPEAN INTEGRATION DIRECTION OF REFORMING THE NATIONAL POLICE
OF UKRAINE (HISTORICAL-LEGAL AND ORGANIZATIONAL-LEGAL ASPECTS).....3

Kryvonos M., Khyliko L., Chepeliak V.

THE PRINCIPLE OF CONTINUITY AS A GUARANTEE OF EFFECTIVE INFORMATION
EXCHANGE BETWEEN POLICE OFFICERS AND THE COMMUNITY.....10

Merdov S., Syrmamiikh V., Lunhu D.

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF WEAPONS
BY THE POLICE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL.....16

Stepanova Yu., Khalymon S., Kovalchuk Yu.

THE SUBJECTIVE COMPOSITION OF THE INTEGRATED STATE BORDER MANAGEMENT
OF UKRAINE AND WAYS TO IMPROVE IT IN THE LIGHT OF THE EXPERIENCE OF FORMATION
OF THE INTEGRATED BORDER MANAGEMENT OF THE EUROPEAN UNION.....22

LEGAL ASPECTS OF POLICE PROVISION OF ADMINISTRATIVE AND OTHER SERVICES TO INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES

Tarasenko O., Umrykhina I., Dronik D.

CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS OF POLICE SERVICES.....30

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Bondarenko-Berehovykh V.

FORENSIC EXPERT ACTIVITY IN THE WORLD: INSTITUTIONAL FEATURES
AND PROSPECTS FOR UKRAINE.....36

Yevsiukov A.

TASKS OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION WITHIN
CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST MINORS BY SUBJECT MATTER.....43

Tsypa S.

RECUSAL OF THE INVESTIGATING JUDGE AS AN EFFECTIVE WAY
TO ENSURE JUSTICE AND PROTECT THE RIGHTS OF THE VICTIM AT THE STAGE
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....48

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Amelchenko A.

MARTIAL LAW AS AN AGGRAVATING CIRCUMSTANCE
OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY OF A SELFISH NATURE.....54

Arsentiev D.

PROSPECTS FOR IMPROVING THE MECHANISM FOR COMBATING
CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE.....59

Movchan R., Dushevska O.

CRIMINAL LIABILITY FOR INFORMATIONAL AND IDEOLOGICAL COLLABORATIONISM:
PROBLEMS OF PRACTICE, PROSPECTS FOR IMPROVING LEGISLATION.....64

Rekunenko T.

ADMINISTRATIVE OFFENCES IN THE FINANCIAL INDUSTRY.....76

PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Oharienko T.

HUMANITARIAN TRAINING OF SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH
SPECIFIC LEARNING CONDITIONS81

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES

Gelbak A., Mukhina G.

INDIVIDUAL AND FAMILY FACTORS THAT CONTRIBUTE TO THE DEVELOPMENT
OF PERSONAL RESILIENCE OF AN EMPLOYEE OF THE MIA OF UKRAINE85

Komisarchuk R.

FORENSIC PSYCHOLOGY AS A STRUCTURAL ELEMENT
OF CRIME FIGHTING TECHNOLOGY (INVITATION TO DISCUSSION)..... 89

LEGAL SUPPORT OF INFORMATION AND TECHNICAL ACTIVITY OF THE POLICE

Kolomoiets O., Holovkov O., Oleksienko S.

FEATURES OF THE EXERCISE OF THE POWERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF THE NEW RULES FOR THE USE OF UNMANNED AIRCRAFT..... 94

Nehrebetskyi V.

DIGITALIZATION OF CRIMINAL JUSTICE: THE UK EXPERIENCE FOR UKRAINE.....100

LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW

Vyhivskyi I. M.

PECULIARITIES OF USING SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT.....106

Katerynychuk K.

PROBLEMS IN EXERCISING THE RIGHTS OF CLOSE RELATIVES AND FAMILY MEMBERS
OF PERSONS WHO HAVE DISAPPEARED UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES.....112

Korohod S.

THE PROBLEM OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS
UNDER MARTIAL LAW: ANALYSIS OF FORMS AND COUNTERACTION STRATEGIES..... 116

Kurtov A., Ivashchenko S., Hashenko S.

THE LEGAL REGIME OF THE MARTIAL LAW IN UKRAINE.....123

Odyntsova O.

DISCHARGE FROM CRIMINAL LIABILITY IN VIEW OF RECONCILIATION
OF THE OFFENDER AND THE VICTIM FOR CRIMINAL OFFENCES AGAINST PROPERTY
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....130

Sukhorab R.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL SECURITY OF THE ACTIVITIES
OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS.....136

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 1(13) 2025

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – С.Ю. Калабухова

Підписано до друку 01.05.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 16,97. Обл. вид. арк. 18,92.
Зам. № 0525/383. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.